

2024

# HOPE P R I R U Č N I K



**HOPE**

**History of Peace for  
Education through  
Theatre**

7/5/2024



DAH Theatre (Srbija)  
Action Synergy (Grčka)  
Aeropljo Theatre (Grčka)  
Art Polis (Kosovo)  
World Vision BH Fondacija (Bosna i Hercegovina)  
Prona (Crna Gora)



**Co-funded by  
the European Union**

## Predgovor: Šta je pozitivni mir?

**Dah Teatar: Srbija**

Dijana Mitrović, PhD

Parafrazirajući čuvenu Ciceronovu kontemplaciju istorije, često se može čuti da je istorija *Magistra Vitae*, odnosno „učiteljica života“.<sup>1</sup> I zaista, treba da učimo iz istorije kako bismo izbjegli ponavljanje istih grešaka. Ali, kakav svijet predstavljamo budućim generacijama našom uobičajenom koncepcijom istorije koja se uglavnom zasniva na pripovjedanju sukoba i veličanje nasilnih herojskih djela? Ako je istorija kakvu poznajemo učiteljica života, za r onda ne učimo generacije koje dolaze da su jedini događaji vrijedni pamćenja krvoproliće, rat i borba?

Umjesto da nas se uči kako da budemo dobri građani svijeta koji uživaju mirni suživot na međusobnu korist svih, uobičajene zvanične istorije prije su još jedan izvor napetosti. Uobičajeni nacionalni narativi skloni su potezanju istorije kao dokaza kako im je nanijeta nepravda, ili da pokažu da su živjeli na istom mjestu prije nego što su se drugi tu doselili, ili koliki su pobjednici i samim tim superiorni u odnosu na druge nekada bili, pa shodno tome i dalje jesu; rječju, učiteljica života nas uči da se takmičimo jedni sa drugima, da prihvatimo svijet kao mjesto borbe i da sa strahom gledamo bližnje. Ili kao što Marija Montessori ističe: „Svi govore o miru, ali niko ne obrazuje za mir. U ovom svijetu se obrazuje za takmičenje, a takmičenje je početak svakog rata. Kada budemo vaspitavali za saradnju, za uzajamnu solidarnost, tada ćemo vaspitavati za mir.“<sup>2</sup>

Stoga predlažemo stvaranje alternativne istorije, one koja piše priču mira, saradnje i solidarnosti, koja govori o periodima zadivljujućeg procvata. Takva istorija će potom kroz pozorišne radionice i aktivnosti biti predstavljena mladima. Čineći to, mi ukazujemo na pozitivan istorijski razvoj i stvaramo svjetliju perspektivu koja može doprinijeti svijetu bez sukoba.

Iako se većina nas načelno slaže sa poslovicom koju bilježi Deziderij Erazmo Roterdamski u zbirci *Izreke (Adagia)* iz 1508. godine, da je čak i „najnepovoljniji mir bolji od najpravednijeg rata“, svi oblici mira nisu jednaki. Prividno nekonfliktne zone se često i dalje suočavaju s nedaćama, a mnoge od njih su izrazito nestabilne, sa delikatnim mirom koji svakog trenutka može prerasti u rat. Kada se teoretiše o miru, široko je prihvaćeno da postoje najmanje dva oblika mira: negativni i pozitivni mir. Otac mirovnih studija, Johan Galtung, definiše kao negativan mir

<sup>1</sup> Cijela rečenica glasi: „Kojim drugim glasom, osim govornikovim, jeste istorija, svjedok vremena, svjetlost istine, život sjećanja, upraviteljica života, vjesnik starine, posvećen besmrtnosti.“ Cicero, p. 36.

<sup>2</sup> Montessori, *Education and Peace*.

jednostavno odsustvo direktnog nasilja ili straha od nasilja (čak bi i prekid vatre potpao pod ovu široku kategoriju). Pozitivan mir, s druge strane, podrazumijeva sve stavove, strukture i sile koje rade na održavanju mira kao i na blagorodnom okruženju, uključujući međuljudske odnose, obrazovanje, inkluzivnost, ekonomsku razmjenu, zaštitu životne sredine, itd. rječju, socijalnu pravdu.<sup>3</sup> Projekat HOPE teži njegovanju, upravo ovog drugog, pozitivnog mira, stvarajući kroz interakciju sa mladim ljudima razumijevanje koje su to pozitivne istorijske sile koje pokreću svijet u boljem pravcu, u pravcu napretka i procvata.

Pored toga, projekat spaja dva različita nivoa društvenih struktura – obrazovni i NVO sektor – čime se uticaj projekta širi i pojačava. Naime, kada teoretiše o različitim mirovnim naporima u svojoj knjizi *Izgradnja mira (Building Peace)*<sup>4</sup>, jedan od vodećih graditelja i istraživača mira, kao i stručnjaka za rješavanje sukoba, Džon Pol Lederach razlikuje tri glavna nivoa moći: najviši nivo (političari, vojska i povremeno vjerske vođe), srednji nivo moći (nivo poslovnih, obrazovnih i proizvodnih grana) i osnovni nivo, nivo lokalnih zajednica (sve organizovane grupe u kontaktu sa ljudima, kao što su NVO, zdravstveni radnici, humanitarni aktivisti, itd.). Da bi se okončali, ali i spriječili bilo kakvi budući sukobi, neophodni su, osim vladinih napora, i oni koji funkcionišu odozdo prema gore (*grassroot*), u samoj bazi društva. Kako Lederach ističe: „Izgradnja mira u današnjim sukobima zahtjeva dugoročnu posvećenost uspostavljanju infrastrukture na svim nivoima društva, infrastrukture koja osnažuje resurse za pomirenje unutar samog društva i uvećava doprinos spolja“ (xvi). HOPE je jedan takav poduhvat, koji već spaja različite nivoe moći, ali i proširuje svoj domet kroz buduću upotrebu metoda razvijenih u samom procesu razvijanja projekta.

Ovaj Priručnik se sastoji od narativnog, istraživačkog dijela i praktičnog dijela, radionica. Istraživački dio se fokusira na šest različitih primjera mirnodopskih perioda, počevši od rane neolitske Starčevačke kulture, preko Vinčanske, Kikladske i Minojske kulture, do rimske Duklje i jednog skorašnjeg primjera, Jugoslavije/Kosova iz 1970-ih. Iako su cvjetali u različitim dijelovima balkanskog regiona i u međusobno udaljenim vremenima, svi ovi periodi dijele neke važne karakteristike: njegovanje suživota, egalitarizam, napredak u kreativnosti i uopšte – sve to pod sveobuhvatnim kišobranom mira. Umjesto da troše svoje resurse na rat, pokoravanje i sukobe, ove kulture su se istakle u trgovini, umjetnosti i inventivnosti, pokazujući generacijama koje dolaze da je pozitivan mir put kojim treba ići.

<sup>3</sup> Galtung, Johan (1996). *Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization*. International Peace Research Institute Oslo; Sage Publications, Inc.

<sup>4</sup> Lederach, John Paul. *Building Peace*. Washington D.C: United States Institute of Peace, 1997.

Drugi dio Priručnika sastoji se od 6 modula, odnosno 16 radionica inspirisanih miroljubivim civilizacijama koje su proučavane u prvom dijelu. Sve radionice koriste pozorišne tehnike da prenesu najvažnije vrijednosti i daju najvrijednije lekcije iz proučavanih perioda. Kroz angažovanje pozorišnih tehnika i otjelotvorenih oblika znanja, praktične radionice, kao i sam projekat, doprinose uspostavljanju izučenih vrijednosti kao stubova mira za generacije koje dolaze.

Ukratko, HOPE je projekat koji teži pozitivnom miru koji se gradi kroz napore na različitim nivoima moći. Naš konačni cilj je da razvijemo program koji bi se samorazvijao kroz različite aktivnosti mladih za mlade kako bi se obezbjedilo zdravo tlo za sadašnji i budući mir. Time donosimo nadu savremenom svijetu koji kao da pati od malodušnosti izazvane brojnim sukobima i društvenim nepravdama.

#### Citirana literatura

*The Adages of Erasmus*. Toronto: University of Toronto Press, 2001.

Cicero, Marcus Tullius. *De oratore*. Leipzig: B.G. Teubner, 1862.

Galtung, Johan. *Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization*. International Peace Research Institute Oslo; Sage Publications, 1996.

Erasmus, Roterdamski.

Lederach, John Paul. *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. United States Institute of Peace Press, 1997.

Montessori, Maria. *Education and Peace*. Santa Barbara: ABC-Clio, 1992.

#### Dodatni online resursi:

<https://www.visionofhumanity.org/defining-the-concept-of-peace/>

<https://www.visionofhumanity.org/new-research-reveals-educations-potential-in-reducing-violence-and-advancing-peace/>

<https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2024/01/GPE-EP-2Pager-1.pdf>

<https://www.visionofhumanity.org/maps/#/>

<https://www.prio.org/>

<https://www.culture-of-peace.info/index.html>

<https://www.positivepeace.academy/>

<https://cpnn-world.org/new/?p=14394>

<https://www.grainesdepaix.org/en>

<https://internationaldayofpeace.org/culture-of-peace/>

<https://ecdpeace.org/work-content/what-peace>

<https://www.nonviolenceny.org/post/modern-peacebuilding-and-nonviolence-5>

<https://www.nonviolenceny.org/post/culture-of-peace-and-peacebuilding>

<https://nationalpeaceacademy.us/about-us/5-spheres-of-peace>

<https://www.hawaii.edu/powerkills/TJP.CHAP2.HTM>

#### Preporučena bibliografija:

Abu-Niber, Mohammed (ed.). *Reconciliation, Justice, and Coexistence: Theory and Practice*. Lexington Books, 2001.

Adams, David. *The History of the Culture of War*. Scotts Valley: CreateSpace, 2009.

— *World Peace Through The Town Hall: A Strategy For The Global Movement For A Culture Of Peace*. Scotts Valley: CreateSpace, 2009.

— *I Have Seen the Promised Land: A Utopian Novella*. Scotts Valley: CreateSpace, 2009.

Bharucha, Rustom. "Between Truth and Reconciliation: Experiments in Theatre and Public Culture." *Economic and Political Weekly*, vol. 36, no. 39, September 2001, pp. 3763-3773.

Bohm, David. *On Dialogue*. Lee Nichol (ed.). Routledge, 1996.

Chayes, Antonia and Martha Minow (eds.). *Imagine Coexistence: Restoring Humanity After Violent Ethnic Conflict*. Harvard Law School, 2003.

Chen, Alon. "Non-Violent Struggle as Reconciliation: Combatants for Peace (Palestinian and Israeli Polarized Theatre of the Oppressed)." *Counterpoints*, Vol. 416, (2011), pp. 161-172.

Cleveland, William. *Art and Upheaval: Artists on the World's Frontlines*. New Village Press, 2008.

Cohen, Cynthia E., Roberto Gutiérrez Varea and Polly O. Walker. *Acting Together I: Performance and the Creative Transformation of Conflict: Resistance and Reconciliation in Regions of Violence*. New York: NYU and New Village Press, 2011.

---. *Acting Together II: Performance and the Creative Transformation of Conflict: Building Just and Inclusive Communities*. New York: NYU and New Village Press, 2011.

Dirnstorfer, Anne and Nar Bahadr Saud. "A Stage for the Unknown? Reconciling Postwar Communities through Theatre-Facilitated Dialogue." *International Journal of Transitional Justice*, Vol. 14, No. 1, March 2020, pp. 122-141.

Galtung, Johan. *60 Speeches on War and Peace*. Oslo: PRIO, 1990.

— "What If the Devil Were Interested in Peace Research?" *Journal of Peace Research* 25, 1998 (1): 1-4.

— "Twenty-five Years of Peace Research: Ten Challenges and Some Responses," *Journal of Peace Research* 22, 1995 (2): 141-158.

Gielen, Pascal and Niels Van Tomme (eds.). *Aesthetic Justice: Intersecting Artistic and Moral Perspectives*. Amsterdam: Valiz, 2015.

*Global Peace Index 2023*. Institute for Economics and Peace, 2023.

Harari, Yuval Noah. *21 Lessons for the 21<sup>st</sup> Century*. London: Vintage Publishing, 2019.

Hutt, Jenny and Bev Hosking. *Playback Theatre: A Creative Resource for Reconciliation*. Waltham: Brandeis University, 2004.

Leckman, J.F., Panter-Brick, C., & Salah, R, eds. *Pathways to peace: The transformative power of Children and Families*. Boston: MIT Press, 2014.

Lynch, Gabrielle. *Performances of Injustice: the Politics of Truth, Justice and Reconciliation in Kenya*. Cambridge University Press, 2018.

Moriarty, Gary and Jane Plastow. "Theatre and Reconciliation." *Soundings*, Issue 12: Transversal Politics, 1999.

Read, Peter. "The Truth Which Will Set Us All Free: National Reconciliation, Oral History and the Conspiracy of Silence." *Oral History*, vol. 35, no. 1, 2007, pp. 98–106.

Renner, Judith. *Discourse, Normative Change and the Quest for Reconciliation in Global Politics*. London: Palgrave Macmillan, 2013.

Stephenson, Max Jr. and Scott Tate. *Arts and Community Change: Exploring Cultural Development Policies, Practices and Dilemmas*. London: Routledge, 2015.

The Theatre of Reconciliation: Potentials, Tensions, and Practices. Colombo: Postgraduate Institute of English/Open University of Sri Lanka, 2019.

Walker, Polly. "Acting Together to Disrupt Cycles of Violence: Performance and Social Healing." *Breaking Intergenerational Cycles of Repetition: A Global Dialogue on Historical Trauma and Memory*. Ed. Pumla Gobodo-Madikizela, Opladen: Verlag Barbara Budrich, 2016, pp. 325–342.

## Starčevačka kultura: Neumorna ljudska težnja za napretkom

World Vision BH Fondacija

Anesa Muhović

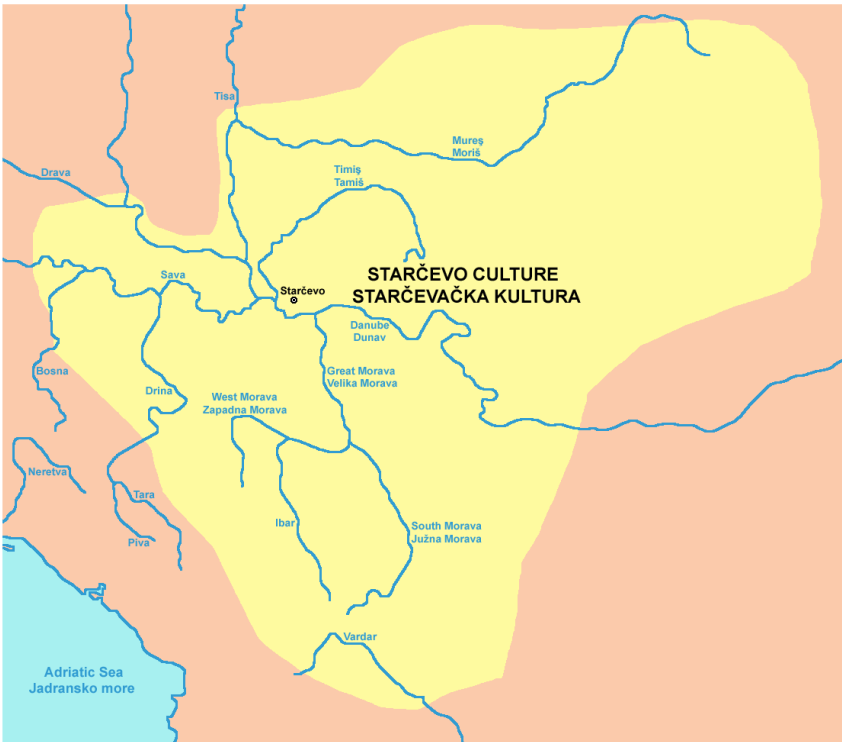
Kroz svoju istoriju, Bosna i Hercegovina je bila mjesto susreta različitih kultura, religija i carstava, što je doprinijelo njenom raznovrsnom i kompleksnom identitetu. Istorija Bosne i Hercegovine svjedoči o njenoj raznolikoj prošlosti, gdje su uticaji različitih civilizacija i kultura ostavili trag na arhitekturi, umjetnosti i tradiciji zemlje. Teritorija današnje države, kroz dugu istoriju, bila je poprište brojnih istorijskih događaja uglavnom obilježenih ratovanjem, nemirima, igrama moći i vladavinom raznih imperija. Istorija ratovanja na teritoriji današnje Bosne i Hercegovine obilježena je nizom sukoba zbog strateškog položaja i raznovrsne populacije. Senad Begović, poznati bosanskohercegovački historičar i kustos muzeja, ističe da se danas kroz formalno obrazovanje fokusira politička, nacionalna i ekonomska historiografija koja priprema mlade generacije za trenutnu političku naraciju. Ipak, gotovo u svakoj epohi, uključujući praistoriju, srednji vijek, vladavinu Osmanskog carstva, Austrougarski period i komunizam<sup>5</sup>, na ovom području postojali su značajni periodi prosperiteta, razvoja i rasta.

Dublje istražujući definisanje mirnih i prosperitetnih vremenskih perioda, detaljnije je istraženo Neolitsko doba, a posebno postojanje Starčevačke kulture. Starčevačka kultura, koja je cvjetala između 7000 i 4500 godine prije nove ere, otkriva suštinu neumorne ljudske težnje ka napretku. U centralnoj, sjevernoj i sjeveroistočnoj Bosni došlo je do susreta Impreso i Starčevačke kulture, što je rezultiralo nastankom posebne Starčevačko-Impreso kulture. Ista je potvrđena na lokalitetima Gornja Tuzla i Obra I. Starčevačko-Impreso kultura je varijanta šire Starčevačke kulture koju karakteriše dekorativna keramika. Predstavlja jednu od ranih neolitskih kultura na Balkanu. Starčevačko-Impreso kultura u Bosni i Hercegovini datira otprilike od 6200. do 5300. godine pre nove ere. Ova kultura obuhvatala je dijelove centralnog Balkana, uključujući područja današnje Bosne i Hercegovine, te se protezala u Srbiju, Hrvatsku, Mađarsku i druge susjedne regije. (Benac, 1979)

Dodatno, historičar Begović ukazuje na zanimljivu činjenicu da kada se pogleda mapa, Starčevačka kultura nema konture bilo koje nacionalne zemlje. Rijeke, specifično u neolitu, bile su mjesta života, komunikacije i trgovine. Jedna od najvažnijih karakteristika ovog perioda je promjena u ekonomiji i načinu života. Prije neolita, ljudi su, usljed klimatskih uslova, bili nomadi dok je neolitska revolucija donijela promjene u smislu da su ljudi počeli da grade naselja i stvaraju prve civilizacije. Starčevačka kultura je dio ove revolucije.

<sup>5</sup> Članica tima WV BH Fondacije intervjuisala je Senada Begovića putem interneta 29. maja 2024. godine. Ako nije drugačije naznačeno, kada se citira Begović poziva se na ovaj intervju





Neolithic Starčevo culture (5300-4400 BC) / Neolitska Starčevačka kultura (5300-4400. godine p.n.e.)

Najistaknutija karakteristika Starčevačke-Impreso kulture je keramika. Keramika ima složene ukrase i dizajn sa dosta detalja. Ovi stilovi keramike predstavljaju evoluciju u odnosu na raniju monohromnu keramiku Starčevačke kulture, odražavajući sve veću složenost u umjetničkom izražavanju. Njihova keramika često je imala urezane ili utisnute uzorke, uključujući geometrijske i životinjske motive te antropomorfne figure. Takođe su proizvodili alate i predmete od kamena, kostiju i rogova. (Budja, 1999)



Oltar - zdjela na postolju  
/ foto: Arheološki muzej u Zagrebu



Zoomorfni oltar /  
foto: Arheološki muzej u Zagrebu



Lončić ukrašen štipanjem noktima  
/ Foto: Narodni muzej u Beogradu

Arheološki slojevi, posebno na lokalitetu Obra, bili su ključni u povezivanju hronoloških faza Starčevačke kulture. Ti slojevi sadrže artefakte koji odražavaju evoluciju keramičkih stilova, od

jednostavne i funkcionalne do dekorativne i simbolične. Ovi napretci u keramici pokazuju društvo koje se brinulo ne samo o preživljavanju već i o estetici i izražavanju (Begović).

Na čelu ovog kulturnog početka bila su pionirska naselja na području današnje Bosne i Hercegovine, posebno značajna mjesta poput Gornje Tuzle, Obra I i Obra II. Ovi lokaliteti, arheološki rudnici zlata, pružaju neprocjenjiv uvid u život i vrijeme ljudi Starčeva. Gornja Tuzla, na primjer, poznata je po svojim slanim izvorima, koji su vjerovatno privukli rane neolitske naseljenike u ovo područje. Prisustvo ovih prirodnih resursa, zajedno sa plodnim zemljištima, činilo je ovo mjesto idealnim za formiranje Starčevačke zajednice (Chapman, Shiel i Batović, 1984).

Naselja su se obično sastojala od malih, polu-ukopanih kuća izgrađenih tehnikom gradnje od maltera. Ove strukture su često bile organizovane u malim grupama ili selima. Lokaliteti poput Obra u srednjobosanskom regionu su dokaz naseljavanja Starčevačko-Impreso kulture, sa dobro očuvanim slojevima kulturnih ostataka.



Rekonstrukcija neolitske kuće/naselja u Tuzli

S druge strane, Obre I i Obre II pružaju uvid u arhitektonske i društvene kompleksnosti ove kulture. Iskopavanja na ovim lokalitetima otkrila su ostatke stambenih objekata, keramike i alata koji ilustruju sofisticirano razumijevanje zanatskih vještina i života u zajednici. Kuće, izgrađene od pruća i blata, nisu bile samo skloništa već simboli izdržljivosti i stabilnosti. Ove strukture, često poluukopane, prilagođene su klimatskim uslovima, pružajući izolaciju od hladnih zima i ljetnjih vrućina. Osim toga, lokaliteti u Bosni, uključujući Gornju Tuzlu i Obre, otkrili su dokaze rane poljoprivredne prakse. Starčevački ljudi su bili među prvima u regionu koji su uzgajali pšenicu i ječam, inovacija koja je zauvijek promijenila tok ljudske istorije. Ovaj prelazak na poljoprivredu omogućio je uspostavljanje stabilnih zajednica, što je dovelo do porasta populacije i razvoja složenih društvenih struktura. (Barker, 1985)

Značaj ovih bosanskih arheoloških lokaliteta je ogroman. Oni predstavljaju ključna poglavlja u priči o Starčevačkoj kulturi, pružajući detaljnu naraciju o tome kako su se rani ljudi prilagodili i

transformisali svoje okruženje. Kroz temeljno proučavanje ovih lokaliteta, arheolozi su uspjeli konstruisati živopisan prikaz neolitskog života, ističući inventivnost i otpornost Starčevačkog naroda. (Begović)

Ljudi Starčevačko-Impreso kulture bili su među najranijim poljoprivrednim zajednicama u Evropi, što je rezultat neolitske revolucije (Begović). Poljoprivreda je bila osnova ekonomije Starčevačke-Impreso kulture. Bila je uglavnom zasnovana na kombinovanoj poljoprivredi, uključujući gajenje pšenice, ječma i mahunarki, uz pripitomljavanje životinja kao što su goveda, ovce i koze. Lovom, ribolovom i sakupljanjem dopunjavali su ishranu, pružajući raznovrsne izvore hrane. Praktikovali su sedentarnu<sup>6</sup> poljoprivredu, živeći u malim selima sa pravougaonim kućama od pruća i blata. Ova sela često su bila smještena u blizini rijeka ili plodnih ravnica, što je omogućavalo lak pristup vodi i obradivom zemljištu. (Whittle, 1996)

Starčevačka-Impreso kultura pokazuje rane oblike društvene organizacije i zajedničkog života. Dokazi o zajedničkim aktivnostima i korišćenju zajedničkog prostora pronađeni su na različitim arheološkim nalazištima. Prakse sahranjivanja uključivale su i inhumaciju<sup>7</sup> i kremaciju, često unutar ili u blizini naselja, što ukazuje na ritualne veze između živih i umrlih. Veruje se da su živjeli u egalitarnim društvima sa relativno jednostavnim društvenim strukturama. Odsustvo monumentalne arhitekture ili dokaza o masovnom ratovanju ukazuje na nedostatak centralizovane vlasti ili društvene stratifikacije. Starčevačka-Impreso kultura je bila dio šire kulturne mreže koja se protezala po Balkanu i susjednim regionima Evrope (Chapman, 1981). Pripadnici Starčevačke kulture učestvovali su u trgovini i kulturnoj razmjeni sa susjednim zajednicama, razmjenjujući robu, ideje i tehnologije. Evolucija i stalna borba za opstanak vodili su Starčevačko-Impreso kulturu ka razvoju i napretku (Begović).

Ukupno gledano, Starčevačko-Impreso kultura je odigrala značajnu ulogu u neolitskom prelazu na Balkanu, predstavljajući jedno od najranijih poljoprivrednih društava u Evropi i doprinoseći razvoju naseljeničkog života u selima, tradiciji izrade keramike i drugih aspekata materijalne kulture.

Ovaj period ne označava samo pojavu jedne od najranijih neolitskih kultura u regionu, već i monumentalni skok u razvoju ljudskog društva. Starčevačka kultura pruža uvid u zoru naseljenog života, oslikavajući tranziciju ljudskog društva od lutajućih lovaca-sakupljača do etabliranih zemljoradnika i zanatlija.

Starčevačka kultura nije postojala izolovano, već je bila dio šire slike neolitskih društava rasprostranjenih širom Evrope. Razmjena dobara, ideja i tehnologija sa susjednim kulturama odigrala je ključnu ulogu u evoluciji Starčevačke kulture. Ova međukulturna interakcija se

<sup>6</sup> Pripadnici Starčevačke kulture su zamijenili nomadski stil života i nastanili se u određena područja, što je omogućilo bavljenje poljoprivredom na način da su sijali na istom komadu zemlje iz godine u godinu.

<sup>7</sup> Podrazumjeva ukopavanje ljudskog tijela u tlo u relativno intaktnom obliku. Ovo je najstariji i najrasprostranjeniji način sahranjivanja, koji se sreće od praistorijskih zajednica do danas. Često se upotrebljava i sinonim skeletno sahranjivanje.

manifestuje u širenju stilova keramike, poljoprivrednih praksi i tehnoloških inovacija, ističući povezanost drevnih društava. (Bogucki, 2004).

Istražujući ovu neolitsku kulturu, ne samo da otkrivamo korijene naše kolektivne prošlosti, već dobijamo uvide u trajni ljudski duh inovacije i prilagođavanja.

Sedin Hadžimusić<sup>8</sup>, bosanskohercegovački historičar i profesor historije, ističe nekoliko lekcija koje možemo da izvučemo iz prošlih civilizacija i epoha kojima smo svjedočili kroz vrijeme.

- Fokusiranje na razvoj i nauku u širem smislu,
- Povezivanje i saradnja radi obostranog interesa,
- Jačanje ekonomije kao osnove za izgradnju i održavanje mira,
- Biti otvoren za razmjenu ideja, roba i usluga,
- Njegovanje umjetnosti i kulture,
- Ujedinjavanje preko većih geografskih područja radi zajedničkih interesa u cilju prosperiteta.

Zaključno, Begović dijeli jednu od glavnih ideja francuske historiografske škole analitičara, koja je uspostavljena poslije Drugog svjetskog rata, a koja je učila da historija i događaji iz prošlosti treba da služe za razumijevanje sadašnjosti i donošenje informisanih i kvalitetnih odluka za budućnost. Analitičari koji su pripadali ovoj školi, bazirajući se na svojim profesionalnim i ličnim iskustvima, svjedočili su o sukobima od kraja 19. vijeka – od Napoleonovih ratova, ujedinjenja Njemačke, ujedinjenja Italije, uspostavljanja Alsace-Lorraine, Prvog svjetskog rata, Drugog svjetskog rata – i zaključili su da će proći još 30 godina i da će zemlje ući u novi rat, osim ako se ne promjeni narativ. Izraz "proces dugog trajanja", posebno objašnjen u knjizi "Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II" Fernanda Braudela, razrađuje analizu prošlosti iz različitih perspektiva, oslobođenu političkih intervencija i uključujući sve druge nauke, čak i klimatologiju, osim historije, sa jednim ciljem a to je bolje objašnjavanja i razumijevanja događaja iz prošlosti. Pošto naše društvo još uvijek nema snage ni konsenzusa da govori o prošlim događajima u ovoj regiji kroz naučno utemeljene istine koje bi bile dostupne građanima, javni prostor je kontaminiran poluistinama i polunaučnim stavovima koji ometaju ekonomski razvoj i prosperitet. Zato je od najveće važnosti da se angažuje šira zajednica, uključujući radnike iz domena kulture, profesore, ekonomiste, političare, diplomate i sve ostale relevantne aktere. Mladi ljudi imaju kapacitet da vide pozitivne priče i ono što se dešava s druge strane, i da drugi nisu tu da pokrenu novi sukob vođen političkim, vjerskim, kulturnim i/ili etničkim razlikama. Moramo nastaviti da pronalazimo pozitivne primjere i priče o napretku i prosperitetu iz prošlosti kako bismo stvorili bolju budućnost.

---

<sup>8</sup> Članica tima WV BH Fondacije intervjuisala je Sedina Hadžimusić putem interneta 30. maja 2024. godine. Ako nije drugačije naznačeno, kada se citira Hadžimusić poziva se na ovaj intervju.

## Mladi: Interaktivni i angažovani pristup za bolje razumijevanje istorije za budućnost

Petero mladih ljudi iz Bosne i Hercegovine (uzrasta 18, 22, 23, 24, 26 godina), su kroz intervju podijelili svoje perspektive i razumijevanje istorije, najvažnijih istorijskih događaja i načina na koje se istorija podučava kroz formalno obrazovanje. Takođe su izrazili snažnu potrebu i interesovanje za izgradnju mira kao jedno od i dalje aktuelnih pitanja u ovom dijelu svijeta, koje je na neki način zanemareno u posljednjih nekoliko godina.

Iz perspektive mladih ljudi, istorija je kompleksan skup činjenica, događaja i ličnosti koje su oblikovale svijet u kojem danas živimo (Brezac<sup>9</sup>). Istorija nam pruža mogućnost da se upoznamo sa događajima iz prošlosti, da saznamo kako su ljudi živjeli, preživljavali, hranili se, ponašali (Smiljić<sup>10</sup>). U širem smislu, istoriju možemo posmatrati kao lekciju iz prošlosti, perioda koji imaju direktnih, pozitivnih ili negativnih, posljedica na budućnost. Istorija je put kojim su ljudska bića putovala i ona prikazuje sva naša prošla postignuća, uspjehe, ali i neuspjehe (Osmanović<sup>11</sup>). Generalno, prošlost nam daje temelje na kojima gradimo budućnost (Sarić<sup>12</sup>).

Mladi su izjavili da se u Bosni i Hercegovini istorija uglavnom podučava kroz formalno obrazovanje, fokusirajući se uglavnom na učenje o važnim istorijskim događajima sa naglaskom na datume, imena i geografska područja gdje se nešto dogodilo. Metode podučavanja mladi opisuju kao zastarjele, nudeći samo "ex cathedra" pristup kroz koji se dijeli teorijsko znanje koje djecu ne uključuje praktično, ne pruža im priliku da istraže, prodube svoje znanje, niti se angažuju na druge načine. Ovaj pristup ih prisiljava da uče samo osnovno gradivo napamet kako bi položili ispit, dok većinu toga zaboravljaju već narednog dana. Kao konačan rezultat, mladi su podijelili da pristup nastavnika drastično utiče na njihov stav prema određenom predmetu koji se nastavlja kroz život. Sagovornici su podijelili nekoliko primjera interaktivnijeg pristupa u podučavanju istorije koje su primjenjivali njihovi nastavnici (npr. prikazivanje filmova, diskusije i performansi koje su morali da kreiraju), koje pamte kao pozitivno i interesantno iskustvo do danas.

Većinom se prikazuje samo jedna strana istorije i istorijskih događaja, kao što je navedeno i u udžbenicima koji se koriste u obrazovnom sistemu. Većina nastavnog programa se bavi

<sup>9</sup> Članica tima WV BH Fondacije intervjuisala je Ilmu Brezac putem interneta 18.aprila 2024. godine. Ako nije drugačije naznačeno, kada se citira Brezac poziva se na ovaj intervju.

<sup>10</sup> Članica tima WV BH Fondacije intervjuisala je Nedu Smiljić putem interneta 9.maja 2024. godine. Ako nije drugačije naznačeno, kada se citira Smiljić poziva se na ovaj intervju.

<sup>11</sup> Članica tima WV BH Fondacije intervjuisala je Merimu Osmanović putem interneta 30.aprila 2024. godine. Ako nije drugačije naznačeno, kada se citira Osmanović poziva se na ovaj intervju.

<sup>12</sup> Članica tima WV BH Fondacije intervjuisala je Ademira Sarića putem interneta 18.aprila 2024. godine. Ako nije drugačije naznačeno, kada se citira Sarić poziva se na ovaj intervju.

ratovima i osvajanjima. Nacionalni heroji se isključivo prikazuju kao ratnici i osvajači, što stvara veliki prostor za napore u izgradnji mira i podučavanje historije u mirnodopskim vremenima na kreativan i angažovan način. Mladi naglašavaju da bi kroz interaktivniji i kreativniji pristup djeca i mladi mogli više da nauče, razviju vještine i dalje koriste ovo znanje i vještine u životu.

Neke od preporučenih nastavnih metoda i materijala bi mogli uključivati:

- Dijeljenje šireg konteksta i osnovnih informacija o historijskim događajima,
- Učenje o specifičnim historijskim događajima iz više perspektiva,
- Uvođenje praktičnijeg i interaktivnijeg pristupa u podučavanju/učenju, što bi uključivalo istraživanje i prezentacije koje rade sami učenici, kvizove, predstave, posjete muzejima i arheološkim lokalitetima, razgovore sa historičarima, arheolozima i značajnim ličnostima koje su bile dio određenih procesa, posebno iz savremene historije,
- Dijeljenje interesantnih činjenica o važnim historijskim ličnostima koje prevazilaze puke činjenice vezane za određeni događaj,
- Prikazivanje historije putem filmova i video zapisa,
- Organizacija debata o historijskim događajima iz različitih perspektiva i strana,
- Generalno, posvećivanje više vremena i prostora za diskusije.

Kada su pitani o važnim historijskim događajima, prva stvar koja je ispitanicima pala na pamet su ratovi i agresije u regionu, pa čak i na svjetskoj sceni. Međutim, dvoje ispitanika pominje Povelju Kulina bana, što daje svjetliju perspektivu na njihovo razumijevanje historije u smislu ekonomskog rasta i prosperitetnijih vremena, dok jedna ispitanica dijeli da su različite vrste revolucija kroz historiju najvažniji historijski događaji s njenog stanovišta.

Kao što je ranije navedeno, iako se nacionalni heroji prikazuju kao ratnici, osvajači i vojni lideri, mladi u svojim razmišljanjima prepoznaju ljude koji su se borili za nezavisnost Bosne i Hercegovine kao nacionalne heroje. Međutim, takođe su podijelili da u njihovom širem razumijevanju i viđenju, heroji su ljudi koji čine dobra djela za svoje lokalne zajednice i šire društvo, ljudi koji stavljaju druge ispred sebe, ljudi koji su izmislili lijekove za različite bolesti, ljudi koji su donijeli pozitivne promjene u pogledu zakona, sporta, kulture, itd., i ljudi koji su ambasadori svoje zemlje na bilo koji drugi način.

## **Mirovni edukatori**

Svi intervjuisani mirovni edukatori se slažu da je izgradnja mira u Bosni i Hercegovini, zbog njenog kompleksnog historijskog i društveno-političkog konteksta koji i dalje utiče na stabilnost i razvoj zemlje, od ključne važnosti. Izgradnja mira je vitalna za stvaranje stabilnog, prosperitetnog i inkluzivnog društva. Ona se bavi uzrocima sukoba, promoviše pomirenje i pravdu, te postavlja osnove za održiv razvoj i integraciju u šire evropske i međunarodne strukture.

Svi sagovornici smatraju da je obrazovanje i izgradnja kapaciteta ključna komponenta u promovisanju kulture mira. Nažalost, obrazovni sistemi često zanemaruju važnost razvijanja i izgradnje tih vještina kod djece i mladih, što direktno utiče na kasnije društvene dinamike. Kako je promjena i prilagođavanje trenutnih školskih programa kroz formalne instance kompleksna i spora, sagovornici ističu značaj neformalnog obrazovanja koje može doprinijeti naporima za izgradnju mira i dijalog mira uopšte, pri čemu ističu kritičko mišljenje kao najvažniju vještinu potrebnu u ovom procesu.

Definisanje sličnosti i karakteristika u kojima smo slični, kao i otvoreni razgovor o stvarima u kojima se razlikujemo, njegovanje zdravog dijaloga i refleksija, početak je u izgradnji mira i pomirenju, kako je podijelila Nikica Lubura Reljić<sup>13</sup>, regionalna direktorica za Vjeru u razvoju u World Vision International za Bliski istok i Istočnu Evropu i iskusna mirovna edukatorica. Najbolji načini da se angažuju djeca i mladi u procesu izgradnje mira su da ih okupimo oko drugih tema, ideja i/ili zajedničkih interesa koji eksplicitno nisu naznačeni kao ili vidljivo vezani za izgradnju mira. Kroz Lubura-Reljićevu praksu, djeca i mladi bi trebalo da razvijaju vještine vođenja teških razgovora, bez potrebe da nameću svoje mišljenje ili da mijenjaju nekoga, već sa potrebom da bolje razumiju. Rad s mladima ne teži da mijenja njih same ili njihove vrijednosti i uvjerenja, već da ih nauči da prihvate da nisu svi ljudi isti.

Ona izgradnju mira vidi kao iscjeljenje. Mirovni edukatori su, na određeni način, kao ljekari. Oni iscjeljuju sistem i ljude. Zato morate imati ljude koji razumiju šta radimo i koji učestvuju dobrovoljno. Obično su ljudi koji ne žele da učestvuju u procesima izgradnje mira oni koji ne znaju dovoljno o tome, ali najviše su im potrebne te aktivnosti. Stoga je važno što bolje objasniti ciljeve i metode koje će se koristiti. Prvi korak u njihovom uključivanju bio bi da ih se izloži konceptu izgradnje mira posmatranjem kako bi povećali svoje znanje i svijest i postepeno ih uključiti aktivnije.

Jasmin Jašarević<sup>14</sup>, direktor PRONI Centra za razvoj mladih, ističe važnost dugoročnih intervencija i inicijativa u promjeni mentaliteta mladih i otvaranju puta za proces izgradnje mira. Pristup zasnovan na ljudskim pravima (HBRA) i princip "Ne nanijeti štetu" moraju biti primijenjeni kako bi se stvorio siguran prostor za učesnike da se otvore, dijele i uče iz svojih sopstvenih iskustava, ali i iskustava drugih.

U procesu izgradnje mira važan je kontinuiran i holistički pristup, stvarajući sigurno okruženje u kojem učesnici mogu da se upoznaju, povežu, dijele, diskutuju, što zahtijeva vrijeme. Dodatno, važno je imati na umu da bi bilo idealno raditi sa širom zajednicom iz koje potiču učesnici. Na

<sup>13</sup> Intervju sa Nikicom Lubura-Reljić održan je putem interneta 16. maja 2024.

<sup>14</sup> Intervju sa Jasminom Jašarević održan je putem interneta 21. maja 2024.

primjer, nakon što učesnik završi obuku ili djeca i mladi naprave pozorišnu predstavu, preporučuje se izvođenje te pozorišne predstave u zajednici iz koje dolazi dijete ili mlada osoba. Naime, možete raditi sa pojedincima, ali kada ih vratite u njihovu zajednicu, oni mogu doživjeti stres i odbacivanje od najbližih zbog promjene u njihovom viđenju i stavu, ako porodica i zajednica nisu svjesni i uključeni u promjene koje pokušavate da postignete. U idealnom scenariju, radite sa širom zajednicom, referentnom grupom pojedinaca (npr. roditelji, nastavnici, komšije, prijatelji) kako biste vidjeli kako oni percipiraju i osjećaju promjene i stvorili prostor za zajedničko djelovanje. Ovo bi bio jedan kompletan, puni ciklus. Nažalost, neće svi mladi koji prođu kroz proces izgradnje mira i pomirenja promijeniti svoj način razmišljanja i nastaviti svoje angažovanje kada se vrate u svoju zajednicu i uobičajeno okruženje, ali je važno imati barem nekoliko pojedinaca koji će dalje širiti tu promjenu.

Nedžad Novalić<sup>15</sup>, historičar i mirovni edukator koji radi u Centru za nenasilno djelovanje (CNA), ističe da suočavanje sa prošlošću i povezivanje i okupljanje ljudi sa različitih strana, sa različitim vjerovanjima i vrijednostima predstavljaju preduslove za izgradnju prosperitetnih društava. Novalić ističe da facilitacija izgradnje mira nema za cilj postizanje, stvaranje i prihvatanje univerzalne istine, već da se da prilika da svako otvoreno dijeli stvari koje ih povrjeđuju, muče, da iskažu koje promjene žele da vide u društvu, kakva očekivanja imaju od drugih. Na ovaj način stvara se pogodna klima da se shvati da preko puta vas stoji čovjek sa sopstvenim mislima, potrebama, strahovima i iskustvima koji ga određuju.

Najproduktivnija pretpostavka u izgradnji mira u pristupu Centra za nenasilno djelovanje (CNA) je da nema dobrih ili loših ljudi. Egalitarizam u ovom smislu znači da stavljamo akcenat na okolnosti i strukture koje dovode ljude da čine nasilje bilo koje vrste, pretpostavljajući da bilo ko od nas može biti na toj strani u određenom trenutku, što samo po sebi predstavlja poziv svakom pojedincu da radi na sebi.

Maja Tursunović<sup>16</sup>, Koordinatorica terenskih aktivnosti u UN Women i mirovna edukatorica, dijeli iskustvo da je u svom radu na podsticanju mira i pomirenja u zajednicama, uvidjela da najefikasniji pristupi proističu iz razumjevanja, empatije i kontinuiranog angažmana. Ključno je stvoriti prostor gdje sve strane mogu dijeliti svoje perspektive i iskustva bez straha od osude. Facilitacija dijaloga podstiče aktivno slušanje i razumijevanje, pomažući u razbijanju barijera i izgradnji povjerenja. Tursunović ističe da su edukatori za izgradnje mira samo posrednici koji pomažu sukobljenim stranama da pronađu zajedničko tlo i rade na međusobno prihvatljivim rješenjima. Pregovaranje, kada se obavlja sa poštovanjem i otvorenosću, može dovesti do trajnih dogovora i pomirenja. Još jedan važan aspekt je podizanje svijesti o značaju mira i uticaju

<sup>15</sup> Intervju sa Nedžadom Novalić održan je putem interneta 21.maja 2024.

<sup>16</sup> Intervju sa Majom Tursunović održan je putem interenta 30. maja 2024.



konflikta putem medija, umjetnosti i javnih događaja, što može mobilisati zajednice i stvoriti zajedničku viziju mira. Uključivanjem zajednica u proces izgradnje mira osiguravate da rješenja budu relevantna za kulturu i podržana od strane onih kojih se tiče. Participativni pristupi osnažuju zajednice da preuzmu odgovornost za inicijative mira. Međutim, da bi se postiglo angažovanje bilo koje vrste, potrebno je razviti vještine mladih i kapacitete zajednica kako bi se postigle dugotrajne promjene na osnovu pozitivnih primjera iz života.

Azra Ibrahimović<sup>17</sup>, ekspert za izgradnju mira zaposlena u NAHLA Centru za obrazovanje i istraživanje, naglašava važnost stavljanja koncepta pozitivnog mira u fokus i dijeljenja više primjera pozitivnih priča o suživotu, toleranciji i razumijevanju. Iz njenog ugla, ljudi percipiraju negativne koncepte i diskurse kao vidljivije, jer su donekle glasniji u javnom prostoru i medijima, ali zaključuje da je ljudskoj prirodi mir bliži od rata, i da je humanost prirodnija od nasilja. Kao jedan od najefikasnijih načina angažovanja mladih u izgradnji mira je upravo suočavanje mladih sa prošlošću kako bi se prevazišle sve njihove prepreke, suočili sa duboko usađenim uvjerenjima i otvorio prostor za nove stavove zasnovane na znanju, iskustvu i učenju. Podjeljenost je posljedica neznanja, straha od 'drugog' i 'različitog' i izolacije (promocije monolitnih zajednica i društava).

Neki od najvećih zabluda i izazova kada je riječ o izgradnji mira su:

- Izgradnja mira nije potrebna,
- Može se doći do nekoga i reći im da je nešto ispravno,
- Izgradnja mira i promjene se mogu postići jednokratnim i kratkoročnim intervencijama,
- Izvlačenje djece i mladih iz njihovih zajednica i zatim njihovo vraćanje nakon kratkoročne intervencije sa očekivanjem dugoročnih pozitivnih rezultata,
- Djeca i mladi će se osjećati bliže izgradnji mira samo kroz razgovore i obuke, a bez sticanja iskustva o pozitivnim promjenama u narativu u kojem žive.

Kada je riječ o prioritetima i mogućnostima u izgradnji mira u budućnosti, prijedlozi mirovnih edukatora mogu se sažeti u četiri glavna područja:

- Korišćenje prednosti porasta digitalnih tehnologija u promovisanju mira, ali istovremeno i adresiranje izazova i prijetnji digitalnog svijeta u smislu podjele i negativnog diskursa,
- Povezivanje aktuelnih problema i novih trendova sa izgradnjom mira kako bi se mladi lakše uključili,
- Investiranje više u fizičku, ličnu saradnju i prilike za angažovanje, jer su ove aktivnosti ključne za promociju mira i ostvarivanje veza među ljudima.

---

<sup>17</sup> Intervju sa Azrom Ibrahimović održan je putem interenta 28. maja 2024.

- Fokusiranje na višedimenzionalno obrazovanje djece i mladih u cilju izgradnje i razvijanja vještina kako bi bili otporniji, ali istovremeno i osnaženi da postanu nosioci pozitivnih promjena.

### Bibliografija

Barker, G. *Prehistoric Farming in Europe*. Cambridge University Press. 1985.

Benac, A. *Praistorija jugoslavenskih zemalja II: Neolit*. Svjetlost, Sarajevo. 1979.

Bogucki, P., & Crabtree, P. J. *Ancient Europe 8000 B.C. to A.D. 1000: Encyclopedia of the Barbarian World*. Charles Scribner's Sons. 2004.

Chapman, J. *The Vinča Culture of South-East Europe: Studies in Chronology, Economy and Society*. British Archaeological Reports (BAR) International Series. 1981.

Chapman, J., Shiel, R., & Batović, Š. *The Changing Face of Neolithic and Bronze Age Croatia*. British Archaeological Reports (BAR) International Series. 1984.

Whittle, A. *Europe in the Neolithic: The Creation of New Worlds*. Cambridge University Press. 1996.

Budja, M. *The Transition to Farming in South-East Europe: New Insights from the Impresso Ware Culture*. Documenta Praehistorica, 26, 1-26. 1999.

*Misterije Starčevačke culture - Putovanje u neolit, 2024*. Pristupljeno na: [Starčevačka kultura | Putovanje kroz neolit \(heritagebih.com\)](https://www.starcevacakakultura.hr/putovanje-kroz-neolit), on March 23<sup>rd</sup> 2024.

## Vinčanska kultura: prozor u mirnodopski procvat

### Dah Teatar: Srbija

Dijana Mitrović, PhD

Danas smo skloni da mislimo da je mir sam po sebi vrijednost. Skloni smo da vjerujemo da su ljudi oduvijek željeli i cijenili mir, dok je, u stvari, kako poznata srpska historičarka, Dubravka Stojanović, podsjeća koncept mira kao blaga za koje se vrijedi boriti, star tek jedva više od jednog vijeka.<sup>18</sup> Prije tih mirovnih napora koje su uglavnom predvodili međunarodni sufražetski pokreti, rat je u velikoj mjeri viđen kao nužnost, kao najbolja higijena svijeta, kao vrhunski način da se pronađe geopolitička ravnoteža moći. Tek pred kraj devetnaestog vijeka, mirovni pokreti su dobili određenu snagu, pokušavajući da dovedu u pitanje ideju da je svjetski rat neophodan.<sup>19</sup>

Uprkos činjenici da je mir teorijski promišljan i uspostavljen kao njegovana vrijednost tek kasno u historiji čovječanstva, izgleda da su mnogo prije zabilježene historije postojale kulture i civilizacije koje su cijenile miran suživot i cvjetale zahvaljujući dugim periodima mira. Jedna od njih je i vinčanska kultura koja je u periodu kasnog neolita napredovala na području današnje Srbije, Bosne i Hercegovine, Rumunije, Grčke, Sjeverne Makedonije i Hrvatske. Rasprostranjeno je vjerovanje da je period velikog procvata vinčanske kulture koji je trajao oko 800 godina (tzv. period Vinče B) postojao zbog činjenice da je stanovništvo Vinče vodilo miran suživot unutar i van svoje zajednice. Prema riječima našeg vodećeg poznavaoca Vinče, arheologa i kustosa Muzeja Belog brda Dragana Jankovića, iako je pronađeno mnogo dobro očuvanih artefakata, nijedan od njih ne ukazuje na to da su Vinčanci stvarali ili koristili oružje, ili učestvovali u nekom sukobu većih razmjera.<sup>20</sup> S druge strane, pronađeni su brojni dokazi da su blisko sarađivali jedni s drugima, da su postali vični u obrađivanju zemlje, gradnji domova, kao i trgovini i komunikaciji sa ljudima iz dalekih krajeva. Janković ističe da je ovako visok stepen razvoja bio moguć samo zbog njene orijentacije ka miru i zajedničkim nastojanjima da poboljšaju svoju egzistenciju.

Glavno arheološko nalazište za istraživanje vinčanske kulture nalazi se na obali Dunava u blizini Beograda, pod nazivom Belo brdo. U otkrivenom iskopu od 10,5 metara sačuvano je mnogo različitih arheoloških slojeva, od kojih najstariji datira oko 4880. godine prije nove ere, perioda koji se poklapa sa opadanjem obližnje starčevačke kulture, za koju se vjeruje da je bliska

<sup>18</sup> HOPE tim DAH teatra obavio je intervju sa profesorkom Dubravkom Stojanović u Beogradu (21.03.2024.). Kada citira profesorku Stojanović, autorka se poziva na taj intervju.

<sup>19</sup> Ovi naponi su kulminirali osnivanjem Nobelove nagrade za mir koja je prvi put dodjeljena 1901. godine. Pogledajte veb stranicu Nobelove nagrade za mir: <https://www.nobelprize.org/prizes/lists/all-nobel-peace-prizes/>

<sup>20</sup> Ukoliko nije drugačije naznačeno, kada citira Dragana Jankovića, autorka se poziva na intervju koji je tim DAH Teatra HOPE vodio sa njim u Muzeju Belo brdo i arheološkom nalazištu u Vinči u Srbiji (29. marta 2024).

prethodnica vinčanskom društvu.<sup>21</sup> Prema radiokarbonskoj metodi datiranja, vinčanska kultura je cvjetala između 4500. i 3800. godine prije nove ere (sloj 9-6 metara)<sup>22</sup>, što je bio period mira i njenog najvećeg uticaja u srednjoj i jugoistočnoj Evropi (vidi Srejović). Međutim, njena moć se manifestovala kroz kulturu, trgovinu i znanje, a ne kroz sukobe i osvajanja. Vinčanska teritorija se tokom tog perioda proširila i njena naselja su postala dobro organizovana, sa velikim stanovništvom i ranim urbanističkim planiranjem.



Figure 1. The distribution of the Vinča culture (shaded) with Vinča sites (red dots) and later settlements (green dots) (Middle Chalcolithic). Prepared by J. Pendić and M. Marić.

Iz Roberts W. Benjamin i drugi, str. 39.

Vinčansko stanovništvo, ističe poznati arheolog Dragoslav Srejović, živjelo je u miru sa svojim komšijama, što potvrđuje i odsustvo bilo kakvog fortifikacionog ili odbrambenog sistema. Umjesto toga, već najstariji sloj ukazuje na bogatu razmjenu vidljivu kroz artefakte donijete iz raznih evropskih regiona, praksu koja će biti sve prisutnija kako vinčanska kultura bude sazrijevala i napredovala ka svom vrhuncu. Naučili su kako da obogate tlo, što je dovelo do više roda, podstaklo trgovinu, dovelo do komunikacije sa drugim kulturama i više resursa unutar same zajednice. Hrvatski autor Marcel Burić opisuje to razdoblje na sljedeći način: „Trgovina koja se odvijala dolinama rijeka je bitno uznapredovala, kontakti između naselja bivali su intenzivniji, a sve to rezultiralo je bržim razmjenama ideja, tehnologija i znanja.“ (47). Razmjena znanja i dobara, kako ističe i Janković, bio je jedan od kamena temeljaca vinčanskog uspjeha koji je značajno doprinio njihovom usponu. Dakle, prva lekcija koju možemo naučiti od vinčanske kulture jeste da nas otvorenost prema drugim kulturama, kao i razmjena znanja i dobara mogu odvesti mnogo dalje nego sukob i strah od drugog.

Vinčanska arhitektura (upotreba neke vrste maltera i toplotne izolacije), urbanizam, poljoprivreda, rani oblici metalurgije – u Vinči se odigralo prvo evropsko topljenje bakra – sve to

<sup>21</sup> Vidite Srejović [https://www.rastko.rs/arheologija/srejovic/dsrejovic-vinca\\_c.html](https://www.rastko.rs/arheologija/srejovic/dsrejovic-vinca_c.html)

<sup>22</sup> Za više detalja, vidjeti Roberts i drugi pp. 41-42, kao i Tasić i drugi.

svjedoči o velikom napretku te kulture. Urbana organizacija koju odlikuju dobro uređene ulice već je imala i centralni prostor za okupljanje, nalik današnjim gradskim trgovima što ukazuje na to da su zajednička okupljanja bila uobičajena. Zanimljivo je, ističe Janković, da su kuće građene veoma blizu jedna drugoj, pokazujući bliske komšijske veze. Ta činjenica doprinosi pretpostavci da su živjeli kao tijesno povezana zajednica. Štaviše, prema mnogim materijalnim tragovima, oni su živjeli kao društvo jednakih, jer nijedan dom ne pokazuje gomilanje bogatstva: svi domovi su iste veličine i vjerovatno su bili međusobno veoma slični. Svi ovi nalazi ukazuju na egalitarno shvatanje društva koje se čini održivijim i korisnijim za sve njegove članove. Zajedništvo kao osnova društvenog života pokazuje nam da društvo stiže mnogo dalje kada njeni članovi brinu jedni o drugima umjesto da se takmiče.

Druga važna poenta koju je iznio Janković pripada istom domenu: Vinčanci su otvoreno dijelili svoja znanja jedni sa drugima o svim zanatima, poljoprivredi, arhitekturi, umjetnosti i tako dalje, i tako zajednički gradili bolje društvo za sebe i sve oko sebe. Naime, na osnovu otisaka prstiju na nekim artefaktima, možemo reći da su Vinčanci veoma rano učili svoju djecu da stvaraju umjetnost, što ukazuje na to da je ova rana kultura (neki tvrde civilizacija) veoma cijenila umjetnost, smatrajući važnim da umjetničku vještinu prenese mlađim generacijama. Njihovi domovi ukrašeni ćilimima, sa prelijepim vazama i posudama, ukazuju na veliko uvažavanje ljepote u svakodnevnom životu. Dijeleći svoja znanja jedni sa drugima, Vinčanci su progresivno postajali sve bolji u svim sferama svog postojanja, učeći nas da otvoreni pristup znanju koristi cijelom društvu i da predstavlja mnogo bolju alternativu sebičnom i konkurentskom, tržišno orijentisanom odnosu prema intelektualnoj svojini.

Iznad svega, vinčansku kulturu je učinila tako izuzetnom i tako živim interesovanjem mnogih poznatih arheologa (vidjeti Burić 43) njena izuzetno kvalitetna grnčarija i (najvjerovatnije religiozne) figurine. Koristeći napredne tehnike, grnčarija je pečena i polirana kako bi bila bolja za skladištenje robe, ali povremeno je i farbana, koristeći razne minerale za bojenje. Prilikom pokušaja da se imitira pečenje grnčarije 1960-ih godina, proces stvaranja ravne crne površine pokazao se prilično teškim (vidjeti Chapman, „Dark Burnished Ware as Sign” 296), što opet ukazuje na visoko razvijenu (gotovo nevjerovatnu za tako rani period) tehnologiju korišćenu tokom faze Vinča B. Kako Burić elaborira: „Vinčanska figuralna plastika, slažu se svi koji se bave tim razdobljem, predstavlja osim umjetničkog dometa, najbolji indirektan opis kompleksnosti i izrazito visoke društvene organizacije naselja koja su toj kulturi pripadala. Nadalje, vrhunska keramika vinčanske kulture upravo blješti glačanim sjajem svojih tamnih, najčešće crnih stijenki posuda, govori o stepenu keramičke proizvodnje koji nije bio ni približno dosegnut u prethodnoj starčevačkoj kulturi” (46).

Većina figurica su ili zoomorfne (uglavnom su poklopci od grnčarije dizajnirani korišćenjem animalističkih motiva) ili antropomorfne – tipično ženske figurice sa zadivljujućom plastikom i detaljima koji dodatno pokazuju koliko je kultura bila napredna. Odjeća predstavljena na figurinama ukazuje na razvijen osjećaj za modu koji navodi arheologe na zaključak da su i tekstilne tehnologije bile dobro razvijene. Većina arheologa vjeruje da su figurine korištene kao kulturni idoli koji predstavljaju obilje i plodnost. Janković, dalje, ističe dvije najvažnije karakteristike čuvenih figurica: otvorene krupne oči koje bi se mogle protumačiti kao majčinska briga (ili radoznalost?) i raširene ruke koje bi se mogle čitati i kao majčinska ljubav i kao otvorenost prema drugima, prema svijetu. Ako se tako tumače, figurine bi se mogle shvatiti kao još jedan znak druželjubivosti i otvorenosti vinčanske kulture.

Vinčanski idol<sup>23</sup>Prosopomorfni poklopac<sup>24</sup>

Druga interpretacija, međutim, takođe zvuči stimulatивно. Naime, kao što je već pomenuto, vinčanska kultura je i kultura rane metalurgije (najranije u Evropi) i neki arheolozi neobičnu grnčariju dovode u vezu sa metalurgijom: „Danas postoje mišljenja koja dvije fascinantne kategorije vinčanskih nalaza, iguralnu antropomorfnu plastiku i metalurgiju, pokušavaju interpretirati kao integrisani fenomen. Naime, iza maskiranih lica na figurama pokušavaju se utjeloviti pridošlice u vinčansku kulturu, nositelji božanskih i magičnih znanja tj. oni koji kamen pretvaraju u metal, dakle metalurzi (Schier 2005, 54-61; 2010, 85-95, Abb. 7)” (Burić 47). Ako se prihvati takvo tumačenje, to opet znači duboko poštovanje prema znanju i otvorenost prema drugim kulturama i njihovim izumima koji su bili neophodni za uspjeh Vinče.

<sup>23</sup> <https://www.clevelandart.org/art/2000.202>

<sup>24</sup> <https://www.cb-gallery.com/en/produkt/neolithischer-zoomorpher-gesichtsdeckel-der-vinca-kultur/>

Dakle, postoji mnogo lekcija koje možemo naučiti od naših prastarih susjeda, ali su možda najvažnije lekcije koje možemo naučiti od praistorijskih Vinčanaca i najvažnije vrijednosti koje treba da njegujemo:

- Miroljubivost;
- Otvorenost prema drugim zajednicama;
- Ljubav prema ljepoti;
- Otvorena razmjena znanja i dobara unutar i van sopstvene zajednice;
- Egalitarizam;
- Tijesno povezana zajednica zasnovana na međusobnoj razmjeni i pomoći, a ne na takmičenju.

### **Mladi: istorija mira za bolju budućnost**

U fokus grupi sa devet učenika (od 15 do 22 godine)<sup>25</sup>, učesnici su pružili dragocjen uvid u načine na koje se istorija predaje u školama, kao i o alternativnim načinima koje bi željeli da se bave istorijom. Većina učenika se žalila da se istorijsko znanje obično shvata kao niz datuma i suvih činjenica, sa vrlo malo ili nimalo kontekstualnih informacija ili pripovjesti o običnim ljudima. Zbog toga su skloni da uče za kontrolne zadatke, da bi potom najčešće ubrzo zaboravili sve naučeno. Nema sumnje, primijetili su, da u njihovim istorijskim udžbenicima rat ima prevlast nad mirom i da se mir gotovo uvijek posmatra kao posljedica rata, kao da mira nema bez rata. Takođe, iznijeli su utisak da su neke činjenice isključene iz uobičajenih istorijskih narativa, a da se nacionalna istorija veliča, čineći tipične lekcije istorije krajnje jednostranim i samim tim opasnim.

Cijenili su kada su im nastavnici pružili više konteksta i dodali složenost lekcijama. Posebno su cijevali lična svjedočanstva, kada ona postoje (kao u slučaju 1990-ih godina, tj. perioda kada su njihovi roditelji i nastavnici odrastali). Sve u svemu, svi su se složili da je kritičko mišljenje najvrijednija vještina i da bi voljeli da čuju nekoliko prikaza istog istorijskog događaja, te da imaju priliku da usavrše svoje kritičke vještine, pokušavajući da otkriju istinu.

Ukratko, mladi učenici su veoma zainteresovani za učenje istorije, ali bi željeli da njihovi časovi uključuju sljedeće karakteristike:

- više podataka o kontekstu (posebno o običnim ljudima tog vremena);
- složeniji i nijansirani pristup (alternativni istorijski narativi umjesto jednog koji se nameće);

<sup>25</sup> HOPE tim Dah teatra intervjuisao je učenike – Dimitrije Bodić, Jovan Bubujuk, Dina Damjanović, Katarina Drenjanin, Tamara Đorđević, Mina Kicar, Marija Milanović, Emilija Stojanović, Aleksa Živković – kao dio fokus grupe u Beogradu (07.05.2024.). Kad god se citira fokus grupa, autorka se poziva na ovaj razgovor.

- više informacija o izvorima (željeli bi da imaju liste literature za čitanje, da mogu sami da istražuju više);
- kad god je to moguće, cijene priliku da vide i dodirnu materijalne tragove iz vremena proučavanja (arheološke artefakte, predmete svakodnevice i sl.);
- cijene interdisciplinarni pristup, u kome se prepliću različite istorije (umjetnosti, tehnologije, društva, itd.);
- kad god su dostupne, lična svjedočanstva i istorije ih veoma interesuju;
- istorija ima tendenciju da bude predstavljena kao niz posljedica, ali oni bi željeli da proučavaju uzroke prije nego posljedice i da razmišljaju o potencijalnim, pozitivnijim alternativama istorijskih tokova;
- udžbenici istorije imaju tendenciju da predstavljaju ratove kao neizbježne, oni bi htjeli da taj pristup dovedu u pitanje.

Učenici smatraju da selektivna istorija koja veliča nasilne nacionalne narative doprinosi opasnim podjelama i stalnom strahu u stanovništvu. Udžbenici istorije, koje prati većina medija, imaju tendenciju da predstavljaju ekstremne dualizme: događaji i ljudi su bili ili dobri ili zli, ili crni ili bijeli, bez nijansiranosti i složenosti. Grupa se složila da uvijek treba postojati otvoren dijalog između svih strana ako želimo da prevaziđemo trenutno stanje (kojem, smatraju, umnogome doprinosi način na koji se istorija predaje) ekstremnih podjela koje štete društvima kako na unutrašnjem, tako i na globalnom planu.

Primijetili su da se u istorijskim knjigama uglavnom govori o ratnicima, kraljevima, predsjednicima i slično. Ta činjenica doprinosi i načinu na koji se doživljavaju heroji, a većina nacionalnih heroja su nasilni ljudi koji su igrali važnu ulogu tokom ratova. Umjesto toga, oni bi radije proučavali ljude koji su pozitivno doprinjeli njihovom društvu. Iako nisu naveli mnogo konkretnih primjera, svi su se složili da bi jedan njihov potencijalni alternativni heroj mogla biti poznata novinarka Radislava Dada Vujasinović, koja je umrla 1994. godine pod vrlo sumnjivim okolnostima. Detalji oko njene smrti naveli su većinu javnosti da povjeruje da je ubijena zbog izrazito subverzivnih tekstova protiv tadašnjeg srpskog režima. Učenici su istakli njenu hrabrost, spremnost na žrtvu za opšte dobro, kao i njene antiratne napore. Željeli bi da proučavaju više ljude poput Dade Vujasinović.

Učenici vjeruju da bi nijansiraniji pristup istorijskim događajima, kao i veći fokus na mirne periode i osobe koje su pozitivno uticale na zajednicu, doprinijeli održivom miru, prosperitetu i empatiji u društvima.

**Graditelji mira:  
znanje i razumijevanje za bolju budućnost**



Svi graditelji mira sa kojima smo razgovarali slažu se da su različiti oblici znanja u samoj srži pozitivnog i dugotrajnog mira. Nasparm toga, dezinformacije, neznanje i predrasude stvaraju plodno tle za razvoj straha koji je u samoj osnovi manipulacije koja dovodi do sukoba. Takođe su svi istakli koliko je važno da se mladi ljudi različitih etničkih, vjerskih i kulturnih pripadnosti lično sretnu, jer ti susreti njeguju međusobno poštovanje i razumijevanje. Dakle, svi se slažu da su različiti oblici obrazovanja i kulturne prekogranične razmjene ključni za uspostavljanje pozitivnog mira, posebno u regionima mučenim i podložnim sukobima, kao što je Balkan, gdje su podjele po nacionalnoj i vjerskoj osnovi i dalje veoma prisutne.

Programska direktorka YIHR (Inicijativa mladih za ljudska prava) i stručnjakinja za transnacionalnu pravdu Sofija Todorović<sup>26</sup> ističe nesklad između široko prihvaćene premise da svijet pripada mladima i činjenice da se mladi nikada ne pitaju kakvu budućnost žele. Ona insistira da zrelo društvo, osim što im obezbjeđuje sva prava, mora da angažuje mlade ljude u donošenju važnih odluka. Stoga je od ključnog značaja da se mladima obezbjede politički alati i da im se otvori političko polje.

Todorović ističe da je veoma važno naučiti mlade da prepoznaju sve oblike nasilja i nepravde, ma koliko se naizgled malim mogu činiti, kao i da ih naučimo vještinama kako da na njih reaguju, jer desenzibilizacija postepeno vodi ka normalizaciji nasilja koja je preduslov za početak i održavanje svih oblika sukoba. U osnovi takvih napora je kritičko mišljanje koje će im pomoći da razaznaju početke podjela i sukoba mnogo prije nego što se oni zaista pojave. To je zaista važno, naglašava Todorović, jer fokus treba da bude na sprečavanju sukoba i izgradnju pravednog društva, a ne na otklanjanju posljedica kada se sukob već dogodio. Svuda, a posebno u regionima poput Balkana koji su prošli kroz nasilni sukob, veoma je važno njegovati dijalog otvorenog uma, jer izbjegavanje „neprijatnih tema“ može lako dovesti do održavanja negativnih predrasuda o društvenim grupama koje su na neki način različite od „nas.“ Umjesto toga, Todorović predlaže da se razlike posmatraju kao izvor velikog bogatstva u kojoj svaka grupa doprinosi dobrobiti i kulturi zajednice.

Oliver Jović kao ključne ističe međusobno razumijevanje, dijalog i otvoren pristup razlikama.<sup>27</sup> Ovaj pozorišni producent, reditelj, pedagog i graditelj mira iz Travnika (Bosna i Hercegovina), koji skoro dvije decenije radi sa mladima iz ratom pogođenog područja, kaže da se uloga otvorenog dijaloga ne može dovoljno istaći. Kao žrtve post-sjećanja i sekundarne ratne traume (uglavnom su bake i dede, kao i roditelji njegovih učenika bili direktno uključeni u sukob), njegovi učenici su veoma zainteresovani za ono što se zapravo dogodilo u regionu, ali

<sup>26</sup> Sofija Todorović je intervjuisana 13. maja 2024. u Beogradu.

<sup>27</sup> Oliver Jović je intervjuisan 15. maja 2024. u Beogradu.

informacije koje dobijaju su ili oskudne (njihove porodice ne žele da pričaju o tome) ili jednostrane (političari manipulišu građanima kroz podjele), što zapravo doprinosi daljim podjelama i nestabilnosti regiona.

Jović naglašava da, nažalost, podjele još uvek postoje i održavaju se kroz školski sistem, jer još uvijek postoji više od 50 škola u mješovitim gradovima u BiH koje su podijeljene: dva nastavna plana i programa, dva ulaza, dvije podijeljene zajednice pod istim školskim krovom (vidjeti Izvještaj OEBS-a). Različite zajednice žive u istom gradu, ali potpuno odvojene živote – takva situacija samo produbljuje predrasude, suprotstavljajući zajednice jednu drugoj. Jović insistira da otvoreni dijalog i razumijevanje pomažu u promjeni društvenog pejzaža; on vidi moć umjetnosti kao ključnu u tom procesu. Kao pozorišni pedagog, vidio je iz prve ruke kako dramske radionice zbližavaju učenike, proširuju im vidike, njeguju kritičko mišljenje, produbljuju osjećaj empatije i solidarnosti. Kaže da je veoma važno biti otvoren i pun poštovanja prema mladima, a pored toga treba paziti da se studenti ne retraumatizuju, svakako treba izbjegavati bilo kakvu cenzuru. Jović kaže da zbog cenzure mladi gube povjerenje, koje je neophodno za svaki otvoreni dijalog.

Naročit oblik cenzure bio je i u središtu razmišljanja Marije Ratković.<sup>28</sup> Jedna oblast njenog interesovanja, kao autorke i aktivistkinje, jeste i politika sjećanja, tačnije, uloga feminističkog antiratnog aktivizma tokom jugoslovenskog sukoba 1990-ih godina. Ona ističe da se antiratni aktivizam generalno sistematski zanemaruje (ako ne i aktivno cenzuriše) i da nije ništa drugačije ni kada je u pitanju bivša Jugoslavija. Istorijski gledano, žene su uvijek bile viđene kao mirotvorke, ali se njihova uloga rijetko slavi. Takođe se često zanemaruje činjenica da su iste žene koje su pokušavale da zaustave rat bile one koje su prve nastojale da poprave neposredne posljedice rata: one su prve koje pomažu izbjeglicama, raseljenim licima i drugima pogođenim sukobom. Ratković zato pokušava da ispravi ovu nepravdu bilježeći priče antiratnih aktivistkinja i aktivista koji su bili svjedoci devedesetih, pokušavajući da održi važnu uspomenu na njih. Pamćenje pozitivnih mirovnih napora ključno je u dijalogu ranije sukobljenih zajednica: za žrtve rata je izuzetno važno da znaju da su postojali čitavi pokreti protiv rata sa druge strane „neprijateljskih linija“. Takođe je ključno razumjeti koji politički izbori su doveli do eskalacije sukoba i zbog toga treba uzeti u obzir svaki politički faktor, uključujući i neuspjele mirovne napore.

Ratković ističe primjer sela Trešnjevka u Srbiji (Vojvodina) koje je 1992. godine zaustavilo vojnu mobilizaciju. Nakon pokušaja da više od polovine muškog živilja sela pošalju u rat, osam žena je pokrenulo protest koji je privukao ostale mještane, koji su odlučili da ostanu zajedno i da proglašavaju svoju slobodnu teritoriju koju su nazvali po piceriji u kojoj su boravili, Zicer, Duhovna

<sup>28</sup> Marija Ratković je intervjuisana 14. maja 2024. u Beogradu.

Republika. Otprilike tri mjeseca, iako pod stalnim pritiskom – u jednom trenutku tenkovi srpske vojske opkolili su selo – održavali su proteste, organizovali kulturne i političke programe, privukli ljude iz drugih sela i uspjeli da zaustave mobilizaciju ijednog svog mještana. Njihov trud je nevjerovatno važan, jer je primjer uspješnog otpora običnih ljudi ratu. Ratković ističe važnost pamćenja ovog i svih sličnih primjera (ma koliko mali izgledali), jer oni ukazuju na to da je alternativa ratu moguća. Stoga ona piše knjige, članke na Vikipediji i drži predavanja o antiratnim naporima, vodeći računa da se ovi i slični događaji i aktivistkinje pamte. Ona ističe važnost bilježenja priča običnih ljudi, jer nam one daju alternativnu perspektivu o istorijskim periodima. Pored toga, ona ističe da nove platforme društvenih medija i mreža treba koristiti za održavanje sjećanja na pozitivne primjere i za dopiranje do novih generacija.

Milena Minja Bogavac,<sup>29</sup> istaknuta dramaturškinja, pozorišna rediteljka, pedagoškinja, spisateljica i aktivistkinja, ističe da mir povezuje sa pravdom i da je jedini način da se održi pozitivan mir borba protiv svakog oblika nepravde ili nasilja koje uočimo, ma koliko mali oni bili. Ona razlikuje nekoliko važnih stubova pozitivnog mira: pravdu (u svim društvenim sferama), obrazovanje (naročito alternativni istorijski narativi) i lični kontakt sa različitim kulturama. Bogavac ističe koliko su regionalne razmjene bile formativne tokom njene srednje škole i da je uloga ličnog kontakta kao i interkulturalnog dijaloga ključna u formiranju mladih. Ona kaže da ovi susreti dovode do mikropromjena koje u zbiru mogu u velikoj mjeri uticati na društvo. Na primjer, učenik koji je došao iz Srbije u Bosnu i Hercegovinu, najvjerovatnije će promijeniti mišljenje o BiH i mnogo će naučiti od svojih vršnjaka; ali ta promjena nije usamljena, ta osoba po povratku će najvjerovatnije uticati na sve u svom okruženju, od porodice do školskih drugova.

Osim dijaloga i razmjene, Bogavac ističe i važnost obrazovanja prosvjetnih radnika, koji će potom suštinska pitanja vraćati u svoje zajednice. Ovi napori su ključno sredstvo za suočavanje sa prošlošću koja donosi neprijatna, ali neophodna pitanja. Jedini način da se društvo zaista izliječi jeste da preuzme odgovornost za svoje postupke, ma koliko mračni izgledali. Istovremeno, međutim, Bogavac kaže i da treba njegovati opšti duh vedrine i spokoja. Ona navodi primjer kada je kao mlada umjetnica poslata u Bujanovac, podijeljeni grad gdje su Srbi, Albanci i Romi jedva komunicirali, da napravi pozorišnu predstavu sa srednjoškolcima. Iako je situacija bila teška, produkcija je na kraju postala trojezična super zabavna komedija koja je okupila studente i njihove zajednice. Učili su jedni o drugima kroz proces i prihvatili razlike na način koji vjerovatno nijedna „ozbiljna“ produkcija ne bi mogla da uradi. Činjenica da produkcija nije bila prijatna ni jednoj od zajednica u velikoj mjeri je pripomogla prenošenju pozitivne poruke o mirnom suživotu punom uzajamnog poštovanja. Pored toga, produkcija je doslovno promijenila živote nekih članova glumačke ekipe, podsjećajući nas da je svaka pozitivna

<sup>29</sup> Milena Bogavac je intervjuisana 14. maja 2024. u Beogradu.

promjena važna. Kroz taj proces ona je zaista osjetila transformativnu moć pozorišta i kako je ono zbližilo zajednicu. Nastavila je sa nevjerovatno važnim umjetničko-aktivističkim projektima do danas, izgrađujući inkrementalne promjene, što je neophodno, s obzirom na to da je, kako ističe, izgradnja mira proces.

Aleksandra Jelić,<sup>30</sup> pozorišna i filmska rediteljka, pedagoškinja i ekspertkinja za primenjeno pozorište i rješavanje konflikata, sa dugogodišnjim iskustvom u radu sa osjetljivim i ugroženim grupama (kao što su zatvorenici, korisnici zatvorske bolnice, maloljetnici u kaznenom sistemu itd.), kaže da je ključ uspjeha rada sa bilo kojom grupom prilagođavanje pozorišnih tehnika koje poznajete potrebama grupe. U njoj praksi su se kao uspješne pokazale različite tehnike Augusta Boala (kao što je Forum teatar), ali i upotreba lutkarskog pozorišta (posebno u pomaganju introvertnim učesnicima da se otvore), pozorišta sjenki, maski, cirkuskih tehnika, plesa, akrobacija itd. Slično tome, veoma je važno doći u grupu otvorenog uma: Jelić ističe da ne zna šta je grupi potrebno prije susreta; umjesto da dolazi sa gotovim, unaprijed stvorenom predstavom, ona ulazi u otvoren dijalog i polako uči o potrebama grupe. Pri tome je važno neprekidno sve preispitivati, uključujući i samu temu radionice i pojmove koje je grupa stvorila. Samo na taj način cijeli proces ostaje prilagođen grupi, dok sama grupa uči kako da sve kritički preispita i prevrednuje, uključujući i svoja uvjerenja.

Bez obzira na tehnike koje se koriste, postoji nekoliko izuzetno važnih poenti koje Jelić ističe: osim što se učesnicima mora garantovati bezbjedan prostor dok su u radionicama, mora se voditi računa da se njihova bezbjednost ne ugrozi ni kada iz radionice izađu; bez obzira koja je neposredna tema, radionica treba da osnaži grupu za situacije iz stvarnog života; grupu treba navesti da izrazi svoje potrebe; nikada ne bi trebalo da postoji bilo kakav oblik prinude: u obrazovanju, niti u umjetničkim radionicama bilo koje vrste – uvijek treba sve da bude na dobrovoljnoj bazi. Osim ovih principa, Jelić insistira i na horizontalnoj organizaciji grupe: iako je rediteljka i voditeljka radionice, ona je uvijek ravnopravna sa ostatkom grupe. Stoga insistira na radu sa grupama u kojima nema prisutnih figura autoriteta (kao što su profesori, nastavnici, zatvorski čuvari, ljekari, itd.), jer te figure izazivaju autocenzuru i remete horizontalnu dinamiku.

Ukratko,iskusni stručnjaci za izgradnju mira istakli su sljedeće tačke kao ključne za održivu, odnosno pozitivnu praksu orjentisanu na mir i pravdu:

- njegovanje kritičkog mišljenja;
- učenje mladih vještinama neophodnim za prepoznavanje samog nastanka nasilja i nepravde;
- uključivanje mladih u donošenje odluka;

---

<sup>30</sup> Aleksandra Jelić je intervjuisana 21. maja 2024. u Beogradu.

- otvaranje političkog polja mladima;
- otvoreni dijalog;
- suočavanje sa prošlošću bez osuđivanja;
- aktivan angažman u politici pamćenja;
- stvaranje istorije koja pamti sve dobre primjere iz prošlosti;
- preuzimanje odgovornosti za svoje postupke;
- aktivizam u javnim prostorima;
- stvaranje sigurnih prostora za otpor;
- pametno korišćenje društvenih mreža;
- vedrina u pristupu je dobar način u mnogim okruženjima;
- dobrota kao opšti princip bića;
- i rat i izgradnja mira su procesi;
- korišćenje transformativne moći umjetnosti;
- model umjetničkog aktivizma se pokazao izuzetno uspješnim u izgradnji mira;
- korišćenje tehnika prilagođenih određenoj grupi, umjesto modela „jedna veličina za sve“;
- horizontalni, a ne pristup odozgo nadole.

Projekat HOPE ima izraziti potencijal da obuhvati sve ove najbolje prakse i da odgovori na sve pomenute potrebe stručnjaka i mladih. Ali u tom procesu, podsjeća profesorka Stojanović, veoma je važno kako vidimo sam pojam istorije. Istoriju ne treba posmatrati kao prirodnu silu, ili kao cikličnu silu koja se ponavlja (iako je to veoma popularan način razmišljanja), pošto oba ova pristupa ukidaju osjećaj lične i kolektivne odgovornosti. Istorija se, ističe Stojanović, ne ponavlja (već mi ponavljamo iste greške), ali ipak treba da izvučemo pouke koje ona za nas čuva. Kada učimo te lekcije, treba da razmišljamo o tome šta je zaista bilo, shvatajući da je istorija u stvari istorija slobodnih izbora. Tek kada to shvatimo postaće jasno da ratovi nisu bili nužnost, već izbor. Tek kada to naučimo, bićemo spremni da uvijek biramo mir.

### Bibliografija

- Antonović, Dragana. *Predmeti od glačanog kamena iz Vinče*. Beograd: Centar za arheološka istraživanja, 1992.
- Borić, D., Hanks, B., Šljivar, D. et al. (5 more authors) (2018) "Enclosing the neolithic world: A Vinča culture enclosed and fortified settlement in the Balkans." *Current Anthropology*, 59 (3)
- Burić, Marcel. "Vinčanska kultura. / The Vinča Culture." *DAROVİ ZEMLJE: neolitik između Save, Drave i Dunava. / GIFTS OF THE EARTH: Neolithic between the Sava, Drava and Danube*. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije Osijek, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2014.
- Chapman, J. C. "The Early Balkan Village." *Varia Archaeologica Hungarica*, II. 1989.

- . "Dark Burnished Ware as Sign: Ethnicity, Aesthetics and Categories in the Later Neolithic of the Central Balkans." *Homage to Milutin Garašanin*. Eds. Tasić and Grozdanov. Belgrade: Serbian Academy of Sciences and Arts and Macedonian Academy of Sciences and Arts, 2006.
- "Five Facts about the Vinča Culture."  
<https://historychronicles.org/5-facts-about-the-vinca-culture/>
- Nikolić, Dubravka i drugi (eds). *Vinča – praistorijska metropola: istraživanja 1908-2008*. Beograd: Narodni muzej, 2008.
- OSCE. "Two Schools Under One Roof: The Most Visible Example of Discrimination in Bosnia and Herzegovina." November 2018  
<https://www.osce.org/files/f/documents/3/8/404990.pdf>
- Roberts W. Benjamin, Miljana Radivojević, and Miroslav Marić. "The Vinča Culture: an Overview."  
*The Rise of Metallurgy in Eurasia*. Eds. Radivojević et al. Oxford: Archaeopress Publishing Ltd, 2021.
- Srejović, Dragoslav. „Vinča i njena kultura.“ *Iskustva prošlosti*. Beograd: Ars Libri i Kremen, 2001.  
 --- i drugi. *Vinča u praistoriji i srednjem vijeku*. Beograd: Srpska akademija nauka i umjetnosti, 1984.
- Tasić Nikola, Dragoslav Srejović, Bratislav Stojanović. *Vinča: Centar neolitske kulture u Podunavlju*. Beograd: Centar za arheološka istraživanja Filozofskog fakulteta, 1990.
- Vasić, Miloje. *Praistoriska Vinča*. Beograd: Državna štamparija, 1932.

## Kikladska i minojska civilizacija: osvrt na miroljubiva egejska društva

### Action Synergy and Aeroplio Theatre: Grčka

Nikolas Kamtsis i Kostas Diamantis Blaskas

#### Uvod

Mnoge velike civilizacije su se uzdige i nestale na grčkom poluostrvu; međutim, nema čvrstih dokaza o postojanju ijednog društva, posebno u kontinentalnom dijelu, koje je dugo vremena živjelo u miru i nikada nije nestalo. Ipak, nekoliko kultura je cvjetalo tokom dugih razdoblja mira, i to su uglavnom bile civilizacije nastale u ostrvskom dijelu zemlje, na ostrvima Egejskog mora. Tačnije, u pitanju su kikladska i minojska civilizacija (iako postoje sumnje da se ova potonja povremeno upuštala u sukobe). Takođe je važno zapamtiti da su u prošlosti različite osobe možda imale različite predstave o tome šta znači mir. Čak i ako nije bilo velikih ratova, vjerovatno su se ipak događali manji sukobi i bitke.

#### Prolog

Istoričare i dalje fasciniraju misterije koje se kriju u drevnim mediteranskim lukama. Nepoznate moćne civilizacije poput narodâ mora postojale su mimo dobro poznatih balkanskih carstava Grčke, čak i Rima. Kartagina, najpoznatija po svojim ratovima s Rimom, ima svoje korijene u mitu o kraljici Didoni, čije postojanje zbunjuje naučnike. U međuvremenu, zbunjuju ih i živopisne freske Minojaca i njihov ritual preskakanja bika (*tavrokatharsia*), koji možda krije porijeklo priče o Minotauru.

Iako ostaju nepoznanica, ove drevne mediteranske civilizacije ukazuju na dinamična društva koja i dalje utiču na savremenu kulturu. Otkriće njihovih tajni je ono što održava zanimanje nauke, koje ističe veze između prošlosti i sadašnjosti.

Ove civilizacije oblikovale su kulturni, ekonomski i društveni pejzaž grčkog poluostrva na bitne načine postavivši temelje za kasniji razvoj klasične grčke civilizacije. Takođe su bile važne jer su promijenile umjetnost, građevinarstvo, trgovinu i sistem vladavine u tom području i uticale na buduća društva koja će tamo živjeti.

#### Kikladska civilizacija



U rano bronzano doba, kikladska civilizacija, poznata i kao kikladska kultura, cvjetala je na ostrvima Kikladi u Egejskom moru, od oko 3200. godine p.n.e. do 1100. godine p.n.e. Kikladska ostrva smještena su jugoistočno od kontinentalnog dijela Grčke i obuhvataju, između ostalog, Delos, Naksos, Paros i Santorini. Ovo tajanstveno društvo ostavilo je bogato naslijeđe koje i danas intrigira arheologe i historičare. Poznato je po svojim jedinstvenim figuricama od bijelog mermera i izvanrednom zanatstvu.

### **Glavne odlike kikladske civilizacije**

Tokom bronzanog doba (oko 3100. godine p.n.e. do 1000. godine p.n.e.), kikladsko društvo cvjetalo je na Kikladskim ostrvima u Egejskom moru. Poznato je po svojoj miroljubivosti, što se jasno vidi iz činjenice da su se u svojim ranim fazama kikladska i minojska kultura razvijale istovremeno bez značajnih problema ili sukoba.

Divljenje izaziva rana kikladska kultura poznata po statuama i vazama od mermera. Ovi predmeti ukazuju na bogatstvo ostrvljana, jer je korišten opsidijan (vulkansko staklo) s Melosa, mermer s raznih ostrva, a zlato, srebro i bakar bili su lako dostupni upravo na ovom području. Ovi artefakti, pronađeni prvenstveno u grobovima, ukazuju na njihovu upotrebu u pogrebnim obredima i ističu poštovanje društva koje ih je stvorilo prema umjetnosti i obredima.

Smješteni duž važnih trgovačkih puteva u Egejskom moru, Kikladi su na strateški dobrom mjestu. Postoje brojni dokazi da su stanovnici ostrva puno trgovali, uglavnom proizvodima poput kremenca, keramike i metala. Ovaj naglasak na trgovini umjesto ratovanju ukazuje na društvo koje je cijenilo ekonomski razvoj pomoću miroljubive razmjene.

Odsustvo utvrđenja u naseljima kikladske kulture ukazuje na to da nije bilo vanjskih prijetnji ili sukoba, što dodatno potvrđuje ideju o mirnom okruženju pogodnom za kulturni napredak. Kikladska sela su bila veoma uređena, sa ulicama, dvospratnim kućama i kanalizacijom, što ukazuje na dobro organizovano i napredno društvo. Običaji sahranjivanja i izgled nekih kikladskih grobalja ukazuju na to da se više polagalo na porodične i društvene veze od ratničkih uspjeha. Lični predmeti i pokloni često su polagani u grob s pokojnicima, što pokazuje važnost društvenog i religijskog života.

Kikladska umjetnost, prepoznatljiva po karakterističnim „tiganjima“ ukrašenim gravurama i simboličkim motivima, odražava duboko religiozno društvo koje je shvatalo značaj kulturnog i duhovnog života i cijenilo ga više od ratovanja.

Međutim, kikladsko društvo se suočilo s izazovima i promjenama tokom srednjeg i kasnog bronzanog doba. Tokom srednjeg bronzanog doba, Kikladi su izgubili dio svog bogatstva uslijed rasta moći Krita, što se podudarilo sa dva talasa indoevropskih migracija na grčko kopno, koje su uništile mnoštvo artefakata a malo doprinijele lokalnoj kulturi. Visoko strukturisana zajednica na Kritu, organizovana oko palate, razvila se tokom kasnog bronzanog doba, zasjenivši Kiklade i smanjivši njihov značaj. Ipak, bronzano doba kikladske civilizacije pamti se kao mirno i



prosperitetno. Ovo pokazuju činjenice da nije bilo oružane opasnosti po ostrva, naselja su rasla i razvijala se i nije bilo utvrđenja.

- **Otkrivena na Kikladskim ostrvima:** kikladska civilizacija, kao što joj i samo ime kaže, bila je skoncentrisana na grupi ostrva u Egejskom moru jugoistočno od grčkog kopna. Osnova ove pomorske kulture postavljena je upravo na ovim ostrvima, poznatim po svojoj surovjoj ljepoti i impresivnim pejzažima.
- **Poznata po mermernim figuricama:** kikladska kultura se ističe svojom zadivljujućom kolekcijom bijelih mermernih statua. Ove stilizovane skulpture obično prikazuju ženske figure s prekrštenim rukama i pljosnatih lica, koje su se koristile u razne svrhe, npr. u vjerskim obredima i kao simboli društvenog statusa.



- **Vješte zanatlije-umjetnici:** Kikladska civilizacija poznata je po svojim vještim zanatlijama-umjetnicima koji su stvarali izuzetna umjetnička djela i rukotvorine. Ove zanatlije imali su ključnu ulogu u oblikovanju kulturnog pejzaža Egejskih ostrva, ostavivši iza sebe bogatu umjetničku zaostavštinu koja i danas intrigira kako stručnjake tako i entuzijaste.

Među najvrjednijim ostvarenjima kikladskih zanatlija-umjetnika su skulpture od mermera. Kikladska ostrva su poznata po izradi minimalističkih, ali izuzetno prefinjenih mermernih figurica, koje uglavnom prikazuju ljudske forme. Ove skulpture, koje se često nazivaju kikladskim idolima ili figuricama, karakterišu izuzetan osjećaj za apstrakciju i simetriju, s izduženim tijelima, pljosnatim glavama i urezanim crtama lica. Uprkos svojoj jednostavnosti, kikladske skulpture od mermera odlikuje vanvremenska elegancija i estetska privlačnost, zbog čega su stekle mjesto među najslavnijim artefaktima antičke umjetnosti. Majstorstvo koje nalazimo kod kikladskih mermernih skulptura potvrda je vještine i umijeća zanatlija koji su ih stvorili. Radeći sa posebnom vrstom mermera, kikladski vajari koristili su sofisticirane tehnike klesanja i oblikovanja kamena koje odlikuju preciznost i finoća. Osim skulptura u mermeru, kikladski zanatlije-umjetnici isticali su se u raznim drugim umjetničkim i zanatskim disciplinama. Bili su vješti grnčari i izrađivali keramičke posude izuzetnog kvaliteta i umijeća. Takođe su bili vješti metalurzi i radili s metalima poput bronce i srebra, te od njih izrađivali razne predmete, uključujući alat, oružje, nakit i ukrasne predmete. Ostavština kikladskih zanatlija-umjetnika

ostaje potvrda njihove kreativnosti, inventivnosti i zanatskog majstorstva. Njihova izvanredna umjetnička dostignuća ostavila su neizbrisiv trag na kulturnom naslijeđu Egejskih ostrva, a i danas očaravaju i izazivaju divljenje.

- **Pomorska kultura:** Trgovina i razmjena na moru bile su ključne za napredak kikaladske civilizacije. Zahvaljujući povoljnom geografskom položaju u Egejskom moru, uspjeli su izgraditi mreže koje su omogućavale razmjenu ideja i roba s bliskim kulturama. Trgovali su sa Egiptom, Levantom, Grčkom i Anadolijom (današnjom Turskom). Privreda kikaladskih gradova bila je u velikoj mjeri zavisna od trgovine robama kao što su opsidijan, metali, keramika i poljoprivredni proizvodi.
- **Kikaladsko pismo:** Kikaladska kultura je stvorila vlastiti poseban i tajanstven sistem pisanja poznat kao kikaladsko pismo. Međutim, postoji veliki problem cjelovitog razumijevanja njihovog jezika i ideja, jer je ovo pismo i dalje uglavnom neprevedeno.
- **Naslijeđe kikaladske civilizacije:** Kikaladska civilizacija je značajno uticala na kasnije egejske kulture, uključujući Minojce i Mikenjane, iako nije za sobom ostavila pisanih tragova. Njezine sofisticirane društvene strukture, kulturna dostignuća i pomorska moć postavili su kamen temeljac za nastanak značajnijih civilizacija na ovom području. Tajanstvena ljepota i trajna kulturna dostignuća kikaladske civilizacije i danas nas očaravaju. Više saznajemo o ovom interesantnom društvu i njegovoj ulozi na široj pozornici ljudske istorije istraživanjem njihovih artefakata, naselja i umjetničkih kreacija.

**Naselja:** Kikaladske zajednice bile su organizovane u vidu malih odvojenih naselja, koja su se često nalazila u blizini mora. Obično su ova sela bila sastavljena od skupina kuća izgrađenih od lokalnih materijala poput ćerpiča i kamena. Glavne privredne djelatnosti ovih zajednica bile su trgovina, ribolov i poljoprivreda.

**Pogrebni obredi:** Kao što je već pomenuto, običaji sahranjivanja značajan su dio društvenog života na Kikaladama. Mrtvi su obično sahranjivani na grobljima, a pogrebni darovi su često uključivali zagrobne predmete poput nakita, alata i glinenih posuda. Čuvene mermerne statue koje su ranije opisane često su nalažene u grobovima, što ukazuje na njihovu vezu s pogrebnim običajima ili idejama o zagrobnom životu.

**Opadanje kikaladske civilizacije:** Vrijeme oko 2000. godine p.n.e. označava početak opadanja kikaladske civilizacije, koji se ubrzao tokom ranog bronzanog doba. Ovo opadanje mogli su uzrokovati razni faktori kao što su klimatske promjene, propadanje životne sredine, borba za resurse i uticaj drugih kultura u usponu u području Egeja, poput Minojaca i Mikenjana.

Kada se sve uzme u obzir, kikaladska civilizacija ostavila je bogate arheološke tragove koji se i danas istražuju i cijene, i dala značajan doprinos kulturnom i ekonomskom razvoju egejske regije tokom bronzanog doba. Može se smatrati da su njen uspon i prosperitet bili posljedica miroljubivosti njene kulture.

## Minojska civilizacija

Minojska civilizacija, koja je cvjetala na ostrvu Kritu od oko 2600. do 1400. godine p.n.e., smatra se jednom od najznačajnijih kultura antičkog svijeta. Njeno otkriće početkom XX vijeka od strane grčkog arheologa Minosa Kalokerinosa<sup>[1]</sup>, a potom i britanskog arheologa sera Artura Evansa, odškrinulo je vrata u društvo koje je vjekovima bilo obavijeno tajnama i mitovima. Nazvane po legendarnom kralju Minosu, Minojce veličamo ne samo zbog njihovih impresivnih arhitektonskih dostignuća, živopisne umjetnosti i sofisticiranog urbanističkog planiranja, već i zbog njihove očigledne posvećenosti miru i napretku. Za razliku od mnogih svojih savremenika, koji su se često upuštali u ratove i osvajanja, smatra se da su Minojci živjeli relativno miroljubivo.

### Porijeklo i istorijski kontekst

Korijeni minojske civilizacije mogu se pratiti do ranog bronzanog doba, oko 3000. godine p.n.e., kada su se počela pojavljivati prva veća naselja na Kritu. Do 2600. godine p.n.e., ta naselja su narasla u složena urbana središta, što označava početak tzv. ranog minojskog perioda. Tokom narednog milenijuma, Minojci su razvili veoma naprednu kulturu koja će dostići svoj vrhunac tokom srednjeg i kasnog minojskog perioda (oko 2000.–1400. godine p.n.e.)<sup>[2]</sup>.

Strateški položaj Krita u Egejskom moru omogućio je intenzivnu trgovinu sa susjednim oblastima, uključujući Egipat, Bliski Istok i kontinentalnu Grčku. Ova trgovina donijela je bogatstvo i kulturne uticaje, doprinjevši razvoju minojske civilizacije. Međutim, Minojce nisu oblikovali isključivo spoljni uticaji; njihove jedinstvene kulturne prakse, religijska vjerovanja i društvene strukture odigrale su ključnu ulogu u oblikovanju njihovog društva.

### Urbanističko planiranje i arhitektura

Jedna od najupečatljivijih odlika minojske civilizacije je njeno sofisticirano urbanističko planiranje i arhitektura. Minojci su gradili velike palate na više spratova, od kojih je najpoznatija palata u Knososu. Ove palate služile su kao administrativni, vjerski i privredni centri i odražavale složenu strukturu minojskog društva.



Arhitekturu minojskih palata odlikuju složeni raspored međusobno povezanih prostorija, postojanje centralnih unutrašnjih dvorišta i napredna graditeljskih rješenja, poput kanalizacije i

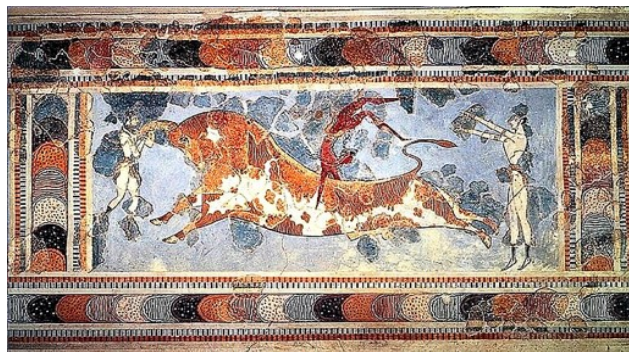
svjetlarnika. Upotreba stubova, fresaka i jarkih boja povećava estetski utisak koji ostavljaju ove građevine. Odsustvo odbrambenih zidina oko palata sugeriraju da su se Minojci osjećali bezbjedno i nisu prioritarno razvijali vojnu odbranu, što dodatno potvrđuje ideju o miroljubivosti ovog društva.

### Umjetnost i kultura

Minojska umjetnost čuvena je po svom naturalističkom stilu i živopisnim bojama. Freskopis, keramika i vajarstvo ovog perioda prikazuju scene svakodnevnog života, prirode i vjerskih obreda. Minojci su se posebno zanimali za živi svijet u moru, što pokazuju njihovi detaljni prikazi delfina, hobotnica i riba, i što odražava njihovu blisku povezanost s morem.



Jedan od najpoznatijih primjera minojske umjetnosti je freska „Preskakanje bika” iz palate u Knososu, koja prikazuje obredni sport koji uključuje akrobatsko preskakanje bikova. Ova i slična umjetnička djela sugeriraju da je minojsko društvo visoko cijenilo fizičku spretnost i hrabrost i ceremonijalne aktivnosti.



Naglasak na prirodi i miroljubivim aktivnostima u minojskoj umjetnosti u oštroj je suprotnosti s umjetnošću drugih starih civilizacija, poput mikenske i egipatske, koje akcentiraju više stavljaju na rat. Ova okrenutost umjetnosti ka skladu s prirodom i veličanju života dodatno naglašava miroljubivi karakter minojske civilizacije.

### Religija i društvo

Religija je imala središnju ulogu u minojskom društvu; širom Krita pronađena su brojna svetišta i vjerski simboli. Minojci su obožavali različite bogove, često povezane s prirodom i plodnošću.

Najznačajnija figura u njihovom panteonu bila je „boginja majka“, koja je bila simbol plodnosti i ponovnog rađanja života. Ova boginja često je prikazivana kako drži zmije, koje su bile simboli ponovnog rađanja i zaštite.



Minojci su takođe izvodili različite vjerske obrede, od kojih su mnogi uključivali prinošenje darova i povorke. Centralna dvorišta palata često su korištena za ove proslave, što ukazuje na njihov značaj za minojsko društvo.

Čini se da je minojsko društvo bilo relativno egalitarističko. Postoje dokazi da su žene imale značajno mjesto kako u vjerskom tako i u javnom životu. Freske i artefakti prikazuju žene kako učestvuju u vjerskim proslavama, što ukazuje na njihovu ključnu ulogu u duhovnoj, a možda čak i političkoj sferi. Ovoliki stepen rodne ravnopravnosti bio je neobičan za drevne civilizacije i doprinosi percepciji Minojaca kao miroljubivog i naprednog društva.



### **Privredni uspon i trgovina**

Minojska privreda uglavnom se zasnivala na poljoprivredi, zanatstvu i trgovini. Plodna zemlja na Kritu omogućila je uzgoj različitih kultura, uključujući pšenicu, ječam, masline i grožđe. Minojci su takođe bili poznati po zanatstvu i izrađivali visokokvalitetnu keramiku, tekstil i predmete od metala koji su bili vrlo traženi na tržištu.

Minojci su uspostavili razgranate trgovinske mreže koje su dosezale sve do Egipta, Anadolije i Levanta. Strateški položaj ostrva i razvijeno pomorstvo omogućili su im da postanu najveća

trgovačka sila u Egejskom moru. Bogatstvo stečeno kroz trgovinu doprinijelo je sveukupnom napretku i stabilnosti minojskog društva.

Za razliku od mnogih drugih starih civilizacija koje su sticale bogatstvo osvajanjem i pljačkom, Minojci su se oslanjali na miroljubive trgovinske odnose. Odsustvo utvrđenja oko minojskih gradova i palata ukazuje na to da su održavali prijateljske odnose sa svojim trgovinskim partnerima i da nisu bili suočeni s većim vojnim prijetnjama.

### **Miroljubiva priroda minojske civilizacije**

Nekoliko ključnih faktora doprinosi doživljaju minojske civilizacije kao miroljubive:

1. **Nepostojanje utvrđenja:** Odsustvo odbrambenih zidina oko minojskih palata i naselja ukazuje na to da odbrana nije bila prioritet za Minojce. Ovo sugerira društvo koje se osjećalo sigurno i nije se često upuštalo u ratovanje<sup>[3]</sup>.
2. **Umjetničke teme:** Minojska umjetnost uglavnom prikazuje prizore iz prirode, vjerske obrede i aktivnosti u dokolici, umjesto scena ratovanja i nasilja. Ovaj akcenat na skladu i veličanju života u suprotnosti je s militarističkom umjetnosti drugih starih kultura.
3. **Trgovina umjesto osvajanja:** Minojci su sticali bogatstvo i gradili uticaj kroz trgovinu, a ne pomoću vojnih osvajanja. Njihove razgranate trgovačke mreže i visokokvalitetni proizvodi odražavaju društvo koje je cijnilo miroljubivu razmjenu ekonomskih dobara.
4. **Društvena struktura:** Relativno egalitaristički karakter minojskog društva, u kojem su žene imale značajnu ulogu kako u religijskom tako i u javnom životu, ukazuje na kulturu koja je cijnila saradnju i inkluziju više od hijerarhijske dominacije.
5. **Vjerski obredi:** Naglasak Minojaca na božanstvima plodnosti i prirode, kao i njihovi vjerski obredi, ukazuju na društvo duboko povezano sa svijetom prirode, kojeg je više zanimala ciklična obnova života nego uništavanje kroz ratovanje<sup>[4]</sup>.

### **Opadanje minojske civilizacije i njezina zaostavština**

Uprkos svojoj miroljubivoj prirodi, Minojci nisu bili imuni na prijetnje spolja i prirodne nepogode. Oko 1450. godine p.n.e., mnoge minojske palate su uništene, može biti uslijed kombinacije faktora kao što su zemljotresi, vulkanske erupcije (poput erupcije Tere) i invazije Mikenjana s područja kontinentalne Grčke. Mikenjani su konačno zauzeli ostrvo, što je označilo kraj minojske civilizacije. Ipak, naslijeđe Minojaca nastavilo je da živi kroz njegov uticaj na mikensku kulturu i kasnije grčke civilizacije.

### **Omladina: nacionalistički pristup i dalje jak**

Organizovane su dvije fokus grupe s omladinom, učenicima državne „Druge srednje škole Glike Nere” 20. maja 2024. godine. Jedna fokus grupa organizovana je sa oko dvadesetoro

srednjoškolaca II razreda, dok je oko četrdesetoro srednjoškolaca učestvovalo u fokus grupi III razreda.

Fokus grupe održane su zajednički od strane dva grčka partnera, Centre of Higher Education in Theatre Studies (Centar za visoko obrazovanje na polju pozorišnih studija), kojeg je predstavljao Nikolas Kamcis, i Action Synergy (Akcionom sinergijom), koju je predstavljao Kostas Dijamantis Balaskas, a prisustvovali su i profesori istorije navedenih razreda. Istraživači su dali mladim učesnicima po dva samoljepljiva papirića i zamolili ih da na jednom napišu šta im se u vezi s istorijom sviđa, a na drugom šta im se ne sviđa. Na temelju njihovih odgovora na ova pitanja organizovana je rasprava.

Mnogo učenika u oba razreda naznačilo je kao svoje omiljene istorijske periode razdoblja koja se podudaraju s vremenom širenja grčke države: Grčkim ratom za nezavisnost 1821., razdobljem „velikogrčke ideje” (ideja širenja grčke države na sva područja na Balkanu i u Maloj Aziji gdje žive Grci) s početka XX vijeka, i razdobljem Aleksandra Velikog. Neki učenici takođe su kao omiljene istorijske periode naveli razdoblja koja su povezana sa širenjem hrišćanstva i pravoslavlja.

Učenici su se izjasnili da poštuju Aleksandra Velikog kao istorijsku ličnost, kao i junake Grčkog rata za nezavisnost 1821., vizantijskog cara Vasilija II, poznatog po nadimku „ubica Bugara” („bulgaroktonos”), i Elefteriosa Venizelosa (grčkog premijera s početka XX vijeka, koji se vezuje za velikogrčku ideju). S druge strane, nekolicina učenika pomenula je nekog pjesnika (poput Elitisa) ili pisca (poput Kazancakisa) kao omiljenu istorijsku osobu.

Mnogi učenici iz oba razreda spomenuli su da vole ratna razdoblja i da ih zanimaju načini na koje su se ratovi vodili. Većina učenika navela je da ih više zanimaju ratna razdoblja od mirnodopskih. To je zato što ratna razdoblja imaju specifične karakteristike koje učenici cijene, poput akcije, avanture, harizmatičnog vođstva, junaštva itd., što su karakteristike koje učenici vide i cijene i u filmovima i video igrama. Učenici su spomenuli da ne vide akcije i avanturu u istoriji umjetnosti (premda priznaju da istorija umjetnosti takođe pripovijeda priče) jer vide samo krajnji proizvod, ali ne i proces koji je doveo do njegovog stvaranja. Neki učenici su takođe spomenuli da su razdoblja ratova povezana s napretkom nauke.

Manji broj učenika rekao je da cijeni mirnodopska razdoblja, jer su povezana s napretkom u svakodnevnom životu ljudi i istoriji umjetnosti. Neki učenici istakli su da vole pratiti istorijski kontinuitet koji vodi do današnjih dana. Bilo je komentara poput „Ne sviđa mi se što je mnogo ljudi umrlo bez razloga”, te da nema tj. nije bilo ratova, da su „ljudi mogli biti kreativniji”.

Učenici takođe povezuju istoriju s nacionalnom istorijom (vjеровatno zbog načina na koji se istorija predaje u školama). Često su se čule izjave poput „Volim učiti istoriju svoje zemlje”, dok je na pitanje „Da li bi vas zanimalo da učite o istoriji drugih zemalja”, najčešći odgovor bio „Da,

ali prvo o istoriji vlastite zemlje”. S druge strane, bilo je nekoliko učenika koji su pozitivno ocijenili mogućnost učenja o istoriji drugih zemalja.

Učenici često ne vole način na koji se istorija predaje u školi. Naveli su da se naglašavaju datumi, učenje napamet i da se obično ne podučava na privlačan način. Tipični komentar je bio: „Mislim da se istorija piše na način da je učimo samo za testove, a ne jer je želimo učiti. Polažemo test, a nakon toga je zaboravimo.” Takođe su kritikovali udžbenike kao loše napisane, pri čemu to ne uključuje nedavnu prošlost – razdoblje nakon Drugog svjetskog rata u potpunosti je izostavljeno iz nastave istorije.

Neko je u komentaru naveo da „jednu negativnu stvar po pitanju istorije čine dezinformacije i pretjerivanje nekih istoričara o događajima. Dakle, ne predaje se na adekvatan način i imamo zbrku istine, pretjerivanja i laži.” Na pitanje da dodatno pojaśni ovaj komentar, učenik je spomenuo primjere drugih zemalja (posebno Sjeverne Makedonije i Turske) koje uče lažne podatke o istoriji Grčke. Na pitanje da li je moguće da i grčka istorija uključuje dezinformacije o drugim zemljama, odgovor je bio negativan. Drugi učenici su spomenuli da vlada širi dezinformacije, dok su drugi prokomentarisali da se dezinformacije šire kroz novinarstvo, a ne putem istorije.

Kako bi poboljšali način na koji se predaje istorija, predložili su upotrebu video zapisa i filmova u podučavanju istorije, ubacivanje pozorišta i interaktivnih aktivnosti. Takođe su predložili korištenje različitih izvora i stavljanje akcenta na pripovijedanje umjesto na datume.

U svakom slučaju, učenici smatraju istoriju korisnim predmetom. Jedan učenik je pomenuo da je to „nužna lekcija za svakoga, jer ako ne znate svoju istoriju i istoriju svog naroda, niste u stanju ni da živite”.

### **Graditelji mira: istorija umjetnosti je istorija mira**

Za dio istraživanja koji se odnosi na graditelje mira, nekoliko intervjuja je urađeno s osobama koje rade s mladima za mir iz različitih pozicija.



Jedna od najznačajnijih ciljnih skupina koja radi s djecom za mir kroz istoriju su srednjoškolski profesori istorije. Dana 11. maja održana je fokus grupa s devetoro profesora istorije u pozorištu „Topos alu”.

Profesori su jasno razgraničili istoriju umjetnosti od časova istorije koje mladi imaju u školi, jer je ta istorija uglavnom posvećena ratovima i sukobima. Neki profesori su spomenuli da predaju istoriju umjetnosti kao sredstvo da se govori o svakodnevnom životu i mirnom suživotu. Neki od njih takođe koriste primjere iz istorije kikaladske civilizacije, poput sljedećeg:



*„U knjizi za prvi razred, da ih pridobijem, natjeram ih da probaju, nalazi se slika ribara sa Kiklada. Okrenem čas naglavačke, podignem neko dijete i kažem mu da bude statua, a da ga drugo dijete popravi. Pustim ih da to i urade i kažu šta žele a oni se nauživaju; zašto su ovako napravili ovog čovjeka, ko ne može podnijeti ovog čovjeka?! Uspiju da shvate da su bili miran narod po tome što imaju šminku. Pokažem im sliku iz Mikene na kojoj su lavovi, oružje, stvari vezane za rat, dok su na drugoj ptice, gazele, našminkane žene ukrašene nakitom, prikazuje malu djecu. Toliko im se sviđe te stvari, tako je na početku slušanja predmeta. Pitam ih kako možemo znati da su bili miroljubivi; po hiljadama boja koje riba ima na sebi!“*

Od profesora smo takođe često čuli da su udžbenici istorije i generalno nastavni program iz istorije usmjereni na nacionalni narativ i neke mitove. *„Vjeruju da su Grci toliko cool da bi bili pobijedili Persijance da nije bilo Efijalta. Isto ne shvataju da su neki ljudi došli iz Austrije da se bore. Tako neki među njima postanu pristalice ekstremnih desničarskih stranaka. Misle da je sve lako. I mnogo im fali geografije. Unazad tri godine shvatam da ne znaju gdje je šta.“* Drugi profesori su spomenuli da su postavili zavjese s kartama kako bi riješili ovaj problem.

Evo još jednog komentara vezanog za podučavanje istorije kroz prizmu nacionalnog: *„Recimo, Bubulina, mi je veličamo, ali kako je ona ubijala Turke? Oni znaju šta je imala na maču. Normalno, vjerujem u istoriju, treba je zvati njezinim imenom, čak i ako vas vrijeđa kao narod. Jer nismo u pitanju samo mi, svaka priča ima svoje negativne strane. Recimo, ako odete u Skandinaviju, postoji „Krvavi put“ jer se to i desilo, zbog sukoba, prolivena je krv, krv je tekla. Takvih primjera ima svuda. Dakle, dobro je ispričati sve u istoriji, jer ćemo tako znati ko smo bili. Nismo bili samo savršeni. Nismo bili samo dobri. Imamo i svojih negativnih strana, i ako o njima učimo od malih nogu, mislim da će nam to više pomoći da se popravimo i postanemo bolji. Ali ako ih krijemo i sve što radimo je samo pozitivno, onda stvaramo nadmenost i ne predstavljamo stvari kakve jesu, mora postojati ravnoteža.“*

Međutim, istorija je predmet koji bi potencijalno mogao biti vrlo privlačan mladima. *„Ono što sam vidjela ove godine da im se jako sviđa je, na primjer, animacija s pričom koja je krajnje pojednostavljena! Mnogo im se sviđa! Ja znam, oni to sami gledaju na Tik Toku. Umjetnost je izbačena, umjetnosti nema barem u srednjoj školi, čak ni u višim razredima osnovne.“*

Tokom intervju s Kostasom Pašalidisom, ovaj stručnjak za arheologiju praistorije, kustos praistorijske zbirke Nacionalnog arheološkog muzeja i predsjednik Grčkog udruženja arheologa pomenuo je koliko je bitno da mladi posjećuju muzeje kako bi mogli da uče i cijene istoriju umjetnosti i istoriju mira. Međutim, posjete muzejima treba organizovati tako da zainteresuju i privuku posjetioce. Intervju se fokusirao na civilizaciju Kiklada, uz posebno isticanje koncepta „Pax Cycladica“, „kikladski mir“, kao razdoblja mira i prosperiteta u drevnim vremenima, naročito tokom srednjeg kikladskeg perioda. Tokom ovog razdoblja došlo je do značajnog razvoja umjetnosti, društvenih struktura, naselja i do porastu stanovništva, zahvaljujući povoljnim prirodnim i ljudskim uslovima.



Panagiotis Hristodulu je pisac i direktor „Mreže za prava djeteta”, nevladine organizacije koja se bavi pravima djece. Intervju s njim obavljen je putem zoom-a. Najvažniji elementi koje je pomenuo su sljedeći:

**Značaj znanja i obrazovanja:** Znanje je ključno za trajni mir, a dezinformacije i predrasude podstiču sukobe. Obrazovanje i kulturne razmjene su od vitalnog značaja, posebno u područjima podložnim sukobima kao što je Balkan.

**Uključivanje mladih:** Mlade treba aktivno uključivati u proces donošenja odluka. Potrebni su im politički alati i obrazovanje kako bi prepoznali i reagovali na nasilje i nepravdu na vrijeme, radi suzbijanja normalizacije nasilja.

**Otvoreni dijalog:** Otvoreni dijalog je ključan za razumijevanje i empatiju, jer se tako suprotstavljamo posljedicama traume i izvrtanju informacija, što potpomaže podjelama.

**Uloga umjetnosti u izgradnji mira:** Umjetnost, posebno pozorište, igra ključnu ulogu u povezivanju zajednica, razvijanjem kritičkog mišljenja, empatije i solidarnosti.

**Politika sjećanja i aktivizam:** Važno je bilježiti i pamtiiti pozitivne primjere djelovanja usmjerenog ka miru i antiratnog aktivizma, kako bi se ukazalo na alternativne historijske perspektive i razvijala kultura mira.

**Prilagođeni i horizontalni pristupi:** Aktivnosti izgradnje mira trebaju biti prilagođene konkretnim potrebama svake grupe, osiguravanjem bezbjednosti i dobrovoljnog učešća. Horizontalna grupna dinamika, bez autoritarnih figura, ključna je za povjerenje i otvoreni dijalog.

**Pozitivno i ljubazno pristupanje:** Veseo i ljubazan pristup, čak i u ozbiljnim kontekstima, može olakšati izgradnju zajednice i pozitivne promjene.

**Istorija kao slobodni izbori:** Razumijevanje istorije kao niza slobodnih izbora, umjesto cikličnih ili unaprijed određenih događaja, naglašava ličnu i kolektivnu odgovornost u sprječavanju sukoba i odabiru mira.

#### Izvori

<https://catalogimages.wiley.com/images/db/pdf/9781119098157.excerpt.pdf>

[https://en.wikipedia.org/wiki/Cycladic\\_culture](https://en.wikipedia.org/wiki/Cycladic_culture)

<https://www.britannica.com/art/Western-sculpture/The-Early-Bronze-Age-3000-2000-bce>

<https://pressbooks.bccampus.ca/cavestocathedrals/chapter/cycladic/>

<https://study.com/academy/lesson/the-cyclades-history-culture.html>

<https://www.greekboston.com/culture/ancient-history/cycladic-culture/>

<https://www.greece-is.com/unraveling-mysteries-early-cycladic-culture/>

Erle, Jason. *Trade and Culture in the Cycladic Islands during the Late Bronze Age* [Trgovina i kultura na Kikladskim ostrvima tokom kasnog bronzanog doba]. IFA/NYU 2008.

*The Cyclades: From the Bronze Age to the Roman Empire* [Kikladi: od bronzanog doba do Rimskog carstva]. Doumas Christos, ed. Studies in Mediterranean Archeology, 1977.

Fitton, J. Lesley. *The Discovery of the Greek Bronze Age* [Otkriće grčkog bronzanog doba]. Harvard University Press, 1996.

Getz-Gentle, Pat. *Early Cycladic Sculpture* [Rano kikladsko vajarstvo]. Getty Publications, 1994.

Kopaka, Katerina, "Minos Kalokairinos and his early excavation at Knossos" [„Minos Kalokerinos i njegova rana iskopavanja u Knososu. Pregled, portret i povratak posudama iz Kefale"]. *The Great Islands: Studies of Crete and Cyprus presented to Gerald Cadogan* [Velika ostrva: istraživanja Krita i Kipra predstavljena Džeraldu Kadoganu], 2015.

Marinatos, Nanno. *Minoan Religion: Ritual, Image, and Symbol*. University of South Carolina Press, 1993.

Θεόδωρος Γούπας, «Η Μινωική Κρήτη», Εκδόσεις Κέδρος, 2005.

Papagiannopoulou, Chryssoula. *Cycladic Trade: A New Analytical Approach* [Kikladi i trgovina: novi analitički pristup]. Austrian Academy of Sciences Press, 2016.

<sup>[1]</sup> Kopaka Katerina, "Minos Kalokairinos and his early excavation at Knossos" [„Minos Kalokerinos i njegova rana iskopavanja u Knososu”].

<sup>[2]</sup> Θεόδωρος Γούπας, «Η Μινωική Κρήτη», Εκδόσεις Κέδρος.

<sup>[3]</sup> Fitton, J. Lesley. "The Discovery of the Greek Bronze Age" [„Otkriće grčkog bronzanog doba”].

<sup>[4]</sup> Marinatos, Nanno. "Minoan Religion: Ritual, Image, and Symbol" [„Minojska religija: obred, slika i simbol”].

## Grad Doklea: Lekcija o prosperitetu u zoni bez rata

### Crnogorska fondacija za promociju nauke: Crna Gora

Vuk Vučeračević

#### Uvod

Doclea, takođe poznata kao Duklja, bio je drevni rimski grad smješten blizu današnje Podgorice, (Crna Gora). Osnovan u prvom vijeku naše ere, postao je značajno urbano središte u rimskoj provinciji Dalmaciji. Današnje ruševine grada pružaju uvid u bogatu istorijsku tapiseriju regije, spajajući rimske, vizantijske i rane slovenske uticaje. Ovo istraživanje ima za cilj ispitati odnos Duklje s crnogorskom istorijom, istražiti alternativne istorijske narative solidarnosti i suživota, istaći razdoblja mira, te ispitati kulturne i materijalne karakteristike tog razdoblja. Nadalje, zadire se u tradicionalne i alternativne koncepcije herojstva u crnogorskoj kulturi.<sup>31</sup>



Fotografija ostataka grada Duklje iz vazduha Mcipovica

#### Odnos sa istorijom Crne Gore

Duklja je osnovana za vrijeme vladavine cara Vespazijana i brzo je prerasla u vitalno urbano središte. Lokacija, važni trgovački putevi tog vremena i plodno zemljište doprinijeli su njenom brzom razvoju. Duklja je postala municipijum 10.godine nove ere, dobivši status i prava samoupravnog grada prema rimskom zakonu. Napredovala je pod rimskom vlašću, postavši esencijalni dio administrativne i ekonomske strukture regije.

Duklja je ključna za razumijevanje istorijskog razvoja Crne Gore. Ona predstavlja primjer rimskog uticaja koji je prožimao Balkan, postavljajući temelje za kasnije kulturne i arhitektonske napretke. Ostaci ovog grada pružaju ključne uvide u proces romanizacije regije, tranziciju ka vizantskoj vlasti i rane interakcije sa slovenskim stanovništvom. Proučavanje Duklje pomaže u praćenju kontinuiteta i promjena u kulturnom i socijalnom tkivu Crne Gore, od antike do

<sup>31</sup> Potrebno je napraviti razliku između Duklje Rimskog carstva, grada koji je nastao u prvom vijeku, i Duklje slavenske države osnovane od strane crnogorske dinastije Vojislavljevića, koja je stvorena u 10. vijeku.

srednjeg vijeka. Ruševine Duklje predstavljaju suštinsku vezu sa drevnom prošlošću Crne Gore, naglašavajući integraciju regiona u Rimsko Carstvo. Ova veza ističe dugogodišnje istorijske i kulturne uticaje koji su oblikovali Crnu Goru, naglašavajući njen značaj kao raskrsnice različitih civilizacija.

### Periodi mira u Duklji

Uprkos turbulentnoj istoriji, region oko Duklje doživio je nekoliko perioda relativnog mira. Pax Romana (27. p.n.e. do 180. n.e.) je jedno značajno razdoblje tokom kojeg je Rimsko Carstvo, uključujući Duklju, uživalo stabilnost i prosperitet. Ovaj period omogućio je značajan ekonomski rast, arhitektonski razvoj i kulturni procvat.

### Karakteristike mirnih perioda



Motiv kamenoreza iz arhitektonskih ostataka grada - foto Marianne van Tvillert

**Arhitektura:** Ruševine Duklje otkrivaju grad izgrađen prema klasičnim rimskim arhitektonskim principima. Ključne strukture uključuju forum, baziliku, hramove, kupatila i stambene zgrade. Forum je služio kao centar javnog života, gdje su se političke, ekonomske i socijalne aktivnosti spajale. Dobro očuvani ostaci ovih građevina prikazuju rimsko inženjersko i urbano planiranje.

**Infrastruktura:** Napredna infrastruktura, poput akvadukata, puteva i kanalizacionih sistema, bila je obilježje Duklje. Ove su građevine podržavale stanovnike grada, olakšavale trgovinu i poboljšavale javno zdravlje. Akvadukti posebno ističu rimsko umijeće u upravljanju vodom, osiguravajući pouzdanu vodosnabdijevanje grada.



Podgorički pehar – jedinstveno djelo kasnoantičke umjetnosti je staklena posuda sa spoljašnjim bibliografskim motivom. Fotografija iz Nove antičke Duklje VI, 2015, 77-108 Miloš M. Živanović

**Jezik i pismo:** Latinski je bio dominantan jezik u Duklji, korišten u službenim natpisima, pravnim dokumentima i svakodnevnoj komunikaciji. Ovo jezičko naslijeđe utcalo je na razvoj lokalnih dijalekata i stope pismenosti. Natpisi pronađeni u gradu pružaju vrijedne uvide u jezički i kulturni pejzaž tog vremena.

**Umjetnost i muzika:** Rimska umjetnost i muzika bili su integralni dio života u Duklji. Arheološki nalazi, poput mozaika, skulptura i fresaka, ukazuju na živu umjetničku tradiciju. Ovi umjetnički radovi često su prikazivali mitološke scene, svakodnevni život i religijsku ikonografiju. Muzički instrumenti i predstave muzičkih izvođenja sugerišu da je muzika igrala značajnu ulogu u socijalnim i religijskim kontekstima.



Ostaci mozaika grada Duklje, fotografija Balkan Heritage Foundation

### Običaji i svakodnevni život

Dukljanska socijalna hijerarhija odražavala je onu u Rimu, sa jasnom razlikom između elite i običnih građana. Raspored grada, sa njegovim javnim prostorima i stambenim četvrtima, odražava ovu društvenu stratifikaciju. Forum, kupatila i amfiteatar bili su suštinska mjesta za društvenu interakciju, gdje su se miješali ljudi iz različitih sredina.

Religijski život u Duklji bio je raznolik, sa dokazima o paganskom bogoslužju i ranim hrišćanskim običajima. Hramovi posvećeni rimskim bogovima, kao što su Jupiter i Dijana, koegzistirali su sa ranohrišćanskim crkvama. Ovaj vjerski pluralitet odražava prelazni period od paganstva do hrišćanstva, obilježen tolerancijom i integracijom različitih sistema vjerovanja.

### Alternativni istorijski narativi

**Narativi solidarnosti i suživota:** Istorijski izvještaji često naglašavaju sukobe i osvajanja, ali istorija Duklje takođe uključuje periode obilježene saradnjom i mirnim suživotom među različitim grupama. Arheološki dokazi ovog grada sugerišu mješavinu rimskih, ilirskih i ranih slovenskih uticaja, što upućuje na složen društveni mozaik. Ove grupe su komunicirale kroz trgovinu, dijelile javne prostore i učestvovala u kulturnoj razmjeni. Ovakvo, multikulturalno okruženje podstaklo je zajednicu u kojoj su koegzistirali različiti etnički i kulturni identiteti i doprinijeli razvoju grada.

Širenje hrišćanstva u Duklji odvijalo se uporedo sa postojećim paganskim običajima. U ovom periodu vjerske tranzicije došlo je do integracije hrišćanskih i paganskih rituala, demonstrirajući stepen tolerancije i prilagodljivosti. Koegzistencija hramova, posvećenih rimskim bogovima, i ranohrišćanskih crkava naglašava ovaj vjerski sinkretizam.

Trgovina je bila značajan aspekt života u Duklji, sa svojim pijacama koje su privlačile trgovce iz raznih krajeva. Ova ekonomska aktivnost zahtijevala je saradnju između različitih grupa, njegovanje odnosa zasnovanih na obostranoj koristi i zajedničkim interesima.

U zaključku, Duklja, sa svojim bogatim istorijskim kontekstom nudi vrijedan pogled na istoriju Crne Gore. Istražujući alternativne istorijske narative, periode mira i karakteristike rimskog doba, možemo steći dublje razumijevanje prošlosti regiona. Štaviše, preispitivanje koncepta herojstva kako bi se uključile različite ličnosti koje su doprinijele kulturnom i intelektualnom životu pruža inkluzivniji i višestruki pogled na crnogorsko naslijeđe. Ovaj pristup ne samo da obogaćuje naše razumijevanje istorije, već i izaziva i proširuje tradicionalne predstave o herojstvu, nudeći nove uzore budućim generacijama.

Tradicionalni crnogorski junaci se često prikazuju kao jake, militarističke figure. Ovaj arhetip je sličan arhetipu Marka Miljanova u crnogorskoj epskoj poeziji, koji je slavan po svojoj fizičkoj snazi i borilačkom umijeću. Ovi heroji se često prikazuju kao zaštitnici svog naroda, bore se protiv spoljnih prijetnji i podržavaju čast i hrabrost. Međutim, takvi prikazi često dolaze s negativnim osobinama, uključujući nasilje, agresiju i zanemarivanje opšteg dobra.

Kritičkim ispitivanjem tradicionalnih heroja možemo otkriti složenost i protivrječnosti u njihovom karakteru. Dok se slave njihove borilačke sposobnosti, njihove sklonosti nasilju i sebične radnje postavljaju pitanja o vrijednostima koje oličavaju. Ovo preispitivanje može dovesti do nijansiranijeg razumijevanja herojstva koje prevazilazi fizičku snagu i borbene vještine. Uvođenje alternativnih narativa koji ističu heroje mira, diplomatije i kulturnih dostignuća može pružiti sveobuhvatniji pogled na herojstvo. Na primjer, ličnosti koje su promovisale kulturnu razmjenu, zaštitile zajednice ili doprinijele intelektualnom i umjetničkom napretku mogu se slaviti kao heroji.

### **Alternativni heroji i heroine**

Intelektualne i kulturne ličnosti: Isticanje doprinosa naučnika, umjetnika i kulturnih ličnosti iz regiona nudi drugačiji pogled na herojstvo. Ovi pojedinci su svojim intelektualnim i stvaralačkim zalaganjem odigrali presudnu ulogu u oblikovanju kulturnog naslijeđa Crne Gore. Na primjer, Petar II Petrović-Njegoš, knez-episkop i pjesnik, poznat je po svom književnom stvaralaštvu i nastojanju da ujedini crnogorska plemena.

Heroine: Uzdizanje priča o ženama koje su dale značajan doprinos svojim zajednicama dovodi u pitanje herojski narativ kojim dominiraju muškarci. Ove žene su možda bile vođe, iscjelitelji ili

inovatori, čija dostignuća zaslužuju priznanje. Jedna od takvih ličnosti je Milica od Crne Gore, princeza poznata po svojim diplomatskim vještinama i nastojanjima da promoviše obrazovanje i kulturni razvoj u Crnoj Gori.

Svakodnevni heroji: Prepoznavanje doprinosa običnih ljudi koji su pokazali hrabrost, dobrotu i otpornost u svom svakodnevnom životu takođe može proširiti definiciju herojstva. Ovi pojedinci su svojim postupcima i karakterom pozitivno uticali na svoje zajednice.

Profesor dr Radovan Radonjić je u intervjuu za *Crnogorske teme* rekao da se crnogorska istorija posmatra kroz četiri dinastije o kojima i ne znamo mnogo, a koje zajedno čine trećinu crnogorske istorije. Šta ćemo sa te dvije trećine koje su bile prostor prije dinastija, između i naravno poslije njih kada je neko ispravljao greške i pogubne posljedice pojedinih dinastija? Crna Gora živi i nakon dinastija i bez dinastija, a neko je morao da obnavlja državu na ruševinama koje su ostavili. Bilo je to njeno društvo i građani kao nosioci suvereniteta!

### **Mladi u Crnoj Gori: Pogledi na istoriju i mirovno obrazovanje**

Mladi u Crnoj Gori imaju različite stavove i osjećaje prema istoriji svoje zemlje, globalnoj istoriji i mirovnom obrazovanju. Njihovi odgovori otkrivaju složene odnose sa prošlošću, kako se predaje istorija i značaj istorijskih događaja za formiranje njihovog identiteta.

### **Stavovi prema crnogorskoj istoriji**

Mnogi mladi ljudi osjećaju duboku povezanost sa istorijom Crne Gore, smatraju je bogatom i inspirativnom. Jedna ispitanica, Sofija, kaže: „Istorija Crne Gore je izuzetno bogata i zaista se ističe brojnim podvizima, izazivajući u meni ponos i divljenje.“ Za mnoge, istorija nije samo niz događaja, već izvor ponosa i inspiracije za budući razvoj zemlje. Međutim, kritikuje se i slaba zastupljenost istorije u obrazovnim institucijama, što kod nekih stvara otpor učenju. Slobodan napominje: „Crnogorska istorija mi nije bila zanimljiva zbog veoma lošeg prikaza kroz osnovno i dio srednjeg obrazovanja u Crnoj Gori.“

### **Omiljeni istorijski trenuci i ličnosti**

Kada su u pitanju omiljeni istorijski trenuci, često se pominju Bitka na Vučjem Dolu i 13. julski ustanak. Sofija posebno ističe Bitku na Vučjem Dolu: „Bitku na Vučjem Dolu bih izdvojila kao jedan od mojih omiljenih trenutaka u nacionalnoj istoriji, jer su Osmanlije poražene od ponosne grupe hrabrih Crnogoraca, koji su brojčano bili nadjačani“. Pored toga, mnogi su impresionirani događajima poput pada Berlinskog zida, smatrajući ga simbolom kraja jedne ere i početka novih prilika. Što se tiče istorijskih ličnosti, među favoritima su Ljubo Čupić i Koča Popović zbog doprinosa u borbi protiv fašizma.



### **Tretman istorije u zajednici**

U zajednici se istorija često prenosi usmeno, što može dovesti do izobličavanja činjenica. Ksenija primjećuje: „Istorija se „prenosi“ usmenom predajom, gdje svako priča svoju verziju događaja i dodaje nekoliko detalja. Metodologija proučavanja i kritičkog mišljenja skoro da i ne postoji.“ Ovo ukazuje na potrebu za formalnijim i strukturiranim pristupom učenju istorije.

### **Obrazovanje i istorija**

Formalno obrazovanje istorije u Crnoj Gori često se svodi na pamćenje činjenica iz udžbenika, što mnogi mladi smatraju neadekvatnim. Sofija navodi: „Istoriju u obrazovnom sistemu treba predstaviti kao ključnu u razumijevanju nacionalnog identiteta i kulture, ali i u razumijevanju različitosti, a ne samo kao predmet ‘pamćenja’.“ U sistemu neformalnog obrazovanja istorija se često uči kroz razgovore i internet, ali to može dovesti do širenja dezinformacija.

### **Uloga države, političara i medija**

Mladi su kritični prema tome kako država, političari i mediji tretiraju istoriju, svjesni činjenice da se ona često koristi kao sredstvo za političku manipulaciju. Slobodan kaže: „Iz moje perspektive, istorija među političarima i medijima se često koristi suprotno etičkim kodeksima, kao oružje u političkim kampanjama, često se pogrešno tumači.“ Država tretira istoriju kao temelj svog postojanja, ali često ne dovoljno duboko.

### **Preporuke za učenje istorije**

Mladi preporučuju interaktivnije i kritički orijentisano učenje istorije. Oni predlažu korištenje metoda kao što su kvizovi, igre i priče kako bi se učenici više angažovali. Sofija predlaže: „Kroz interaktivne kvizove i igre na časovima istorije, izbjegavajući samo suvo pamćenje informacija, vjerujem da bi se kvalitet znanja značajno poboljšao.“ Ova ideja takođe naglašava važnost metodoloških pristupa i kritičke analize kako bi se izbjeglo oslanjanje na političku propagandu i priče o predacima.

### **Mirovno obrazovanje**

Mirovno obrazovanje je prepoznato kao ključno za budućnost. Mladi vjeruju da je važno da uče o istoriji sukoba i mirovnim procesima da bi se izgradila kultura mira. Ksenija kaže: „Istorija se mora proučavati promišljeno, sa naglaskom na kritičku analizu diskursa i metodologije.“ Ova preporuka naglašava potrebu za dubljim razumijevanjem istorijskih događaja i njihovih posljedica za izgradnju bolje budućnosti.

### **Zaključak**

Mladi u Crnoj Gori imaju složene i kritičke poglede na istoriju i mirovno obrazovanje. Oni prepoznaju važnost istorije za nacionalni identitet, ali i potrebu da se modernizuje način na koji se istorija predaje i predstavlja. Kroz interaktivne metode i kritičku analizu, istorija može postati inspirativnija i relevantnija za mlade, doprinoseći boljem razumijevanju prošlosti i izgradnji mira u budućnosti.

### **Izgradnja mira i mirovno obrazovanje za mlade u Crnoj Gori**

Izgradnja mira i mirovno obrazovanje za mlade su ključni elementi za jačanje društvenog tkiva u Crnoj Gori. Brojne organizacije posvećene su principima mirovnog obrazovanja, sprovode aktivnosti u cilju povećanja znanja i vještina za primjenu ovih principa. Međutim, s obzirom na specifičnosti Balkanskog poluostrva, potrebna su dodatna ulaganja kako bi se podigla svijest o značaju mirovnog obrazovanja među ljudima.

Sve aktivnosti koje imaju za cilj poboljšanje kvaliteta života mladih su neophodne i korisne. Mlade generacije su temelj budućeg društvenog, kulturnog i naučnog napretka i neophodno je ulagati u njihovo obrazovanje, širiti vidike i unaprijediti kompetencije. Na ovaj način doprinosimo stabilnoj i prosperitetnoj budućnosti naše zemlje.

Marija ističe da je mirovno obrazovanje prisutno kroz programe neformalnog obrazovanja, dok se u formalnom obrazovanju pojavljuje kroz vannastavne aktivnosti koje organizuju školski psiholozi i pedagozi. Međutim, život na Balkanu zahtjeva mnogo više ulaganja u podizanje svijesti o ovoj temi. Marija takođe ukazuje na brojne izazove, među kojima je i nedostatak pozitivnih uzora i svakodnevnih primjera u medijima, što otežava proces mirovnog vaspitanja.

Milena ističe značaj omladinskog sektora i međunarodnih organizacija poput RYCO, koje nastoje da mladima donesu i približe mirovno obrazovanje. Aktivizam mladih je ključan za pokretanje pozitivnih promjena, a mirovno obrazovanje mora biti dio ovog procesa. Nacionalni volonterski servis Crne Gore sa svojim volonterskim klubovima je primjer kako se mladi mogu aktivno uključiti u mirovne aktivnosti.

Valentina, iz Centra za građansko obrazovanje (CGO), koji se aktivno bavi temama pomirenja, demokratije i tranzicione pravde, napominje da je mirovno obrazovanje u njenoj zajednici često zanemareno. Ona smatra da je neophodno uspostaviti bolje veze između domaćih i međunarodnih organizacija kako bi se poboljšala dostupnost i kvalitet mirovnog obrazovanja. Valentina predlaže i uvođenje mirovnih studija kao izbornog predmeta u škole, što bi omogućilo mladima da se dublje upuste u teme mira i tolerancije.

Nađa, iz centralnog dijela Crne Gore, posebno ističe potrebu da se mirovno obrazovanje integriše u svakodnevni školski program. Prema njenom mišljenju, formalno mirovno obrazovanje, podržano praktičnim radionicama i volonterskim aktivnostima, može značajno doprinijeti smanjenju tenzija i predrasuda među mladima. Nađa predlaže organizovanje

redovnih tribina i debatnih klubova u kojima mladi mogu otvoreno da razgovaraju o važnim društvenim temama.

Jedan od glavnih izazova u edukaciji mladih o miru jeste nedostatak uzora i pozitivnih primjera u svakodnevnom životu i medijima. Pored toga, istorijske i političke tenzije, stereotipi i predrasude i politički uticaji komplikuju proces mirovnog obrazovanja. Mladi često nemaju dovoljno mogućnosti za praktične aktivnosti koje bi im omogućile da teorijska znanja primjene u praksi.

Da bi mirovno obrazovanje bilo uspješnije, potrebno ga je prilagoditi mladima kroz interaktivne radionice, predavanja i panel diskusije. Uključivanje mladih u procese na državnom nivou, volontiranje i drugi aktivni oblici angažovanja mogu značajno doprinijeti razvoju kritičkog mišljenja, empatije i osjećaja pripadnosti zajednici.

Pristup mirovnom obrazovanju varira među različitim društvenim grupama. U razvijenijim opštinama sa većim brojem stanovnika obrazovanje je naprednije, dok su sjeverni dijelovi zemlje često zanemareni. Manjinske grupe, žene i pojedinci u ekonomski nepovoljnom položaju često imaju ograničen pristup ovim programima, naglašavajući potrebu za jednakom dostupnošću obrazovanja za sve.

Da bi se unaprijedilo mirovno obrazovanje, društvo mora biti svjesnije njegovog značaja. Neophodno je razviti okruženje u kome se svaki pojedinac osjeća odgovornim za doprinos miru i stabilnosti svoje zajednice. Samo zajedničkim snagama možemo stvoriti društvo koje njeguje vrijednosti mira i tolerancije.

## Bibliografija

### **Knjige i Akademske publikacije:**

- Fine, John V. A. "The Early Medieval Balkans: A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century." University of Michigan Press, 1991.
- Wilkes, J. J. "Dalmatia." Harvard University Press, 1969. This book provides insights into Roman Dalmatia, including the city of Doclea.
- Benac, Alojz. "Pre-Roman and Roman Periods." Cambridge University Press, in "The Cambridge Ancient History," Volumes 11 and 12. 2.

### **Članci i novine:**

- Risan, D. "Romanization and Urbanization in Montenegro." In **Acta Antiqua**, 2007. This article discusses the impact of Roman culture on Montenegrin cities including Doclea.
- Kasumović, Hasan. "The Role of Dioclea in the Ancient Road Network of Montenegro."

### **Online izvori:**

- Encyclopædia Britannica entry on Doclea: [Encyclopædia Britannica](<https://www.britannica.com/place/Doclea>)
- "The Archaeological Site of Doclea" on the official website of the Montenegrin Ministry of Culture: [Montenegrin Ministry of Culture](<http://www.mku.gov.me/>)
- UNESCO World Heritage Tentative List entry for Doclea: [UNESCO World Heritage Centre](<https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6323/>)

**Informacije sa sajtova Muzeja i Arheoloških nalazišta:**

- The Archaeological Museum of Podgorica: The museum holds many artifacts from the site of Doclea and provides extensive information on the city's history and significance.
- Official site visits and academic papers published by the Montenegrin Academy of Sciences and Arts: [Montenegrin Academy of Sciences and Arts](<https://www.canu.me/>)

**Istorijski udžbenici** : - "A Concise History of Montenegro" by Kenneth Morrison.

<https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B5%D1%98%D0%B0>

<https://montenegro-for.me/2014/03/doclea-duklja-montenegros-foremost-archeological-site/>

<https://www.meer.com/en/12897-mysterious-montenegrin-heritage>

## Mir i raznolikost: Istraživanje mirnih perioda u istoriji Kosova

### ArtPolis: Kosovo

Valdete Idrizi

#### Predgovor

Kosovskom istorijom često dominiraju narativi sukoba: borbe za autonomiju, ratovi za nezavisnost i kontinuirana potraga za međunarodnim priznanjem. Iako su ovi događaji neosporno značajni, bliže ispitivanje otkriva intervale relativnog mira koji su duboko oblikovali region. Ovo istraživanje ulazi u jedan takav period.

Ispitujući zamršenu tapiseriju Kosova u Titovo doba, istraživanje se posebno fokusira na popuštanje stroge kontrole nad Kosovom nakon ustavnih promjena 1974.godine. Ovo doba, koje se često zanemaruje, vjerovatno pruža ključno sočivo kroz koje se razumije potencijal mira za podsticanje kulturnog, društvenog i ekonomskog razvoja. Analizirajući na predak ostvaren u oblastima kao što su kulturno izražavanje i političko predstavljanje, zajedno sa ograničenjima i osnovnim tenzijama u tom periodu, želimo da ponudimo nijansirano razumijevanje ovog ključnog poglavlja u istoriji Kosova. Nadalje, istražujemo koncept „negativnog mira“ i njegovu relevantnost za ovaj period, naglašavajući važnost rješavanja strukturnih nejednakosti uz odsustvo nasilja za trajni mir i stabilnost.

Ovaj uvod nudi hronološki tok, pruža specifične detalje o kontekstu i napretku te uvodi koncept "negativnog mira" za dalju analizu. Ovo istraživanje je sprovedeno upotrebom kombinacije različitih metoda, uključujući istraživanje zasnovano na kancelariji i intervju, kako bi se dobila sveobuhvatnija slika perioda o kome je riječ. Studijsko istraživanje u velikoj mjeri se oslanjalo na radove renomiranih naučnika kao što su Noel Malcolm („Kosovo: kratka istorija“), Tim Juda („Kosovo: Šta svako treba da zna“) i Miša Gleni (Istorija Balkana). Pored toga, teorijski okviri stručnjaka za izgradnju mira kao što su Johan Galtung i Džon Pol Lederah su korišteni da analiziraju iskustva mira tokom ovog perioda. Da bi se analiza obogatila, obavljani su intervjui sa ključnim ličnostima i političarima koji su preživjeli ovaj period, kao i fokus grupa sa mladima i dubinski intervjui sa pet graditelja mira.

Kombinovanjem ovih metodologija, ovo istraživanje ima za cilj ponuditi nijansirano razumijevanje Kosova prema "Ustavu iz 1974. godine (1)". Ovaj period, često zasijenjen sukobima, pruža mogućnost za vrijedne lekcije o transformativnom potencijalu mira. Na kraju, ovo istraživanje nastoji doprinijeti širem diskursu o postizanju održivog mira i razvoja u postkonfliktnim regionima.

Istraživanje o periodu mira u bivšoj Jugoslaviji i životnim uslovima Albanaca tokom tog vremena strukturirano je tako da uključuje istorijski pregled, ističući sociopolitički kontekst i integraciju

albanskih zajednica. Ispituje pozitivne aspekte tog razdoblja, kao što su ekonomski rast i kulturna razmjena, dok takođe obrađuje izazove poput etničkih napetosti i političke fragmentacije, koja je ograničavala trajni mir. Studija se završava naučenim lekcijama, nudeći uvid u promovisanje trajnog mira u multikulturalnim društvima.

#### **Potruga za priznanjem: Albansko iskustvo na Kosovu pod Titom**

Kosovo, zemlja bogata kulturnim nasljeđem i istorijskim značajem, iskusila je različite stepene samouprave u okviru većih političkih subjekata. U okviru Jugoslavije Josipa Broza Tita, istorija Kosova predstavlja složen narativ težnji i ograničenja. Ustav iz 1974. godine, ukinut nakon raspada Jugoslavije, ponudio je okvir za novo poglavlje. Dok su Albanci, dominantna etnička grupa u pokrajini, obezbijedili određeni stepen autonomije i kulturnog priznanja nakon Ustava iz 1974. godine, period je ostao obilježen neriješenim tenzijama i težnjom za većim samoopredjeljenjem. Ovaj rad se bavi ovom ključnom erom, istražujući napredak koji je napravila albanska zajednica usred ograničenja koja je nametnuo jugoslovenski sistem.

Prije Drugog svjetskog rata, Albanci na Kosovu su se suočili sa marginalizacijom i potiskivanjem svog kulturnog identiteta pod srpskom vlašću [2]. Poslijeratno uspostavljanje Kosova kao autonomne pokrajine u okviru Srbije dalo je tračak nade. Međutim, početna obećanja o manjinskim pravima koja je dao Tito nisu u potpunosti realizovana, a Albanci su i dalje doživljavali ograničenu zastupljenost i ograničenja svog jezika i kulturnog izražavanja.

Šezdesete i sedamdesete godine bile su svjedoci rastuće frustracije, jer su Albanci tražili veće političko i kulturno priznanje. Dok su ovi zahtjevi često nailazili na represiju i nemilosrdni progon tokom Rankovićeve ere, Ustav iz 1974. označio je prekretnicu. Dokument je Kosovu dao značajnu autonomiju, uključujući parlament i pravo da koristi albanski kao službeni jezik. Ono što je najvažnije, Kosovo nije dobilo status republike u okviru Jugoslavije, čime je ostalo integralni dio republike Srbije, održavajući tlo plodnim za potencijalne buduće nemire. Za potrebe ovog istraživanja, ovaj period će biti sagledan kroz lupu „negativnog mira“ kako ga definišu naučnici Johan Galtung i Pol Lederah. Iako je otvoreno nasilje splasnulo, osnovne nejednakosti i diskriminatorne prakse su se nastavile, podstičući osjećaj nezadovoljstva koje tinja. Uprkos napretku u kulturnom izražavanju i određenoj mjeri političkog osnaživanja, ograničene ekonomske mogućnosti i nedostatak istinske podjele vlasti podstakli su negodovanje.

#### **Procvat identiteta: Albanci na Kosovu pod Ustavom iz 1974. godine**

U poređenju sa ekstremnom etničkom diskriminacijom (3) kojoj su Albanci bili izloženi tokom poslijeratnog perioda, Ustav Jugoslavije iz 1974. godine predstavljao je prekretnicu za Albance u smislu izražavanja njihovog nacionalnog identiteta na Kosovu. Ovaj dokument je Kosovu dodijelio značajnu autonomiju, podižući njegov status na nivo kvazi-republike unutar Jugoslavije. Ova nova autonomija osnažila je lokalne upravne strukture i otvorila period napretka u nekoliko ključnih oblasti.

### Politička reprezentacija i osnaživanje

Ustav je značajno povećao političku reprezentaciju za albansku većinu. Osnivanje pokrajinske skupštine i izvršnog vijeća pružilo je platforme za lokalno donošenje odluka i kreiranje politika, podstičući osjećaj samoodređenja. Značajne političke ličnosti, kao što je Azem Vllasi (4), pojavile su se tokom ovog perioda, zagovarajući prava i interese kosovskih Albanaca.

### Socioekonomski razvoj i stabilnost

Epoha koja je uslijedila nakon ustava 1974. godine bila je svjedok značajnog društveno-ekonomskog napretka vođenog lokalizovanom ekonomskom politikom i investicijama. Razvoj infrastrukture, industrijski rast i poboljšanje socijalnih usluga doprinijeli su porastu životnog standarda i periodu relativne stabilnosti [5]. Uprkos postojećim nejednakostima, inicijative usmjerene na smanjenje nejednakosti i promovisanje inkluzivnog rasta postavile su temelje za prosperitetnije društvo. Iako je manje razvijena u odnosu na druge regione, uloženi su naponi da se privreda ovog područja modernizuje kroz ulaganja u infrastrukturu, rudarstvo i proizvodnju. Poljoprivreda je ostala vitalni sektor, a mnogi Albanci su nastavili da se bave poljoprivredom i stočarstvom.

### Kohezija zajednice i kulturna renesansa

Uprkos tenzijama, poboljšane strukture upravljanja, kulturno priznanje i socioekonomski razvoj podstakli su osjećaj kohezije zajednice i mirne koegzistencije među različitim etničkim i vjerskim grupama. Ovaj period je takođe doživio izuzetnu kulturnu renesansu za Albance na Kosovu.



Nacionalna biblioteka Kosova, sa sjedištem u Prištini

Izvor <https://autostradabiennale.org/venues/the-national-librari-of-kosovo/>

Karakteristično za ovo doba bilo je prepoznavanje i promocija albanskog jezika, kulture i identiteta. Ustav je potvrdio ravnopravnost jezika, dozvoljavajući službenu upotrebu albanskog u javnim institucijama i obrazovnim ustanovama. Ovo kulturno priznanje je omogućilo procvat albanske književnosti, medija i umjetnosti, podstičući osjećaj ponosa i pripadnosti među albanskim stanovništvom [6]. Osnivanje i širenje obrazovnih institucija, posebno Univerziteta u Prištini, pružilo je ključne mogućnosti za visoko obrazovanje na albanskom jeziku, osnaživanje budućih generacija i jačanje kulturnog identiteta [7]. Univerzitet u Prištini postao je centar intelektualnog života i albanske učenosti, sa istaknutim piscima. Institucije kulture poput Muzeja Kosova u Prištini imale su vitalnu ulogu u očuvanju i predstavljanju albanskog nasljeđa.

**Jezik i književnost:** Albanski jezik postao je kamen temeljac kulturnog identiteta. Obrazovanje na albanskom je procvjetalo osnivanjem Univerziteta u Prištini, podstičući živu književnu scenu. Pisci su istraživali teme nacionalnog identiteta, otpora i složenosti savremenog života.

**Kulturne institucije i mediji:** Osnivanje različitih kulturnih institucija, poput Muzeja Kosova, njegovalo je albansko nasljeđe. Novine, časopisi i radio programi na albanskom jeziku pružili su platforme za kulturno izražavanje i dijalog, premošćujući jaz između tradicionalnog i savremenog. Svjetski poznata književnost je prevedena na albanski jezik, čime je kulturni pejzaž dodatno obogaćen[8].

**Folklor i tradicionalna umjetnost:** Tradicionalna muzika, ples i folklor su aktivno očuvani i promovisani. Ritmovi albanske narodne muzike odjekivali su na kulturnim festivalima, dok su narodne igre predstavljale bogatu tapiseriju albanskih običaja.

**Zanat i dekorativna umjetnost:** Kosovski Albanci su zadržali snažnu tradiciju bavljenja zanatom, sa zanatlijama specijalizovanim za rezbarenje drveta, metalne radove i proizvodnju tekstila, stvarajući zamršene dizajne u kojima se ogledaju vjekovima stare tehnike. Tradicionalna odjeća služila je kao simbol povezanosti zajednice sa svojom baštinom.

**Arhitektura i istorijska mjesta:** Arhitektonsko nasljeđe kosovskih Albanaca uključuje mješavinu otomanskih i lokalnih uticaja. Prizren, sa svojim dobro očuvanim zgradama iz otomanskog doba, svjedoči o ovom nasljeđu. Ovi lokaliteti služe ne samo kao podsjetnici na istorijski kontinuitet, već i kao centri kulturnih okupljanja i sjećanja.

**Religijske i kulturne prakse:** Religija je igrala značajnu ulogu, pri čemu je većinsko muslimansko stanovništvo poštovalo vjerske tradicije uz sekularnu socijalističku politiku. Vjerski praznici albanskih muslimana i albanskih katolika su proslavljani skupovima, gozbama i molitvama. Uprkos stavu socijalističke države prema religiji, ove prakse su se nastavile, održavajući duboko ukorijenjene duhovne i kulturne vrijednosti zajednice.

**Umjetnost i pozorište:** Vizuelna i scenska umjetnost su cvjetale. Narodno pozorište Kosova postalo je centralno mjesto za pozorišne predstave, promovišući djela albanskih dramskih pisaca. Vizuelni umjetnici, inspirisani i svojim nasljeđem i savremenim trendovima, stvarali su djela koja se bave društvenim pitanjima i slave kulturni identitet.

### **Izazovi i procvat identiteta**

Uprkos napretku postignutom pod Ustavom iz 1974. godine, značajni izazovi su i dalje postojali za Albance na Kosovu. Ekonomske nejednakosti, politička marginalizacija unutar jugoslovenskog sistema i tinjajuće etničke tenzije ostali su glavni problemi. Centralizovana struktura vlasti u Beogradu frustrirala je Albance koji su žudjeli za većom samoodređenošću, što je dovodilo do



periodičnih nemira i demonstracija. Porast nacionalizma širom Jugoslavije 1980-ih dodatno je pogoršao ove tenzije, čineći Kosovo žarištem etničkog sukoba.

Međutim, ovaj period nije bio isključivo definisan ovim izazovima. Takođe je svjedočio izvanrednom procvatu albanskog identiteta. Priznavanje i promocija albanskog jezika, kulture i nasljeđa činili su kamen temeljac ovog doba. Službena upotreba albanskog jezika u javnim institucijama i obrazovanju, zajedno sa osnivanjem kulturnih institucija poput Muzeja Kosova i Univerziteta u Prištini, osnažili su buduće generacije i podstakli osjećaj ponosa i pripadnosti. Razvila se živa književna scena, sa istaknutim piscima poput Esada Mekulija, Alija Podrimje i drugih koji su istraživali teme nacionalnog identiteta i složenosti modernog života. Tradicionalna muzika, ples, folklor i zanatstvo aktivno su se očuvali i slavili.

### **Naslijeđe napretka i neriješenih tenzija**

Period od 1970-ih do 1980-ih na Kosovu pod Titom bio je složen, obilježen i napretkom i borbom za Albance. Dok je Ustav iz 1974. godine pružao okvir za veću autonomiju i kulturno izražavanje, nije u potpunosti riješio osnovne ekonomske i političke nejednakosti. Ova nostalgija za Titovom erom, kako je opisano u knjigama Noela Malcolma i Tima Jude o Kosovu, proizilazi iz kraja srpskih kolonizatorskih politika i potiskivanja albanskog jezika. Međutim, važno je priznati da je poštovanje ljudskih prava, posebno za Albance, ostalo ograničeno. Ove neriješene tenzije na kraju su igrale ulogu u sukobima koji su izbili 1990-ih, što je dovelo do raspada Jugoslavije i potrage Kosova za nezavisnošću.

Iskustvo Albanaca u Jugoslaviji pod Titom naglašava trajnu borbu za identitet, samoodređenje i socioekonomski napredak unutar multietničke federacije. Uprkos suočavanju sa ograničenjima i marginalizacijom, albanska zajednica na Kosovu pokazala je izuzetnu otpornost u očuvanju svog nasljeđa i kulture. Kulturna renesansa tokom ovog perioda stoji kao svjedočanstvo njihovog neuništivog duha.

Ova analiza naglašava važnost efikasnog upravljanja, kulturnog priznanja i inkluzivnog socioekonomskog razvoja u podsticanju mira i prosperiteta. Kako dublje ulazimo u bogatu istoriju i kulturni mozaik Kosova, stičemo vrijedne uvide koji mogu inspirisati dijalog, refleksiju i put ka svjetlijoj budućnosti za region.

### **Lična iskustva: Mozaik napretka i ograničenja**

Ispletene naracije Exhlale Dobruna Salihu, Kaqushë Jashari i Azema Vllasija nude bogat mozaik ličnih iskustava koja osvjetljavaju složenosti ovog perioda. Dr. Exhlale Dobruna Salihu, profesor arheologije i jedna od prvih žena arheologa na Kosovu, sjeća se sa ljubavlju relativne lakoće obavljanja arheoloških istraživanja tokom jugoslovenskog doba. Institucionalna podrška bila je jaka, a birokratske prepreke bile su manje u odnosu na kasnije periode. Uprkos izazovu sticanja

visokog obrazovanja bez nastave na albanskom jeziku, njena odlučnost dovela ju je do uspjeha u studijama na Univerzitetu u Zagrebu, gdje se osjećala dobrodošlom kao Albanka. Njeno iskustvo ističe mogućnosti za profesionalni rast koje su postojale usred šire političke tenzije. Svjedočila je motivaciji mnogih drugih žena koje su počele da studiraju.

Kaqusha Jashari, inženjerka, političarka i zagovornica radničkih prava u to vrijeme, naglašava povećanu autonomiju koju je Kosovo iskusilo nakon Ustava iz 1974. godine. Iako nije bila republika, Kosovo je posjedovalo značajnu vlast, pa čak i pravo veta. Jasharino iskustvo rada kao inženjerke u građevinskom sektoru tokom 1970-ih odražava povećane mogućnosti za žene, takođe i na javnim funkcijama. Ona je bila predsjednica profesionalnog tijela, položaja koji rijetko drže žene u tom polju. Jashari ističe snažno funkcionisanje sindikata tokom ovog perioda, osiguravajući sigurnost radnika i zalažući se za njihova prava. Međutim, suočavala se i sa diskriminacijom kao žena i kao Albanka, što naglašava ograničenja koja su postojala uprkos napretku, ali je bila dovoljno osnažena da se suprotstavi na svim nivoima.

Azem Vllasi, istaknuti politički lik u to vrijeme, nudi dragocjene uvide u političku i društvenu dinamiku tog perioda. Vllasi naglašava da, iako su Kosovo i Vojvodina posjedovali značajnu autonomiju pod Ustavom iz 1974. godine, nisu dostigli status punopravne republike. Uprkos tome, obje pokrajine su uživale određeni stepen samouprave unutar jugoslovenske federacije. Vllasijeva naracija ističe rastuće strahove među Albancima nakon Titove smrti i njihovu borbu za samoodređenje. On opisuje ekonomske reforme, srpske pokušaje da ostvare veću kontrolu i kasnije proteste i represiju pod vlašću Slobodana Miloševića. Vllasijev prikaz naglašava međunarodni kontekst i rast Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) kao odgovor na nasilje nad Albancima.

S druge strane, dr. Ramadan Ilazi, istaknuti kosovski mirovni naučnik, naglašava povećano političko učešće Albanaca tokom ovog perioda kao definišuću karakteristiku. Ovo učešće se fokusiralo na zahtjeve za većom zastupljenošću i decentralizacijom struktura vlasti unutar Kosova. Međutim, mir je ostao krhak koncept. Sjećanje na brutalne represije od strane centralne jugoslovenske vlade bilo je veliko, a etničke tenzije su nastavile da tinjaju ispod površine. Porast nacionalizma širom Jugoslavije 1980-ih dodatno je opteretio odnose, postavljajući temelje za buduće sukobe. Dr. Ilazi ističe povećano političko učešće Albanaca na Kosovu tokom ovog perioda (1974–1981) kao glavnu razliku u odnosu na prethodne ere. Ovo učešće se fokusiralo na zahtjeve za većom zastupljenošću i decentralizacijom struktura vlasti unutar Kosova.

Uključivanje uvida dr. Ilazija obogaćuje razumijevanje ovog složenog perioda u istoriji Kosova. Ističe pozitivne aspekte povećanog političkog učešća i kulturnog izražavanja za Albance, dok takođe naglašava tekuće izazove postizanja održivog mira. Njegov fokus na mirovno obrazovanje, odgovornost medija, inicijative na nivou zajednice i regionalnu saradnju pruža vrijedne lekcije za izgradnju pravednije i mirnije budućnosti.

### Fasada mira: Negativni mir u Jugoslaviji (1970-e i 1980-e)

Kada je riječ o miru, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ) tokom 1970-ih i 80-ih predstavljala je složenu sliku. Iako velikih ratova nije bilo, dublja analiza otkriva stvarnost karakterisanu negativnim mirom. Kao što su teoretisali naučnici poput Johana Galtunga i Johna Paula Lederacha, negativni mir opisuje odsustvo otvorenog nasilja, ali ne rješava osnovne tenzije, strukturne nejednakosti ili strah od nasilja koji može tinjati ispod površine. Galtung donosi razlikovanje između pozitivnog i negativnog mira u prvom broju *Journal of Peace Research*. On je naglasio da pozitivni i negativni mir treba shvatiti kao odvojene dimenzije. Može se imati jedan bez drugog. Termin negativni mir se koristi za opisivanje situacije gdje je veliki nasilni sukob uglavnom riješen, ali tenzije su i dalje prisutne. Lederach u svom radu suprotstavlja "negativni mir" sa "pozitivnim mirom". Negativni mir se definiše kao odsustvo direktnog nasilja ili rata, dok pozitivni mir obuhvata prisustvo socijalne pravde, jednakosti i harmonije, rješavanje osnovnih uzroka sukoba i podsticanje dugoročne pomirenja i održivog mira. Ova razlika je fundamentalna za Lederachov pristup u izgradnji mira, naglašavajući potrebu da se ide dalje od pukog okončanja nasilja ka stvaranju sistema i odnosa koji sprečavaju ponavljanje sukoba i promovišu trajni mir.

Jugoslavija u ovom periodu svakako je utjelovila ovaj koncept. Iako otvoreni rat nije bio prisutan, Albanci, značajna manjinska grupa, suočavali su se sa sistemskom diskriminacijom. Ova diskriminacija mogla je imati različite oblike:

- Ograničeno političko učešće: iako su imali svoje predstavnike, u skladu sa demografskom slikom, nisu bili dovoljno zastupljeni. Albanci su često bili isključeni iz ključnih procesa donošenja odluka.
- Ekonomska marginalizacija: Ograničen pristup resursima i mogućnostima u odnosu na dominantne etničke grupe. Mnogo fabrika je izgrađeno u glavnim gradovima, ali glavne pozicije su bile rezervisane za Srbe, a ekonomija je bila manje razvijena u poređenju sa drugim republikama i pokrajinom Vojvodinom. Kako je istakla jedna od intervjuisanih, Kaqusha Jashari, u Sindikatu radnika postojalo je nepisano pravilo da, ako se Srbin vrati na Kosovo nakon što je emigrirao iz ekonomskih razloga, Albanac uvijek mora ustupiti svoje radno mjesto, bez obzira na radni učinak. To je bila situacija prije nego što je ona preuzela položaj.
- Kulturno potiskivanje: Ograničenja u izražavanju albanskog jezika i tradicija, i mnoge druge diskriminatorne prakse.

Galtung definiše ovu vrstu diskriminacije kao oblik strukturnog nasilja. Ovo se odnosi na indirektno nasilje ugrađeno u društvene strukture i institucije koje ograničavaju životne šanse određenih grupa. Lederach, naglašavajući važnost rješavanja osnovnih uzroka, tvrdi da je negativni mir u Jugoslaviji bio krhak i neodrživ. Nedostatak rješavanja osnovnih nezadovoljstava

Albanaca mogao je na kraju dovesti do erupcije nasilja, kao što se tragično dogodilo tokom Jugoslovenskih ratova 1990-ih.

Zaključno, 1970-e i 80-e u Jugoslaviji nude upozoravajuću priču. Odsustvo otvorenog rata ne znači istinski mir. Fokusiranje samo na negativni mir ostavlja neriješena pitanja koja tinjaju, što može dovesti do budućeg nasilja. Kao što sugerišu Galtung i Lederach, istinski mir zahtijeva rješavanje strukturnih nejednakosti i promovisanje socijalne pravde za sve grupe unutar društva.

### **Naučene lekcije iz prošlosti**

**Važnost prava manjina:** Dr. Ilazi naglašava važnost učenja iz prošlih grešaka, posebno u vezi s tretmanom manjina. Versajski ugovor (1919) služi kao pozitivan primjer sa svojim aneksom koji garantuje prava manjina, poput obrazovanja. On tvrdi da su društva koja tretiraju manjine velikodušno uspješnija.

**Borba protiv "drugog":** Lideri moraju izazvati tendenciju da "drugačije" tretiraju manjinske grupe i prikazuju ih kao različite ili preteće. Miroljubivo obrazovanje je ključno za podsticanje empatije i razumijevanja između zajednica.

**Izgradnja održivog mira, tri stuba:** Dr. Ilazi identifikuje tri ključna stuba za izgradnju održivog mira: snažno liderstvo posvećeno omogućavanju potencijala svih građana, efikasno miroljubivo obrazovanje u školama i mediji koji promovišu mirovne narative i saradnju. Kritikuje trenutni medijski pejzaž zbog njegove uloge u polarizaciji populacija.

### **Koristi mira**

Pristupačnost javnog prostora: Mir, prema Dr. Ilaziju, označava mogućnost pristupa javnim prostorima bez straha. On dijeli lično iskustvo iz djetinjstva, kada je strah od srpskih vlasti ograničavao njegovu slobodu kretanja.

Promjena percepcije autoriteta: Mir omogućava transformaciju u načinu na koji ljudi percipiraju državne strukture. Policajci, nekad viđeni kao instrumenti nasilja, mogu postati simboli sigurnosti i bezbjednosti.

Inicijative na nivou zajednice: Dr. Ilazi naglašava važnost inicijativa na nivou zajednice koje zbližavaju zajednice. On ističe vrijednost direktnog kontakta i razmjene između zajednica, navodeći primjer mješovitih sela gdje se djeca ne druže zbog jezičkih barijera.

### **Civilno društvo i Evropska unija**

Jako i aktivno civilno društvo je neophodno za mirovne napore. Dr. Ilazi takođe vidi Evropsku uniju kao ključnog igrača u podsticanju regionalne saradnje i zajedničkog razumijevanja.

### Suočavanje sa prošlošću

Restorativna pravda: Dr. Ilazi tvrdi da bi restorativna pravda, koja se fokusira na izlječenje i pomirenje, trebalo da bude prioritet u odnosu na isključivo gonjenje krivičnih dela. On ističe asimetriju u broju Albanaca i Srba osuđenih za ratne zločine.

Dr. Kushtrim Koliqi: profesor i pozorišni reditelj, kao i mirovni aktivista, dodaje drugu dimenziju, napominjući da, iako je došlo do relativnog poboljšanja prava i razvoja za Albance tokom ovog perioda, važno je izbjegavati romantizaciju prošlosti. Diskriminacija je postojala, a otvorene rasprave o određenim temama bile su ograničene.

Aferdita Sylaj Shehu: lider civilnog društva, naglašava da je napredak 1970-ih bio značajan, ali nepotpun. Albanci, uprkos tome što su bili većina, i dalje su se suočavali sa ograničenjima u oblastima poput zastupljenosti i ekonomske participacije. Njeno gledište se slaže s drugima koji priznaju napredak, ali prepoznaju njegove granice.

Nexhat Ismaili: lider civilnog društva, osvjetljava društvenu dinamiku tog doba. On tvrdi da, iako je fizičko nasilje bilo odsutno (negativni mir kako ga definiše Johan Galtung), pravo integrisanje i pozitivni mir (mir sa socijalnom pravdom i jednakošću, kako naglašava Lederach) su nedostajali. On naglašava važnost učenja iz istorije kako bi se izbjeglo ponavljanje prošlih grešaka, posebno u tretmanu manjina kao što su Romi, kako je istakao Kushtrim Koliqi.

Dr. Vjollca Krasniqi: profesor i feministički aktivista, kritikuje usku definiciju mira koja se često koristi u diskusijama o Kosovu. Ona zagovara sveobuhvatniji pristup koji uključuje ljudsku sigurnost, pristup resursima i ulogu žena u mirovnim naporima. Njeno gledište podvlači potrebu za adresiranjem kolektivne traume, istorijskog obrazovanja i važnosti integrisanja različitih glasova, uključujući one žena.

### Nasljeđe napretka i nerazrješениh tenzija

Period od 1970-ih do 1980-ih na Kosovu pod Titom bio je složen, obilježen i napretkom i borbom za Albance. Dok je Ustav iz 1974. godine pružao okvir za veću autonomiju i kulturni izraz, nije u potpunosti rješavao osnovne ekonomske i političke nejednakosti. Iskustva Salihu, Jašarija i Vlasija ukazuju na ova ograničenja. Ovaj osjećaj "ružičaste nostalgije" za Titovom erom, kako ga opisuje Noel Malcolm, proizilazi iz završetka srpskih kolonizacionih politika i potiskivanja albanskog jezika. Međutim, važno je priznati da je poštovanje ljudskih prava, posebno za Albance, ostalo ograničeno. Ove nerazjašnjene tenzije su na kraju odigrale ulogu u sukobima koji su izbili 1990-ih, dovodeći do raspada Jugoslavije i potrage Kosova za nezavisnošću.

## Zaključak

Iskustvo Albanaca u Jugoslaviji pod Titom osvjetljava trajnu borbu za identitet, samoopredjeljenje i socio-ekonomski napredak unutar multietničke federacije. Uprkos suočavanju sa ograničenjima i marginalizacijom, albanska zajednica na Kosovu pokazala je izuzetnu otpornost u očuvanju svog nasljeđa i kulture. Kulturna renesansa zabilježena tokom ovog perioda stoji kao svjedočanstvo njihovog neuništivog duha. Bila je kratka ali dobra, kako je K. J. nekoliko puta spomenula u svom intervjuu.

Ova analiza naglašava važnost efikasnog upravljanja, kulturnog priznavanja i inkluzivnog socio-ekonomskog razvoja u podsticanju mira i prosperiteta. Dok dublje istražujemo bogatu istoriju i kulturni mozaik Kosova, stičemo dragocjene uvide koji mogu inspirirati dijalog, refleksiju i put ka miru.

## Putevi ka miru: uvidi i preporuke kosovskih mirotvoraca

U srcu Kosova, usred odjeka turbulentne prošlosti, stoje glasovi otpornosti i nade. To su mirotvorci, pojedinci posvećeni tkanju tkanine pomirenja i jedinstva u društvu ranjenom sukobom. Njihove priče i uvidi pružaju putokaz ka održivom miru, naglašavajući važnost obrazovanja, umjetnosti, dijaloga i istorijskog razumijevanja.

Nexhat Ismaili, izvršni direktor ANP-a sa sedištem u Gjilanu, koji radi širom Kosova i u regionu, govori s velikom strašću o moći obrazovanja u postizanju trajnog mira. Osnovan 2002. godine, ANP se fokusira na izgradnju mira kroz obrazovanje i umjetnost, posebno među mladima i etnički mješovitim grupama na Kosovu i okolnom regionu. Ismaili definiše mir kao "život bez straha" i vjeruje da je suočavanje sa istorijskim traumama ključno kako bi se spriječilo ponavljanje sukoba. Korišćenjem umjetnosti za olakšavanje teških razgovora, ANP edukuje nastavnike kako prenositi narative fokusirane na mir, rušeći neprijateljstvo i boreći se protiv etnocentričnih pogleda.

Aferdita Sylaj Shehu vodi Community Building Mitrovica (CBM), organizaciju posvećenu podsticanju mira kroz dijalog i međusobno razumijevanje. Od 2001. godine, kada je osnovana, CBM stvara sigurne prostore za otvorene diskusije, omogućavajući ljudima iz različitih sredina da slušaju i identifikuju zajedničke interese. Shehu naglašava važnost kritičkog razmišljanja u obrazovanju i potrebu za depolitizacijom mirovnih napora. Ona ističe ulogu umjetnosti u prevazilaženju podjela i inspirisanju mladih da grade inkluzivno društvo.

Kushtrim Koliqi, izvršni direktor i suosnivač NVO Integra-e, organizacije posvećene izgradnji mira i obnovi poslijeratnog Kosova, dijeli slične stavove. Osnovana 2003. godine, Integra radi na prevazilaženju etničkih podjela i podsticanju društvene kohezije. Koliqi koristi pozorište kao sredstvo za istraživanje sukoba i ljudskih prava, verujući u moć umjetnosti da izazove

predrasude i inspiriše zajedničko razumijevanje. Njegova predstava "Home" istražuje koncepte pripadnosti i doma kroz lične narative.

Lulzim Hoti, šef NVO 7 Arte, prisjeća se odrastanja usred sukoba u Mitrovici i svoje misije da koristi kulturu za premošćivanje podjela. U početku, fokusirajući se na albansku zajednicu u južnoj Mitrovici, 7 Arte se proširila na saradnju sa Galerijom Aquarius na sjeveru, ujedinjeni vjerom u transformativnu moć kulture. Hoti ističe ujedinjujući uticaj kulturnih događaja kao što su filmske projekcije i festivali književnosti, gdje srpski i albanski pjesnici dobijaju jednak aplauz. Zalaže se za organske, nepolitizovane interakcije kroz kulturne inicijative i naglašava važnost razumijevanja kulturnog identiteta kao osnove za međunacionalne veze.

Kushtrim Koliqi, reditelj i šef NVO Integra, govori o saradnji organizacije sa partnerima poput YIHR u Srbiji na uspostavljanju festivala Miredita/Dobardan. Ova platforma omogućava diskusije i aktivnosti zasnovane na činjeničnoj dokumentaciji, uključujući knjige sjećanja, izložbe o ratnim zločinima i konferencije sa intelektualcima i kritičkim misliocima. Koliqi naglašava potrebu za prezentovanjem kvalitetnih informacija kako bi se privuklo učešće javnosti i zalaže se za inkluzivne mirovne napore koji uključuju sve sektore društva, uključujući mlade i civilne žrtve. Takođe ističe otpornost onih koji su najviše patili i važnost bliskog rada sa žrtvama kako bi se postigao trajni mir.

Dr Vjollca Krasniqi, profesorica i feministička aktivistkinja, kritikuje preovlađujući pristup iz vrha ka bazi u izgradnji mira i zalaže se za inicijative sa dna ka vrhu i angažman civilnog društva, posebno ženski aktivizam. Ona tvrdi da pravi mir zahtijeva širu ljudsku sigurnost, uključujući pristup resursima, uslugama, zapošljavanju i ličnoj sigurnosti. Krasniqi poziva na dublje društveno razumijevanje mira koje nadilazi odsustvo rata i naglašava potrebu za inkluzivnim istorijskim narativima. Ističe značajnu ulogu žena u postkonfliktnoj rekonstrukciji i važnost obrazovnih reformi koje podstiču kritičko mišljenje i demokratske vrijednosti. Regionalna saradnja je neophodna.

Dr Ramadan Ilazi, mirovni naučnik i šef Kosovskog centra za mirovne studije, reflektuje na transformativni period od 1974. do 1981. godine na Kosovu, obilježen povećanim političkim učešćem Albanaca i napretkom u javnim službama. On naglašava da mir nadilazi odsustvo sukoba i uključuje javnu sigurnost i transformaciju društvenih percepcija. Ilazi kritikuje pojam "negativnog mira" i ističe važnost prihvatanja velikodušnosti prema različitim zajednicama kao puta ka trajnom miru. Naglašava potrebu za obrazovnim planovima koji uključuju različite narative i promovišu empatiju, odgovorno medijsko izvještavanje i pristupe restorativne pravde.

### **Jedinstvene preporuke za buduće mirovne napore**

Kolektivna mudrost ovih mirovnih graditelja nudi sveobuhvatan pristup postizanju održivog mira na Kosovu. Njihove preporuke, utkane zajedno, stvaraju višeslojnu strategiju:

1. **Jačanje mirovnog obrazovanja:** Integrisati sveobuhvatne planove mirovnog obrazovanja u školama, fokusirajući se na istorijsko razumijevanje, rješavanje sukoba i izgradnju empatije te obezbijediti obuku za nastavnike kako bi efikasno podučavali o prošlim sukobima i promovisali mir.
2. **Promocija umjetnosti kao alata za izgradnju mira:** Nastaviti koristiti umjetnost za olakšavanje dijaloga i rješavanje osjetljivih pitanja, te organizovati zajedničke umjetničke projekte i izložbe koje okupljaju različite grupe kako bi podijelile svoje priče i iskustva.
3. **Omogućiti međunacionalni i međureligijski dijalog:** Stvoriti sigurne prostore za otvorene diskusije između različitih etničkih i religijskih grupa kako bi se podstaklo međusobno razumijevanje i harmonija, te podržati inicijative koje promovišu koegzistenciju i saradnju preko zajedničkih linija.
4. **Bavljenje istorijskim narativima:** Poticati dokumentaciju i dijeljenje ličnih priča sa svih strana prošlih sukoba kako bi se izgradio inkluzivniji istorijski zapis. Razviti programe koji pomažu mladima da se kritički angažuju oko istorijskih narativa i razumiju njihov uticaj na sadašnjost.
5. **Borba protiv strukturnog nasilja:** Identifikovati i adresirati strukturne nejednakosti koje održavaju nasilje i strah. Zalagati se za politike koje promovišu jednakost, ljudska prava i socijalnu pravdu.
6. **Promovisanje kulture mira:** Promovisati vrijednosti nenasilja, tolerancije i poštovanja kroz zajedničke inicijative i javne kampanje. Podržati vođstvo mladih u mirovnim naporima kako bi se osigurao trajni uticaj na buduće generacije.
7. **Poboljšanje institucionalne podrške za tranzicijsku pravdu:** Zalagati se za prioritet i podršku kosovskog političkog rukovodstva sveobuhvatnim inicijativama tranzicijske pravde, uključujući dokumentaciju i memorijalizacijske napore.
8. **Jačanje angažmana i obrazovanja mladih:** Proširiti obrazovne programe koji promovišu kritičko mišljenje i činjenično istorijsko obrazovanje, dosežući širu omladinsku publiku kako bi se suprotstavili radikalizaciji i dezinformacijama.
9. **Promovisanje pozitivnih narativa i odgovornosti medija:** Istaknuti i širiti pozitivne priče iz prošlosti i sadašnjosti kako bi podstakli optimističniji pogled na odnose među zajednicama. Poticati medijske kuće da promovišu konstruktivne mirovne narative i suzbiju dezinformacije.
10. **Osnaživanje žrtava i marginalizovanih zajednica:** Dodijeliti resurse i podršku programima koji osnažuju žrtve sukoba i marginalizovane zajednice, osiguravajući da se njihovi glasovi čuju u naporima za pomirenje.
11. **Promocija direktnih kontakata i kulturne razmjene:** Omogućiti lične interakcije i kulturne razmjene između različitih zajednica kako bi se izgradilo povjerenje i razumijevanje. Podržati



događaje poput filmskih projekcija i muzičkih festivala koji privlače raznoliku publiku i podstiču zajedničke kulturne doživljaje.

**12. Izazivanje negativnih trendova u medijima i obrazovanju:** Saradnja sa medijskim kućama i prosvjetnim radnicima kako bi se promovisali pozitivni narativi i tačne istorijske perspektive koje suprotstavljaju negativnim uticajima i promovišu toleranciju.

**13. Podrška civilnom društvu i inicijativama sa dna ka vrhu:** Investiranje u organizacije civilnog društva i inicijative sa dna ka vrhu koje olakšavaju dijalog i međusobno razumijevanje među zajednicama. Osnaživanje inicijativa koje vode žene i drugih marginalizovanih grupa kako bi igrale značajniju ulogu u naporima za izgradnju mira.

**14. Promocija regionalne saradnje:** Poticati inicijative regionalne saradnje koje promovišu razumijevanje, pomirenje i saradnju među susjednim zemljama kako bi se izgradio održivi mir. Implementacijom ovih preporuka, Kosovo može krenuti ka budućnosti gdje pomirenje i jedinstvo nisu samo ideali već i životna stvarnost. Uvidi ovih mirovnih graditelja pružaju nadu za društvo u kojem su istorijske traume adresirane, različiti narativi prihvaćeni, i principi nenasilja i međusobnog poštovanja vode put ka trajnom miru.

#### **Glasovi mladih izvan zvaničnih narativa: Kritičko mišljenje i pomirenje na Kosovu**

U udobnom lijepom kutku Prištine, u ArtPolis centru, odvijala se konverzacija jednog svježeg majskeg popodneva. Sedam mladih ljudi, uzrasta od 18 do 26 godina, koji su se pridružili fokus grupi, okupili su se kako bi ispleli tapiseriju svoje istorije, identiteta i težnji za mirom na Kosovu. Dok su ulazili u značenje istorije, lični narativi su se pojavili kao vibrantne niti.

Jedan učesnik je govorio o pričama koje su prenošene kroz generacije, pričama o dugotrajnom albanskom otporu protiv okupacije, figurama poput Hasana Prištine i Adema Demaćija, pa čak i dalje do Skenderbega, koje odjekuju u njihovom sjećanju. Ipak, usred ovih priča o borbi, pojavila su se pitanja o porijeklu. Teorije o ilirskom ili dardanskom porijeklu su kružile, što je svjedočilo o misterijama prošlosti. Konverzacija je zaronila u složenosti jugoslovenskog doba. Sjećanja baka i djedova su slikala sliku miješanih osjećanja – sjećanja na stabilnost i red pod komunističkom vladavinom isprepletena sa pričama o diskriminaciji i teškoćama. Zapažanje jednog italijanskog posjetioca lebdjelo je u zraku: da li su se ti mladi ljudi, rođeni nakon rata, držali više nacionalističkog narativa nego oni koji nose ožiljke sukoba? To je bila ozbiljna opservacija koja je izazvala diskusije, i mnogi su se složili s njegovom opservacijom, iako nisu bili srećni zbog toga.

Porodične istorije su zatim dodale emotivan sloj. Priča o djedu, zatvorenom zbog svojih uvjerenja, naglašavala je dugotrajnu borbu nacije. Ali druga priča je ponudila tračak nade – srpski policajac koji je rizikovao svoj život da spasi rođaka tokom rata. Ovaj čin humanosti je izazvao ideju o apsolutnoj podjeli, svjedočeci o trajnoj moći saosjećanja. Kada su ih pitali da istaknu neke od značajnih istorijskih događaja, neki su spomenuli: Plan Ćubrilovića: plan

etničkog čišćenja usmjeren na protjerivanje Albanaca u Tursku, ističući albanski otpor i otpornost.

Paralelni obrazovni sistem ili ilegalni obrazovni sistem tokom 90-ih simbolizovao je otpor i bio je izvor nacionalnog ponosa. Nastavnici i oni koji su ustupili svoje domove za škole su viđeni kao heroji.

Demonstracije iz 1981. i Studentske mirne demonstracije iz 1997. godine, bili su istorijski događaji koje su neki spomenuli, kao i rat 1998–1999. koji je doveo do perioda u kojem se sada nalazimo.

Grupa je zatim dublje ušla u oblast istorijskih narativa, priznajući mitove koji mogu ujediniti ljude, čak iako nisu potpuno istiniti. Nacija koja je imala istoriju ugnjetavanja treba mitove, insistirao je jedan učesnik. I Albanci i Srbi, shvatili su, držali su se ovih mitova i narativa. Zajedničko iskustvo u programu razmjene koje je organizovao ArtPolis postalo je prelomna tačka za jednog učesnika. Izlaskom iz svoje zone komfora u Beogradu, susreo se sa drugačijom perspektivom, podsjećajući na zajedničku ljudskost na Balkanu.

Ovo saznanje je izazvalo moćnu poruku: potrebu da se izađe iz uloge žrtve i prihvati odgovornost. Bilo je vrijeme da se odbace pojednostavljeni narativi i razvije kritičko mišljenje. Nacionalizam, tvrdili su, bio je barijera za razumijevanje.

Njihovi glasovi su odjekivali pozivom na akciju. Obrazovanje, insistirali su, treba da opremi mlade ljude vještinama kritičkog mišljenja i izloži ih različitim istorijskim perspektivama. Programi mirovnog obrazovanja bili su neophodni za njegovanje empatije i razumijevanja među zajednicama. Mediji su takođe imali ulogu – odgovorno izvještavanje koje ističe saradnju i napore za izgradnju mira moglo bi utabati put za svjetliju budućnost.

Osnaživanje mladih kroz učešće u političkim procesima bila je još jedna ključna preporuka. Kulturni i programi razmjene, gdje bi mogli iskusiti različite perspektive i razumjeti svoje zajedničke istorije, viđeni su kao mostovi preko podjela. Na kraju, bile su potrebne otvorene diskusije koje priznaju i trijumfe i borbe prošlosti kako bi se stvorilo uravnoteženo razumijevanje njihove istorije.

Razgovor se zatim usmjerio ka herojima. Grupa je priznala tradicionalne figure otpora kao što su Adem Jashari i Skenderbeg. Ipak, njihov fokus se proširio na uključivanje raznovrsnijeg spektra heroja. Zagovornici prava žena: Učesnici su istakli ključnu ulogu žena u istoriji Kosova, spominjući figure poput aktivistkinja Motrat Qiriazi i mirovnih zagovornica. Jedna mlada žena je naglasila: "Moja tetka je moj heroj, jer je u teškim vremenima ustala i protestovala za bolje obrazovanje." "Majke Kosova su moji heroji i naši heroji," rekoše ostali, "za sve što su činile cijelo vrijeme, u svim periodima." Još jedan učesnik je dodao: "Za mene je žena herojina, bilo da je bila majka, sestra, kćerka, baka... žene su definitivno heroji," ponovio je jedan mladić.

Figure iz raznih oblasti: Umjetnost i sport su prepoznati kao važni aspekti kosovskog identiteta. Jedan mladić je imenovao Miruša Kabashija, albanskog glumca, kao heroja u oblasti umjetnosti, dok je džudo šampionka Majlinda Kelmendi slavljena zbog svojih sportskih postignuća. Ovaj naglasak na inkluzivniju definiciju heroizma izazvao je tradicionalni fokus na ratne figure. Grupa je prepoznala važnost priznavanja doprinosa svih onih koji su oblikovali istoriju Kosova.

Kako se razgovor bližio kraju, osjećaj nade ispunio je prostoriju. Ovi mladi Kosovari, iako su priznavali složenosti svoje prošlosti, bili su odlučni da oblikuju budućnost izgrađenu na razumijevanju, empatiji i bogatstvu svoje zajedničke kulturne baštine. Njihovi glasovi, ujedinjeni u težnjama za mirom, ponudili su tračak nade za inkluzivnije Kosovo na horizontu. Kada su se fokusirali na učenje iz prošlosti, pomenuli su važnost:

**Kritičkog mišljenja:** Učesnici su naglasili važnost podsticanja kritičkog mišljenja kako bi se preispitali istorijski narativi i izbjegla neznanja.

**Odbacivanja nacionalizma:** Iskazali su ponos svojim albanskim identitetom, ali su istakli potrebu da gledaju naprijed i razumiju druge, odbacujući nacionalizam i mentalitet žrtve.

**Lične odgovornosti:** Mladi su podstaknuti da preuzmu inicijative i odgovornosti kako bi osnažili sebe i druge, umjesto da krive starije generacije za njihove narative. Međuljudski i međukulturni susreti su važni.

**Promjena percepcija:** Kroz međunarodne interakcije, učesnici su shvatili sveprisutnu prirodu određenih narativa i važnost ličnih iskustava u mijenjanju percepcija.

**Adresiranje zabluda:** Jedan učesnik je podijelio susret u Beogradu gdje je ispravio zablude o Albancima koji govore srpski, ističući važnost direktne komunikacije u razbijanju stereotipa.

#### **Neke od njihovih preporuka su bile:**

- Promovisanje vještina kritičkog mišljenja i izloženost raznovrsnim istorijskim narativima u obrazovanju.
- Integrisanje sveobuhvatnih programa mirovnog obrazovanja.
- Podsticanje odgovornog medijskog izvještavanja koje ističe saradnju i napore za izgradnju mira.
- Stvaranje prilika za učešće mladih u političkim procesima.
- Podrška kulturnim i programima razmjene koji podstiču razumijevanje zajedničkih istorija.
- Podsticanje otvorenih diskusija koje priznaju i pozitivne i negativne aspekte prošlosti kako bi se stvorio uravnotežen pogled na istoriju.

- Priznavanje složenih istorija: Podsticanje diskusija koje prepoznaju i pozitivne i negativne aspekte prošlih era kako bi se stvorilo uravnoteženo razumijevanje istorije.

Pogled unaprijed: Ova fokus grupa je otkrila generaciju mladih Kosovara koji se suočavaju sa svojom složenom istorijom. Oni teže da se izdignu iznad pojednostavljenih narativa, podstičući kritičko mišljenje i međuetničko razumijevanje za inkluzivniju i mirniju budućnost.

### **Bibliografija :**

Malcolm, N. Kosovo, short history, 1998.

Tim Judah, Kosovo: What Everyone Needs to Know, 2008

Misha Glenny, History of the Balkans, 2000

Milenko Vucetic, Vlasi, 1990

Johan Galtung, <https://www.galtung-institut.de/wp-content/uploads/2014/11/Mini-Theory-of-Peace.pdf>

Lederach, John Paul. Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies. United States Institute of Peace, 1998.

[https://en.wikipedia.org/wiki/1974\\_Yugoslav\\_ConstitutionInterviews](https://en.wikipedia.org/wiki/1974_Yugoslav_ConstitutionInterviews)

<https://autostradabiennale.org/venues/the-national-library-of-kosovo/>

### **Intervjui:**

Azem Vlasi, 28.05.2024, penzionisani političar i advokat.

Kaqusha Jashari, penzionisana inženjerka i političarka, 29.05.2024.

Dr. Exhlale Dobruna Salihu, penzionisana profesorka arheologije, 29.05.2024.

Dr. Ramadan Ilazi, direktor Centra za Sigurnosne Studije Kosova, osnivač Instituta za Mir Kosova, naučnik u oblasti mira, 11.04.2024.

Dr. Vjollca Krasniqi, profesorka sociologije, aktivistkinja i feministkinja, 15.06.2024.

Aferdita Sylaj Shehu, direktorica NVO-a Zajedničko Izgrađivanje Mitrovice, Mitrovica, 06.06.2024.

Dr. Kushtrim Koliqi, profesor i pozorišni režiser, direktor NVO-a INTEGRA, Priština i festivala Miredita/Dobardan, 11.06.2024.

Nexhat Ismaili, direktor NVO-a ANP Akcija za Nenasilje i Izgradnju Mira, Gjilan, 10.06.2024.

Lulzim Hoti, direktor NVO-a 7 Arte, Mitrovica, 10.06.2024.

Diskusija fokus grupe sa sedam mladih osoba u Prištini, 24.05.2024.

---

- [1] [https://en.wikipedia.org/wiki/1974\\_Yugoslav\\_Constitution](https://en.wikipedia.org/wiki/1974_Yugoslav_Constitution)
- [2] Noel Malcom, "Kosovo, a short history", chapter 16 (1989)
- [3] Misha Glenny, "History of the Balkans 1804-1999", p.579 (2001)
- [4] Milenko Vucetic, VLLASI (1990)
- [5] Tim Judah, "Kosovo: What Everyone Needs to Know" (2008)
- [6] Interview with Kaqusha Jashari (K.J) on 29.06.2024
- [7] Interview with Azem Vllasi, 28.06.2024
- [8] Interview with Dr. Vjollca Krasniqi (V.K), professor and feminist
- [9] Noel Malcolm, Kosovo, A Short History, chapter 16 (1986)
- [10] Interview with Ramadan Ilazi (R.I), 11.04.2024
- [11] <https://www.galtung-institut.de/wp-content/uploads/2014/11/Mini-Theory-of-Peace.pdf>
- [12] Johan Galtung, "An Editorial", Journal of Peace Research 1, no 1 (March 1964): 2
- [13] Paul Lederach, "Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies" (1997)

**HOPE**

**PRAKTIČNI  
DIO**

## Gradimo mostove pomoću društvenih veza – uslov za harmoniju

World Vision BH Fondacija

<b>Naziv modula</b>	Gradimo mostove pomoću društvenih veza – uslov za harmoniju
<b>Sažetak – Opis modula</b>	<p>Glavni cilj ovog modula je pripremiti mlade ljude za samostalan život razvijanjem životnih vještina koje će im pomoći da ostvare svoj potencijal i racionalno koriste sve dostupne resurse, prepoznaju svoju ulogu i značaj, odrede svoje mesto u grupi/društvu, izgrade kvalitetnije odnose i prevaziđu životne izazove i podjele. Modul posebno promovira razvoj određenih životnih vještina i vještina potrebnih za izgradnju mira, kao što su:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Komunikacijske vještine;</li> <li>● Kritičko mišljenje;</li> <li>● Upravljanje emocijama;</li> <li>● Međuljudski odnosi.</li> </ul> <p>Ove životne vještine će biti razvijane kroz niz radionica namijenjenih mladima. U okviru ovog modula, učesnici će imati priliku da unaprijede svoje znanje i vještine kroz 3 osnovne radionice koje se fokusiraju na izgradnju društvenih veza i dublje razumijevanje načina na koji percipiramo svijet u sebi i oko sebe.</p>
<b>Ciljevi učenja/ciljevi modula</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Izgraditi odnose sa vršnjacima iz različitih životnih prilika/konteksta, podstičući osjećaj solidarnosti i zajedničkog cilja u promovisanju mira i pomirenja;</li> <li>● Razmisliti o ličnim iskustvima i uvidima stečenim kroz učešće u aktivnostima mirovnog obrazovanja, identifikujući oblasti za lični rast i razvoj;</li> <li>● Razviti samopouzdanje i vještine u korišćenju različitih tehnika za izražavanje misli, osjećanja i ideja vezanih za mir i konflikt;</li> <li>● Poboljšati komunikaciju, empatiju i saradnju kroz zajedničke vježbe i grupne diskusije.</li> </ul>

<b>Ishodi učenja modula</b>	<p>Po završetku ovog modula, učesnik će biti u stanju :</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Poboljšati razumijevanje praistorije (Starčevačka kultura) i lekcija iz kojih učesnici mogu naučiti;</li> <li>● Podsticati saradnju sa drugima;</li> <li>● Povećati svijest o prednostima mirnodopskih odnosa;</li> <li>● Povećati svijest o raznolikosti u region;</li> <li>● Postati odgovorni građanin zemlje u kojoj živi.</li> </ul>
<b>Teorijska osnova/pristup</b>	<p>Životne vještine su ključni preduslov za mlade ljude, jer mogu dovesti do održivih i cjeloživotnih promjena u ponašanju. Naučni pokazatelji ističu da će djeca i mladi, kada dobiju priliku da uče i razvijaju određene vještine u odgovarajućem stimulativnom okruženju, moći pouzdano i samouvjereno upravljati svojim životom na pozitivan način i služiti kao vrijedni resursi svojim prijateljima, porodici i zajednici.</p> <p>Životne vještine vode ka promjeni ponašanja, jer:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Znanje nije dovoljno. Iskustva pokazuju da jačanje svijesti i sticanje znanja nije dovoljno da bi se prouzrokovale promjene u ponašanju. Iako ljudi mogu prepoznati i razumjeti opasnosti, oni ne mogu samo na osnovu znanja koje posjeduju donijeti racionalne odluke kojima će promijeniti svoje ponašanje kako bi umanjili taj rizik, ukoliko nemaju vještine koje olakšavaju donošenje odluka i rješavanje problema.</li> <li>● Znanje može uticati na stavove i vrijednosti, ali su samo životne vještine te koje mijenjaju stavove i vrijednosti i direktno utiču na ponašanje. Informacije (znanje) + životne vještine = promjene u ponašanju.</li> <li>● Stavovi i vrijednosti utiču na naše ponašanje. Životne vještine pružaju mogućnosti za razumijevanje i asimiliranje informacija i razmišljanje o nečijim stavovima. Povećani osjećaj kompetencije postiže se stalnim “vježbanjem vještine”. Ti napori, kada se potiču u podržavajućem okruženju, vode ka promjenama u ponašanju. Takva promjena ponašanja može se dogoditi u određenim kontekstima, ali svaka vještine se takođe može prilagoditi i primijeniti na</li> </ul>



	<p>mnoge druge kontekste - sada i u budućnosti.</p> <p>Brojne teorije i istraživanja u području obrazovanja, razvoja djeteta i ponašanja, pomogle su oblikovati razumijevanje i pristupe učenju životnih vještina. Ove teorije objašnjavaju kako je njihovo ponašanje oblikovano kroz složenu kombinaciju bioloških, socijalnih i kognitivnih procesa. Sada znamo kako djeca rastu, uče i stiču znanja, stavove i vještine. Takođe bolje možemo razumjeti kako rodni stereotipi, roditelji, vršnjaci, porodica, škola i drugi u zajednici i medijima utiču na njihovo ponašanje.</p> <p>Svaka životna vještina se može razvijati kroz pristup koji čine sljedećih šest koraka:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Jasno razumijevanje nekog problema i konkretne životne vještine;</li> <li>● Povezivanje važnosti životnih vještina sa svojim životom;</li> <li>● Vježbanje vještina u sigurnom i podržavajućem okruženju;</li> <li>● Primjena životnih vještina u stvarnim životnim situacijama;</li> <li>● Razmišljanje o dosadašnjem iskustvu;</li> <li>● Jačanje životnih vještina za daljnje korištenje.</li> </ul> <p>Kroz razvoj vještina, koje su preduslov i potreba za izgradnju mira, sprečavaju se nesporazumi, nasilje u društvu, predrasude i stereotipi. Mladi se podstiču da preuzmu aktivnu ulogu u društvu u kojem žive i naprave pozitivne promjene, kako bi postali odgovorni građani zemlje u kojoj žive.</p>
<p><b>Metode učenja i podučavanja</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Bura ideja</li> <li>● Rad u malim grupama</li> <li>● Studija slučaja</li> <li>● Igrice i „ledolomci“</li> <li>● Igranje uloga</li> <li>● Konsultacije i diskusije</li> </ul>

<b>Detaljan opis modula</b>	<p>Ovaj modul ima tri radionice u trajanju od 90 minuta. Za svaku radionicu planirane su različite aktivnosti kako bi se osigurao holistički i angažovan pristup. Sve radionice imaju za cilj da učesnicima prilikom izvođenja aktivnosti pruže detaljnije objašnjenje određenih pojmova, pojava ili situacija. Sve tri radionice prvenstveno imaju za cilj da se bave temama: predrasude, stereotipi i raznolikost među ljudima, kako bi se produbilo razumijevanje i izgradile društvene veze. Struktura radionica sastoji se od sljedećih komponenti:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Uvod,</li> <li>● Igre za zagrijavanje,</li> <li>● Osnovne lekcije i vježbe,</li> <li>● Igre za opuštanje i predah,</li> <li>● Sesija za refleksiju i povratne informacije.</li> </ul> <p>U uvodnom dijelu radionice su objašnjeni osnovni koncepti koje treba razviti u okviru ovog modula, a isti su vezani za životne vještine.</p> <p>Drugi dio obuhvata jednu ili dvije igrice za zagrijavanje kako bi se osiguralo da se učesnici međusobno upoznaju i kako bi facilitator stvorio siguran prostor za planirani rad.</p> <p>Treći dio sadrži osnovne lekcije i vježbe sa detaljnim uputstvima za facilitatore o tome kako uključiti mlade ljude i kroz koje aktivnosti.</p> <p>Četvrti dio sadrži igre za opuštanje i predah kako bi učesnici mogli da se opuste, odvoje vrijeme za sebe i pripreme se za sesiju refleksije i davanje povratnih informacija.</p> <p>Peti, posljednji dio, sadrži smjernice za facilitatore kako bi prikupili povratne informacije od učesnika o temi radionice, kao i za buduće aktivnosti i/ili planove.</p>
<b>Procjena modula</b>	Rad na licu mjesta 80% Kontinuirana procjena primijenjenog znanja 20%
<b>Ocjena modula</b>	
<b>Izvori i obavezna literatura</b>	<i>Misterije Starčevačke culture - Putovanje u neolit</i> , 2024. Pristupljeno na: <a href="http://Starčevačka kultura   Putovanje kroz neolit (heritagebih.com)"><u>Starčevačka kultura   Putovanje kroz neolit (heritagebih.com)</u></a>
<b>Dodatna literatura</b>	nije primjenjivo

<b>Izvori na internetu, časopisi, ostalo</b>	nije primjenjivo
<b>Dodatni detalji</b>	nije primjenjivo

### Plan radionice 1 – Prvi dio

<b>Naziv radionice</b>	<b>Mi smo slični, različiti i jedinstveni!</b>
<b>Ciljevi radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Ohrabriti učesnike da cijene sopstvenu jedinstvenost, kao i jedinstvenost drugih mladih ljudi;</li> <li>● Razvijati sposobnosti učesnika za individualno i grupno djelovanje;</li> <li>● Razvijati osjećaj zajedništva i pripadanja grupi;</li> <li>● Pomoći mladima u procesu traženja ličnih informacija;</li> <li>● Formirati pozitivno samopoimanja i identitet;</li> <li>● Unaprijediti razumijevanja društvenih veza i mirnog suživota;</li> <li>● Povećati svijest o raznolikosti regiona.</li> </ul>
<b>Ishodi učenja radionice</b>	<p>Po završetku ove radionice, učesnik će biti u stanju:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Unaprijediti razumijevanja Starčevačke kulture i lekcija koje učesnici mogu naučiti;</li> <li>● Podstaknuti saradnja;</li> <li>● Povećati svijest o koristima mirnodopskih odnosa.</li> </ul>
<b>Trajanje</b>	90 minuta
<b>Ime autora/ke</b>	Anesa Muhović, World Vision BH Fondacija, Bosna i Hercegovina
<b>Umjetničke forme</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pozorište/Scenske umjetnosti</li> </ul>
<b>Učesnici</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Maksimalno 25</li> </ul>

<b>Broj facilitatora potreban po grupi</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• 2</li> </ul>
<b>Metode učenja i podučavanja</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Bura ideja</li> <li>• Rad u malim grupama</li> <li>• Studija slučaja</li> <li>• Igrice i „ledolomci“</li> <li>• Igranje uloga</li> <li>• Konsultacije i diskusije</li> </ul>
<b>Potrebni resursi i materijali</b>	<p>Facilitator</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Markeri</li> <li>• Olovke</li> <li>• Radni listovi za učesnike (A4 papir sa štampanim pitanjima)</li> <li>• Flipčart papir</li> <li>• Priča/tekst o Starčevačkoj kulturi</li> <li>• Kartice sa likovima sa različitim ulogama i kratkim biografijama</li> </ul>
<b>STRUKTURA RADIONICE</b>	
<b>Uvod</b>	<p>Trajanje: 90 minuta</p> <p>Ova radionica se zove <i>Mi smo slični, različiti i jedinstveni</i>. U toku ove radionice učesnici će se upoznati sa spektrom individualnih razlika koje postoje među učesnicima u grupi i načinima na koji se razlike među ljudima trebaju uvažavati i prihvatati. Takođe će razumjeti ulogu i važnost svog ličnog identiteta i identiteta grupe, kao i upoznati se sa Starčevačkom kulturom.</p>
<b>Tjelesne i glasovne aktivnosti zagrijavanja i igre</b>	<p>Dužina trajanja: 10 minuta</p> <p>Vježbe</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Uvodna igra 'Igra za pamćenje imena'</li> </ol>
<b>Glavna lekcija sa vježbama i glavna tema</b>	<p>Dužina trajanja: 60 minuta</p> <p>Vježbe</p>

	2. Mi smo slični, različiti i jedinstveni! (15 minuta) 3. Priča o Starčevačkoj kulturi (25 minuta) 4. Šetnja saosjećanja (20 minuta)
<b>Opuštanje i predah</b>	Dužina trajanja: 5 minuta Naziv vježbe 5. Vježba svjesnosti - Budi u trenutku
<b>Refleksija i povratna informacija</b>	Dužina trajanja: 15 minuta Naziv vježbe 6. Refleksija i povratna informacija
<b>Prilozi</b>	nije primjenjivo
<b>Izvori i obavezna literatura</b>	1. <i>Misterije Starčevačke culture - Putovanje u neolit</i> , 2024. Pristupljeno na: <a href="https://www.heritagebih.com">Starčevačka kultura   Putovanje kroz neolit (heritagebih.com)</a>
<b>Procjena /Ocjena radionice (po potrebi)</b>	nije primjenjivo

### Plan radionice 1 – drugi dio

<b>Naziv vježbe</b>	Uvod
<b>Broj vježbe</b>	nije primjenjivo
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pružiti priliku facilitatorima da se predstave učesnicima;</li> <li>● Pružiti učesnicima uvod u radionicu ili lekciju od strane facilitatora;</li> <li>● Uvesti osnovna pravila.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Ništa
<b>Uputstva</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Facilitatori se predstave i pozdrave sve prisutne.</li> <li>2. Facilitator daje uvod u radionicu - pogledati Napomenu za facilitatora ispod.</li> <li>3. U saradnji sa učesnicima, facilitator postavlja osnovna pravila za grupu (npr. ne koristiti mobilne telefone ili laptope tokom radionice, pažljivo slušati druge, itd.).</li> </ol>

#### 4. Facilitator predstavlja prvu vježbu.

Napomena za facilitatora:

Ovu radionicu možete realizovati u nekoliko koraka u kojima će svaki učesnik dobiti priliku da, preko sadržaja i primjera iz svakodnevnog života, uoči kako se razlikuje, odnosno ne razlikuje od drugih u pogledu preferencija, navika, umijeća, osjećanja i najzad, po svemu tome zajedno. Naročito važan aspekt ovog procesa jeste iskustvo prihvatanja raznih nivoa i vrsta sličnosti i različitosti koje se uzajamno prepliću, stvarajući mrežu na kojoj počiva individualnost. Ovdje je važno podsjetiti se osnovnih razlika u polu i dalje tokom radionice vidjeti u kojoj mjeri te razlike određuju identitet učesnika.

Vođenje grupe dijelom je proces postavljanja očekivanja, rutina i vještina koje djeci i mladima omogućuju da rade potpuno se oslanjajući na sebe, na grupu ili na svog partnera. Između ostalih stvari, potrebno je da nauče poštovati sebe i druge, donositi odluke, sniziti ton svoga glasa, poštovati pravila ponašanja u grupi, koristiti materijale i sl. Da bi obavili te zadatke, prvo moramo postići da se oni staraju o sebi i o drugima.

Uloga facilitatora je da kroz sve što govori i čini, jasno ispoljava stav da su razlike i sličnosti podjednako prihvatljive, jer su i jedne i druge dio posebnosti jednog pojedinca. Težište ove teme i aktivnosti i jeste na osvješćivanju sopstvene posebnosti kao nečeg što nam je, u krajnjoj liniji, zajedničko sa drugima, s obzirom da su i ti drugi posebni, svako na svoj način.

Veoma je važno da učesnike učimo da vode računa o drugima i da znaju prihvatiti brigu drugih za njih. Moramo ih naučiti da daju svoj doprinos, da žele dati svoj doprinos. Pripadnost grupi znači biti potreban, jednako kao i trebati nekoga, i vjerovati da postoji nešto vitalno čime možeš dati svoj doprinos. Svaki učesnik može doprinijeti u brizi za druge na mnogo načina – slušajući i reagujući na primjeren način i sa pažnjom, pokazujući interes za osjećaje i gledišta drugih, razvijanjem sposobnosti empatije.

Podučavanje djece i mladih da budu pažljiva i vode računa i o sebi i o drugima, često znači pomagati im da pronađu način da izraze svoju bržnost. Dodatno, ova radionica će im pružiti priliku da se upoznaju sa Starčevačkom kulturom, kratko čuti o karakteristikama te kulture, načinu života, rada, saradnje, kako bi mogli povući paralelu i definisati pozitivne primjere koje mogu koristiti u savremenom svijetu.

<b>Ključni pojmovi</b>	Saradnja, briga, empatija, Starčevačka kultura
------------------------	--

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Uvodna igra za upoznavanje 'Igra imena'</b>
<b>Broj vježbe</b>	1
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Stvoriti prostor za učesnike da se međusobno upoznaju;</li> <li>● Pomoći u stvaranju sigurne i ugodne atmosfere među</li> </ul>

	članovima grupe.
<b>Fokus vježbe</b>	Srednji
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Ništa
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Facilitator zamoli učesnika da formiraju krug.</li> <li>2. Prva osoba izgovara svoje ime i pridjev koji počinje istim slovom kao njeno/njegovo ime (npr. vesela Vera). Sljedeća osoba ponavlja prethodna imena i pridjeve, dodajući svoje na kraju. Ovo se nastavlja redosljedom kako ko sjedi u krugu.</li> </ol>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Igrice „ledolomci“, uvod

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Mi smo slični, različiti i jedinstveni!</b>
<b>Broj vježbe</b>	2
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Podstaći osećaj pripadnosti zajednici i grupi;</li> <li>● Pomoći mladima u procesu traženja ličnih informacija;</li> <li>● Povećati svijest o raznolikosti regiona.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Srednji
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potreban materijal</b>	A4 papiri sa pitanjima Olovke
<b>Uputstva</b>	<p>Na početku vježbe, svaki učesnik dobija A4 papir sa pitanjima. Učesnici šetaju po prostoriji i pokušavaju pronaći osobu koja će im dati odgovor na jedno od pitanja navedenih u tabeli. U narednih deset minuta, učesnici bilježe barem jedno ime u svakoj koloni/odgovor na svako pitanje. Što više različitih imena, to više saznanja o vašim kolegama. Učesnik koji skupi odgovore i imena na sva pitanja je pobjednik i kratko predstavlja svoje rezultate ostatku grupe.</p> <p>Nakon ovog dijela, facilitator zamoli učesnike da se vrate na svoja mjesta i započnu diskusiju vođenu sljedećim pitanjima:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Šta ste naučili iz ovog uvoda?</li> <li>• Da li postoji nešto što vas povezuje sa drugima?</li> <li>• Da li postoji razlika koja vam se zaista dopada?</li> <li>• Koje su najveće sličnosti?</li> <li>• Šta nam ovo govori svima?</li> </ul>		
A4 papiri sa pitanjima			
Ko je ljevoruk?	Ko je iz Srbije?	Ko voli slatkiše?	Ko uživa igrajući kompjuterske igrice?
Ko više voli gledati filmove kući nego u kinu?	Ko "preskače" doručak	Ko je sa Kosova?	Kao ima dvoje ili više braće ili sestara?
Ko je iz Bosne i Hercegovina?	Ko ima kućnog ljubimca?	Ko ima plave oči?	Ko je na ovaj put ponio više od dva para cipela?
Ko više voli čaj u odnosu na kafu?	Ko je introvert?	Ko je iz Grčke?	Ko više voli zimu od ljeta?
Ko govori tri ili više stranih jezika?	Ko je iz Crne Gore?	Ko voli cvijeće?	Ko ima tetovažu?
<b>Ključni pojmovi</b>	Zajednica, različitost, identitet		

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Priča o Starčevačkoj kulturi</b>
<b>Broj vježbe</b>	3
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Upoznati učesnike sa Starčevačkom kulturom;</li> <li>• Stvoriti prostor za diskusiju o lekcijama koje možemo naučiti iz prošlosti.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Srednji



<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potreban materijal</b>	Priča/tekst o Starčevačkoj kulturi Flipčart papir Markeri
<b>Uputstva</b>	
<p>Facilitator zamoli dvoje ili troje učesnika da naglas pročitaju tekst o Starčevačkoj kulturi, pri čemu se glavni dijelovi fokusiraju na postojanje, geografsku pokrivenost, naselja i grnčariju kao njene karakteristične elemente.</p> <p>Nakon što su saznali o komponentama Starčevačke kulture, facilitator započinje razgovor vođen sljedećim pitanjima:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Iz vaše perspektive, šta su glavne razlike između karakteristika Starčevačke kulture i karakteristika svijeta u kojem danas živimo?</li> <li>● Na osnovu onoga što ste čuli, šta su za vas pozitivni primjeri u Starčevačkoj kulturi?</li> <li>● Da li mislite da postoje lekcije koje možemo naučiti iz Starčevačke kulture?</li> <li>● Možete li se sjetiti drugih mirnodopskih vremena ili pozitivnih primjera iz istorije od kojih možemo učiti? Koje su te situacije i zašto?</li> </ul> <p>Svi odgovori se sažimaju i pišu na tabli kako bi učesnici jasno vidjeli i dalje učestvovali u diskusiji.</p>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Prošlost, primjeri, perspektive

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Šetnja saosjećanja</b>
<b>Broj vježbe</b>	4
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Razviti empatiju i razumijeti kako konflikt utiče na različite individue</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Srednji
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potreban materijal</b>	Kartice sa različitim ulogama i kratkim biografijama likova
<b>Uputstva</b>	
<p>Facilitator daje svakom učesniku karticu sa kratkim opisom osobe koja je pogođena određenim sukobom. Primjeri likova uključuju:</p>	

- Mladi aktivista koji se bori za pitanja vezana za klimatske promjene.
- Vlasnik biznisa čije privređivanje zavisi od eksploatacije resursa.
- Stariji član zajednice koji svjedoči promjenama na tradicionalnim zemljištima.
- Investitor čiji je jedini cilj da ostvari povrat novca, bez obzira na sve.
- Deda koji je podigao generacije svoje porodice u njihovoj porodičnoj kući, koja će biti srušena u procesu gentrifikacije<sup>32</sup>.
- Zavisnik od droge koji ide ka centru za rehabilitaciju.
- Samohrani otac dvoje djece koji ne može da nađe posao zbog tetovaža na tijelu.
- Romska djevojčica koja je izbačena iz škole ne svojom krivicom, već zato što su joj je neko podmetnuo ukradene naočare u ranac.
- Osoba u pokretu (migrant) koja ne može da pronađe smještaj, jer lokalna zajednica nema povjerenja da može da plati.

Učesnici treba da provedu neko vrijeme šetajući po prostoriji u ulozi lika čiju su karticu dobili, zamišljajući kako se njihov lik osjeća, razmišlja i saraduje sa drugima. Facilitator ih ohrabruje da razgovaraju sa drugim likovima.

Nakon šetnje, facilitator okuplja učesnike u krug kako bi podijelili svoja iskustva kroz sljedeća pitanja:

- Kako ste se osjećali u ulozi vašeg lika?
- Šta ste naučili o uticaju konflikta kroz koji vaš lik prolazi?
- Kako razumijevanje ovih perspektiva može doprinijeti izgradnji mira?

<b>Ključni pojmovi</b>	Igranje uloga, empatija
------------------------	-------------------------

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Vježba svjesnosti - Budi u trenutku</b>
<b>Broj vježbe</b>	5
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Promovisati relaksaciju, svjesnost i emocionalno blagostanje među mladima</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak

<sup>32</sup> Gentrifikacija je postupak u kojem se starije jeftine građevine (uglavnom stambene zgrade) ili čitavi dijelovi grada, najčešće radnička naselja, pretvaraju u skuplje luksuzne građevine za pripadnike srednjeg sloja.

<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Muzički uređaj Zvučnici Online veza spremna: <a href="https://www.youtube.com/watch?v=5MinuteMindfulnessMeditation">5 Minute Mindfulness Meditation (youtube.com)</a>
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Facilitator zamoli učesnika da udobno sjednu na stolice ili na pod, sa leđima uz zid.</li> <li>2. Facilitator vodi grupu kroz kratku vođenu meditaciju kako bi im pomogao da se opuste i ponovo fokusiraju puštajući sesiju meditacije na sljedećem linku:  <a href="https://www.youtube.com/watch?v=5MinuteMindfulnessMeditation">5 Minute Mindfulness Meditation (youtube.com)</a></li> </ol>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Svjesnost, prisutnost, fokus

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Refleksija i povratna informacija</b>
<b>Broj vježbe</b>	6
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Pružiti priliku učesnicima da podijele svoje misli i osjećanja u vezi sa lekcijom i kako su je doživeli;</li> <li>• Planirati sledeću radionicu ili seriju radionica.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak do visok
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Ništa
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Učesnici sjede u krugu.</li> <li>2. Facilitator započinje sesiju refleksije i povratnih informacija postavljajući sljedeća pitanja: <ul style="list-style-type: none"> <li>• Šta vam se najviše dopalo na radionici?</li> <li>• Šta ste naučili na radionici?</li> <li>• Kako mislite da ćete u budućnosti koristiti ovo što ste danas naučili?</li> <li>• Šta biste voljeli da saznate više i na koji način?</li> </ul> </li> </ol>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Refleksija, lekcija “za ponijeti”

## Plan radionice 2 – prvi dio

Naziv radionice	Prihvatanje različitosti
<b>Ciljevi radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Osvijestiti šta utiče na različitu percepciju;</li> <li>● Osvijestiti da iza neprihvatanja stoji strah od različitog;</li> <li>● Naučiti kako prihvatiti različitosti;</li> <li>● Unaprijedite razumijevanje društvenih veza i mirnog suživota;</li> <li>● Povećati svijest o raznolikosti regiona.</li> </ul>
<b>Ishodi učenja radionice</b>	<p>Po završetku ove radionice, učesnik će biti u stanju :</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Unaprijediti razumijevanja Starčevačke culture;</li> <li>● Poboljšati razumijevanje drugih;</li> <li>● Poboljšati proces prihvatanja različitih i drugih;</li> <li>● Stimulisati saradnja;</li> <li>● Povećati svijest o koristima mirnodopskih odnosa.</li> </ul>
<b>Trajanje</b>	90 minuta
<b>Ime autora/ke</b>	Anesa Muhović, World Vision BH Fondacija, Bosna i Hercegovina
<b>Umjetničke forme</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pozorište/scenske umjetnosti</li> </ul>
<b>Učesnici</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Maksimalno 25</li> </ul>
<b>Broj facilitatora potrebnih po grupi</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● 2</li> </ul>
<b>Metode učenja i podučavanja</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Bura ideja</li> <li>● Rad u malim grupama</li> <li>● Studija slučaja</li> <li>● Igrice i „ledolomci“</li> <li>● Igranje uloga</li> <li>● Konsultacije i diskusije</li> </ul>

<b>Potrebni resursi i materijali</b>	Facilitator <ul style="list-style-type: none"> <li>● Papir za pisanje</li> <li>● Markeri</li> <li>● Skripta o ekološkom konfliktu</li> </ul>
<b>STRUKTURA RADIONICE</b>	
<b>Uvod</b>	Trajanje: 90 minuta Ova radionica se zove <i>Prihvatanje različitosti</i> . Radionica o sličnostima i razlikama služi za razumijevanje različitosti kao bogatstvo, a ne kao prijetnja. Kroz pojašnjenje razumijevanja percepcije približiti se drugima koji ne misle kao mi.
<b>Tjelesne i glasovne aktivnosti zagrijavanja i igre</b>	Dužina trajanja: 20 minuta Vježbe <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Uvodni "ledolamac" „Dvije istine i laž“</li> </ol>
<b>Glavna lekcija sa vježbama i glavna tema</b>	Dužina trajanja: 50 minuta Vježbe <ol style="list-style-type: none"> <li>2. Priča o Starčevačkoj kulturi (15 minuta)</li> <li>3. Bijes prirode (35 minuta)</li> </ol>
<b>Opuštanje i predah</b>	Dužina trajanja: 5 minuta Vježbe <ol style="list-style-type: none"> <li>4. Krug zahvalnosti</li> </ol>
<b>Refleksija i povratna informacija</b>	Dužina trajanja: 15 minuta Vježba <ol style="list-style-type: none"> <li>5. Refleksija i povratna informacija</li> </ol>
<b>Prilozi</b>	Nije primjenjivo
<b>Izvori i obavezna literatura</b>	Nije primjenjivo
<b>Procjena /Ocjena radionice (po potrebi)</b>	Nije primjenjivo

### Plan radionice 2 – drugi dio

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Uvod</b>
---------------------	-------------

<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pružiti priliku facilitatorima da se predstave učesnicima;</li> <li>● Pružiti učesnicima uvod u radionicu ili čas od strane facilitatora;</li> <li>● Predstaviti osnovna pravila.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Ništa
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Facilitatori se predstavljaju i pozdravljaju sve prisutne.</li> <li>2. Facilitator daje uvod u radionicu - vidi Napomenu za facilitatora ispod.</li> <li>3. U saradnji sa učesnicima, facilitator postavlja osnovna pravila za grupu (npr. ne koristiti mobilne telefone ili laptope tokom radionice, pažljivo slušati druge, itd.).</li> <li>4. Facilitator uvodi prvu vježbu.</li> </ol> <p>Napomena za fasilitatora:</p> <p>Od početka života okruženi smo ljudima i gradimo odnose s njima. Naš svijet se stvara u interakciji sa drugima. Kroz tu interakciju stvaramo sliku o sebi, ali i o drugima. Nekada je to zahtjevno, jer su drugi različiti od nas samih i teško nam je prihvatiti nešto što nismo mi i što nisu naše vrijednosti, njihovu različitu percepciju. Da bismo imali uspješnu interakciju sa drugima moramo ih razumjeti, moramo moći prihvatiti njihovu različitost, kao što očekujemo da i oni prihvate nas takvim kakvi jesmo. To je uvijek dvosmjernan odnos. Svako od nas različito gleda na svijet oko sebe i trebali bismo moći to razumjeti.</p> <p>Različitostima treba prilaziti kao bogatstvu, a ne kao prijetnji i neprihvatljivo je druge ljude omalovažavati i diskriminirati samo zato što su drugačiji. Svako ima pravo na svoje viđenje i svoj način života, na svoje stavove i vrijednosti, ali to pravo mora dati i drugima.</p> <p>Naši stavovi i mišljenje je uveliko zasnovano na percepciji onoga što nam se dešava. Percepcija (lat. Percipere – usvojiti) predstavlja proces stvaranja ideje o nekoj pojavi, događaju, osobi ili objektu iz čovjekove okoline. Percepcija je proces kojim mozak organizuje podatke dospjele iz raznih čula, tumači ih i stvara smislenu cjelinu.</p> <p>Činjenica je da percepcija svijeta u velikoj mjeri određuje čovjekov život. Pojednostavljeno rečeno, sagledavanje svijeta i života je kao gledanje kroz naočale. Ako su stakla na naočalama plava, čovjek će sve oko sebe vidjeti u plavoj boji, a ako su crvena sve će vidjeti u crvenoj boji. Dakle, s obzirom na vrstu naočala kakve neko nosi u skladu s njima će vidjeti realnost.</p> <p>Neki spoznaju samo probleme, siromaštvo i sve ostale negativnosti u svijetu, dok neki drugi spoznaju zadovoljstvo, sreću i uživanje u životu. Cijela priča oko percepcije se bazira na činjenici da život može biti velik i važan koliko ga neko stvori takvim. Isto tako, život</p>	

može biti beznačajan i malen. Zadatak mozga je prikazati podražaje na najbolji način, kako bi mogli razumjeti stvarnost.

Percepcija nije "fotografija" objektivne stvarnosti, već interpretacija te stvarnosti. Mi primljenim podražajima dajemo smisao na osnovu nešeg prethodnog znanja, pamćenja, očekivanja, stavova, motiva i ostalih doživljaja, kao i na našoj ličnosti. Percepcije pojedinih ljudi u vezi s istim objektivnim situacijama ne moraju se slagati.

Dobar primjer za različitu percepciju jesu slike na kojima se može uočiti više likova. Neke osobe vide samo dvoje staraca, a neki mogu uočiti još likova na slici.



**Ključni pojmovi**

Percepcija, perspektive, razlike, prihvatanje

<b>Naziv vježbe</b>	“Ledolomac” „Dvije istine i laž“
<b>Broj vježbe</b>	1
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Stvoriti prostor da se učesnici upoznaju međusobno;</li> <li>• Pomagati u stvaranju sigurne i prijatne atmosfere među članovima grupe.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Visok
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Ništa
<b>Uputstva</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Facilitator zamoli učesnika da stanu u krug.</li> <li>2. Svaki učesnik dijeli dvije istinite tvrdnje i jednu lažnu tvrdnju o sebi. Grupa</li> </ol>

zatim pokušava da pogodi koja tvrdnja je laž.	
<b>Ključni pojmovi</b>	“ledolomac”, siguran prostor

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Priča o Starčevačkoj kulturi</b>
<b>Broj vježbe</b>	2
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Upoznati učesnike sa Starčevačkom kulturom;</li> <li>● Kreirati prostor za diskusiju o lekcijama koje možemo naučiti iz prošlosti.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Srednji
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potreban materijal</b>	Priča/tekst o Starčevačkoj kulturi Flipčart papir Markeri
<b>Uputstva</b>	
<p>Facilitator zamoli dva ili tri učesnika da naglas pročitaju tekst o Starčevačkoj kulturi, fokusirajući se na ekonomiju, način života i društvenu organizaciju. Nakon što su se upoznali sa komponentama Starčevačke kulture, facilitator započinje diskusiju sljedećim pitanjima:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Iz vaše perspektive, koji su glavne razlike između karakteristika Starčevačke kulture i karakteristika svijeta u kojem danas živimo?</li> <li>● Iz stvari koje ste čuli, koji su pozitivni primjeri koje definišete u Starčevačkoj kulturi?</li> <li>● Da li mislite da postoje lekcije koje možemo naučiti iz Starčevačke kulture?</li> <li>● Možete li se sjetiti drugih mirnih vremena ili pozitivnih primjera iz istorije iz kojih možemo da učimo? Koji su to primjeri i zašto?</li> </ul> <p>Svi odgovori se sumiraju i zapisuju na flipčahart papiru kako bi učesnici mogli jasno da ih vide i dalje učestvuju u diskusiji.</p>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Prošlost, naučene lekcije

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Bijes prirode</b>
---------------------	----------------------



<b>Broj vježbe</b>	3
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pomoći učesnicima da shvate da se sve situacija mogu riješiti na različite načine;</li> <li>● Postati svjestan različitih pristupa u rješavanju problema.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Visok
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Scenario/skripta o ekološkom sukobu Materijal za scenografiju Muzički uređaj Zvučnici
<b>Uputstva</b>	<p>Facilitator zamoli 5 dobrovoljaca da pripreme kratke pozorišne predstave u skladu sa priloženim scenarijem.</p> <p>Facilitator može predložiti da ovi učesnici imaju afinitet ka dramskoj umjetnosti kako bi izražajno izgovorili i pročitali priču, kao i da pripreme kratki performans.</p> <p><b>Naslov: "Bijes prirode"</b></p> <p><i>[Scena je postavljena sa dva jasno odvojena dijela: jedna strana predstavlja netaknutu šumu sa drvećem i divljim životinjama, dok druga strana pokazuje znakove deforestacije i industrijske aktivnosti. Zvuk ptica koje cvrče postepeno prelazi u buku mašina.]</i></p> <p><u>Likovi:</u></p> <p><i>Narator</i></p> <p><i>Majka priroda (MP) – mistična, mudra figura koja predstavlja prirodni svijet.</i></p> <p><i>Logan (L) - Drvosječa, vođen ekonomskim potrebama.</i></p> <p><i>Ela (E) - Ekološka aktivistkinja, strastvena u očuvanju prirode.</i></p> <p><i>Šef (Š) - Vođa autohtone zajednice, zaštitnik šume.</i></p> <p><b>[Scena 1: Počinje konflikt]</b></p> <p><i>[Majka priroda stoji na sredini pozornice i obraća se publici.]</i></p> <p>MP: " Nekada je ova zemlja bila tapiserija života, živahna i slobodna. Ali sada, šapat sukoba postaje sve glasniji, odzvanjajući kroz drveće."</p> <p><i>[Logan ulazi na industrijsku stranu, držeći motornu testeru. Ela i Šef ulaze na stranu šume, izgledajući zabrinuto.]</i></p> <p>L: "Potrebna nam je ova zemlja za poslove i napredak. Drveće je samo resurs koji čeka da bude iskorišćen."</p> <p>E: "Logane, ovo drveća je više od drveta za građu. To su pluća naše planete, dom bezbrojnim stvorenjima."</p> <p>Š: "Naši preci su živjeli u skladu s ovom šumom generacijama. Ona nam pruža sve što nam je potrebno. Uništite je, i unišćićete i nas."</p>

L: " Razumijem vaše brige, ali ljudi trebaju da hrane svoje porodice. Potreban nam je razvoj."

E: " Razvoj po koju cijenu? Jednom kada ova šuma nestane, neće se vratiti. Moramo pronaći ravnotežu."

MP: "Jecaji Zemlje i zahtjevi čovječanstva. Mogu li pronaći zajednički jezik?"

**[Scena 2: Sukob]**

*[Zvuk motornih testera i drveća koje pada je sve glasniji. Ela stoji ispred drveta, blokirajući Logana.]*

E: "Neću ti dozvoliti da ovo uništiš. Postoje i drugi načini za otvaranje radnih mjesta bez rušenja našeg svijeta."

L: "Pomjeri se Ela. Ovo je napredak!"

Š: "Napredak je besmislen ako vodi do našeg propadanja. Poštujte zemlju i ona će nas sve održati."

*[Logan oklijeva, spuštajući motornu testeru.]*

L: "Šta onda možemo učiniti? Kako da uskladimo naše potrebe?"

Š: "Slušajte mudrost Zemlje. Radite sa nama, ne protiv nas."

MP: "U jedinstvu leži snaga. U razumijevanju leži mir. Zemlja sve može obezbijediti ako mudro biramo."

**[Scena 3: Pronalaženje rješenja]**

*Posljednju scenu trebaju kreirati i napisati učesnici. Učesnici trebaju ponuditi moguća rješenja za sukob koji se pojavio.*

Dobrovoljci pripremaju i izvode kratku pozorišnu predstavu, dok ostali učesnici posmatraju. Nakon završetka, facilitator dijeli učesnike u dvije ili tri grupe i traži da definišu posljednju, treću scenu i da je predstave tako da sukob može biti riješen na miran način. Ova kratka predstava naglašava sukob oko prirodnih resursa i životne sredine, ističući važnost saradnje i održivih rešenja.

Grupe predstavljaju i izvode svoja alternativna rešenja, nakon čega diskutuju o glavnim razlikama i ishodima njihovih prijedloga.

<b>Ključni pojmovi</b>	Sukob, rješenje, životna sredina, resursi
------------------------	---

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Krug zahvalnosti</b>
<b>Broj vježbe</b>	4
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Promovisati opuštanje, trenutak svjesnosti i emocionalno blagostanje među mladima</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Srednji
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Ništa

<b>Uputstva</b>	
1. Facilitator zamoli učesnike da sjednu u krug i da svaki učesnik podijeli jednu stvar za koju su zahvalni. Ovo podstiče osećaj pozitivnosti i zahvalnosti.	
<b>Ključni pojmovi</b>	Zahvalnost, pozitivnost, svjesnost

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Refleksija i povratna informacija</b>
<b>Broj vježbe</b>	5
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pružiti priliku učesnicima da podijele svoje misli i osjećanja u vezi sa lekcijom i kako su je doživjeli;</li> <li>● Planirati sljedeću radionicu ili seriju radionica.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak do visok
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Ništa
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Učesnici sjede u krugu.</li> <li>2. Facilitator započinje sesiju refleksije i povratnih informacija postavljajući sljedeća pitanja: <ul style="list-style-type: none"> <li>● Šta vam se najviše dopalo na radionici?</li> <li>● Šta ste naučili na radionici?</li> <li>● Kako mislite da ćete u budućnosti koristiti ovo što ste danas naučili?</li> <li>● Šta biste voljeli da saznate više i na koji način?</li> </ul> </li> </ol>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Refleksija, lekcija “za ponijeti”

### Plan radionice 3 – prvi dio

<b>Naslov radionice</b>	<b>Predrasude i stereotipi</b>
<b>Ciljevi radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Osvijestiti kakve slike imamo o sebi i drugima;</li> <li>● Osvijestiti svoje predrasude i stereotipe;</li> </ul>

	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Osvijestiti štetnost predrasuda i stereotipa;</li> <li>● Poboljšati razumijevanje društvenih veza i mirnog suživota;</li> <li>● Povećati svijesnost o raznolikosti regiona.</li> </ul>
<b>Ishodi učenja radionice</b>	<p>Po završetku ove radionice, učesnik će biti u stanju:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Poboljšati razumijevanje Starčevačke kulture i lekcija koje učesnici mogu naučiti;</li> <li>● Poboljšati izgradnju odnosa sa drugima;</li> <li>● Postati svjestan razlika među nama i bogatstva koje one donose;</li> <li>● Podsticati saradnju;</li> <li>● Povećati svijest o prednostima mirnih odnosa.</li> </ul>
<b>Trajanje</b>	90 minuta
<b>Ime autora/ke</b>	Anesa Muhović, World Vision BH Fondacija, Bosna i Hercegovina
<b>Umjetničke forme</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pozorište/scenska umjetnost</li> <li>● Grnčarija</li> </ul>
<b>Učesnici</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Maksimalno 25</li> </ul>
<b>Broj facilitatora potrebnih po grupi</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● 2</li> </ul>
<b>Metode učenja i podučavanja</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Bura ideja</li> <li>● Rad u malim grupama</li> <li>● Studija slučaja</li> <li>● Igrice i „ledolomci“</li> <li>● Igranje uloga</li> <li>● Konsultacije i diskusije</li> </ul>
<b>Potrebni resursi i</b>	Facilitator

<b>materijali</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Priča o grnčarstvu Starčevačke kulture sa primjerima predmeta iz tog vremena</li> <li>● Glina</li> <li>● 2 točka za rad sa glinom</li> <li>● Voda</li> <li>● Priča "Legenda o bojama američkih starosjedilaca" štampana u 10 primjeraka</li> <li>● Muzički uređaj</li> <li>● Zvučnici</li> <li>● Papiri</li> <li>● Olovke</li> <li>● Flipčart</li> </ul>
<b>STRUKTURA RADIONICE</b>	
<b>Uvod</b>	<p>Trajanje : 90 minuta</p> <p>Ova radionica se zove Predrasude i stereotipi. Učesnici će, istražujući lične predrasude i stereotipe, kao i načine za formiranja sopstvenih mišljenja o pojedincima iz određene grupe, iskusiti etiketiranje.</p>
<b>Tjelesne i glasovne aktivnosti zagrijavanja i igre</b>	<p>Dužina trajanja: 5 minuta</p> <p>Vježbe</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Uvodna igra "ledolomac" "Muzičke stolice"</li> </ol>
<b>Glavna lekcija sa vježbama i glavna tema</b>	<p>Dužina trajanja: 70 minuta</p> <p>Vježbe</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>2. Grnčarija Starčevačke kulture (45 minuta)</li> <li>3. Legenda o bojama američkih starosjedilaca (25 minuta)</li> </ol>
<b>Opuštanje i predah</b>	<p>Dužina trajanja: 5 minuta</p> <p>Vježbe</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>4. Krug istezanja</li> </ol>
<b>Refleksija i povratna informacija</b>	<p>Dužina trajanja: 10 minuta</p> <p>Vježbe</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>5. Refleksija i povratna informacija</li> </ol>
<b>Prilozi</b>	Nije primjenjivo

<b>Izvori i obavezna literatura</b>	Nije primjenjivo
<b>Procjena /Ocjena radionice (po potrebi)</b>	Nije primjenjivo

### Plan radionice 3 – drugi dio

<b>Naziv vježbe</b>	Uvod
<b>Broj vježbe</b>	Nije primjenjivo
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pružiti priliku facilitatorima da se predstave učesnicima;</li> <li>● Pružiti učesnicima uvod u radionicu ili čas od strane facilitatora;</li> <li>● Predstaviti osnovna pravila.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Ništa
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Facilitatori se predstavljaju i pozdravljaju sve prisutne.</li> <li>2. Facilitator daje uvod u radionicu - vidi Napomenu za facilitatora ispod.</li> <li>3. U saradnji sa učesnicima, facilitator postavlja osnovna pravila za grupu (npr. ne koristiti mobilne telefone ili laptose tokom radionice, pažljivo slušati druge, itd.).</li> <li>4. Facilitator uvodi prvu vježbu.</li> </ol> <p>Napomena za facilitatora:</p> <p>Predrasuda je unaprijed donesen sud ili mišljenje o nečemu što nije dovoljno poznato ili temeljno i kritički ispitano. Obično je to proširen i ustaljen, unaprijed postavljen stereotipan stav, zasnovan na nedokazivim tvrdnjama i lažnim autoritetima o pripadnicima suprotnog pola, drugih religija, nacija, rasa i sl., ali i zaziranje od nečega utemeljenog na drugačijim običajima ili navikama.</p> <p>Predrasuda je praćena emocijama, vjerovanjima, mislima i ponašanjima. Može imati pozitivan ili negativan karakter. Ako neko kaže da ljudi crne boje kože brzo trče, to možemo nazvati pozitivnim stereotipom. „Pa, šta ima loše u tome?“, možete pomisliti. Ali u ovom slučaju su ljudi također nepravedno stavljeni u isti „koš“. Samo razmislite: je li stvarno istina da svi ljudi crne boje kože brzo trče?</p>	

Predrasuda u kontekstu negativnog stava o drugima se može definisati kao neprijateljski ili negativan stav prema pripadnicima prepoznatljive grupe ljudi koja se zasniva isključivo na njihovom članstvu u toj grupi. Naprimjer, kada kažemo da osoba ima predrasude prema Romima, time mislimo da je sklona hladnom i neprijateljskom ponašanju prema Romima i da osjeća da su svi Romi isti. Osobine koje ta osoba pripisuje Romima su negativne i nekritički se primjenjuje na grupu kao cjelinu - individualne osobine ili ponašanja žrtve predrasuda biće neprimjećene ili zanemarene.

Predrasude su naučene, kao dio našeg procesa socijalizacije i veoma ih je teško mijenjati ili izbrisati. Stoga je važno da smo svjesni toga da ih imamo. Albert Ajnštajn je rekao da živimo u svijetu u kome je lakše razbiti atome nego predrasude.

Predrasude su uvredljive. Prije svega, koriste se kako bi se prema nekom nepošteno ponašali. Predrasude ljude lišavaju mogućnosti da pokažu ko su i šta su sposobni postići. Neki ljudi su skloni predrasudama i populističkim idejama iako ne znaju nikoga ko bi mogao potvrditi ova negativna stajališta.

Predrasude i stereotipi su šeme koje nam pomažu da shvatimo realnost. Kad realnost ne odgovara našim predrasudama, našem mozgu je lakše da promijeni naše tumačenje realnosti nego da promijeni predrasudu. Predrasude nam pomažu da upotpunimo informaciju onda kada je uopšte nemamo.

Pogrešno širenje vlastitih negativnih iskustava na opšti nivo može biti vrlo štetno. Ako je neko razvio stav da pripadnici određene grupe posjeduju određene osobine, zbog nekog negativnog iskustva s pripadnicima te grupe, ta osoba može pretpostaviti da svi pripadnici te grupe imaju takve osobine. Čovjek koji je imao niz loših veza s osobama suprotnog pola može pretpostaviti da sve osobe tog pola imaju takve karakteristike, pa će usvojiti predrasudu poznatu kao seksizam. Pored ličnih iskustava, postoje društveno određeni normativi koji nameću različite karakteristike različitim polovima (npr. "Djevojčice nisu tako dobre u matematici kao dječaci," "Dječaci/muškarci ne bi trebalo da pokazuju emocije/plaču," "Žene bi trebalo da se posvete porodici, ne poslu," "Žene su slabiji pol," "Muškarci su sposobniji od žena," itd.). To je tipično za sve oblike predrasuda: rasizam, religijsku netoleranciju, političke i nacionalne predrasude, predrasude prema osobama određene životne dobi, prema govornicima određenog jezika i sl.

Stereotipi su uvjerenja da gotovo svi članovi neke grupe imaju zajedničke i iste osobine uz neopravdano zanemarivanje stvarnih razlika među njima.

Stereotipi se u osnovi sastoje iz dijeljenja uvjerenja ili misli o određenim ljudskim grupama. Stereotip je jedinstvo karakteristika koje okupljaju ljudske grupe obično u smislu ponašanja, navika itd. Cilj stereotipa je pojednostavljivanje realnosti - „oni su takvi“. Ovi ljudi su lijeni, ovi su tačni; ljudi u tom dijelu grada su opasni; jedan ili neki od njih – možda, ali zar baš svi? Ponekad koristimo stereotipe o grupi kojoj osjećamo da pripadamo ne bi li se osjetili jačim ili superiornijim u odnosu na ostale. Stereotipi su obično zasnovani na nekoj vrsti kontakta ili predstave koju smo dobili u školi, u kući, putem medija, a oni kasnije postanu tako generalni da obuhvataju sve one ljude koji se mogu dovesti u vezu s njima. U svakodnevnom jeziku, ponekad je teško primijetiti razliku između stereotipa i predrasuda.

Ljude često definišemo kao članove grupa, u zavisnosti od njihovog pola, njihove kulture,

njihovih vjerskih uvjerenja, njihovog porijekla i vanjskih karakteristika poput boje kože, visine, frizure ili načina oblačenja. Često ova definicija grupa ide zajedno s dodjeljivanjem određenih kvaliteta ljudima pa se te određene slike povezuju s određenim grupama. Ako su te slike pretjerane do te mjere da teško odgovaraju stvarnosti zovemo ih stereotipima. Stereotipi se također mogu pronaći u knjigama, stripovima, reklamama ili filmovima.

Stvaranje stereotipa temelji se na:

- pojednostavljenju;
- pretjerivanju ili iskrivljavanju;
- generalizaciji;
- predstavljanju kulturalnih atributa kao 'prirodnih'.

Stereotipe ponekad možemo kontrolisati, pogotovo ako svjesno prihvatamo određeni stereotip, ali istraživanja pokazuju kako su stereotipi najčešće nenamjerni i automatski. Međutim, to ne znači da su rasni, etnički i ostali društveni stereotipi neizbježni! Iako ljudi imaju potrebu da smještaju ljude u određene kategorije, ove kategorije zapravo nisu dio prirode. Oni su proizvod društva, imaju političku i kulturnu funkciju te odražavaju duh vremena. Kako se vremena mijenjaju, tako se mijenjaju i ove kategorije.

<b>Ključni pojmovi</b>	Predrasude, stereotipi
------------------------	------------------------

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Uvodna igra "ledolomac" "Muzičke stolice"</b>
<b>Broj vježbe</b>	1
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pružiti priliku facilitatoru da se predstavi učesnicima;</li> <li>● Pružiti učesnicima uvod u radionicu ili lekciju od strane facilitatora;</li> <li>● Pomagati u stvaranju sigurne i prijatne atmosfere među članovima grupe.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Visok
<b>Energija vježbe</b>	Visoka
<b>Potreban materijal</b>	Stolice poređane u krug, jedna stolica manje nego što ima učesnika na početku igre Muzički uređaj Zvučnici
<b>Uputstva</b>	



1. Facilitator zamoli učesnika da poredaju stolice u krug, okrenute leđima prema unutrašnjem dijelu kruga. Broj stolica mora biti jedan manje od početnog broja učesnika.
2. Facilitator kratko objašnjava pravila igre "Muzičke stolice" - kada muzika svira, učesnici šetaju oko kruga stolica, a kada muzika stane, moraju pronaći slobodnu stolicu i što brže se smjestiti na nju. Osoba koja ne pronađe slobodno mjesto i ostane da stoji, ispada iz igre, i jedna stolica se uklanja. Muzika ponovo svira, igra se nastavlja sve dok grupa ne dobije pobjednika.
3. Facilitator pušta muziku i igra počinje.

**Ključni pojmovi**

Muzika

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Grnčarija Starčevačke kulture</b>
<b>Broj vježbe</b>	2
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pomaći učesnicima da saznaju više o grnčarstvu Starčevačke kulture;</li> <li>● Učiti kako raditi sa glinom.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Srednji
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potreban materijal</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Priča o grnčarstvu Starčevačke kulture sa primjerima predmeta iz tog vremena</li> <li>● Glina</li> <li>● 2 točka za rad sa glinom</li> <li>● Voda</li> </ul>
<b>Uputstva</b>	
Facilitator dijeli karakteristike grnčarstva Starčevačke kulture i pokazuje glavne komade.	



Zatim, facilitator dijeli učesnike u dvije grupe i organizuje ih oko 2 točka za rad sa glinom, objašnjavajući proces rada sa glinom.

Učesnici se mijenjaju jedan po jedan koristeći točkove za rad sa glinom i pokušavaju da reprodukuju jednu od tri posude koje su izabrali da naprave iz Starčevačke kulture. Na kraju vježbe, facilitator traži od učesnika da podijele svoje iskustvo, objasne da li im je bilo teško da naprave glineni predmet i da li su uživali u tome.

<b>Ključni pojmovi</b>	Grnčarija, Starčevo
------------------------	---------------------

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Legenda o bojama američkih starosjedilaca</b>
<b>Broj vježbe</b>	3
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pomoći učesnicima da shvate da svako drugačije percipira iste stvari ili događaje;</li> <li>● Postati svjestan šta utiče na različite percepcije.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Visok
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Priča "Legenda o bojama američkih starosjedilaca" isprintana u 10 primjeraka
<b>Uputstva</b>	
<p>Facilitator zamoli 9 dobrovoljaca da pripreme kratko dramsko čitanja teksta. Facilitator može predložiti da ovo budu učesnici koji imaju afinitet ka dramskoj umjetnosti kako bi izražajno čitali priču, kao i da pripreme kratki performans.</p> <p>Zatim, facilitator podijeli priču koja je odštampana, u kojoj postoji 9 likova, od kojih svaki od 9 dobrovoljaca bira jedan lik/boju: zelena boja, plava boja, žuta boja, narandžasta boja, crvena boja, ljubičasta boja, indigo boja, kiša, pripovedač.</p> <p><b>Priča "Legenda o bojama američkih starosjedilaca"</b>  <i>Jednom davno sve boje svijeta započele su svađu: svaka je tvrdila da je baš ona najbolja,</i></p>	

*najvažnija, najkorisnija, najomiljenija.*

*Zelena reče: "Jasno da sam ja najvažnija. Ja sam znak života i nade. Izabrana sam za travu, drveće, lišće; bez mene bi uginule sve životinje. Bacite pogled po krajoliku i vidjet ćete da mene ima najviše."*

*Plava je prekine: "Ti samo misliš na zemlju; no uzmi u obzir nebo i more. Voda je upravo izvor života, a to biva pomoću oblaka iz plavog mora. Nebo daje prostor, mir i vedrinu. Bez moga mira vi biste bili mahnita tijela."*

*Žuta se zakikota: "Vi ste tako ozbiljne. Ja donosim smijeh, veselje i toplinu u svijet. Sunce je žuto, mjesec je žut, zvijezde su žute. Svaki put kada pogledaš suncokret, cijeli se život počinje smiješiti. Bez mene ne bi bilo zabave."*

*Narandžasta je bila sljedeća koja je zaspivala svoju pjesmu: "Ja sam boja snage i zdravlja. Možda sam rijetka, ali sam dragocjena, jer slušim unutrašnjim potrebama ljudskog života. Ja nosim sve najvažnije vitamine. Sjetite se samo mrkve, naranči, dinja, ploda manga. Ja se ne povlačim cijelo vrijeme uokolo, ali kada ispunim nebo za izlazak ili zalazak sunca, moja je ljepota toliko blještava da niko na nijednu od vas i ne pomisli."*

*Crvena nije više mogla izdržati. Viknula je: "Ja sam vladar svih vas, krv, krv života. Ja sam boja opasnosti i hrabrosti. Voljna sam boriti se s razlogom. Bez mene bi zemlja bila pusta kao mjesec. Ja sam boja strasti, ljubavi, crvene ruže i maka."*

*Ljubičasta se podigla do svoje pune visine. Bila je vrlo visoka i govorila je s velikom pompom: "Ja sam boja vladanja i moći. Kraljevi, šefovi, biskupi - uvijek su me birali, jer ja sam boja autoriteta i mudrosti. Ljudi me ne pitaju, nego slušaju i pokoravaju se."*

*Indigo je govorila mnogo tiše od drugih, ali jednako odlučno: "Zamislite mene. Ja sam boja tišine. Jedva da me primijetite, ali bez mene sve ste vi suviše. Ja značim refleksiju i misao, sumrak i dubine. Trebate me za ravnotežu i kontrast, za molitvu i unutrašnji mir."*

*I tako su se boje nastavile hvaliti, svaka uvjereni da je ona najbolja. Njihova je svađa postajala sve glasnijom i glasnijom. Odjednom je bljesnula sjajna bijela svjetlost, začuo se grom i prasak. Počela je padati jaka kiša. Sve su se boje zgrbile od straha i stisnule jedna uz drugu. Kiša progovori: "Vi glupe boje, borite se među sobom, svaka pokušava vladati nad onim ostalima. Zar ne znate da svaka ima svoju posebnu svrhu, jedinstvenu i različitu. Uхватite se za ruke i dođite sa mnom. Raširila ih je preko neba u velikome luku boja.*

Nakon što je priča pročitana, facilitator postavlja učesnicima sledeća pitanja:

- Koja je poruka ove priče?
- Šta možemo zaključiti nakon što smo je pročitali?

<b>Ključni pojmovi</b>	Percepcija, perspektive, jedinstvo
------------------------	------------------------------------

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Krug istežanja</b>
<b>Broj vježbe</b>	4
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Promovisati opuštanje, svjesnost i emocionalno blagostanje među mladima</li> </ul>

<b>Fokus vježbe</b>	Nizak
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potreban materijal</b>	Ništa
<b>Uputstva</b>	
Facilitator zamoli učesnika da formiraju krug i vodi grupu kroz seriju blagih istezanja, fokusirajući se na glavne mišićne grupe. Facilitator podstiče duboko disanje i opuštanje tokom istezanja.	
<b>Ključni pojmovi</b>	opuštanje, svjesnost

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Refleksija i povratna informacija</b>
<b>Broj vježbe</b>	5
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pružiti priliku učesnicima da podijele svoje misli i osjećanja u vezi sa lekcijom i kako su je doživjeli;</li> <li>● Planirati sljedeću radionicu ili seriju radionica.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak do visok
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Ništa
<b>Uputstva</b>	
<p>3. Učesici sjede u krugu</p> <p>4. Facilitator započinje sesiju refleksije i povratnih informacija postavljajući sljedeća pitanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Šta vam se najviše dopalo na radionici?</li> <li>● Šta ste naučili na radionici?</li> <li>● Kako mislite da ćete u budućnosti koristiti ovo što ste danas naučili?</li> <li>● Šta biste voljeli da saznate više i na koji način?</li> </ul>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Refleksija, lekcija “za ponijeti”

**Putujući kroz prostor i vrijeme,  
povezani nevidljivim nitima**  
DAH Teatar

Naziv modula	Putujući kroz prostor i vrijeme, povezani nevidljivim nitima
<p><b>Sažetak – opis modula</b></p>	<p>Modul <i>Putujući kroz prostor i vrijeme povezani nevidljivim nitima</i> sastoji se od tri radionice, koje se odnose na prastorijsku miroljubivu kulturu Vinče, s jedne, i pozorište kao sredstvo za izgradnju mira, s druge strane.</p> <p>Svaka pozorišna radionica na svoj način istražuje jednu od ključnih osobina vinčanske kulture: njenu blisko povezanu zajednicu. Naime, jedna od naučnih pretpostavki je da je vinčanska kultura bila tako napredna jer je njegovala mir, cijenila i dijelila znanje i živjela u naseljima koja odražavaju veoma bliske veze među članovima zajednice. Sva istraživanja pokazuju da su oni blisko saradivali jedni sa drugima i tako napredovali velikom brzinom.</p> <p>Ove radionice naglašavaju važnost zajedničkih napora, učeći svoje učesnike kako da izgrade tim i blisko saraduju kako bi postigli zajednički cilj.</p>
<p><b>Ciljevi učenja/ciljevi modula</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Poboljšati komunikaciju, empatiju i saradnju kroz saradničke pozorišne vježbe i grupne diskusije;</li> <li>● Uključiti se u kritičko razmišljanje o istorijskim i savremenim pitanjima vezanim za mir i sukobe, istražujući više perspektiva i razvijajući informisana mišljenja;</li> <li>● Razviti samopouzdanje i vještinu u korišćenju pozorišnih tehnika za izražavanje misli, osjećanja i ideja u vezi sa mirom i konfliktom;</li> <li>● Izgradnja tima/zajednice.</li> </ul>
<p><b>Ishodi učenja modula</b></p>	<p>Po završetku ovog modula, polaznik će biti u stanju da:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● identifikuje glavne osobine vinčanske kulture;</li> <li>● identifikuje glavne karakteristike pozitivnog mira;</li> <li>● koristi praktične pozorišne vještine u nastavi istorije mira;</li> <li>● se izražava kroz pozorište;</li> <li>● kritički sagleda trenutnu svjetsku situaciju;</li> <li>● učestvuje u izgradnji mira.</li> </ul>

<b>Teorijska osnova/pristup</b>	<p>Polazeći od pojma pozitivnog mira, kako ga je teoretisao Johan Galtung, osobine pozitivnog mira identifikovane su u nevjerovatnom napretku vinčanske kulture:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– miroljubivost;</li> <li>– otvorenost prema drugim zajednicama;</li> <li>– otvorena razmjena znanja i dobara unutar i van sopstvene zajednice;</li> <li>– egalitarizam;</li> <li>– gusto tkana zajednica zasnovana na međusobnoj razmjeni i pomoći, a ne na takmičenju.</li> </ul> <p>Nakon toga, osmislili smo radionice koje spajaju istorijske uvide, stubove pozitivnog mira i pozorišni izraz, koristeći različite pozorišne metode, od Boalovog čuvenog Forum teatra do Dahovih sopstvenih pozorišnih vježbi.</p>
<b>Metode učenja i podučavanja</b>	<p>Radionice su kombinacija:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– neformalnih predavanja praćenih vizuelnim materijalima;</li> <li>– pozorišne fizičke vježbe (otjelotvoreno znanje);</li> <li>– glume (<i>role playing</i>);</li> <li>– diskusije i razmišljanja.</li> </ul>
<b>Detaljan opis modula</b>	<p>Modul se sastoji od tri radionice:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Niti mira</li> <li>2. Mapa svijeta</li> <li>3. Putovanje kroz vrijeme za mir</li> </ol> <p>Prva radionica, <i>Niti mira</i>, doslovno otjelotvoruje bliske susjedske veze vinčanske zajednice kroz niti korišćene u radionici, učeći učesnike da neverbalno komuniciraju, poštuju jedni druge i rade kao tim.</p> <p>Radionica <i>Mapa svijeta</i> unaprjeđuje razumijevanje mira kroz fizičku („stvarnu“) i mentalnu/emocionalnu geografiju, podsjećajući učesnike da je cijeli svijet jedno, i da smo svi zajedno u njemu. Dakle, borba za mir bilo gdje u svijetu, borba je i za naš mir, ma koliko daleko sukob izgledao.</p> <p>Završna radionica, <i>Putovanje kroz vrijeme za mir</i>, istražuje uzroke i posljedice, pozivajući učesnike da nauče kako da zajedno intervenišu za bolju zajednicu i globalni mir.</p>
<b>Procjena modula</b>	<p>nije primjenjivo</p>
<b>Ocjena modula</b>	<p>nije primjenjivo</p>

<p><b>Izvori i obavezna literatura</b></p>	<p>Burić, Marcel. "Vinčanska kultura. / The Vinča Culture." <i>DAROWI ZEMLJE: neolitik između Save, Drave i Dunava. / GIFTS OF THE EARTH: Neolithic between the Sava, Drava and Danube</i>. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije Osijek, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2014.</p> <p>"Five Facts about the Vinča Culture."  <a href="https://historychronicles.org/5-facts-about-the-vinca-culture/">https://historychronicles.org/5-facts-about-the-vinca-culture/</a></p> <p>Galtung, Johan. <i>Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization</i>. International Peace Research Institute Oslo; Sage Publications, 1996.</p> <p>Lederach, John Paul. <i>Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies</i>. United States Institute of Peace Press, 1997.</p> <p>Srejšović, Dragoslav. „Vinča i njena kultura.“ <i>Iskustva prošlosti</i>. Beograd: Ars Libri i Kremen, 2001.</p>
<p><b>Izvori na internetu, časopisi, ostalo</b></p>	<p><a href="https://www.visionofhumanity.org/defining-the-concept-of-peace/">https://www.visionofhumanity.org/defining-the-concept-of-peace/</a></p> <p><a href="https://www.visionofhumanity.org/new-research-reveals-educations-potential-in-reducing-violence-and-advancing-peace/">https://www.visionofhumanity.org/new-research-reveals-educations-potential-in-reducing-violence-and-advancing-peace/</a></p> <p><a href="https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2024/01/GPE-EP-2Pager-1.pdf">https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2024/01/GPE-EP-2Pager-1.pdf</a></p> <p><a href="https://www.visionofhumanity.org/maps/#/">https://www.visionofhumanity.org/maps/#/</a></p> <p><a href="https://www.prio.org/">https://www.prio.org/</a></p> <p><a href="https://www.culture-of-peace.info/index.html">https://www.culture-of-peace.info/index.html</a></p> <p><a href="https://www.positivepeace.academy/">https://www.positivepeace.academy/</a></p> <p><a href="https://cpnn-world.org/new/?p=14394">https://cpnn-world.org/new/?p=14394</a></p> <p><a href="https://www.grainesdepaix.org/en">https://www.grainesdepaix.org/en</a></p> <p><a href="https://internationaldayofpeace.org/culture-of-peace/">https://internationaldayofpeace.org/culture-of-peace/</a></p> <p><a href="https://ecdpeace.org/work-content/what-peace">https://ecdpeace.org/work-content/what-peace</a></p> <p><a href="https://www.nonviolenceny.org/post/modern-peacebuilding-and-nonviolence-5">https://www.nonviolenceny.org/post/modern-peacebuilding-and-nonviolence-5</a></p> <p><a href="https://www.nonviolenceny.org/post/culture-of-peace-and-peacebuilding">https://www.nonviolenceny.org/post/culture-of-peace-and-peacebuilding</a></p> <p><a href="https://nationalpeaceacademy.us/about-us/5-spheres-of-peace">https://nationalpeaceacademy.us/about-us/5-spheres-of-peace</a></p>

## Plan radionice 1 – Prvi dio

Naziv radionice	Niti mira
<b>Ciljevi radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Da se predstave osnovne karakteristike negativnog i pozitivnog mira kroz istoriju;</li> <li>● Da se predstave osnovne karakteristike mirnog društva antičke vinčanske kulture;</li> <li>● Upoznati učesnike sa pozorišnim vještinama i istaći važnost saradnje i međuzavisnosti u mirnom društvu;</li> <li>● Ponuditi tjelesne vježbe za razvijanje povezanosti i saradnje sa drugima;</li> <li>● Razvijanje sposobnosti za vođenje aktivnosti zasnovanih na fizičkom pozorištu u predavanju istorije;</li> <li>● Razvijanje sposobnosti za predstavljanje istorije na kreativan i uzbudljiv način;</li> <li>● Pružiti mogućnost povezivanja ličnog iskustva sa istorijskim i političkim idejama o miru.</li> </ul>
<b>Ishodi učenja radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Učesnici će poboljšati svoje razumijevanje miroljubivih kultura;</li> <li>● Učesnici će steći sposobnost za tjelesno izražavanje i neverbalnu komunikaciju u nastavi istorije;</li> <li>● Povećaće se samosvjest učesnika, kao i ideja da smo svi mi stvaraoci istorije, kroz odnos sa drugima i našu sposobnost da slušamo, prihvatamo i budemo prihvaćeni;</li> <li>● Učesnici će promišljati o savremenom društvu i da li naše interakcije stvaraju mir.</li> <li>● Učesnici će steći novo razumijevanje mirne koegzistencije u ljudskoj istoriji.</li> </ul>
<b>Trajanje</b>	90 minuta
<b>Ime autora/ke</b>	Jadranka Anđelić, DAH Teatar, Srbija
<b>Umjetničke forme</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pozorište / izvođačke umjetnosti</li> </ul>
<b>Učesnici</b>	15 <ul style="list-style-type: none"> <li>● Rampa za invalidska kolica</li> <li>● Prevod na znakovni jezik (po potrebi)</li> </ul>
<b>Broj fasilitatora po grupi</b>	Jedan
<b>Metode učenja i podučavanja</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Predavanje (uvod)</li> <li>● Iskustveno učenje: iskustva fizičkih vježbi, refleksivna zapažanja (sopstvenih radnji učesnika i kroz posmatranje drugih), apstraktna konceptualizacija (uvidi iz iskustva i traženje veza sa mirnim suživotom), aktivno eksperimentisanje (ponovo</li> </ul>



	pokušajte radnje nakon razmišljanja)
<b>Potrebni resursi i materijali</b>	<p>Facilitator:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Konopci</li> <li>● Konac za šivenje</li> <li>● Šešir</li> <li>● Zvučnici</li> <li>● Projektor</li> <li>● Lap top</li> </ul> <p>Učesnici:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Udobna odjeća</li> </ul>
<b>STRUKTURA RADIONICE</b>	
<b>Uvod</b>	<p>Trajanje: 15 minuta</p> <p>Radionica <i>Niti mira</i> predstavlja karakteristike pozitivnog mira kroz fizičke pozorišne vještine.</p>
<b>Tjelesne i glasovne aktivnosti zagrijavanja i igre</b>	<p>Trajanje: 15 minuta</p> <p>Vježbe</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Lanac</li> <li>2. Kopiranje / Magični šešir</li> </ol>
<b>Glavna lekcija sa vježbama i glavna tema</b>	<p>Trajanje: 35 minuta</p> <p>Vježbe</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>3. Dijelovi cjeline</li> <li>4. Niti</li> </ol>
<b>Opuštanje i predah</b>	<p>Trajanje: 5 minuta</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>5. Kolektivna masaža</li> </ol>
<b>Refleksija i povratna informacija</b>	<p>Trajanje: 20 minuta</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>6. Razmišljanja i dijeljenje</li> </ol>
<b>Izvori i obavezna literatura</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Roberts, B. et al (2021). "The Vinča culture: an overview." <i>ResearchGate</i> (<a href="https://www.researchgate.net/publication/357870444_The_Vinca_culture_an_overview">https://www.researchgate.net/publication/357870444_The_Vinca_culture_an_overview</a> )</li> <li>2. <a href="https://www.positivepeace.academy/">https://www.positivepeace.academy/</a></li> <li>3. <a href="https://www.visionofhumanity.org/defining-the-concept-of-peace/">https://www.visionofhumanity.org/defining-the-concept-of-peace/</a></li> <li>4. <a href="https://www.dahtearcentar.com/">https://www.dahtearcentar.com/</a></li> <li>5. <a href="https://www.atwsresources.com/">https://www.atwsresources.com/</a></li> </ol>

**Plan radionice 1 – Drugi dio**

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Uvod</b>
<b>Broj vježbe</b>	1
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Da se pruži prilika facilitatoru da se predstavi učesnicima i učesnicima međusobno;</li> <li>● Da učesnicima predstavi radionicu;</li> <li>● Da uvede temu radionice – karakteristike pozitivnog mira;</li> <li>● Da uvede metod učenja.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Srednji/nizak
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Projektor
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Facilitator se predstavlja i svima želi dobrodošlicu.</li> <li>2. Facilitator predstavlja radionicu – vidi dole.</li> <li>3. Facilitator uspostavlja zajednička pravila komunikacije u radionici. U smislu Kodeksa ponašanja, dobrobiti i bezbjednosti, facilitator traži od svih učesnika da se potrudu da radionice budu fokusirane, produktivne, efikasne i bezbjedne i traži da učesnici vode računa o međusobnoj bezbjednosti, da pažljivo slušaju jedni druge, da dijele svoje uvide, ali i da poštuju i budu pažljivi prema radu drugih kada o njemu govore ili iznose svoje mišljenje. Treba imati punu pažnju na druge, i to na fizičkom nivou, da nikada ne budete grubo ili da nanesete štetu sebi, drugim ljudima ili prostoru. Facilitator treba da obavijesti učesnike o dostupnim izlazima u prostoriji za radionicu i da odvoji dovoljno vremena za pauze i osvježenje.</li> <li>4. Facilitator uvodi prvu vježbu. U nastavku je data struktura predavljanja radionice/lekcije koju facilitator održava učesnicima. Uvod treba da sadrži: <ul style="list-style-type: none"> <li>● Pregled onoga što radionica/čas uključuje;</li> <li>● Informacije o radionici/temi lekcije;</li> <li>● Osnovno predavanje o vinčanskoj kulturi, sa fokusom na njihovu sposobnost da sarađuju, kako između sebe, tako i sa drugim kulturama;</li> <li>● Osnovne informacije o razumijevanju negativnog, odnosno pozitivnog mira.</li> </ul> </li> </ol>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Aktivno slušanje, uzajamno poštovanje, miroljubive kulture, suživot, saradnja, dijalog, tijelo

**Plan radionice 1 – Treći dio**

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Lanac</b>
<b>Broj vježbe</b>	Jedan

<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Fizičko zagrijavanje i svijest o tijelu;</li> <li>● Upoznavanje učesnika sa tjelesnim pokretom;</li> <li>● Navikavanje učesnika na tjelesne akcije;</li> <li>● Uvođenje u fokus i posmatranje drugih.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Srednji
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potrebni materijali</b>	nije primjenjivo
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Facilitator poziva učesnike da formiraju krug.</li> <li>2. Jedan učesnik predlaže jedan pokret tijela, a drugi ga ponavljaju, ostajući na svom mjestu.</li> <li>3. Jedan po jedan, nastavljaju da rade različite pokrete različitim dijelovima tijela, a drugi to ponavljaju.</li> <li>4. Facilitator podstiče učesnike da ne razmišljaju već da djeluju spontano i brzo, tako da grupa održava tok pokreta zajedno, sve do posljednjeg člana kruga.</li> </ol>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Posmatranje, vođenje, eksperimentisanje, slobodan tok, razigranost

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Kopiranje / Magični šešir</b>
<b>Broj vježbe</b>	Dva
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Upoznavanje učesnika sa pozorišnim igrama/vještinama;</li> <li>● Da „zagrije“ maštu učesnika i slobodu kretanja u prostoru;</li> <li>● Povećati svijest o grupi kao cjelini.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Srednji
<b>Energija vježbe</b>	Visoka
<b>Potrebni materijali</b>	Šešir
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Facilitator zamoli učesnike da slobodno hodaju prostorom, u svim pravcima.</li> <li>2. Od njih se traži da svjesno posmatraju unaokolo i da uspostave kontakt očima sa drugima u prostoriji.</li> <li>3. Od njih se traži da se osmjehnu onima koje sretnu.</li> <li>4. Facilitator uvodi pravilo: jedno će početi da hoda na određeni, neuobičajen način, a drugo će kopirati taj način hoda dok se kreću u prostoriji dok svi učesnici ne počnu da se kreću na taj način.</li> <li>5. Zatim će drugo uvesti novu vrstu šetnje, a drugi će slijediti i tako dalje.</li> <li>6. Facilitator podstiče učesnike da se igraju i koriste sve vrste „čudnog“ hoda (uključujući cijelo tijelo, ruke...), da iznenade druge i da uživaju!</li> <li>7. Razrada, nakon nekog vremena: može se dodati zvuk, a svi ostali će se pridružiti ponavljanju tog zvuka (riječ, smijeh i pjevanje) tokom hodanja.</li> </ol>	

8. Varijanta: Facilitator može dodati „Magični šešir“ kojim će se, kada se nekome prenese na glavu, ta osoba transformirati u nekog drugog (osobu, biće, životinju) i nastaviti da hoda. Nakon nekog vremena, osoba sa šeširovom će ga staviti na glavu druge osobe i ta osoba će se transformirati. Šešir mora da „putuje“ po sobi, od glave do glave.

<b>Ključni pojmovi</b>	Razigranost, opuštenost, fokus, praćenje vođstva, bez osude, razvijanje osjećaja za druge
------------------------	---

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Dijelovi cjeline</b>
<b>Broj vježbe</b>	Tri
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Upoznavanje učesnika sa pozorišnim vještinama;</li> <li>● Da se pomogne učesnicima da razviju maštu;</li> <li>● Stvaranje osjećaja pripadnosti cjelini, međuzavisnosti u težnji ka zajedničkom cilju;</li> <li>● Doživjeti na djelu saradnju kao mirnodopsku odliku koja donosi napredak (primjer vinčanske kulture).</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Visok
<b>Energija vježbe</b>	Visoka
<b>Potrebni materijali</b>	nije primjenjivo
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Facilitator dijeli grupu u dvije grupe po 7 ili 8 učesnika; dok jedna grupa igra, druga posmatra.</li> <li>2. U <i>Dijelovima cjeline</i>, jedan učesnik istupa naprijed da pokretima tijela stvori dio mašine, životinje ili drugog objekta.</li> <li>3. Facilitator <u>može navesti primjer iz istorije miroljubivih civilizacija, poput Vinče</u>, kada se cijela zajednica bavila grnčarstvom, tako da grupa može da rekreira proces izrade keramičkih predmeta.</li> <li>4. Jedan po jedan, ostali učesnici se udružuju kako bi stvorili cijelu sliku ili veliki, pokretni objekat.</li> </ol>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Saradnja, tajming, zajednički cilj

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Niti</b>
<b>Broj vježbe</b>	Četiri
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Upoznavanje učesnika sa vještinama fizičkog pozorišta koje su korisne u podučavanju o mirnodopskim kulturama;</li> <li>● Podsticanje učesnika da razmisle o nitima – vezama između članova zajednice;</li> <li>● Povećanje kapaciteta za slušanje drugih i interakciju sa njima;</li> <li>● Vježbanje dijaloga na fizičkom nivou;</li> <li>● Odražavanje međuzavisnosti članova zajednice;</li> <li>● Povezivanje pojedinačnih kapaciteta sa stavovima</li> </ul>

	koji doprinose stvaranju pozitivnog mira, kao što su tolerancija, dobri odnosi sa komšijama i prihvatanje prava drugih, što sve možemo primijetiti i u vinčanskoj kulturi.
<b>Fokus vježbe</b>	Visoki
<b>Energija vježbe</b>	Visoka
<b>Potrebni materijali</b>	Konopac Konac za šivenje
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Facilitator traži od učesnika da izaberu svoj par.</li> <li>2. Svaki par dobija konopac dužine 1,5 m.</li> <li>3. Veće grupe učesnika treba podijeliti u 2 kruga – jedan posmatra drugi, a zatim se mijenjaju.</li> <li>4. Facilitator uvodi pravilo vježbe: svaka osoba je povezana sa drugom konopcem, koju prstima jedne ruke drži svaki od učesnika. Konopac mora da ostane zategnut sve vrijeme dok se kreću u prostoru. Jedan će voditi drugog u jednom pravcu dok drugi ne počne (prema slobodnoj volji) da vodi u drugom pravcu, što preciznije. Na taj način će se kretati u prostoru povezani konopcem. Jedan ne treba da gura ili vuče drugog na silu, već će partner „slušati“ impuls i pravac kroz konopac i dozvoliti partneru da ga vodi ili će ga voditi. Traži se da se koristi samo „neophodna minimalna energija“ za aktiviranje partnera (adekvatna energija/snaga/ni više ni manje).</li> <li>5. Učesnici su pozvani da se uključe u „dijalog“ na taj način, uvijek pazeći da je konopac zategnut, da nikada nije labav. Facilitator podsjeća učesnike da je dijalog stalna razmjena i da budu slobodni da odgovaraju, preuzimaju inicijativu i vode u novom pravcu.</li> <li>6. Da bi se povećao tjelesni senzibilitet i prilagodio partnerovom impulsu, od učesnika se traži da hoda samo kada je to neophodno — kada ga vodi partner i u pravcu u kom ga partner vodi.</li> <li>7. Kada se uspostavi veza i komunikacija, facilitator poziva učesnike da istraže različit tempo [brzine] i razdaljinu, različite nivoe prostora, koristeći konopac na različite načine.</li> <li>8. Grupa koja posmatra je pozvana da posmatra da li opaža da postoji stvarna veza između partnera ili ne.</li> <li>9. Zatim voditelj mijenja grupe i poziva učesnike da iskoriste svoje iskustvo posmatrača dok sami rade vježbu.</li> <li>10. Facilitator ukazuje na važnost „slušanja“ svog partnera i da se ne radi ono što zamišljamo da se od nas traži, već samo ono na šta nas partner zapravo podstiče. Oni takođe treba da budu jasni kada vode partnera.</li> <li>11. Razvoj: nakon što se učesnici osjećaju lagodno sa konopcem, facilitator će zamijeniti užad koncem za šivenje.</li> <li>12. Od učesnika se traži da urade isti zadatak, sa mnogo delikatnijim koncem koji je lakše prekinuti i da primjene senzibilitet i energiju adekvatnu ovoj novoj niti u svojim rukama. Uvijek imajte na umu da ne smijete prekinuti nit, ali ni dozvoliti da se olabavi.</li> <li>13. Razvoj – voditelj može da poveže cijelu grupu (do 10) koncem, sa istim pravilima, tražeći od njih da se kreću u prostoru, „osluškujući“ jedni druge kroz niti.</li> </ol>	

14. Oba partnera su odgovorna za prostor, kao i da vode računa da jedan ne udari u granice prostora ili naleti na drugi par, izbjegavajući prepreke vodeći partnera u drugom pravcu.

<b>Ključni pojmovi</b>	Osluškivanje, praćenje, predlaganje, vođstvo, briga za partnera.
------------------------	--

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Masaža</b>
<b>Broj vježbe</b>	Pet
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Da se opusti nakon fizičke vježbe;</li> <li>● Održavanje grupne povezanosti i uzajamne brige;</li> <li>● Za opuštanje tijela i uma.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Srednji
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potrebni materijali</b>	nije primjenjivo
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Facilitator traži od učesnika da formiraju krug.</li> <li>2. Facilitator traži da okrenu leđa jedni drugima, i da nježno masiraju vrat i leđa onima ispred sebe.</li> <li>3. Poslije nekog vremena svi se okreću na suprotnu stranu i oni koji su do sada bili masirani, sada nježno masiraju.</li> <li>4. Opuštanje i smijeh su dobrodošli.</li> </ol>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Opuštanje, pažljivost, osmjeh, dozvoljen razgovor

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Refleksije i povratna informacija</b>
<b>Broj vježbe</b>	Šest
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Da se pruži prilika učesnicima da podijele svoja razmišljanja i osjećanja u vezi sa radionicom i kako su je doživjeli;</li> <li>● Promišljanje povezanosti vinčanske kulture, pozitivnih primjera mira i ličnog iskustva koje su vježbe ponudile;</li> <li>● Da se dobiju povratne informacije od učesnika o tome kako su se nosili sa zadacima i uputstvima;</li> <li>● Dijeljenje uvida koje im je radionica donela.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Visok
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potrebni materijali</b>	nije primjenjivo
<b>Uputstva</b>	

<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Učesnici sjednu u krug.</li> <li>2. Facilitator počinje razmišljanje i dijeljenje povratnih informacija postavljajući neka od sljedećih pitanja: <ol style="list-style-type: none"> <li>a. Šta vam se najviše dopalo na radionici?</li> <li>b. Šta vam je bilo lako ili teško u radu sa partnerima/drugima?</li> <li>c. Da li se nešto promijenilo u vašem shvatanju mirnog društva?</li> <li>d. Da li je bilo korisno iskusiti vježbanje i razmišljati o mirnoj kulturi?</li> <li>e. Da li se istorijske lekcije mogu bolje sagledati sa stanovišta svakodnevnog ljudskog iskustva?</li> </ol> </li> </ol>		
<table border="1" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 30%;"><b>Ključni pojmovi</b></td> <td>Pozitivni mir, istorija kao vodilja u stvaranju mira</td> </tr> </table>	<b>Ključni pojmovi</b>	Pozitivni mir, istorija kao vodilja u stvaranju mira
<b>Ključni pojmovi</b>	Pozitivni mir, istorija kao vodilja u stvaranju mira	

### Plan radionice 2 – Prvi dio

<b>Naziv radionice</b>	<b>Mapa svijeta</b>
<b>Ciljevi radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Upoznati učesnike sa objektivnom Mapom svijeta;</li> <li>● Stvoriti priliku za učesnike da povežu geografiju sa istorijom mira;</li> <li>● Stvaranje osjećaja međusobnog poštovanja i tolerancije prepoznajući da svi dijelimo iste ili slične snove o miru i transformaciji bola i gubitka.</li> </ul>
<b>Ishodi učenja radionice</b>	<p>Po završetku ove radionice polaznici će:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● razumjeti koncept pozorišta i izgradnje mira;</li> <li>● imati pristup pozorištu kao moćnom oruđu za posredovanje, izgradnju mira i pomirenje;</li> <li>● biti u stanju da koriste praktične pozorišne vještine u nastavi istorije mira.</li> </ul>
<b>Trajanje</b>	90 minuta
<b>Ime autora/ke</b>	Dijana Milošević, DAH Teatar, Srbija
<b>Umjetničke forme</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pozorište / izvođačke umjetnosti</li> </ul>
<b>Učesnici</b>	<p>15</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Rampa za invalidska kolica</li> <li>● Prevod na znakovni jezik (po potrebi)</li> </ul>
<b>Broj facilitatora po grupi</b>	Jedan
<b>Metode učenja i podučavanja</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Teorijska osnova i glavna teorijska razmatranja za radionicu se oslanjaju na istraživanje rezolucije o izgradnji mira Dž. P. Lederaha. Pristupi su preuzeti i od vodećih stručnjaka iz ove oblasti Sintije Koen, Poli Voker i Olivere Simić.</li> <li>● U ovoj radionici koristićemo strategije aktivnog učenja da naučimo polaznike i instruktore efikasnim načinima koji mogu pomoći svima da se uključe u aktivnosti koje su zasnovane na</li> </ul>

	<p>idejama o tome kako ljudi uče. Privlačenje pažnje polaznika i njihovo angažovanje su suštinske tačke u procesu učenja. Aktivne metodologije stavljaju učenike u centar procesa i čine ih protagonistima otkrića, a ne samo pasivnim primaocima informacija.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Savremena istraživanja dokazuju da aktivno učenje poboljšava razumijevanje i pamćenje informacija. Takođe je efikasno u razvoju kognitivnih vještina višeg reda.</li> <li>● Postoje različite nastavne strategije za stvaranje aktivnog okruženja za učenje. Koristićemo pozorišnu radionicu kao način visokog intenziteta učenja i stvaranja međusobnog poštovanja i tolerancije.</li> </ul>
<p><b>Potrebni resursi i materijali</b></p>	<p>Facilitator</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● A4 papiri – po jedan za svakog učesnika</li> <li>● Marker</li> <li>● Olovke</li> <li>● Zvučnici</li> </ul> <p>Učesnici</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Udobna odjeća</li> </ul>
<p><b>STRUKTURA RADIONICE</b></p>	
<p><b>Uvod</b></p>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Voditelj se predstavlja i pozdravlja sve.</li> <li>2. Voditelj predstavlja radionicu. Ova radionica nosi naziv <i>Mapiranje svijeta</i> i fokusira se na uvođenje pozorišnih vještina u izgradnju mira. Radionica se sastoji od niza pozorišnih igara i vježbi.</li> <li>3. Facilitator uspostavlja zajednička pravila komunikacije u radionici. U smislu Kodeksa ponašanja, dobrobiti i bezbjednosti, facilitator traži od svih učesnika da se potrudu da radionice budu fokusirane, produktivne, efikasne i bezbjedne i traži da učesnici vode računa o međusobnoj bezbjednosti, da pažljivo slušaju jedni druge, da dijele svoje uvide, ali i da poštuju i budu pažljivi prema radu drugih kada o njemu govore ili iznose svoje mišljenje. Treba imati punu pažnju na druge, i to na fizičkom nivou, da nikada ne budete grubo ili da nanesete štetu sebi, drugim ljudima ili prostoru. Facilitator treba da obavijesti učesnike o dostupnim izlazima u prostoriji za radionicu i da odvoji dovoljno vremena za pauze i osvježenje.</li> <li>4. Facilitator daje do znanja grupi da se podstiče postavljanje pitanja u bilo kojoj fazi radionice.</li> <li>5. Facilitator radi sa grupom na obezbjeđivanju pristupa invalidskim kolicima, tumača za znakovni jezik i drugih uslova za pristup radionici prema potrebama grupe.</li> </ol>



<b>Tjelesne i glasovne aktivnosti zagrijavanja i igre</b>	Trajanje: 15 minuta Vježbe 1. Igra imena 2. Kako si 3. Mapiranje prostora
<b>Glavna lekcija sa vježbama i glavna tema</b>	Trajanje: 50 minuta Mapa svijeta Vježbe 1. Crtanje mape svijeta 2. Prevođenje mape sa papira na pod 3. Putovanje do određenih mjesta na mapi 4. Izvođenje određene akcije na određenom mjestu na mapi
<b>Opuštanje i predah</b>	Trajanje: 5 minuta 5. Priča od jedne riječi Trajanje: 10 minuta 6. Raspjevano kolo
<b>Refleksija i povratna informacija</b>	Trajanje: 10 minuta 6. Refleksija i povratna informacija
<b>Izvori i obavezna literatura</b>	Roberts, B. et al (2021). "The Vinča culture: an overview." <i>ResearchGate</i> ( <a href="https://www.researchgate.net/publication/357870444_The_Vinca_culture_an_overview">https://www.researchgate.net/publication/357870444_The_Vinca_culture_an_overview</a> ) <a href="https://www.positivepeace.academy/">https://www.positivepeace.academy/</a> <a href="https://www.visionofhumanity.org/defining-the-concept-of-peace/">https://www.visionofhumanity.org/defining-the-concept-of-peace/</a> <a href="https://www.dahtearcentar.com/">https://www.dahtearcentar.com/</a> <a href="https://www.atwsresources.com/">https://www.atwsresources.com/</a>

### Plan radionice 12 – Drugi dio

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Uvod</b>
<b>Broj vježbe</b>	1
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Da se pruži prilika fasilitatoru da se predstavi učesnicima;</li> <li>• Da se učesnicima predstavi radionica ili lekcija;</li> <li>• Predstaviti kodeks ponašanja i uputstva za dobrobiti i bezbjednosti.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Srednji/visok
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potrebni materijali</b>	nije primjenjivo
<b>Uputstva</b>	
1. Fasilitator se predstavlja i pozdravlja sve.	

2. Facilitator daje uvod u radionicu.
3. Facilitator uspostavlja zajednička pravila komunikacije u radionici.

Uvod treba da sadrži:

- Opis strukture i organizacije dijelova radionice;
- Osnovno predavanje o vinčanskoj kulturi, sa fokusom na sposobnost starih Vinčanaca da sarađuju između sebe i sa drugim kulturama;
- Osnovne informacije o pojmovima mira;
- Osnovne podatke o periodima mira u ljudskoj istoriji.

<b>Ključni pojmovi</b>	Aktivno slušanje, mir, pozorište kao sredstvo
------------------------	---

### Plan radionice 2 – Treći dio

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Igra imena</b>
<b>Broj vježbe</b>	Jedan
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Upoznavanje učesnika sa pozorišnim vještinama;</li> <li>● Razvijanje fokusa i koncentracije;</li> <li>● Pomoć učesnicima da nauče imena jedni drugih (ukoliko je ovo grupa koja ranije nije radila zajedno).</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Srednji
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potrebni materijali</b>	nije primjenjivo
<b>Uputstva</b>	
<p>Facilitator počinje igru tako što se predstavlja. Facilitator izgovara svoje ime i istovremeno pravi fizički, apstraktni gest koristeći cijelo tijelo, kao i alteraciju svog imena. Na primjer, „Ja sam vesela Vesna“ ili „Ja sam srećni Stevan“. Ideja je da učesnik/ca pronađe riječ koja počinje istim slovom kao i njeno/njegovo ime, koja ga na neki način opisuje, i da je stave ispred svog imena. Gest može biti apstrakan, dakle, može biti nerealan i ne mora da ima nikakvo značenje. Svaka osoba može napraviti fizički gest ili pomjeriti svoje tijelo kako god želi.</p> <p>Kada facilitator, kao prvi igrač, izgovori svoje ime sa rječju ispred i učini fizički gest, osoba sa njegove lijeve strane koja je drugi igrač, pokazuje na prvog igrača i ponavlja rečenicu i fizički gest prvog igrača. Kada drugi igrač ponovi ime, atribut i gest prvog igrača, onda izgovara svoje ime sa izabranim atributom ispred njega – na primjer, „Ja sam emotivni Emir“ – i u isto vrijeme pravi gest cijelim tijelom.</p>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Fokus, upoznavanje drugih, razigranost

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Kako si</b>
<b>Broj vježbe</b>	Dva
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Povezati učesnike sa tim kako se trenutno osjećaju;</li> <li>● Da se stvori veza između učesnika;</li> <li>● Da se „zagrije“ sloboda učesnika da se kreativno izraze;</li> <li>● Da se podstaknu učesnici da se izraze kroz pokret.</li> </ul>

<b>Fokus vježbe</b>	Srednji
<b>Energija vježbe</b>	Visoka
<b>Potrebni materijali</b>	List papira
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Facilitator traži od učesnika da formiraju krug.</li> <li>2. Voditelj uzima komad papira i pravi malu loptu od njega.</li> <li>3. Voditelj baca loptu jednom od učesnika pitajući „Kako si?“</li> <li>4. Facilitator daje uputstva da učesnici ne odgovaraju na formalan način, već da kažu nešto o tome kako se zaista osjećaju u tom trenutku.</li> <li>5. Voditelj zamoli jednog od učesnika da im baci loptu kako bi dao primjer i pokušava da odgovori na pitanje „Kako si?“ iskreno.</li> <li>6. Voditelj baca loptu drugom učesniku pitajući „Kako si?“</li> <li>7. Učesnici nastavljaju da bacaju loptu jedni drugima sa istim pitanjem dok svaki učesnik ne odgovori na pitanje.</li> </ol>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Preciznost, iskrenost, kontakt, uzajamna veza

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Mapiranje prostora</b>
<b>Broj vježbe</b>	Tri
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Upoznavanje učesnika sa pozorišnim vještinama;</li> <li>● Upoznavanje učesnika sa idejom zajedničkog prostora;</li> <li>● Razvijanje fokusa i koncentracije.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Visoki
<b>Energija vježbe</b>	Visoka
<b>Potrebni materijali</b>	Stolice koje će se koristiti za podjelu prostora
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Svi učesnici slobodno hodaju prostorom u različitim pravcima pokrivajući cijeli prostor. Poenta je da se ne sudaraju jedni sa drugima;</li> <li>2. Zamolite učesnike da povećavaju tempo od jedan do pet, a zatim se vrate na jedan;</li> <li>3. Poslije jednog minuta, facilitator stoji u sredini i pokazuje rukama da se sada može koristiti samo jedna strana prostora. Ideja je da se smanji veličina prostora za polovinu, tako da se učesnici sada nalaze u manjem prostoru, a moraju da poštuju uzajamni prostor unutar ovog manjeg prostora, jer nastavljaju da se slobodno kreću u prostoru u različitim pravcima.</li> <li>4. Poslije jednog minuta voditelj ponovo smanjuje prostor za polovinu, tako da sada učesnici rade istu vježbu u još manjem prostoru. Ponovo smanjiti prostor tako da postane još manji. Učesnici na kraju završe u veoma malom prostoru, ali nastavljaju da se slobodno kreću u njemu u različitim pravcima, pokušavajući i da poštuju jedni druge i lične granice.</li> </ol>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Zajednički prostor, granice, saradnja

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Mapa svijeta</b>
<b>Broj vježbe</b>	Četiri
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Upoznavanje učesnika sa mapom svijeta povezanom</li> </ul>

	<p>sa mirnim periodima istorije;</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Stvaranje uzajamnog poštovanja i tolerancije;</li> <li>● Prepoznavanje da svi dijelimo iste ili slične snove;</li> <li>● Uviđanje da su bol, gubitak ili tuga osjećanja koja svi možemo iskusiti i koja se mogu transformisati kroz kreativnost;</li> <li>● Prepoznavanje da smo svi (za)jedno na ovom svijetu.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Visoki
<b>Energija vježbe</b>	Visoka
<b>Potrebni materijali</b>	A4 papiri Markeri Olovke
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Učesnici uzimaju papir i olovku; zadatak je da nacrtaju mapu svijeta koliko god precizno mogu da se sjete.</li> <li>2. Kada je mapa gotova, papiri se izlažu tako da svi mogu da vide kako svaki učesnik doživljava svijet. Kada se odabere najprecizniji crtež, svi se slažu gdje se nalaze kontinenti (identifikujte gde je koja država).</li> <li>3. Učesnici stoje u redu na ivici prostora (blizu zida) i pokušavaju da zamisle kartu svijeta u prostoru ispred sebe.</li> <li>4. Radeći zajedno, svi učesnici pokušavaju da definišu u prostoru gdje su sljedeća mjesta: Njujork, Pariz, Moskva, Peking, Melburn, Toronto, Beograd, Rio de Žaneiro (bilo koji glavni grad na svijetu).</li> <li>5. Učesnici se zatim vraćaju da stoje u redu na ivici prostora. Facilitator daje prvo uputstvo: svako (jedan po jedan, svako svojim tempom) treba da ode u zemlju (ili grad) svog rođenja i ostane u toj tački. Kada svi učesnici završe, svi se vraćaju u prvobitni red.</li> <li>6. Facilitator počinje drugu rundu sa sljedećim uputstvom: idite na mjesto gdje ste se prvi put preselili. Svi se kreću u tu poziciju. Kada svi učesnici završe, svi se vraćaju u red na ivici prostora.</li> <li>7. Facilitator počinje sljedeću rundu sa uputstvom: idite u svoju zemlju (grad) svojih snova. Gdje biste voljeli da idete? Kada svi učesnici završe, svi se vraćaju u red.</li> <li>8. Facilitator počinje još jedan krug, a četvrto uputstvo je: idite na mjesto tuge (najtužnije mjesto za njih). Kada svi učesnici završe, svi se vraćaju u red.</li> <li>9. Facilitator počinje narednu rundu sa sljedećim, petim uputstvom: idite na mjesto gdje se desio veliki period mira kroz istoriju. Kada svi učesnici završe, svi se vraćaju u red.</li> <li>10. Šesto uputstvo je: idite na mjesto gdje se trenutno nalazite. Kada svi učesnici završe, svi se vraćaju u red.</li> <li>11. Facilitator počinje još jedan krug, ali SADA se oni, učesnici, ne vraćaju u red. Umjesto toga, oni treba da počnu ovu rundu od posljednje tačke na kojoj su bili i da pređu na sljedeću tačku (npr., ako je neko rođen u Dablinu, ide iz Dablina, a za sledeće pitanje, npr. preseljenje je u Bangkoku ide iz Dablina pravo u Bangkok).</li> </ol>	

12. Sada ponavljaju sva gornja uputstva i odgovarajuće pozicije. Oni pokušavaju da zapamte kuda su išli, poteze koje su napravili i da pokušaju da zapamte ritam i tempo, način na koji su hodali ili kako su hodali – sve ključne tačke. Ponavljajte onoliko koliko je potrebno da bi se ponovo kreirale specifičnosti pokreta (kuda su išli, način na koji su hodali, koliko brzo ili sporo, da li su se smijali ili češali nos, bilo šta čega se sjećaju da su radili dok su se kretali u svaki od položaja). Fokus je na prelasku sa jednog mjesta na drugo.
13. Sada ponovite sve bez razgovora.
14. Sljedeći zadatak: svi učesnici treba da počnu iz početka, ali sada na određenim tačkama svaka osoba mora da izvrši određene radnje. Slijedi kratko objašnjenje: tijelo je naše najveće i najvidljivije oruđe na sceni (zajedno sa našim očima, glasom i emocijama, našim umom i mislima). Kroz tijelo stvaramo kretanje i fizičku akciju. Pokret i akcija nisu isto. Pokret može biti prazan, ali akcija je pokret koji sadrži namjeru (misao). Namjera je nešto što angažuje cijelo naše biće, kao i pažnju gledaoca. Primjeri akcije su šutiranje lopte ili zatvaranje vrata, tj. pokreti sa namjerom. Učesnici treba da urade određene vrste akcija koje se odnose na tačku/mjesto gdje se nalaze. Konkretno, i što je najvažnije, u tački ili mjestu tuge, učesnici treba da urade transformativnu akciju, nešto što će promijeniti ili pretvoriti tu tačku u bolje mjesto. Na mjestu „trajnog mira“ treba da opišu postupcima šta misle da su ljudi na tom mjestu radili. Učesnici ne moraju da govore, ali mogu ako imaju potrebu, mogu čak i da pjevaju ako žele.
15. Ponoviti još jednom uključujući sve što su smislili do ove tačke.
16. Sada svi učesnici sjedaju oko stola i ponavljaju sve akcije (samo manje) bez hodanja, samo radnje koje izvode oko stola, pokušavajući da održe red, pokušavajući da se gledaju kao u prostoru. U osnovi, cilj je da se sve ponovo izvede, osim što se to radi sjedeći za stolom. Završavaju u SADA (tačka na mapi *sada* i stvarno sada oko stola), svi zajedno kao jedna velika porodica u jednoj velikoj slici – zamrznuti – KRAJ. Opuštanje

<b>Ključni pojmovi</b>	Prostor, koncentracija, preobražaj
------------------------	------------------------------------

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Priča od jedne riječi</b>
<b>Broj vježbe</b>	Pet
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Opuštanje na kraju radionice;</li> <li>● Da čujemo jedni druge;</li> <li>● Inspirisanje učesnika da rade zajedno.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Srednji
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potrebni materijali</b>	nije primjenjivo
<b>Uputstva</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Napravite krug.</li> <li>2. Jedan po jedan u krug, učesnici treba da kažu po jednu riječ koja se odnosi na mir.</li> <li>3. Objasnite da kao grupa pokušavamo da stvorimo priču zajedno.</li> <li>4. Kada svi kažu po jednu riječ dodajući priči, facilitator označava kraj priče.</li> </ol>

5. Pitajte da li neko iz grupe može da ponovi cijelu priču.
6. Zamolite grupu da u krugu napravi zamrznutu sliku svojim tijelom detalja iz priče po svom izboru.
7. Pitajte učesnike kako je bilo dok su zajedno stvarali priču; npr. da li im je bilo teško kad su došli na red, da li je bilo teško upotrijebiti samo jednu riječ?

<b>Ključni pojmovi</b>	Priča, slušanje, riječ, saradnja
------------------------	----------------------------------

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Refleksija i povratna informacija</b>
<b>Broj vježbe</b>	Šest
<b>Ciljevi vežbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Promišljanje o mislima i osjećanjima koje je radionica izazvala</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Visok
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potrebni materijali</b>	nije primjenjivo
<b>Uputstva</b>	
<p>1. Učesnici sjede u krugu.</p> <p>2. Facilitator počinje razmišljanje i razgovor postavljanjem pitanja kao što su:          Šta vam se najviše dopalo na radionici?          Šta ste naučili na radionici?          Šta mislite o radionici?          Šta je potrebno za stvaranje dugotrajnog mira?</p>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Učenje, mir, svijet

### Plan radionice 3 – Prvi dio

<b>Naziv radionice</b>	<b>Putovanje kroz vrijeme za mir</b>
<b>Ciljevi radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Razumijevanje vinčanske kulture;</li> <li>Podsticanje mirne saradnje i izgradnja zajednice;</li> <li>Upotreba pozorišta za poboljšanje učenja i izražavanja.</li> </ul>
<b>Ishodi učenja radionice</b>	<p>Po završetku ove radionice polaznici će:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>steći sveobuhvatno razumijevanje vinčanske civilizacije, njenih kulturnih praksi, svakodnevnog života i dostignuća;</li> <li>naučiti važnost harmonične saradnje i vrijednost mirnih interakcija, kroz interaktivne aktivnosti i igranje uloga;</li> <li>koristiti pozorišne tehnike da istraže i prenesu istorijski sadržaj, podstičući kreativnost i dublje angažovanje u učenju.</li> </ul>
<b>Trajanje</b>	90 minuta
<b>Ime autora/ke</b>	Ivana Milenović Popović, DAH Teatar, Srbija
<b>Umjetničke forme</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Pozorište / izvođačke umjetnosti</li> </ul>

<b>Učesnici</b>	15 <ul style="list-style-type: none"> <li>● Rampa za invalidska kolica</li> <li>● Dodatne ogradice za prostor</li> <li>● Prevod na znakovni jezik (po potrebi)</li> </ul>
<b>Broj facilitatora po grupi</b>	Jedan
<b>Metode učenja i podučavanja</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Učenje kroz pokret i diskusiju</li> </ul>
<b>Potrebni resursi i materijali</b>	Facilitator i učesnici <ul style="list-style-type: none"> <li>● Udobna odeća</li> </ul>
<b>STRUKTURA RADIONICE</b>	
<b>Uvod</b>	Trajanje: 15 minuta <i>Putovanje kroz vrijeme za mir</i> se fokusira na pružanje uvoda u temu pozitivnog mira i glavnih karakteristika vinčanske civilizacije.
<b>Tjelesne i glasovne aktivnosti zagrijavanja i igre</b>	Trajanje: 20 minuta Vježbe: 1. Energetski krug (8 minuta) 2. Hipnoza rukom (12 minuta)
<b>Glavna lekcija sa vježbama i glavna tema</b>	Trajanje: 50 minuta 3. Putovanje kroz vrijeme za mir
<b>Refleksija i povratna informacija</b>	Trajanje: 20 minuta 6. Refleksija i povratna informacija
<b>Izvori i obavezna literatura</b>	1. Roberts, B. et al (2021). "The Vinča culture: an overview." <i>ResearchGate</i> ( <a href="https://www.researchgate.net/publication/357870444_The_Vinca_culture_an_overview">https://www.researchgate.net/publication/357870444_The_Vinca_culture_an_overview</a> ) 2. <a href="https://www.irex.org/sites/default/files/node/resource/drama-for-conflict-transformation-toolkit.pdf">https://www.irex.org/sites/default/files/node/resource/drama-for-conflict-transformation-toolkit.pdf</a>

### Plan radionice 3 – Drugi dio

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Uvod</b>
<b>Broj vježbe</b>	1
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Da se pruži prilika fasilitatoru da se predstavi učesnicima;</li> <li>● Da se učesnicima predstavi radionica ili lekcija;</li> <li>● Da se predstavi kodeks ponašanja i uputstva za dobrobiti i bezbjednosti;</li> <li>● Da se uvede glavna tema.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Srednji

<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potrebni materijali</b>	nije primjenjivo
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Facilitator se predstavlja i pozdravlja sve.</li> <li>2. Facilitator predstavlja radionicu <i>Putovanje kroz vrijeme za mir</i>. To je uvod u temu pozorišta, istorije i mira. Radionica se sastoji se od nekoliko pozorišnih igara i vježbi.</li> <li>3. Facilitator uspostavlja zajednička pravila komunikacije u radionici. U smislu Kodeksa ponašanja, dobrobiti i bezbjednosti, facilitator traži od svih učesnika da se protrude da radionice budu fokusirane, produktivne, efikasne i bezbjedne i traži da učesnici vode računa o međusobnoj bezbjednosti, da pažljivo slušaju jedni druge, da dijele svoje uvide, ali i da poštuju i budu pažljivi prema radu drugih kada o njemu govore ili iznose svoje mišljenje. Treba imati punu pažnju na druge, i to na fizičkom nivou, da nikada ne budete grubi ili da nanesete štetu sebi, drugim ljudima ili prostoru. Facilitator treba da obavjesti učesnike o dostupnim izlazima u prostoriji za radionicu i da odvoji dovoljno vremena za pauze i osvježanje.</li> <li>4. Facilitator daje do znanja grupi da se podstiče postavljanje pitanja u bilo kojoj fazi radionice.</li> <li>5. Facilitator radi sa grupom na obezbjeđivanju pristupa invalidskim kolicima, tumača za znakovni jezik i drugih uslova za pristup radionici prema potrebama grupe.</li> <li>6. Facilitator predstavlja glavne tačke istraživanja iz priručnika o vinčanskoj civilizaciji, strukturi i svakodnevnom životu.</li> </ol>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Mir, saradnja, solidarnost, empatija, kulturno naslijeđe, istorija

### Plan radionice 3– Treći dio

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Energetski krug</b>
<b>Broj vježbe</b>	Dva
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Da se “probije led” između učesnika;</li> <li>• Da se učesnici “zagriju”;</li> <li>• Naglasak je na učešću svakog učesnika.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Srednji
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potrebni materijali</b>	nije primjenjivo
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Napravite krug.</li> <li>2. Facilitator se okreće udesno i uspostavlja kontakt očima sa osobom koja se nalazi neposredno sa desne strane i pljeska rukama sa njima.</li> <li>3. Ova osoba zatim pravi isti gest sa osobom sa njene desne strane, prenoseći pljesak.</li> <li>4. Dozvolite da se pljesak pomjeri po krugu nekoliko puta bez iščekivanja ili odlaganja, dok se ne dobije ritmični tok pljeskanja koje ide u krug bez prekida.</li> <li>5. Facilitator zatim mijenja pravac pljeskanja tako da on pređe na osobu sa lijeve strane i</li> </ol>	



prođe kroz unaokolo.

6. Kada je to jasno utvrđeno, facilitator objašnjava da svaki pojedinac u krugu može prenijeti energiju pljeskanja svojoj neposrednoj desnoj ili lijevoj strani.

7. Kada je ta akcija utvrđena, facilitator uvodi zvuk, na primjer „jo“ ili „ho“ ili „ha“, tako da učesnici plješću i ispuštaju ovaj zvuk istovremeno dok prenose energiju po krugu. Facilitator uspostavlja kontakt očima sa osobom sa njegove/njene desne strane, plješće rukama i pravi glasno energično vokalizovanje „ha“, koje se prenosi istovremeno kao jedan gest. Zvuk/gest treba da bude moćan i energičan i da uključuje potpunu posvećenost tijela i glasa.

8. Pljesak/zvuk se takođe može poslati preko dijagonale kruga. Brzina treba da ostane ista, pljesak se brzo kreće preko kruga isto kao i oko kruga, a naglasak treba da bude na kontaktu očima i snažnoj želji da gest pogodi metu.

9. Facilitator zatim kratko govori o tome kako brže prenijeti pljesak, tako što su svi spremni i prisutni „u trenutku“. Pogledajte termin u nastavku.

10. Kada je grupa vješta u ovome, voditelj može uspostaviti pravilo da se „zdravo“ šalje u desnom smjeru, a reč „zbogom“ u lijevom smjeru. Varijacija je da svaka osoba radi svoj sopstveni zvuk i gest.

<b>Ključni pojmovi</b>	Biti prisutan, koordinacija, timski rad, fokus, stvaranje timskog mentaliteta
------------------------	---

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Hipnoza rukom</b>
<b>Broj vježbe</b>	Tri
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Da se “probije led” između učesnika;</li> <li>● Da se učesnici “zagriju”;</li> <li>● Zajednički rad;</li> <li>● Izgradnja povjerenja.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Srednji
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potrebni materijali</b>	nije primjenjivo
<b>Uputstva</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Učesnici hodaju nasumično po prostoriji, uvijek idući ka praznom prostoru.</li> <li>2. Facilitator kaže „stani“ i učesnici se uparuju sa osobom koja im je najbliža.</li> <li>3. Facilitator bira jednu osobu sa kojom će ilustrovati vježbu; facilitator stavlja dlan svoje ruke (otprilike pola metra) od lica učesnika. Facilitator objašnjava da je učesnik sada „hipnotisan“ i da se uvijek mora održavati razmak između voditeljeve ruke i lica učesnika. Facilitator zatim pomjera svoju ruku naprijed-nazad, a učesnik treba da je prati svojim licem. Facilitator može da hoda naprijed ili nazad, da se kreće gore ili dole, itd.</li> <li>4. Parovi zatim odlučuju ko je A i B. A stavlja svoju ruku ispred lica B, sa vrhovima prstiju u ravni sa linijom kose i oko pola metra udaljeno od lica. A vodi B po sobi, uvijek vodeći računa da je lice B jednako udaljeno od A-ove ruke i izbjegavajući druge učesnike.</li> <li>5. Kada su A i B dovoljno vježbali, uloge se mijenjaju tako da B sada vodi, a A slijedi.</li> <li>6. Facilitator traži tri volontera. A ispruži obje ruke tako da dlanovi budu okrenuti ka spolja. B i C zatim stavljaju lice ispred svake ruke. Kako A pomjera ruke tako se B i C kreću u skladu</li> </ol>

sa tim. Učesnici se zatim mogu podijeliti u grupe od po tri i ovaj dio vježbe se može razraditi. Mijenjati uloge tako da svo troje u svakoj grupi imaju šansu da vode.

Neka pitanja koja bi facilitator mogao postaviti:

- Koji dio vježbe vam je bio lakši? Voditi ili pratiti?
- Da li je vođa olakšao praćenje ili ga je otežavao? Kako su to otežavali? Prebrzo pomjerajući ruku tako da je postalo teško pratiti?
- Ko ima najveću kontrolu ili moć u ovoj vježbi? Vođa ili sljedbenik? Da li je vođa ponekad zloupotrebio ovu moć ili iskorišćavao drugu osobu? Kako? Zašto?

Može uslijediti kratka diskusija o moći i jednakosti. Na primjer, u vezi, ljudi često mogu da eksploatišu jedni druge umjesto da rade u harmoniji.

<b>Ključni pojmovi</b>	Fokus, povjerenje, timski rad, vođstvo, praćenje
------------------------	--

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Putovanje kroz vrijeme za mir</b>
<b>Broj vježbe</b>	Četiri
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Koristiti pozorišne tehnike za istraživanje i prenošenje historijskog gradiva, podstičući kreativnost i dublje bavljenje temom</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Visok
<b>Energija vježbe</b>	Srednja/Visoka
<b>Potrebni materijali</b>	nije primjenjivo

#### Uputstva

Prije strukturiranja tri slike učesnici treba da razgovaraju o temi. Evo nekoliko korisnih pitanja za diskusiju:

Koje odlike vinčanske kulture ističu njihov miran način života?

Kako je pristup Vinčanaca svakodnevnom životu, trgovini i zanatstvu odražavao njihovo mirno društvo?

Kako nam razumijevanje i uvažavanje drugih kultura može pomoći da gradimo mir danas? Kako je kulturna razmjena među drevnim civilizacijama doprinijela njihovom mirnom suživotu?

Šta mislite kako su Vinčanci rješavali nesuglasice i održavali harmoniju unutar svoje zajednice?

- Nakon diskusije, facilitator objašnjava principe Teatra slika. Pozorišna slika uključuje korišćenje naših tijela za stvaranje nepokretnih slika ili prizora za pričanje priče. Zaleđenu sliku ili tablo kreira grupa koja radi zajedno i idealno bi bilo da prikaže ključni trenutak akcije. Svaki član tima doprinosi timskoj slici. Slika je neka vrsta trodimenzionalnog kadra, koji izražava temu vezano za međuljudske odnose, jer je slika napravljena od ljudskih statua koje komuniciraju jedan trenutak radnje iz priče ili događaja.

- Grupa će biti podijeljena u manje grupe od po tri i od svake male grupe će se tražiti da

odluči o priči koju želi da ispriča, bilo na osnovu rada koji je prethodno urađen tokom radionica ili rada sa zadatom temom. Grupa treba da razmjeni nekoliko priča ili ideja, a zatim da izabere jednu za rad. Grupi treba da bude jasno gdje se priča odvija, ko su likovi i šta je glavna radnja, početak i precizan kraj.

3. Nakon što se odluči za priču, grupa svojim tijelima stvara tri nepokretne slike. Učesnici postaju likovi, zamrznuti usred radnje unutar „zaleđene slike“, poput statua, koristeći svoja tijela da pokažu kolektivni stav. Podsjetite svaku grupu da što potpunije istražuje sliku u smislu emocija, gestova, izraza lica, upotrebe tijela i prostora. Glumci koriste svoja tijela u okviru prizora da bi sugerisali šta likovi rade, kako reaguju jedni na druge na situaciju koja se dešava u trenutku. Tablo treba da ima jaku tačku fokusa i da ima varijacije kao što su različiti nivoi, akcije i namjere suprotstavljenih likova. Grupa mora da osmisli slike sa kojima se svi članovi slažu.

4. Prva slika prikazuje svjetsko stanje ugnjetavanja kakvo sada postoji, stvarnu sliku stvarnog ugnjetavanja, kakve stvari sada stoje.

5. Treća slika prikazuje sliku iz mirnog vremena u istoriji. Treća slika je slika suprotna prvoj.

6. Druga slika će pokazati mogući način prelaska od stvarnog ka istorijskom.

7. Facilitator se kreće od grupe do grupe i prelazi preko glavnih tačaka teme i strukturiranja slika i improvizacije, pazeći da svi budu precizni i jasni sa svojom improvizacijom i nudeći savjete i ohrabrenje po potrebi.

8. Sjedišta za publiku su raspoređena tako da su okrenuti prema predviđenom prostoru za igru. Voditelj odlučuje o redosljedu prikazivanja svake grupe, koje nastupaju jedna po jedna, predstavljajući svoje slike. Publika se podsjeća da gleda tiho i sa poštovanjem i da pamti svoje komentare za kasnije, dok se djelo ne predstavi. Za početak, učesnici grupe jedan zauzimaju svoju pozu i drže prvi tablo. Na signal facilitatora, oni zatim zauzimaju i drže sliku dva (kroz promjenu usporenog snimka); najzad, na signal facilitatora zauzimaju i drže sliku tri kroz promjenu usporenog snimka.

9. Nakon što grupa jedan pokaže tri slike publici, od onih koji gledaju se traži da ukratko prokomentarišu ono što su vidjeli, fokusirajući se na ono što slike sugerišu. Diskusija treba da se fokusira na priču i slike i prirodu transformacije od stvarne do idealne slike. Pitajte „šta možemo da uzmemo od svake slike i zašto?“ Pitajte kako svaka grupa prenosi akciju scene i zatražite da se ponude ideje koje mogu doprinijeti komunikaciji akcije unutar scene.

10. Zapamtite da ne postoje tačni ili pogrešni odgovori; učesnici jednostavno otvaraju područja za diskusiju dok istražuju šta određena tema znači u ovom trenutku.

<b>Ključni pojmovi</b>	Vinča, slika, intervencija
------------------------	----------------------------

<b>Naziv vježbe</b>	<b>Promišljanja i utisci</b>
<b>Broj vježbe</b>	Pet
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Da se pruži prilika učesnicima da podijele svoja razmišljanja i osjećanja u vezi sa radionicom i kako su je doživjeli;</li> <li>● Uvidi i planiranje sljedeće radionice ili serije radionica.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak ka visokom

<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potrebni materijali</b>	nije primjenjivo
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Učesnici sjede u krugu.</li> <li>2. Facilitator počinje promišljanje i dijeljenje utisaka sumirajući ono što je urađeno tokom radionice.</li> <li>3. Facilitator zatim traži od učesnika da razmotre kako su data uputstva, redoslijed vježbi u okviru radionice i načine podsticanja učešća i davanja povratnih informacija u toku radionice.</li> <li>4. Facilitator tada može da postavi pitanja kao što su: <ul style="list-style-type: none"> <li>● Šta vam se najviše dopalo na radionici?</li> <li>● Šta ste naučili na radionici?</li> <li>● Šta ste mislili o vježbama i njihovoj dužini?</li> <li>● Da li je bilo tema za diskusiju ili vježbi zbog kojih ste se osjećali neprijatno i niste bili voljni da u njima učestvujete?</li> </ul> </li> <li>5. Da biste zatvorili radionicu i razmislili o obavljenom poslu, uradite vježbu „Završna vizuelizacija“. Zamolite učesnike da zatvore oči i razmišljaju o svijetu u kome postoje jednakost i ljudska prava za sve; da u svom umu zamisle svijet bez ugnjetavanja i diskriminacije.</li> <li>6. Jedno po jedno zamolite svaku osobu da kaže jednu riječ kojom bi opisao/la ovaj novi svijet.</li> <li>7. Facilitator zatim obilazi krug i traži od svakog učesnika da završi rečenicu „Zovem se _____ i danas sam naučio da za postizanje mira treba da_____.“</li> <li>8. Zatim se svi opuste, protresu ruke, noge i na kraju cijelo tijelo uz dodavanje zvuka.</li> <li>9. Čestitajte svima na učešću u radionici i zamolite sve da, na znak facilitatora, zajedno aplaudiraju kako bi završili radionicu.</li> </ol>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Biti prisutan, koordinacija, timski rad, fokus, stvaranje timskog mentaliteta

## Kolaborativni pozorišni pristup istoriji i miru

Aeropljo teatar: Grčka

Naziv modula	Kolaborativni pozorišni pristup istoriji i miru
<p><b>Sažetak – opis modula</b></p>	<p>Kolaborativne pozorišne metode nude dinamičan i privlačan način istraživanja istorije i fenomena mira. Aktivnim uključivanjem učesnika u kreativni proces, ove metode mogu pružiti duboko i lično razumijevanje istorijskih događaja i koncepta mira.</p> <p>Kolaborativne pozorišne metode su povezane sa Procesnim teatrom, Forum teatrom, Plejbek pozorištem, Pozorištem zajednice, kao i Živim pozorištem.</p>
<p><b>Ciljevi učenja/ciljevi modula</b></p>	<p>Kolaborativne pozorišne metode mogu stvoriti snažno i transformativno obrazovno iskustvo, podstičući dublje razumijevanje istorije i važnosti mira.</p> <p>Ovo uključuje:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Istorijsko razumijevanje;</li> <li>● Kritičko mišljenje i analizu;</li> <li>● Empatiju i emocionalnu inteligenciju;</li> <li>● Komunikaciju i saradnju;</li> <li>● Kreativno izražavanje;</li> <li>● Lični rast i samopouzdanje;</li> <li>● Kulturna svijest i raznolikost;</li> <li>● Građanski angažman i društvenu odgovornost.</li> </ul>
<p><b>Ishodi učenja modula</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Povjerenje i saradnja: zajednički rad na pozorišnim projektima njeguje povjerenje, saradnju i timski duh među učesnicima;</li> <li>● Kolektivni identitet: zajednička iskustva u pozorištu mogu pomoći u izgradnji osjećaja kolektivnog identiteta i zajednice;</li> <li>● Analitičke vještine: učesnici analiziraju složena društvena pitanja i sukobe, poboljšavajući svoje sposobnosti kritičkog mišljenja;</li> </ul>
<p><b>Teorijska osnova/pristup</b></p>	<p>Ideje iza pozorišnih metoda kolaborativnog obrazovanja proizlaze iz nekoliko glavnih ideja i koncepata, a to su:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Pristup usmjeren na osobu: ovaj metod se fokusira na to da obrazovanje svakog učesnika bude prilagođeno njihovim specifičnim potrebama, interesovanjima i uzrastu. Razlikuje se od formalnih metoda zasnovanih na uobičajenom kurikulumu, jer podržava prilagodljiviji i senzitivniji način podučavanja i učenja.</li> <li>● Učenje kroz iskustvo i osjetljivost: progresivni</li> </ul>

	<p>obrazovni pokret Džona Džuija podržava učenje kroz iskustvo; u pozorištu, učenje se zasniva na sopstvenim iskustvima učesnika.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Razvoj cijele osobe: mnoge alternativne škole naglašavaju rast cijele osobe, uključujući mentalni, emocionalni, društveni, fizički i duhovni razvoj.</li> </ul> <p>Metode alternativnog pozorišnog obrazovanja su zasnovane na ovim teorijama. One imaju za cilj da uključe učesnike i na mentalnom i na emocionalnom nivou, podstičući ih da kritički razmišljaju, budu kreativni, posebno razmatrajući društvene fenomene kao što su mir, rat, siromaštvo, emigracija, itd.</p>
<p><b>Metode učenja i podučavanja</b></p>	<p>Nekoliko glavnih načina na koje se predaju i uče vještine pozorišne saradnje o miru i istoriji su:</p> <p>Kolaborativne pozorišne metode naglašavaju koliko je važno koristiti angažovane i grupne aktivnosti kada se pozorište koristi za podučavanje i učenje o istoriji i miru.</p> <p>Pokazalo se da <b>interaktivna pozorišna iskustva</b> pomažu ljudima da zapamte ono što su naučili, da se osećaju bolje u učenju istorije, da razumiju kako su se drugi ljudi osjećali u prošlosti i postanu zainteresovaniji za scensku umjetnost i kulturu.</p> <p><b>Procesni teatar:</b> Ovaj metod gradi društvenu ontologiju gledanjem i razumijevanjem situacija i omogućavanjem različitih načina rada. Koristi se u izgradnji mira i podsticanju rasta, pokazujući kako umjetnost može doprinijeti rješavanju problema.</p> <p><b>Mirotvorno pozorište</b> je grupni napor koji uključuje umjetnike, ljude iz različitih oblasti i ljude iz same sredine kako bi promijenili način na koji se doživljavaju sukobi i kako bi podržali mir. Govori o tome kako pozorište može pomoći ljudima da razumiju kulture drugog i na miran način rješavaju svoje razlike.</p> <p><b>Integracija umjetnosti:</b> Ovaj metod se koristi da pomogne učesnicima da budu što bolji u zadatim društvenim okvirima, uključujući razumijevanje istorije i kako se osjećaju kada je uče. Takođe, metod čini ljude zainteresovanijim za istoriju i izvođačke umjetnosti.</p>

	<p><b>Kultura kao oruđe mira:</b> Tokom istorije, pozorište se koristilo kao kulturno oruđe za promovisanje mira. Može se koristiti da pomogne ljudima da razumiju druge kulture i pronađu mirna rješenja.</p>
<p><b>Detaljan opis modula</b></p>	<p>Kolaborativne pozorišne metode nude dinamičan i privlačan način istraživanja istorije i fenomena mira. Aktivnim uključivanjem učesnika u kreativni proces, ove metode mogu pružiti duboko i lično razumijevanje istorijskih događaja i koncepta mira.</p> <p><b>Procesno pozorište</b> je proces kolaborativnog stvaranja gdje učesnici kolektivno kreiraju predstavu od nule.</p> <p><b>Istorijska rekonstrukcija:</b> učesnici istražuju istorijski period ili događaj, a zatim osmišljavaju scene koje podražavaju različite perspektive tog vremena.</p> <p><b>Improvizacija i igranje uloga (<i>role playing</i>):</b> Kroz vježbe i igre improvizacije, učesnici mogu ući u cipele istorijskih ličnosti, mitskih, bajkovitih likova ili običnih ljudi. Ovo pomaže razumijevanju složenosti i ljudskih emocija koje su u pozadini istorijskih događaja.</p> <p><b>Forum teatar</b> koji je razvio Augusto Boal podstiče interakciju publike i poziva je da istražuje alternativna rješenja društvenih pitanja.</p> <p><b>Scenariji za rješavanje sukoba</b> podrazumijeva pravljenje scene koja prikazuju istorijske sukobe ili mirovne pregovore. Publika može intervenirati da predloži alternativne akcije ili dijalog, istražujući kako različiti izbori mogu dovesti do mira.</p> <p><b>Interaktivne debate:</b> Likovi koji predstavljaju različite istorijske ličnosti ili gledišta raspravljaju o ključnim pitanjima. Članovi publike mogu da se uključe da podrže ili dovedu u pitanje izložene perspektive, podstičući dublje razumijevanje istorijskog konteksta.</p> <p>U <b>plejbek teatru</b>, članovi publike dijele lične priče, uspomene i bajke kojih se sjećaju, a glumci zatim spontano izvode ove priče.</p> <p><b>Lične istorije mira:</b> učesnici dijele priče o vremenima kada su doživjeli mir ili sukob u svojim životima. Ovi lični narativi mogu se povezati sa većim istorijskim događajima, naglašavajući</p>

	<p>kako istorija utiče na pojedince (tj. članove porodice koji su otišli u rat).</p> <p><b>Kolektivno pamćenje:</b> grupe mogu da dijele svoja kolektivna sjećanja na značajne istorijske događaje i da ih vide kako se reprodukuju, podstičući zajedničko razumijevanje istorije i njenih posljedica po zajednicu.</p> <p><b>Pozorište zajednice:</b> ovakav pristup uključuje lokalnu zajednicu u stvaranje i izvođenje pozorišnih događaja.</p> <p><b>Lokalne istorije:</b> Uključuju članove zajednice u istraživanje sopstvene istorije, posebno u vezi sa mirom i sukobom. Ovo može uključivati usmenu istoriju, arhivska istraživanja i stvaranje predstava koje odražavaju iskustva zajednice.</p> <p><b>Međugeneracijski projekti:</b> Uključuju različite generacije u razmjenu iskustava i perspektiva o istorijskim događajima, podstičući dijalog i razumijevanje između različitih starosnih grupa.</p>
<b>Procjena modula</b>	Zavisí od facilitatora
<b>Ocjena modula</b>	Zavisí od facilitatora, institucije, zemlje.
<b>Izvori i obavezna literatura</b>	<p><i>Improvisations in Creative Drama: Workshops and Dramatic Sketches for Students</i> by B. Keller (1988)</p> <p><i>Improvisation for the Theatre</i> by V. Spolin (1983)</p> <p><i>Theatre Games for groups: A Handbook for educators</i> by V. Spolin (1986)</p> <p><i>Story Drama: Reading, Writing &amp; Role-playing Across the Curriculum</i> by D. Booth (1994)</p> <p><i>Improvisation with Favorite Tales</i> by R. Heinig (1992)</p> <p><i>History in the Spotlight: Creative Drama and Theatre Practices for the Social Studies Classroom</i> by S. Fennessey (2000)</p> <p><i>Creative Drama for the Classroom Teacher</i> by R. Heinig (1992)</p> <p><i>Theatre of the Oppressed</i> by A. Boal (1985)</p> <p><i>Games for Actors and Non-actors</i> by A. Boal (1992)</p> <p><i>Legislative Theatre: Using Performance to Make Politics</i> by A. Boal (1999)</p>
<b>Dodatna literatura</b>	<i>Research in Drama Education</i> by a group of authors
<b>Izvori na internetu, časopisi, ostalo</b>	<p><a href="https://www.goodreads.com/en/book/show/535850.Legislative_Theatre">https://www.goodreads.com/en/book/show/535850.Legislative_Theatre</a></p> <p><a href="https://news.harvard.edu/gazette/story/2003/12/augusto-">https://news.harvard.edu/gazette/story/2003/12/augusto-</a></p>



	<a href="https://boals-theatre-of-the-oppressed/">boals-theatre-of-the-oppressed/</a> <a href="https://archive.org/details/imaginingtolearn0000wilh">https://archive.org/details/imaginingtolearn0000wilh</a>
<b>Dodatna literatura</b>	<p>Heda project for Democracy  <a href="https://theatrestudies.gr/the-heda-method/">https://theatrestudies.gr/the-heda-method/</a></p> <p>Aesop project for Storytelling  <a href="http://aesop-project.eu/">http://aesop-project.eu/</a></p>

### Plan radionice 1

<b>Naziv radionice</b>	<b>Ako želiš mir pripremi se za rat: hronologija ličnosti</b>
<b>Ciljevi radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Da se razumije kako su (lične) istorijske odluke uticale na svijet i kako su povezane sa geografskim granicama;</li> <li>● Predstaviti velike istorijske ličnosti koje su imale suštinsku ulogu u globalnom miru i upoznati učesnike sa velikim odlukama koje su promijenile istoriju;</li> <li>● Poboljšati razumijevanje istorijskih prekretnica povezanih sa mirom i ratom.</li> </ul>
<b>Ishodi učenja radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Razvijeno razumijevanje političkog odnosa moći u vezi sa velikim odlukama;</li> <li>● Stimulisano učenje putem analize ključnih odluka;</li> <li>● Razvijena kreativnost;</li> <li>● Povećana svijest o posljedicama političkih odluka.</li> </ul>
<b>Trajanje</b>	90 minuta
<b>Ime autora/ke</b>	Nikolas Kamtsis, Aeroplio teatar, Grčka
<b>Umjetničke forme</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pozorišni izraz kroz dijalog</li> <li>● Impersonacija</li> <li>● Pričanje priča</li> </ul>
<b>Učesnici</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Maksimalno 20</li> </ul>
<b>Broja facilitatora potrebnih po grupi</b>	Jedan
<b>Metode učenja i podučavanja</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Teorija;</li> <li>● Istorijska istraživanja;</li> <li>● Kreativna praksa.</li> </ul>

<b>Potrebni resursi i materijali</b>	<p>Facilitator i učesnici.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Papirna traka dugačka nekoliko metara;</li> <li>● Listovi papira;</li> <li>● Marker / olovke / bojice;</li> <li>● Projektor ukoliko facilitator odluči da nešto predstavi.</li> </ul>
<b>STRUKTURA RADIONICE</b>	
<b>Uvod</b>	<p>Ova radionica u nazivu citira čuvenu izreku: Ako hoćeš mir, pripremi se za rat, koja jasno pokazuje kako su ove za naš život tako važne ideje međusobno povezane. Jedno bez drugog ne može postojati, a iza odluka koje donose lideri od velikog značaja, stoji jedan čovjek koji može da promijeni tok istorije. Tako ćemo saznati gdje i ko je donio odluke, a ostalo je postalo istorija.</p> <p>Studija slučaja <i>Hronologija ličnosti</i> je dinamična i interaktivna metoda za istraživanje istorije 20. vijeka kroz analizu uticajnih ličnosti. Kombinujući istraživanje, prezentaciju i pozorišnu rekonstrukciju, učesnici ne samo da uče o značajnim ličnostima i njihovim doprinosima miru, već i razvijaju vještine istraživanja, kritičkog mišljenja, saradnje i kreativnog izražavanja. Aktivnost kulminira bogatijim razumijevanjem istorije, sagledanom kroz uticajne živote onih koji su je oblikovali.</p> <p><b>Demonstracija i prezentacija:</b> Nakon što je početni vremenski niz završen, svaka grupa predstavlja ličnosti koje je postavila, pružajući kratak pregled njihovog života i rada, naglašavajući njihov doprinos miru. Ovaj segment omogućava učesnicima da steknu dublji uvid u značajne doprinose miru svake od ličnosti.</p>
<b>Tjelesne i glasovne aktivnosti zagrijavanja i igre.</b>	<p>Vježbe</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Kreativno istezanje tijela.</li> <li>2. Ledolomac: Upoznajte svoje kolege učesnike. Predstavite ih.</li> <li>3. Vjerujte drugima.</li> </ol> <p>Flip knjiga/knjiga za listanje Centra za visoko obrazovanje pozorišnih studija</p> <p><a href="https://issuu.com/home/docs/42l3n24e1cv">https://issuu.com/home/docs/42l3n24e1cv</a></p>
<b>Glavna lekcija sa vježbama i glavna tema</b>	<p>Kompletna vježba, maksimalno 45 minuta</p> <p><b>Faza 1: priprema</b></p> <p>Facilitator je unaprijed pripremio i odštampao mnogo slika poznatih ličnosti iz politike, kulture, nauke i sporta koje su imale ključnu ulogu u</p>

izgradnji mira.

Ove ličnosti treba da budu dobro poznate učesnicima (odluka je facilitatora da li će napisati ime ispod svake slike ili će imati imena odvojeno da bi dodali još jednu fazu u aktivnosti sa učesnicima koji spajaju odgovarajuće slike sa imenom, a potom i datumom).

Neizbježno će izabrane ličnosti takođe imati neku vezu sa ratom, ali će njihove pozicije i filozofije biti jasno za mir.

### **Faza 2: Na mjestu sastanka grupe.**

Papirna traka dugačka nekoliko metara je raširena po prostoriji. Upravno na ovu dugačku papirnu traku mali komadi papirne trake se ubacuju jedan po jedan iznad i ispod dugačke papirne trake. Kredom se ispisuje hronologija 20. vijeka, na svakih 10 ili 5 godina u zavisnosti od centralnog perioda aktivnosti koju facilitator želi da pokrije.

Grupa učesnika je podijeljena u dvije podgrupe. Jedna grupa će staviti fotografije ličnosti u hronologiju ispod crte, a druga grupa u one iznad.

Voditelj razbacuje papire sa fotografijama ličnosti po prostoriji, a učesnici trče okolo i sakupljaju što više mogu da ih stave u hronologiju, u period u kom su djelovali, živjeli i kom su pripadali (npr. Čerčil 1940, Ruzvelt 1943. kada je Amerika ušla u rat, Lenjin 1917. itd.).

Za godine koje nisu baš u deceniji, slike su umetnute između (npr. Lenjin između 1910. i 1920.).

### **Faza 3: Istraživanje/akcija**

- Za osobe koje su nepoznate i za koje ne znamo detalje o njihovim životima i postupcima učesnici koriste pametne telefone i brzo istražuju. Na osnovu ovog istraživanja postavljaju portrete ličnosti u vremensku liniju i kreiraju istoriju 20. vijeka prateći, ne događaje, već ličnosti koje su doprinijele njenom oblikovanju.
- Pobjednik je ekipa koja prva završi.
- Demonstracija/prezentacija: učesnici predstavljaju ličnosti koje pripadaju njihovoj grupi sa kratkim osvrtom na njihov život i rad, ističući mirovne aspekte njihovih života.

### **4. faza: Pozorišna radnja. Dijalog.**

- Učesnici biraju jednu ili više ličnosti koje su istorijski povezane jedna sa drugom i stvaraju dijaloge koji su doveli do nekih važnih događaja.

- Dijalog može biti, na primjer, zamišljeni telefonski poziv Čerčila Ruzveltu.
- Rasprava o argumentima za odlazak u rat.
- Glavni argument je da bi se rat završio samo ukoliko velika sila poput Amerike uđe u Drugi svjetski rat.

Čerčil: Frenk, jesi li to ti?

Ruzvelt: Jesi li ti Vinston?

Čerčil: Slušaj, Frenk. Neophodno je intervenirati. Evropa je na ivici kolapsa. Samo bi intervencija velike sile mogla da slomi osovina Njemačke, Italije i Japana.

Ruzvelt: Nisam želio da idem u rat do sada. Ovaj rat je evropska stvar, a mi smo daleko, cio okean nas dijeli.

Čerčil: Ne, to nije tačno. Nismo tako daleko. Tako je i Staljin govorio, da je Rusija daleko, ali Hitler se sprema da napadne Rusiju i stigne do Moskve.

*(drugi učesnik interveniše i kaže Ruzveltu da ima hitan telefonski poziv iz baze Pearl Harbor)*

Glas na telefonu: Gospodine Predsjedniče, katastrofa. Japanci bombarduju Pearl Harbor. Izgubili smo deset brodova. Ovde je pakao.

Ruzvelt: Onda je to jednosmjerna ulica. Amerika ide u rat.

Čerčil: Hvala Bogu da ste to shvatili.

Ruzvelt: Bio si u pravu. Ipak nismo tako daleko.

Čerčil: Volio bih da ste to razumjeli prije nego što su sve ove posljedice postale tako bolne za Ameriku. Zapamtite ovo: „Ako želite mir, dobro se pripremite za rat“.


Mnogo više učesnika može intervenirati i učestvovati u dijalogu. U zavisnosti od istraživanja, mašte i saradnje učesnika i podsticaja facilitatora.

Ideje za postavljanje pozorišne scene:

- Mogla bi biti izrežirana bolnička scena sa Amerikancima pogođenim bombama.
- Ljudi su mogli dolaziti i odlaziti, donoseći Čerčilove poruke sa fronta.
- Vojnici iz mnogo različitih mjesta mogu da ispričaju priču (dalje istraživanje).

**Opuštanje i predah**

Trajanje: 5-15 minuta u zavisnosti od veličine grupe.

	<p>Unutrašnje rezonovanje i tvrdnja:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Razmislite i izaberite glavne tačke, teme ili ideje koje su vam se javile tokom ove radionice.</li> <li>● Poduhelitate lične slike koje je radionica izazvala.</li> </ul>
<b>Refleksija i povratna informacija</b>	<p>Trajanje: 10-15 minuta          Refleksija i povratna informacija          Naziv vježbe: Fokusiranje na teme od interesa:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Danas smo naučili nešto novo</li> <li>2. Sjajna osoba za uzor.</li> <li>3. Negativna ili pozitivna tačka interesovanja</li> </ol>
<b>Prilozi</b>	<p>Fotografije</p> 
<b>Izvori i obavezna literatura</b>	<p>Winston Churchill: How a flawed man became a great leader          By John Simpson World Affairs Editor  <a href="https://www.britannica.com/study/world-war-ii-leaders">https://www.britannica.com/study/world-war-ii-leaders</a></p>
<b>Procjena /Ocjena radionice (po potrebi)</b>	<p>Za vrijeme radionice Refleksija i povratna informacija</p>

### Plan radionice 2 – Prvi dio

<b>Naziv radionice</b>	<b>Povratak mudracima: Praroditelji, o ratu i njegovim užasima</b>
<b>Sažetak</b>	<p>Sadržaj studije slučaja odnosi se na proučavanje tekstova velikih filozofa i historičara klasične Grčke. Platon/Sokrat, Aristotel, Tukidid govore o ratu i njegovim lošim stranama i vrlinama mira, u skladu sa njihovom filozofijom i učenjem.</p> <p>Prema filozofiji Platona, Aristotela i Tukidida, kada je rat između dvije ili više država ili saveza opravdan, a kada nije?</p> <p>Na kojim principima se zasnivaju njihovi stavovi? Mođusobno</p>

	<p>poštovanje i vrijednosti mirnog suživota ljudi, naroda i država.</p> <p>Šta je zajedničko ratovima? Uzroci i okolnosti ratova kroz vijekove. Kako je individualna odgovornost vođa povezana sa kolektivnim uticajem ratova na zemlje i narode?</p>
<b>Ciljevi radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Proučavanje tekstova starogrčkih filozofa;</li> <li>● Razumijevanje rata i njegovih zala, kao drevni razgovor;</li> <li>● Razumijevanje vrlina mira kao filozofskog koncepta;</li> <li>● Zajedničke odlike ratova kroz istoriju;</li> <li>● Analiziranje individualne odgovornost lidera u odnosu na rat;</li> <li>● Kolektivni uticaj rata na ljude i zemlje.</li> </ul>
<b>Ishodi učenja radionice</b>	<p>Po završetku ove radionice, polaznik će moći da:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Razumije ulogu rata i mira u istoriji i njegov uticaj na ljude i zemlje;</li> <li>● Prepozna starogrčke filozofe i njihovu misao;</li> <li>● Shvati uticaj starogrčkih filozofa na naš savremeni svijet;</li> <li>● Koristi pozorišne dijaloge kako bi zapamtio istoriju.</li> </ul>
<b>Teorijska osnova/pristup</b>	<p>Antički filozofi kao što su Platon, Aristotel i Tukidid dali su značajan doprinos zapadnoj filozofiji i političkoj teoriji. Njihove ideje nude uvid u prirodu sukoba, principe upravljanja i etiku rata i mira. Platonovo idealno stanje, pravda i harmonija, kao i alegorija pećine mogu se koristiti za podučavanje učesnika o pravdi, upravljanju i u uslovima mira. Aristotelova filozofija u prvi plan stavlja vrlinu i moralni karakter, ističući ulogu države u postizanju dobrog života građana.</p> <p>Tukididova istorijska analiza politike moći, kao što je Peloponeski rat, pruža detaljan prikaz sukoba između Atine i Sparte. On takođe naglašava ulogu ljudske prirode u sukobu, sugerišući da strah, čast i interes pokreću sukobe.</p> <p>Ovi filozofi se mogu integrisati u nastavni plan i program kroz komparativnu analizu i filozofske debate. Upoređujući Platonov idealizam, praktičnu etiku Aristotela i Tukididov realizam, polaznici mogu razviti nijansirano razumijevanje mira i sukoba. Baveći se ovim drevnim filozofima, učesnici stiču istorijske i filozofske uvide koji su ključni za razumijevanje i rješavanje pitanja mira i rata u savremenom svijetu.</p>
<b>Metode učenja i</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Istraživanje prošlosti, istorije na zanimljive, kreativne načine</li> </ul>

<b>podučavanja</b>	fokusiranjem na temu. <ul style="list-style-type: none"> <li>● Kritičko mišljenje kroz kreativne postupke kao što su pozorište i umjetnost.</li> </ul>
<b>Izvori i obavezna literatura</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Aristotle, <i>Nikomahova etika</i>.</li> <li>● Platon o demokratiji Pripremljeni odlomci Platonova demokratija: odlomci za koje facilitator misli da mu mogu pomoći u radu sa učesnicima</li> </ul>
<b>Dodatna literatura</b>	9 Greek philosophers that shaped our world <a href="https://www.thecollector.com/ancient-greek-philosophers/">https://www.thecollector.com/ancient-greek-philosophers/</a>
<b>Izvori na internetu, časopisi, ostalo</b>	Rich, John, and Graham Shipley. 1993 War and Society in the Greek World. London; New York: Routledge, 1993.

### Plan radionice 2 – Drugi dio

<b>Naziv radionice</b>	<b>Povratak mudracima: Praroditelji, o ratu i njegovim užasima</b>
<b>Ciljevi radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Uvesti primarne istorijske podatke o ratu i miru u staroj Grčkoj;</li> <li>● Upoznati učesnike sa raspravama i procedurama glasanja u ovim drevnim periodima;</li> <li>● Da stimuliše učenje kroz kreativne igre i pozorište;</li> <li>● Poboljšati razumijevanje ključne teme: mira nasuprot ratu, mirne koegzistencije sa susjedima;</li> <li>● Povećati svijest o raznolikosti određenog regiona u antičko doba.</li> </ul>
<b>Ishodi učenja radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Razvijeno razumijevanje starogrčkih filozofa o ratu, miru i strategijama;</li> <li>● Podstaknuti kritičko mišljenje i kreativnost;</li> <li>● Povećana svijest o prednostima mira.</li> </ul>
<b>Trajanje</b>	90 minuta
<b>Autor/ka</b>	Nikolas Kamtsis, Aeroplio Teatar, Grčka
<b>Umjetničke forme</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pozorište</li> <li>● Crtanje, stvaranje simbola.</li> </ul>

<b>Učesnici</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Najviše 20</li> </ul>
<b>Broj facilitatora potrebnih po grupi</b>	Jedan
<b>Metode učenja i podučavanja</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Teorija i literatura</li> <li>• Pozorišni dijalozi</li> <li>• Kreativna praksa</li> </ul>
<b>Potrebni resursi i materijali</b>	<p>Facilitator i učesnici.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Tabla / papiri</li> <li>• Mali bijeli kamenčići za crtanje simbola</li> <li>• Marker / olovke / bojice</li> <li>• 2 male glinene posude</li> <li>• Ozvučenje za muzičku pozadinu</li> <li>• Projektor</li> </ul>
<b>STRUKTURA RADIONICE</b>	
<b>Uvod</b>	<p>Trajanje: maksimalno 20 minuta</p> <p>Facilitator može izabrati kako i na šta će da se fokusira u uvodu, u skladu sa potrebama grupe.</p> <p>Ova radionica nosi naziv <i>Povratak mudracima</i> i fokusira se na analizu pozicije i strategije starogrčkog filozofa o ratu i miru putem kreativne umjetnosti i pozorišta.</p>
<b>Tjelesne i glasovne aktivnosti zagrijavanja i igre</b>	<p>Vježbe</p> <p>Trajanje: maksimalno 20 minuta</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Kreativno istezanje tijela.</li> <li>2. Ledolomac: Upoznajte svog kolegu učesnika. Razgovarajte, pogledajte jedni druge u oči i predstavite im se.</li> <li>3. Vjerujte drugima. Građenje sigurnosti putem grupnih aktivnosti.</li> </ol> <p>Flip knjiga Centra za visoko obrazovanje pozorišnih studija <a href="https://issuu.com/home/docs/4213n24e1cv">https://issuu.com/home/docs/4213n24e1cv</a></p>
<b>Glavna lekcija sa vježbama i glavna tema</b>	<p>Trajanje: 45 minuta</p> <p><b>Faza 1</b> (10 minuta) Crtanje, izmišljanje simbola rata i mira</p> <p>Facilitator postavlja učesnike u krug na udaljenosti od po 70 cm jedni od drugih. Učesnicima daje po dva kamena, bijele ili svijetle boje, i bojice. Od njih se traži da razmisle i izmisle simbol mira i simbol rata i da ga</p>



nacrtaju na kamenju. Kada završe sa slikanjem, kamenje postavljaju tako da se formira krug.

**Faza 2** (20 minuta) Čitanje odlomaka Platona i Aristotela.

Facilitator je odabrao kratke odlomke iz:

– Platona (*O demokratiji, Fedon*) i

– Aristotelova (*Nikomahova etika*)

Odlomci se tiču mira, mirnog suživota, poštovanja drugog. Odlomci se dijele učesnicima kako bi što više njih učestvovalo. Učesnici čitaju tekstove kako bi stekli jasniju predstavu o vrijednostima mira u odnosu na rat.

Facilitator može sam da odluči da li će faza 2 poprimiti oblik pozorišnog monologa/predavanja sa poverpointom ili projekcijom na platnu.

**Faza 3** (15 minuta): Čitanje i gluma. Dijalog.

Učesnik u prethodnom dogovoru sa facilitatorom dolazi kao glasnik i donosi pismo od Tukidida. Pismo je kompozicija Tukididovih tekstova sa savremenim i aktuelnim elementima ratova, ratnih sukoba, gubitka mira u različitim regionima svijeta (u ovom slučaju i u vrijeme pisanja, pismo govori o ratu u Ukrajini).

Facilitator čita Tukididovo pismo koje uključuje Atinjane i Milonjane (stanovnike ostrva Milos), dijalog koji je demonstracija sile i tvrdnja atinske superiornosti nad Milonjanima koji insistiraju da ostanu neutralni u Peloponeskom ratu.

**Faza 4** (30 minuta) Promišljanje i utisci u grupama

Nakon prethodne aktivnosti, facilitator dijeli učesnike u manje grupe od po 4-5 i postavlja pitanje za diskusiju svakoj grupi prema onome što se čulo:

Da li je na koncu pravo moći ono koje treba da prevlada u odnosima naroda i država ili civilizacijski principi poštovanja i humanosti?

Kakvi su efekti rata na posao, porodicu, obrazovanje, pravdu?

Koje su prednosti mira nad koristima od rata?

Mogu se postaviti i druga pitanja u zavisnosti od fokusa koji facilitator izabere, od zahtjeva kursa i sposobnosti grupe.

	<p><b>5. faza (10 minuta)</b> Presentacija i glasanje</p> <p>Po jedna osoba iz svake grupe iznosi zaključke iz diskusije. Nakon što su prezentacije završene, učesnici uzimaju kamenje i glasaju kao što su to činili drevni preci, tako što bacaju jedan od dva kamena u jednu od dvije kutije ili tegle, dok drugi kamen drže u ruci. Na kraju se prebrojavaju glasovi za i protiv rata i objavljuje se rezultat.</p>
<b>Opuštanje i predah</b>	<p>Trajanje: 5-15 minuta u zavisnosti od veličine grupe.</p> <p>Unutrašnje rezonovanje i tvrdnja:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Razmislite i izaberite glavne tačke, teme ili ideje koje su vam se javile tokom ove radionice.</li> <li>● Podijelite lične slike koje je radionica izazvala.</li> </ul>
<b>Refleksija i povratna informacija</b>	<p>Trajanje: 10-15 minuta</p> <p>Refleksija i povratna informacija</p> <p>Naziv vježbe: Fokusiranje na dvije teme od interesa:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Danas smo naučili nešto novo</li> <li>2. Negativna ili pozitivna tačka interesovanja</li> </ol>
<b>Izvori i obavezna literatura</b>	<p>Justice and the Justification of War in Ancient Greece: Four Authors Tristan K. Husby Connecticut College, <a href="mailto:thusby@conncoll.edu">thusby@conncoll.edu</a> Connecticut College Digital Commons @ Connecticut College <a href="https://digitalcommons.conncoll.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&amp;context=classicshp">https://digitalcommons.conncoll.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&amp;context=classicshp</a></p>

### Plan radionice 3 – Prvi dio

<b>Naziv radionice</b>	<b>Drvo mira: pripovijedanje u zajednici</b>
<b>Sažetak</b>	Kroz ovu simboličku aktivnost i pripovijedanje, grupa uči vrijedne lekcije o miru, razumijevanju i prevazilaženju razlika, njegovanju duha saradnje i jačanju važnosti mira u njihovim zajednicama.
<b>Ciljevi radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pristupiti pojmu kao što je mir kroz pripovijedanje;</li> <li>● Pristupiti pojmu metaforički, kroz alegoriju;</li> <li>● Razumijevanje mira kao filozofskog koncepta u okviru jednostavnih priča;</li> <li>● Korišćenje pripovijedanja kao sredstva za razvoj koncepta.</li> </ul>


<b>Ishodi učenja radionice</b>	<p>Po završetku ovog modula, učenik će biti u stanju da:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Razumije koncept mira (iz jednostavne priče);</li> <li>• Razumije ideju mirnih susjeda;</li> <li>• Koristi pozorišne dijaloge da razvije priču.</li> </ul>
<b>Teorijska osnova/pristup</b>	<p>Zasnovano na konstruktivističkim teorijama učenja, teorijama socijalnog učenja i teorijama psihološkog razvoja, pripovedanje bajki je odličan način da naučite mlade o tome šta znače mir i rat. Ove teorije naglašavaju koliko su priče važne za izgradnju znanja. Bajke pomažu mladima da uspostave veze sa stvarima koje već znaju i da nauče čineći, npr. otkrivanje moralnih i društvenih implikacija priče.</p> <p>Prema teoriji socijalnog učenja, ljudi najbolje uče gledajući, kopirajući i slijedeći dobre primjere. Na primjer, likovi u bajkama često pokazuju hrabrost, ljubaznost i znanje. Djeca mogu koristiti ove priče kao modele za učenje o lošim posljedicama rata i dobrim efektima mira. Teorije psihološkog razvoja pokazuju koliko je kulturno i društveno okruženje važno za učenje. Na primjer, bajke mogu pomoći djeci da nauče osnovne moralne vrijednosti i poboljšaju svoju emocionalnu inteligenciju.</p> <p>Narativno podučavanje koristi priče kako bi pomoglo u organizaciji činjenica i iskustva, držeći pažnju djece i dajući im kulturnu i historijsku pozadinu za razgovor o ratu i miru. Ove priče mogu da govore o kulturnim idealima i prošlim događajima, a podstičući na kritičko razmišljanje, one govore o tome kako da se riješe problemi.</p> <p>Igranje uloga, kreativni zadaci, diskusija i razmišljanje su sve metode koje se mogu povezati sa bajkama. Koristeći ove teorije, instruktori mogu zaista da zainteresuju učesnike, čineći teške koncepte lakšim za razumijevanje i pomažući im da steknu bolji osjećaj šta mir i rat znače.</p>
<b>Metode učenja i podučavanja</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Iscrpno istraživanje našeg naslijeđa i tradicije pripovjedanja.</li> <li>• Dijalog i naracija kao osnova pozorišta.</li> <li>• Igranje uloga (<i>role play</i>).</li> </ul>
<b>Izvori i obavezna literatura</b>	<p>AESOP projekat, o tome kako napraviti priču, sveobuhvatan vodič, flip knjiga. Fasclitatori mogu kreirati sopstvenu priču za rad.</p> <p><a href="http://aesop-project.eu/">http://aesop-project.eu/</a></p>

<b>Dodatna literatura</b>	What makes a story so effective for learning, by Vanessa Boris December 20, 2017  <a href="https://www.harvardbusiness.org/what-makes-storytelling-so-effective-for-learning/">https://www.harvardbusiness.org/what-makes-storytelling-so-effective-for-learning/</a>
<b>Izvori na internetu, časopisi, ostalo</b>	<a href="https://www.surlalunefairytales.com/">https://www.surlalunefairytales.com/</a> <a href="https://www.worldoftales.com/">https://www.worldoftales.com/</a> <a href="http://www.childrenslibrary.org/">http://www.childrenslibrary.org/</a>
<b>Dodatni detalji</b>	Tehnika štampe pravih biljaka na papiru.  <a href="https://www.liverpoolmuseums.org.uk/stories/tataki-zome-how-make-prints-nature">https://www.liverpoolmuseums.org.uk/stories/tataki-zome-how-make-prints-nature</a>

### Plan radionice 3 – Drugi dio

<b>Naziv radionice</b>	<b>Drvo mira: pripovijedanje u zajednici</b>
<b>Ciljevi radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pristupiti konceptu mira na drugačiji način i upoznati učesnike sa pripovijedanjem, tradicijom i važnim pričama u našim kulturama;</li> <li>● Da stimuliše učenje kroz analizu i nikada ne potcjenjuje jednostavnu priču;</li> <li>● Da nauči kako stvarno ispričati priču i prepoznati njena značenja.</li> </ul>
<b>Ishodi učenja radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Istražiti važnu temu putem jednostavne priče;</li> <li>● Koristiti istoriju i naslijeđe kao sredstvo za uspostavljanje složenih značenja mira;</li> <li>● Identifikovati pitanja od velikog značaja u okviru tradicionalnih naracija.</li> </ul>
<b>Trajanje</b>	90 minuta
<b>Autor/ka</b>	Nikolas Kamtsis, Aeroplio teatar, Grčka
<b>Umjetničke forme</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pozorište</li> <li>● Pričanje priča/pripovijedanje</li> <li>● Crtanje</li> </ul>

<b>Učesnici</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Najviše 20</li> </ul>
<b>Broj facilitatora potrebnih po grupi</b>	Jedan
<b>Metode učenja i podučavanja</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Tradicionalne priče;</li> <li>● Pozorišni dijalozi i igranje uloga;</li> <li>● Kreativna analiza i sinteza u praksi.</li> </ul>
<b>Potrebni resursi i materijali</b>	<p>Facilitator i učesnici.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Papiri</li> <li>● Markeri / olovke / bojice / vodene boje</li> <li>● Male plastične boce</li> <li>● Zemlja</li> <li>● Možda neke grane ili lišće</li> <li>● Papirna traka</li> </ul>
<b>STRUKTURA RADIONICE</b>	
<b>Uvod</b>	<p>Trajanje: maksimalno 20 minuta</p> <p>Facilitator može izabrati šta i kako da opiše i gdje da se fokusira u skladu sa potrebama grupe.</p> <p>Ova radionica nosi naziv <i>Drvo mira</i> i sastoji se od jednostavne tradicionalne priče koja ima veliko značenje.</p>
<b>Tjelesne i glasovne aktivnosti zagrijavanja i igre</b>	<p>Trajanje vježbi: maksimalno 20 minuta</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Kreativno istezanje tijela.</li> <li>2. Ledolomac: Upoznajte svoje kolege učesnike. Razgovarajte, pogledajte jedno drugo u oči i predstavite se.</li> <li>3. Vjerujte drugima. Građenje sigurnost putem grupnih aktivnosti.</li> </ol> <p>Flip knjiga Centra za visoko obrazovanje pozorišnih studija  <a href="https://issuu.com/home/docs/42l3n24e1cv">https://issuu.com/home/docs/42l3n24e1cv</a></p>
<b>Glavna lekcija sa vježbama i glavna tema</b>	<p>Faza 1: Priprema (trajanje 10 minuta)</p> <p>Faza 2: Radnja 2 (trajanje 15 minuta)</p> <p>Faza 3: Radnja 3 (trajanje 15 minuta)</p> <p>Faza 4: Radnja 4 (trajanje 25 minuta)</p> <p>Finalna faza: Kraj i konačna poruka (trajanje 25 minuta)</p>

<b>Opuštanje i predah</b>	<p>Trajanje: 5-15 minuta u zavisnosti od veličine grupe. Unutrašnje rezonovanje i tvrdnja:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Razmislite i izaberite glavne tačke, teme ili ideje koje su vam se javile tokom ove radionice.</li> <li>● Podelite lične slike koje je radionica izazvala.</li> </ul>
<b>Refleksija i povratna informacija</b>	<p>Trajanje: 10-15 minuta Refleksija i povratna informacija Naziv vježbe: Promišljanje dvije teme od interesa:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Danas smo naučili nešto novo</li> <li>● Negativna ili pozitivna tačka interesovanja</li> </ul>
<b>Prilozi</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Fotografije</li> <li>● Tradicionalne priče o ideji mira</li> </ul> 
<b>Izvori i obavezna literatura</b>	<p><a href="https://mainlesson.com/">https://mainlesson.com/</a> The Baldwin Online Children's Literature Project <a href="https://www.gutenberg.org/">https://www.gutenberg.org/</a></p>

### Plan radionice 3 – Treći dio

<b>Naziv vježbe</b>	Uvod i priprema
<b>Broj vježbe, uvod i priprema</b>	Kroz ovu simboličnu aktivnost i pripovijedanje priča, grupa uči vrijedne lekcije o miru, razumijevanju i prevladavanju razlika, poticanju duha saradnje i jačanju važnosti mira u svojim zajednicama. Facilitator pedantno priprema materijale i aktivnosti za radionicu.
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Da se pruži prilika facilitatoru da se predstavi učesnicima;</li> <li>● Da se omogući učesnicima uvod u radionicu ili lekciju.</li> </ul>

<b>Fokus vježbe</b>	Srednji
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potrebni materijali</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Papiri za crtanje biljaka</li> <li>● Dijelovi priče.</li> <li>● Bojice, vodene boje</li> <li>● Male plastične boce</li> <li>● Zemlja</li> <li>● Možda dijelovi biljaka, grane ili listovi</li> </ul>
	<p>Uputstva</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Facilitator se predstavlja i pozdravlja sve.</li> <li>2. Facilitator daje uvod u radionicu – vidi ispod.</li> <li>3. Facilitator utvrđuje pravila za dobrobit i bezbjednost.</li> <li>4. Facilitator uvodi prvu vježbu.</li> </ol> <p>Radionica je predstavljena po fazama.</p> <p><b>FAZA 1</b></p> <p><b>Pripremna faza:</b> Facilitator detaljno priprema materijal i aktivnosti za radionicu. On dijeli priču „Drvo mira“ na dijelove, štampajući svaki dio na različitim listovima papira. Ovi odlomci su dizajnirani da budu sastavljeni kako bi formirali potpunu, koherentnu priču. Svaki dio uključuje akciju ili aktivnost, kao što je improvizacija ili igra, koju će učesnici izvesti. Facilitator koristi ove radnje da stvori angažovane i interaktivne aktivnosti koje uključuju pokret, govor, dijalog i saradnju.</p> <p>Facilitator priprema učesnike tako što ih prvo ohrabruje da prepolove jednostavnu flašu vode i zadrže donji dio. Zatim sakupljaju zemlju, bilo iz bašte, saksije za cvijeće ili iz parka, da napune svoj improvizovani kontejner. Ovaj kontejner će se koristiti kasnije tokom radionice.</p> <p><b>2. FAZA</b></p> <p><b>Prvi dio priče:</b> Nekada davno, u jednoj dalekoj, dalekoj zemlji, postojala su dva susjedna kraljevstva, Verdolja i Florazija. Poznati po svojim bujnim pejzažima i bogatim resursima, stanovnici su im bili obrazovani i marljivi. Uprkos svom prosperitetu, kraljevstva su stalno bila u ratu, tražeći više zemlje i bogatstva. Ovi beskrajni sukobi donijeli su bol ljudima koji su žudili za mirom. U šumi koja</p>

razdvaja dva kraljevstva stajalo je drevno i mudro Drvo mira, ovijeno legendama o magičnoj moći da donese harmoniju.

**AKCIJA** Učesnici čitaju ovaj odlomak, a zatim se upuštaju u improvizaciju, oponašajući radnje sjetve i žetve usjeva, uz odgovarajuću muziku. Nakon što završe aktivnost, vraćaju se na priču kako bi pronašli sljedeći odlomak.

**FAZA 3: Akcija 3** (trajanje 15 minuta)

**Drugi dio priče:** Legenda o Drvetu mira tvrdila je da ono može donijeti harmoniju onima koji traže njegovu mudrost, ali se malo ko usuđivao da uđe u začaranu šumu. Jednog prolječnog dana, Lili, ćerka Verdalinog kralja, i Jasper, sin Florazijinog kralja, slučajno su se sreli na ivici šume dok su skupljali cvijeće i bilje. U početku odmjeren i hladan, njihov razgovor je ubrzo otkrio zajedničku želju da okončaju patnju njihovih kraljevstava. Odlučili su da zajedno uđu u šumu kako bi pronašli Drvo mira.

**AKCIJA** Učesnici crtaju razne biljke i bilje na papiru, skrivaju svoje crteže, a zatim traže skrivene crteže drugih. Ova aktivnost naglašava teme otkrivanja i saradnje. Nakon ovoga, vraćaju se na priču za sljedeći odlomak.

**FAZA 4: Akcija 4** (trajanje 25 minuta)

**Treći dio priče:** Lili i Jasper su se suočili sa brojnim izazovima i zagonetkama u šumi, od kojih je svaka bila vezana za rat ili mir. Ova iskušenja su zahtjevala timski rad i povjerenje, jačajući njihovu vezu. Plovili su opasnim rijekama, gustom maglom i vješto izbjegli nestašne duhove, da bi na kraju stigli do srca šume gdje je stajalo Drvo mira.

**AKCIJA** Učesnici učestvuju u igri zagonetki, pri čemu svaka grupa postavlja i rješava zagonetke kako bi razumjeli logiku onih drugih i izgradili međusobno razumijevanje.

**Finalna etapa 5: Kraj i konačna poruka** (trajanje 25 minuta)

**Četvrti dio priče:** Stigavši do veličanstvenog Drveta mira, Lili i Jasper objašnjavaju svoju želju za mirom. Drvo odgovara da se mir mora gajiti kao drvo, nudeći im sjeme koje će posaditi na granicama svojih kraljevstava. Ovo sjeme, njegovano radošću i



	<p>nadom, izrašće u Drveće mira, ujedinjujući njihove zemlje.</p> <p><b>AKCIJA</b> U ovoj završnoj aktivnosti, facilitator, koji simbolizuje Drvo mira, postavlja pitanja kako bi učesnike usmjerio ka razumijevanju uzroka rata i mira. Učesnici zatim sade sjeme u svoje kontejnere, što predstavlja gajenje mira. Ova sjemena simbolizuju naravoučenije priče, da mir zahtjeva trud, razumijevanje i saradnju.</p>
<b>Ključni pojmovi</b>	Mir, mirni susjedi, alegorija, pripovjedanje, naslijeđe i tradicija.

## Kritičko promišljanje o miru na primjeru minojskog društva

Action Synergy, Greece Theatre (Akciona sinergija, pozorište Grčka)

Naziv modula	Kritičko promišljanje o miru na primjeru minojskog društva
<p><b>Sažetak – opis modula</b></p>	<p>Ovaj modul je interdisciplinarni obrazovni program namijenjen mladima. Modul spaja proučavanje istorije s pozorišnim tehnikama u cilju učenja mirovnih principa i principa rješavanja sukoba. Inspirirajući se miroljubivom prirodom minojske civilizacije, učesnici istražuju kako saradnja i harmonija vode napretku društva. Kroz interaktivne aktivnosti poput pripovijedanja, debata i kreativnih diskusija, učesnici razvijaju vještinu kritičkog mišljenja i sposobnosti empatije i saradivanja. Modul se sastoji od tri radionice koje se nadovezuju jedna na drugu i podstiču sveobuhvatno razumijevanje obrazovanja za mir. Učesnici će izraditi mirovnu povelju, učestvovati u kreativnom pripovijedanju i razmišljati o istorijskim i savremenim primjenama mira, pripremajući se za ulogu zagovornika mira u svojim zajednicama.</p>
<p><b>Ciljevi učenja/ciljevi modula</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Razvoj vještine kritičkog mišljenja o onome što neko društvo čini miroljubivim</li> <li>● Dublje razumijevanje koncepata solidarnosti i empatije</li> <li>● Prepoznavanje problema kojima rat usporava društvo na putu napretka</li> </ul>
<p><b>Ishodi učenja modula</b></p>	<p>Po završetku modula, učenici će:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Razumjeti miroljubivu prirodu i dostignuća minojske civilizacije;</li> <li>● Moći da objasne ključne koncepte mirovnog obrazovanja i njihovog značaja za savremeno društvo;</li> <li>● Razviti vještine kritičkog mišljenja, empatije i grupnog rješavanja problema;</li> <li>● Moći da osmisle i uobliče ličnu i kolektivnu viziju mira;</li> <li>● Moći primijeniti lekcije iz istorije prema modelu minojske civilizacije na napore rješavanja sukoba i izgradnje mira u današnje vrijeme.</li> </ul>
<p><b>Teorijska osnova/pristup</b></p>	<p><b>Istorijski kontekst</b></p> <p>Minojska civilizacija, koja je cvjetala na ostrvu Kritu od otprilike 2600. do 1100. godine p.n.e., poznata je po svom naprednom i</p>

miroljubivom društvu. Arheološki nalazi pokazuju da su Minojci davali prednost trgovini, umjetnosti i arhitekturi u odnosu na ratne pohode. Odsustvo utvrđenja i predstave mirnodopskih aktivnosti u umjetnosti ukazuju na društvo usmjereno ka saradnji i kulturnim ostvarenjima. Ovaj istorijski kontekst ubjedljivo ilustruje mogućnost istovremenog života u miru i napretka i služi kao inspirativni model za mirovno obrazovanje u današnje vrijeme.

#### **Teorija mirovnog obrazovanja**

Mirovno obrazovanje ima za cilj razvijanje znanja, vještina, stavova i vrijednosti potrebnih za promjene u ponašanju koje će omogućiti djeci, mladima i odraslima da spriječavaju sukobe i nasilje, kako otvoreno tako i strukturalno, da mirno rješavaju konflikte i da stvore uslove pogodne za mir. Ova radionica oslanja se na teoriju pozitivnog mira Johana Galtunga, koja naglašava postojanje socijalne pravde i jednakosti, kao i na sistem sveobuhvatnog mirovnog obrazovanja Beti Rirdon, koji uključuje razvoj ličnih i socijalnih kompetencija neophodnih za miroljubiv suživot.

#### **Teorija konstruktivističkog učenja**

Modul koristi principe konstruktivističkog učenja, prema kojima učenici konstruišu znanje kroz iskustvo i refleksiju. Angažovanjem učesnika u raspravama, pričanju priča u grupi i izradi mirovne povelje, modul omogućava aktivno učenje. Ovaj pristup je u skladu s društvenim konstruktivizmom Lava Vigotskog i naglašava značaj socijalne interakcije za razvoj kognicije.

#### **Primjena pozorišta i drame u obrazovanju**

Upotreba pozorišta i drame u ovoj radionici inspirisana je radom Doroti Hitkot i Gavina Boltana, zastupnika procesne drame ili drame u nastajanju kao metoda istraživanja složenih društvenih pitanja. Pozorište služi kao medij za iskustveno učenje, omogućavajući učesnicima da dočaraju i istraže različite perspektive u bezbjednom i kreativnom okruženju. Ovaj modul inspirisan je i konceptom pozorišta potlačenih Augusta Boala, posebno po akcentu koji stavlja na dijalog, refleksiju i osnaživanje kroz pozorišnu praksu.

#### **Metode učenja i podučavanja**

- Drama u nastajanju (procesana drama)
- Igra uloga

	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Učenje kroz igru</li> </ul>
<b>Detaljan opis modula</b>	<p>Modul se sastoji od tri radionice, od kojih svaka traje 90 minuta.</p> <p><b>Prva radionica: Alternativna istorija i rat nasuprot mirnodopskoj ekonomiji</b></p> <p><b>Sažetak:</b></p> <p>Učesnici radionice upoznaju se s minojskom civilizacijom i istražuju koncept mira kroz alternativni scenario istorijskih zbivanja. Uporediće ishode po mirnodopsko društvo i ono zahvaćeno ratom kroz interaktivne vježbe i diskusije.</p> <p><b>Aktivnosti:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Upoznavanje s minojskom civilizacijom i njezinim mirnodopskim ostvarenjima.</li> <li>• Geografski kontekst kritskog i minojskog društva.</li> <li>• Grupne aktivnosti simulacije upravljanja resursima u mirnodopskim i ratnim okolnostima.</li> <li>• Promišljanje uticaja mira i rata na napredak društva</li> </ul> <p><b>Trajanje radionice: 90 minuta</b></p> <p><b>Druga radionica: Istraživanje mita o Minotauru</b></p> <p><b>Sažetak:</b> Ova radionica bavi se mitom o Minotauru i njegovim porijeklom i postavlja pitanje zašto su mitovi s nasilnim sadržajem često poznatiji od priča mirnodopskog sadržaja. Učesnici će učestvovati u kreativnim aktivnostima u cilju razumijevanja uticaja pripovijedanja na kulturološke percepcije mira i nasilja.</p> <p><b>Aktivnosti:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Upoznavanje s mitom o Minotauru i njegovim istorijskim kontekstom.</li> <li>• Pravljenje kapija Lavirinta od jednostavnih materijala.</li> <li>• Rad u malim grupama na osmišljavanju scena kao reakcija na mit o Minotauru.</li> <li>• Grupno ispisivanje znaka/natpisa na Lavirintu.</li> <li>• Vježba „vruće stolice” s kraljem Minosom.</li> <li>• Pisano izražavanje toka misli i montaža scena.</li> </ul>

	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Improvizacija i refleksije s učešćem čitave grupe</li> </ul> <p><b>Trajanje radionice:</b> 90 minuta</p> <p><b>Treća radionica: Mirovno obrazovanje kroz grupno stvaralaštvo</b></p> <p><b>Sažetak:</b> Ova radionica bavi se mirovnim obrazovanjem kroz grupno stvaralaštvo i izradu mirovne povelje. Polaznici će učestvovati u debatama, pripovijedanju priča i kreativnim diskusijama, kako bi formulisali i usvojili mirovne principe i njima se obavezali.</p> <p><b>Aktivnosti:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Upoznavanje s minojskom civilizacijom i konceptima mirovnog obrazovanja.</li> <li>● Aktivnosti tjelesnog i glasovnog zagrijavanja.</li> <li>● Debata na temu Minojaca i diskusija o njihovim mirnodopskim ostvarenjima.</li> <li>● Grupno pričanje priča prema scenarijima na temu mira.</li> <li>● Izrada i predstavljanje mirovne povelje inspirisane minojskim vrijednostima.</li> <li>● Individualne refleksije i iznošenje mišljenja o mirovnim principima na nivou grupe</li> </ul> <p><b>Trajanje radionice:</b> 90 minuta</p>
<b>Procjena modula</b>	Samoevaluacija pomoću refleksivnog upitnika
<b>Ocjena modula</b>	100
<b>Izvori na internetu, časopisi, ostalo</b>	<p>Kopaka Katerina, "Minos Kalokairinos and his early excavation at Knossos. An overview, a portrait, and a return to the Kephala pithoi" [„Minos Kalokerinos i njegova rana iskopavanja u Knososu. Pregled, portret i povratak posudama iz Kefale"], u knjizi: <i>The Great Islands: Studies of Crete and Cyprus presented to Gerald Cadogan</i> [Velika ostrva: istraživanja Krita i Kipra predstavljena Džeraldgu Kadoganu] (str. 143-51), 2015.</p> <p>Θεόδωρος Γούπας, «Η Μινωική Κρήτη», Εκδόσεις Κέδρος, 2005.</p> <p>Fitton, J. Lesley. <i>The Discovery of the Greek Bronze Age</i> [Otkriće grčkog bronzanog doba]. Harvard University Press, 1996.</p> <p>Marinatos, Nanno. <i>Minoan Religion: Ritual, Image, and Symbol</i></p>

[*Minojska religija: obred, slika i simbol*]. University of South Carolina Press, 1993.

### Plan prve radionice

Naziv radionice	Alternativna istorija
<b>Ciljevi radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Predstavljanje osnovnih istorijskih podataka o minojskoj kulturi;</li> <li>● Razumijevanje značaja mira za napredak civilizacije;</li> <li>● Shvatanje razlike između ratne i mirnodopske ekonomije (privrede).</li> </ul>
<b>Ishodi učenja radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Bolje razumijevanje minojske civilizacije;</li> <li>● Shvatanje značaja mira za napredak civilizacije;</li> <li>● Shvatanje mira kao preduslova prosperiteta.</li> </ul>
<b>Trajanje</b>	90 minutes
<b>Ime autora</b>	Kostas Dijamantis-Balaskas, „Action Synergy”, Grčka
<b>Umjetničke forme</b>	Pozorište
<b>Učesnici</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Aktivnost organizovana u dvije grupe</li> <li>● Minimalni broj: 6</li> <li>● Maksimalni broj: 28</li> </ul>
<b>Broj facilitatora potrebnih po grupi</b>	1
<b>Metode učenja i podučavanja</b>	Učenje kroz igru Igra uloga
<b>Potrebni resursi i materijali</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Karte Krita i vizualna nastavna sredstva na temu Krita</li> <li>● Kartice s resursima (minojske kovanice, alat, ljudi, brodovi, tehničke vještine)</li> <li>● Akcione kartice s prikazom različitih scenarija</li> <li>● Bijela tabla ili flipčart papir za grupne diskusije</li> <li>● Marker i flomasteri (hemijske olovke)</li> </ul>
<b>Struktura radionice</b>	
<b>Uvod</b>	<b>Uvod</b>

	<p><b>Trajanje: 15 minuta</b></p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. <b>Pozdrav i kratko predstavljanje radionice</b> (2 minute) <ul style="list-style-type: none"> <li>● Kratko upoznavanje s nazivom i ciljevima radionice: „Alternativna istorija: ratna nasuprot mirnodopskoj ekonomiji u minojskoj civilizaciji“.</li> <li>● Objašnjenje da će sesija istraživati suprotne uticaje mira i rata na neko društvo kroz studiju slučaja minojske civilizacije.</li> </ul> </li> <li>2. <b>Sažetak radionice</b> (2 minute) <ul style="list-style-type: none"> <li>● Predstaviti sadržaj radionice pomoću sažetka dugog dva reda: Na ovoj radionici vidjećemo kako su mirnodopska i ratna ekonomija uticale na razvoj minojske civilizacije, a akcenat će biti na njenim dostignućima u periodima mirnog suživota naspram fiktivnoj istoriji iste te civilizacije, samo zahvaćene ratom.</li> </ul> </li> <li>3. <b>Predstavljanje osnovnih odlika minojske civilizacije</b> (5 minuta) <ul style="list-style-type: none"> <li>● Istaći prosperitet dostignut u uslovima mirnog suživota, s naglaskom na arhitekturi, visokim dometima u izradi nakita, sportu i drugim kulturnim ostvarenjima.</li> </ul> </li> <li>4. <b>Uvod u geografiju Krita i minojske civilizacije</b> (6 minuta) <ul style="list-style-type: none"> <li>● Pomoću geografskih karata i vizuelnih nastavnih sredstava upoznati učesnike s geografijom Krita i istorijskim kontekstom minojske civilizacije.</li> </ul> </li> </ol>
<p><b>Tjelesne i glasovne aktivnosti zagrijavanja i igre</b></p>	<p><b>Trajanje: 10 minuta</b></p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. <b>Jednostavne vježbe istezanja</b> (3 minute) <ul style="list-style-type: none"> <li>● Uraditi lagane vježbe istezanja radi opuštanja mišića i relaksacije.</li> </ul> </li> <li>2. <b>Vježbe disanja</b> (2 minute) <ul style="list-style-type: none"> <li>● Disati duboko radi poboljšanja koncentracije i smirivanja uma.</li> </ul> </li> <li>3. <b>Zagrijavanje glasa</b> (5 minuta) <ul style="list-style-type: none"> <li>● Raditi glasovne vježbe poput brujanja/zujanja, vibriranja usnama (imitiranja zvuka motora) i brzalice radi</li> </ul> </li> </ol>

	pripreme glasa.
<b>Glavna lekcija sa vježbama i glavna tema</b>	<p><b>Trajanje: 60 minuta</b></p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. <b>Podjela u timove</b> (5 minuta) <ul style="list-style-type: none"> <li>● Podijeliti nasumice učesnike u dva tima, od kojih će jedan predstavljati miroljubivi minojski Krit, a drugi isto minojski Krit, samo fiktivni, zahvaćen ratom.</li> </ul> </li> <li>2. <b>Vježba dodjele resursa</b> (10 minuta) <ul style="list-style-type: none"> <li>● Podijeliti objema grupama karte s resursima (minojske kovanice, alat, ljude, brodove, tehničke vještine).</li> <li>● Svaka grupa je u ulozi savjetodavnog tijela kralja Minosa i odlučuje kako raspodijeliti svoje resurse.</li> </ul> </li> <li>3. <b>Aktivnost s akcionim karticama</b> (45 minuta) <ul style="list-style-type: none"> <li>● Predstaviti akcione kartice koje opisuju različite scenarije (strana invazija, pripremanje proslave, trgovanje, itd.).</li> <li>● Svaka grupa raspravlja i donosi odluku kako bi odgovorili na svaki scenario, uzimajući u obzir mirnodopski ili ratni kontekst koji predstavljaju.</li> <li>● Naglasiti frekventnost/učestalost ratnih aktivnosti za grupu koja predstavlja ratnu opciju i mirnodopskih aktivnosti za grupu koja predstavlja mirnodopsku opciju.</li> <li>● Pomoći u fazi diskusije i dati smjernice u fazi odlučivanja, uz podsticanje strateškog mišljenja i saradnje.</li> </ul> </li> </ol>
<b>Refleksija i povratna informacija</b>	<p><b>Trajanje: 15 minuta</b></p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. <b>Grupna diskusija</b> (10 minuta) <ul style="list-style-type: none"> <li>● Objediniti grupe.</li> <li>● Povesti diskusiju o razlikama između iskustava i odluka dweju grupa.</li> <li>● Istaći uticaj rata nasuprot miru na društvo i privredu.</li> </ul> </li> <li>2. <b>Pojedinačne refleksije</b> (5 minuta) <ul style="list-style-type: none"> <li>● Pozvati učesnike da podijele svoje misli i osjećanja o lekciji (aktivnosti).</li> <li>● Podstaći (pokrenuti) diskusiju o širim posljedicama ratne ekonomije nasuprot mirnodopskoj ekonomiji po prosperitet jedne zemlje/nacije.</li> </ul> </li> <li>3. <b>Zaključne napomene</b></li> </ol>



	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Sumirati glavne zaključke radionice.</li> <li>● Zahvaliti se učesnicima na učešću i radu.</li> </ul>
<b>Procjena/ocjena radionice (po potrebi)</b>	Subjektivna procjena, upitnik za samoevaluaciju o znanju i vještinama stečenim u okviru radionice

### Plan druge radionice

<b>Naziv radionice</b>	<b>Vrata lavirinta</b>
<b>Ciljevi radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Upoznavanje s motivima koji su u osnovi određenih historijskih narativa;</li> <li>● Podsticanje mladih da se bave historijskim pitanjima iz različitih perspektiva/s različitih tačaka gledišta;</li> <li>● Uvod u teme vezane za humanitarno pravo i njegov značaj za mirovne procese.</li> </ul>
<b>Ishodi učenja radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Bolje poznavanje motiva za postojanje određenih historijskih narativa;</li> <li>● Jačanje sposobnosti za empatiju i solidarnost;</li> <li>● Podsticanje na preispitivanje motiva ljudi na vlasti.</li> </ul>
<b>Trajanje</b>	90
<b>Ime autora</b>	Ada Ciboli, „Insite Drama”, Mađarska Kostas Dijamantis-Balaskas, „Action Synergy”, Grčka
<b>Umjetničke forme</b>	Pozorište
<b>Učesnici</b>	Maksimalno 30 učesnika
<b>Broj facilitatora potrebnih po grupi</b>	Poželjno dvoje
<b>Metode učenja i podučavanja</b>	Drama u nastajanju (procesana drama)
<b>Potrebni resursi i materijali</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Samoljepljivi papirići (Post-it)</li> <li>● hamer u boji</li> <li>● smeđi pak-papir</li> <li>● hemijske olovke</li> </ul>
<b>Struktura radionice</b>	
<b>Uvod</b>	Trajanje: 90 minuta Naziv radionice je „Vrata Lavirinta”, a cilj joj je jačanje kritičkog mišljenja i empatije po pitanju motiva moćnika i kapaciteta tj.

	moći solidarnosti u stvaranju miroljubivih društava.
<b>Tjelesne i glasovne aktivnosti zagrijavanja i igre</b>	<p>1. faza: 5 minuta</p> <p>„Dolazak” na sesiju: dijeljenje rasporeda radionice.</p> <p>2. faza: 15 minuta</p> <p>Aktivnost zagrijavanja – igra čiji je cilj opuštanje učesnika radi lakšeg uključenja u radionicu. Pitati učesnike da kažu kako se zovu i da nešto ispričaju o svom imenu (kako su dobili ime, njegovo značenje itd.).</p>
<b>Glavna lekcija sa vježbama i glavna tema</b>	<p><b>3. faza: 10 minuta</b></p> <p>Postavljanje radionice drame u nastajanju (procesne drame) kao eksperimenta. Uvođenje fiktivnog narativa pričanjem priče o Minotauru i kralju Minosu. Objasniti da su mit stvorili Grci po nestanku minojske civilizacije. Diskusija o razlozima nastanka jednog takvog mita i zašto je mit s nasilnim sadržajem najpoznatiji mit o jednoj miroljubivoj civilizaciji.</p> <p><b>4. faza: 5 minuta</b></p> <p>Izrada kapija Lavirinta u glavnom gradu Krita, Knososu, od zaštitne trake i flomastera.</p> <p><b>5. faza: 25 minuta</b></p> <p>Rad u malim grupama: osmišljavanje vrlo kratkih scena u kojima obični ljudi iz Knososa reaguju na zvukove Minotaura. Učesnici se dijele u grupe od četvoro ili petoro radi osmišljavanja veoma kratkih scena ljudi koji prolaze kraj kapija Lavirinta.</p> <p><b>6. faza: 10 minuta</b></p> <p>Facilitator saopštava da će četrnaestoro mladih Atinjana doći kako bi bili žrtvovani i da je ispred Lavirinta postavljen novi znak/natpis. Grupno pisanje znaka/natpisa.</p> <p><b>7. faza: 10 minuta</b></p> <p>„Vruća stolica”. Jedan od učesnika (može i facilitator) igra ulogu kralja Minosa. Učesnici mogu postavljati pitanja u vezi s predstojećim žrtvovanjem mladih Atinjana.</p> <p><b>8. faza: 5 minuta</b></p> <p>Individualni zadatak: praćenje toka misli kroz pisanje: kakva bi bila razmišljanja omladine Knososa o žrtvovanju Atinjana? Reći učesnicima da zabilježe svoje misli na samoljepljivim papirićima i zalijepe ih na zid.</p>

	<p><b>9. faza: 30 minuta</b></p> <p>Montaža: rad u dvije grupe.</p> <p>a) Jedna grupa osmišljava dolazak Atinjana bez zvuka, u vidu usporene radnje.</p> <p>b) Druga grupa smišlja recital (hor, refren) od misli mladih iz Knososa (koristeći papiriće iz prethodnog zadatka).</p> <p>c) Zajedničko izvođenje dolaska i recitala.</p> <p><b>10. faza: 20 minuta</b></p> <p>Improvizacija sa čitavom grupom: učesnici se stavljaju u ulogu mladih ljudi iz Knososa nakon prvog dana, pošto je žrtvovan jedan od Atinjana. Facilitator se pridružuje u ulozi učitelja kao jedan od mladih.</p> <p>Facilitator zaustavlja improvizaciju, mijenja uloge ralja Minosa (učitelj u ulozi) i nastavlja sa improvizacijom.</p> <p><b>11. faza: 20 minuta</b></p> <p>Refleksija o događajima tokom improvizacije i diskusija o daljem razvoju događaja unutar fiktivne priče.</p> <p><b>12. faza: 10 minuta</b></p> <p>Grafiti: tokom noći pojavili su se razni grafiti oko kapija Lavirinta – koje su poruke grafita? Učesnici osmišljavaju grafite pomoću samoljepljivih papirića, hamera u boji, smeđeg pak-papira i olovaka.</p>
<b>Refleksija i povratna informacija</b>	<p>13. faza: 30 minuta</p> <p>Refleksije o ličnom doživljaju procesa, doživljaj drame u nastajanju (procesne drame; bitni trenuci) koji svako zapisuje pojedinačno. Dijeljenje refleksija i njihovo povezivanje s osnovnim principima drame u nastajanju.</p>
<b>Procjena/ocjena radionice (po potrebi)</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Zapisivanje subjektivnih refleksija (13. faza).</li> <li>● Refleksivna diskusija na temelju subjektivnih doživljaja i obrazovnog okruženja (prostora aktivnosti).</li> </ul>

### Plan treće radionice

<b>Naziv radionice</b>	<b>Izgradnja miroljubivog društva</b>
------------------------	---------------------------------------

<b>Ciljevi radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Predstavljanje osnovnih historijskih podataka o minojskoj civilizaciji;</li> <li>● Predstavljanje principa izgradnje miroljubivog društva;</li> <li>● Predstavljanje principa miroljubivog rješavanja sukoba.</li> </ul>
<b>Ishodi učenja radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Učenje o principima života u miroljubivom društvu;</li> <li>● Učenje o principima miroljubivog rješavanja sukoba.</li> </ul>
<b>Trajanje</b>	90
<b>Ime autora</b>	Kostas Dijamantis-Balaskas, „Action Synergy”, Grčka
<b>Umjetničke forme</b>	Pozorište
<b>Učesnici</b>	Maksimalni broj učesnika je 28.
<b>Broj facilitatora potrebnih po grupi</b>	1
<b>Metode učenja</b>	Igra uloga
<b>Potrebni resursi i materijali</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Vizuelna nastavna sredstva (slike, videi) o minojskoj civilizaciji</li> <li>● Marker, papir i flomasteri (hemijske) za izradu mirovne povelje</li> <li>● Bijela tabla ili flipčart papir za grupnu diskusiju</li> <li>● Samoljepljivi papirići (Post-it) za individualne refleksije</li> </ul>
<b>Struktura radionice</b>	
<b>Uvod</b>	<p>Trajanje: 90 minuta</p> <p>Naziv ove radionice je <i>Izgradnja miroljubivog društva</i>, a cilj joj je uvod u temu principa života u miroljubivom društvu.</p>
<b>Tjelesne i glasovne aktivnosti zagrijavanja i igre</b>	<p><b>Dobrodošlica i kratko predstavljanje radionice (5 minuta)</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● <b>Uvod facilitatora:</b> Dobrodošlica učesnicima i kratko predstavljanje facilitatora.</li> <li>● <b>Ciljevi radionice:</b> Objasniti da je cilj radionice učenje o principima mirovnog obrazovanja na primjeru historije miroljubive minojske civilizacije i pozorišta.</li> <li>● <b>Akcenat na miru:</b> Istaći da su Minojci poznati po svojoj miroljubivoj prirodi i onome što su postigli saradnjom i u harmoniji.</li> </ul>

	<p><b>Uvodna aktivnost zagrijavanja: imena, znak (gesta) mira (10 minuta)</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● <b>Aktivnost:</b> Učesnici se predstavljaju i pokazuju znak ili izvode radnju koja za njih simbolizuje mir.</li> <li>● <b>Svrha:</b> Izgradnja osjećaja zajedništva i predstavljanje koncepta mira na vlastiti način, koji je istovremeno i zanimljiv.</li> </ul>
<p><b>Glavna lekcija sa vježbama i glavna tema</b></p>	<p><b>Trajanje: 20 minuta</b></p> <p><b>1. Predstavljanje minojske civilizacije (10 minuta)</b></p> <p>Pomoći slika i video zapisa istaći miroljubive aspekte minojskog društva, na primjer, razvijenu arhitekturu, umjetnost i trgovinske odnose. Razgovarati o tome kako su Minojci održavali mir i koji su faktori doprinosili njihovom miroljubivom suživotu. Naglasiti činjenicu da je miroljubiva priroda Minojaca omogućila kulturni i tehnološki razvoj.</p> <p><b>2. Uvod u mirovno obrazovanje (10 minuta)</b></p> <p>Definisati mirovno obrazovanje i njegov značaj. Razgovarati o tome kako se minojski pristup društvu podudara s principima mirovnog obrazovanja. Istaći činjenicu da nas poznavanje i razumijevanje miroljubive minojske civilizacije može naučiti lekcijama važnim za današnje društvo.</p> <p><b>1. faza: Predstavljanje minojske civilizacije</b></p> <p><b>2. faza: Aktivnosti izgradnje mira</b></p> <p><b>Trajanje: 40 minuta</b></p> <p><b>1. Debata i diskusija o Minojcima (20 minuta)</b></p> <p>Podijeliti učesnike u male grupe i svakoj grupi dodijeliti neko mirnodopsko dostignuće minojske civilizacije (npr., običaji pri trgovanju, tehnike u građevinarstvu, vjerske ceremonije). Svaka grupa razgovara o tome kako njihovo dostignuće odražava vrijednosti mira i saradnje i priprema malu pozorišnu radnju/akciju kojom će to i predstaviti. Grupe osmišljavaju kratke scene o ovim mirnodopskim ostvarenjima. Nakon svakog predstavljanja, pokreće se diskusija o mirnodopskim strategijama i vrijednostima koje su pomogle da se ostvare ova dostignuća.</p> <p><b>2. Grupno pripovijedanje (20 minuta)</b></p> <p>U malim grupama, učesnici zajednički osmišljavaju priču koja se dešava u minojskoj civilizaciji kojom se ističe značaj mira i saradnje.</p>

	<p>Svaka grupa dobija početnu rečenicu i na osnovu nje dalje gradi priču (npr., svetkovina koja okuplja različite zajednice, grupni građevinski projekat, trgovinski pregovori kojima se izbegava sukob). Grupe dijele svoje price sa svim učesnicima radionice putem malih pozorišnih aktivnosti.</p> <p><b>3. faza: Priprema mirovne povelje</b></p> <p><b>Trajanje: 20 minuta</b></p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. <b>Predstavljanje aktivnosti izrade mirovne povelja</b> (5 minuta)       <ul style="list-style-type: none"> <li>○ <b>Objašnjenje:</b> Predstaviti koncept mirovne povelje kao skup smjernica ili principa za očuvanje mira u zajednici.</li> <li>○ <b>Povezivanje s minojskim dostignućima:</b> Objasniti kako je miroljubivost Minojcima donijela uspjeha i kako se možemo ugledati na njih.</li> </ul> </li> <li>2. <b>Grupna aktivnost: izrada mirovne povelje</b> (15 minuta)       <ul style="list-style-type: none"> <li>○ <b>Aktivnost:</b> U malim grupama, inspirisani minojskim vrijednostima, pređašnjom diskusijom i iskustvom pričanja priče, učesnici koriste tehniku „bura ideja” da bi predložili principe koji su po njihovom uvjerenju suštinski za očuvanje mira.</li> <li>○ <b>Objedinjavanje informacija:</b> Grupe se sastavljaju kako bi objedinile ideje radi izrade jedinstvene mirovne povelje.</li> <li>○ <b>Isticanje minojskog iskustva:</b> Konačna verzija mirovne povelje treba obavezno da odražava miroljubivi i saradnički duh minojske civilizacije.</li> </ul> </li> </ol>
<p><b>Refleksija i povratna informacija</b></p>	<p><b>4. faza: Refleksije i povratne informacije</b></p> <p><b>Trajanje: 15 minuta</b></p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. <b>Lične refleksije</b> (5 minuta)       <ul style="list-style-type: none"> <li>○ <b>Individualni zadatak:</b> Učesnici zapisuju vlastite refleksije o onome što su naučili o miru i rješavanju sukoba.</li> </ul> </li> <li>2. <b>Dijeljenje s grupom</b> (10 minuta)       <ul style="list-style-type: none"> <li>○ <b>Aktivnost:</b> Učesnici dijele svoje refleksije s grupom.</li> <li>○ <b>Diskusija:</b> Facilitator vodi diskusiju o glavnim zaključcima i kako učesnici mogu primijeniti naučeno u svakodnevnom životu.</li> </ul> </li> </ol> <p><b>5. faza: Kraj radionice</b></p> <p><b>Trajanje: 10 minuta</b></p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. <b>Rekapitulacija i zahvaljivanje</b> (5 minuta)</li> </ol>

- **Rekapitulacija:** Rezimiranje glavnih zaključaka radionice.
- **Zahvaljivanje:** Zahvaliti se učesnicima na učešću i radu.

2. **Mirovni simbol ili gestikulacija (finalna aktivnost) (5 minuta)**

- **Aktivnost:** Za kraj, svako od učesnika pokazuje mirovni simbol ili gestu ili saopštava poruku mira pomoću riječi.

## Izrazi mira: Simboli, novčići i skulpture

PRONA: Crna Gora

<b>Naziv modula</b>	Izrazi mira: Simboli, novčići i skulpture
<b>Sažetak – Opis modula</b>	<p>Ovaj modul " Izrazi mira: Simboli, novčići i skulpture " integriše tri jedinstvene radionice osmišljene da istraže mir i jedinstvo kroz kreativno izražavanje. Učesnici će se baviti kreiranjem simboličkih mozaika, izradom novčića mira i korišćenjem skulptura tijela za predstavljanje vremenskih faza. Kroz ove aktivnosti razvijaće dublje razumijevanje ličnog i kolektivnog mira, podstičući empatiju i saradnju.</p> <p>Prva radionica " Izrazi mira: Simboli, novčići i skulpture" podstiče učesnike da kreiraju individualne simbole koji predstavljaju mir, koji se zatim kombinuju u kolektivni mozaik. Druga radionica "Izrada novčića mira" uključuje učesnike u izradu glinenih novčića koji simbolizuju njihove vrijednosti mira. Posljednja radionica "Skulpture vremena: Prošlost, sadašnjost, budućnost" vodi učesnike kroz korišćenje skulptura tijela kako bi reflektovali na svoju prošlost, sadašnjost i budućnost, kulminirajući u kolektivnoj pozi koja predstavlja zajedničko sadašnje jedinstvo.</p> <p>Ove radionice koriste umjetničko izražavanje kao medij za diskusiju i internalizaciju koncepata mira, ličnog razvoja i kohezije zajednice. Na kraju modula učesnici će poboljšati svoju samosvijest, kreativne vještine i sposobnost da rade zajedno ka zajedničkim ciljevima.</p>
<b>Ciljevi učenja/ciljevi modula</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Podsticanje samorefleksije i ličnog izražavanja kroz razne umjetničke forme;</li> <li>· Promovisanje razumijevanja i empatije među učesnicima;</li> <li>· Podsticanje kreativne saradnje i efikasne komunikacije;</li> <li>· Istraživanje i internalizacija koncepata mira i jedinstva.</li> </ul>
<b>Ishodi učenja modula</b>	<p>Po završetku modula, učesnici će moći da:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Kreiraju i interpretiraju simboličke prikaze mira i jedinstva;</li> <li>● Artikulišu lična iskustva i vrijednosti kroz umjetničko</li> </ul>



	<p>izražavanje;</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Saraduju sa drugima u kreiranju jedinstvenih kolektivnih umjetničkih projekata.</li> <li>● Reflektuju na lični razvoj i razumiju značaj mira u svojim životima i zajednicama.</li> </ul>
<b>Teorijska osnova/pristup</b>	<p>Teorijski pristup ovog modula zasniva se na art terapiji i edukaciji o miru. Art terapija koristi kreativne procese za poboljšanje mentalnog zdravlja i blagostanja, omogućavajući samoizražavanje i emocionalno izlječenje. Angažovanjem u umjetničkim aktivnostima, pojedinci mogu istraživati svoje unutrašnje misli i osjećanja, što vodi ka većoj samosvijesti i ličnom rastu.</p> <p>Edukacija o miru ima za cilj da usadi vrijednosti, stavove i vještine neophodne za sprečavanje konflikta i promovisanje harmonije. Naglašava empatiju, poštovanje različitosti i važnost kolektivnog rješavanja problema. Kroz kreativne radionice u ovom modulu, učesnici će ne samo izraziti svoje individualne interpretacije mira, već i naučiti da cijene i integrišu perspektive drugih.</p> <p>Kombinacija art terapije i edukacije o miru pruža holistički pristup razumijevanju i promovisanju mira. Omogućava učesnicima da se angažuju sa konceptom mira kako introspektivno tako i kolektivno, razvijajući dublje i složenije razumijevanje šta znači živjeti u harmoniji sa sobom i drugima.</p>
<b>Metode učenja i podučavanja</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Vođene kreativne vježbe</li> <li>● Individualne i grupne aktivnosti</li> <li>● Diskusije i prezentacije</li> <li>● Reflektivna praksa</li> <li>● Kolaborativni projekti</li> </ul>
<b>Detaljan opis modula</b>	<p>Radionica 1: Simboli mira: Kreiranje mozaika jedinstva. Učesnici kreiraju individualne simbole mira i predstavljaju ih grupi. Ovi simboli se zatim kombinuju u kolektivni mozaik koji predstavlja jedinstvo. Fokus na samoizražavanje, simboličko razmišljanje i saradnju.</p> <p>Radionica 2: Izrada novčića mira. Učesnici meditiraju na unutrašnji mir i kreiraju glinene novčiće koji predstavljaju</p>

	<p>njihove vrijednosti. Novčići služe kao metafora za trajnu prirodu kulturnih vrijednosti. Naglasak na introspekciju, zanatstvo i istorijsku svijest.</p> <p>Radionica 3: Skulpture vremena: Prošlost, sadašnjost, budućnost mira. Učesnici dizajniraju skulpture tijela koje simbolizuju njihovu prošlost, sadašnjost i budućnost. Predstavljaju ove skulpture i rade zajedno kako bi kreirali kolektivnu sadašnju pozu. Ističe ličnu refleksiju, pokret kao umjetnost i timski rad.</p>
<b>Procjena modula</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Zadaci: 70% (kreativni projekti i prezentacije)</li> <li>· Kontinuirana procjena: 30% (učesće, saradnja i refleksivne vježbe)</li> </ul>
<b>Ocjena modula</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· A: Izvanredna kreativnost, saradnja i dubina refleksije.</li> <li>· B: Jaka kreativnost i saradnja, dobra refleksija.</li> <li>· C: Adekvatan nivo kreativnosti i saradnje, dovoljna refleksija.</li> <li>· D: Ograničena kreativnost, saradnja i refleksija.</li> <li>· F: Nedovoljno učesće i nedostatak truda u kreativnim zadacima.</li> </ul>
<b>Izvori i obavezna literatura</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Johnson, David. "The Art of Movement: Exploring Personal and Collective Stories." <i>Performance Studies Journal</i>, Vol. 11, 2020.</li> <li>· Smith, Laura. "Collaborative Art Projects for Community Building." <i>Community Arts Press</i>, 2019.</li> <li>· Brown, Michael. "The Power of Performance Art." <i>Artistic Expression Review</i>, Vol. 7, 2021.</li> <li>· Carter, Emily. "Symbols and Their Meanings." <i>Cultural Studies Review</i>, Vol. 3, 2019.</li> <li>· Davis, Maria. "Collaborative Art Projects: A Guide for Facilitators." <i>Community Arts Press</i>, 2018.</li> </ul>
<b>Dodatna literatura</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Thompson, Sarah. "Art Therapy and Self-Reflection." <i>Therapy Journal</i>, Vol. 6, 2018.</li> <li>· Green, Thomas. "Peace Education: Theory and Practice." <i>Peace Studies Review</i>, Vol. 9, 2017.</li> </ul>
<b>Izvori na internetu, časopisi, ostalo</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· International Art Therapy Organization (<a href="http://www.iato.org">www.iato.org</a>)</li> <li>· Peace Education Network (<a href="http://www.peace-ed.org">www.peace-ed.org</a>)</li> <li>· Journal of Art for Social Change</li> </ul>
<b>Dodatni detalji</b>	<p>Za više informacija o modulu, uključujući detaljne rasporede radionica, liste materijala i vodiče za fasilitatora, kontaktirajte Vuka Vučerakovića u Fondaciji za promociju nauke Crne Gore - Prona Vuk.vucerakovic@prona.org</p>

## Plan radionice 1 – Prvi dio

<b>Naziv radionice</b>	Simboli mira: Kreiranje mozaika jedinstva
<b>Ciljevi radionice:</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Podsticanje kreativnosti i samoizražavanja kroz umjetnost;</li> <li>· Promovisanje mira i jedinstva unutar zajednice;</li> <li>· Podsticanje saradnje i kolektivnog rješavanja problema.</li> </ul>
<b>Ishodi učenja radionice:</b>	<p>Po završetku radionice, učesnici bi trebalo da mogu da:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Izraze individualne ideje i vrijednosti kroz simboličku umjetnost;</li> <li>● Razumiju značaj mira i jedinstva u društvu;</li> <li>● Kolektivno kreiraju umjetničko djelo koje predstavlja vrijednosti zajednice.</li> </ul>
<b>Trajanje</b>	120 minuta
<b>Autor</b>	Vuk Vučeračević, Prona, Crna Gora
<b>Umjetničke forme</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Vizuelna umjetnost</li> <li>● Simbolizam</li> <li>● Kolaborativna umjetnost</li> </ul>
<b>Učesnici:</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Maksimalan broj učesnika po grupi: 20</li> <li>● Dodatne potrebe: Pristupačan prostor za učesnike sa poteškoćama u kretanju i materijali za umjetnost pogodni za različite nivoe vještina.</li> </ul>
<b>Broj facilitatora potrebnih po grupi</b>	2 fasilitatora
<b>Metode i tehnike učenja</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Vođene kreativne vježbe</li> <li>● Diskusije i prezentacije</li> <li>● Grupni rad i saradnja</li> <li>● Reflektivne vježbe</li> </ul>
<b>Potrebni resursi i materijali</b>	<p>Resursi i materijali:</p> <p>(a) Fascilitator:  Flip čart papir i markeri  Primjeri simbola i njihova značenja  Tajmer  Kamera za dokumentovanje završnog mozaika</p> <p>(b) Učesnici:  Listovi A4 papira</p>

	<p>Olovke, markeri ili bojice Ljepilo ili traka Veliko platno ili tabla za mozaik Opcionalno: prirodni materijali (lišće, kamenje) pronađeni na lokalitetu za uključivanje u simbole</p> <p>*U slučaju da se zbog meteoroloških ili geografskih uslova ne može pristupiti nalazištu, radionica se uspješno može odraditi u zatvorenom prostoru koristeći pametne uređaje kao izvore simbola za inspiraciju.</p>
<b>STRUKTURA RADIONICE</b>	
<b>Uvod</b>	<p>Dužina: 10 minuta Facilitator će započeti predstavljanjem sebe i iznošenjem ciljeva i svrhe radionice. Objasniće pravila i smjernice za komunikaciju i učešće osiguravajući da svi razumiju važnost poštovanja i saradnje. Facilitator će zatim dati kratak pregled planiranih aktivnosti za sesiju.</p>
<b>Glavna lekcija sa vježbama i glavna tema</b>	<p>Trajanje: 90 minuta</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Uvod i prezentacija facilitatora (10 minuta)</li> <li>• Vježba 1: Crtanje simbola (20 minuta)</li> <li>• Vježba 2: Individualna prezentacija simbola (40 minuta)</li> <li>• Vježba 3: Kreiranje kolektivnog mozaika (20 minuta)</li> </ul>
<b>Opuštanje i odmor</b>	<p>Trajanje: 5 minuta Vježba hlađenja: Grupno istezanje i disanje</p>
<b>Refleksija i povratna informacija</b>	<p>Trajanje: 10 minuta Refleksija i povratne informacije</p>
<b>Prilozi</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Dodatak A: Primjeri simbola i njihova značenja</li> <li>• Dodatak B: Detaljna uputstva za vježbe</li> <li>• Dodatak C: Raspored i vremenska linija radionice</li> <li>• Dodatak D: Obrazac za povratne informacije učesnika</li> </ul>
<b>Izvori i obavezna literatura</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Smith, John. "Art and Peacebuilding." Peace Journal, Vol. 5, 2020.</li> <li>• Davis, Maria. "Collaborative Art Projects: A Guide for Facilitators." Community Arts Press, 2018.</li> <li>• Jones, Emily. "Symbols and Their Meanings." Cultural Studies Review, Vol. 3, 2019.</li> </ul>
<b>Procjena /Ocjena</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Obrasci za povratne informacije učesnika prikupljeni na</li> </ul>

<b>radionice (po potrebi)</b>	kraju radionice. <ul style="list-style-type: none"> <li>· Zapažanja i bilješke Facilitatora tokom sesije.</li> <li>· Procjena završnog mozaika i individualnih simbola koje su učesnici kreirali, procjena kreativnosti i razumijevanja ključne teme mira i jedinstva.</li> </ul>
-------------------------------	---

### Plan radionice 1 – Drugi dio

<b>Naziv vježbe</b>	Uvod
<b>Broj vježbe</b>	Nije primjenjivo
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Predstaviti facilitatora i učesnike jedni drugima;</li> <li>● Utvrditi ciljeve, pravila i strukturu radionice;</li> <li>● Stvoriti ugodno i otvoreno okruženje za učešće.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Niska
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Nema
<b>Uputstva</b>	
<p><b>Facilitator se predstavlja i pozdravlja učesnike:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Započnite toplim pozdravom i kratkim uvodom o sebi. Podijelite malo o svojoj skulpturadini i interesovanju za temu radionice.</li> </ul> <p><b>Facilitator daje uvod u radionicu:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Pružite kratak pregled onoga što će radionica uključivati. Spomenite ključne teme i aktivnosti u kojima će učesnici učestvovati.</li> <li>● Primjer: "Danas ćemo istraživati koncept mira i jedinstva kroz kreativne vježbe koje uključuju simboličnu umjetnost, izradu i pokret. Naš cilj je podsticanje samorefleksije, empatije i zajedničke kreativnosti."</li> </ul> <p><b>Facilitator utvrđuje zdravlje i sigurnost:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Izdvojite važne smjernice za zdravlje i sigurnost. Osigurajte da su učesnici svjesni svih potrebnih mjera opreza, posebno ako radionica uključuje fizičke aktivnosti ili rukovanje materijalima.</li> </ul> <p><b>Facilitator uvodi prvu vježbu:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Objasnite strukturu radionice i redosljed aktivnosti. Naglasite važnost aktivnog učešća i poštovanja u komunikaciji.</li> <li>● Primjer: "Počecemo s individualnim vježbama gdje ćete kreirati simbole ili</li> </ul>	

skulpture koje predstavljaju vaša lična iskustva. Kasnije ćemo zajedno raditi na stvaranju zajedničkih umjetničkih djela koja simbolizuju naše zajedničko razumijevanje mira."

**Pojašnjavanje pravila radionice i smjernica za komunikaciju:**

- Navedi osnovna pravila za radionicu, kao što su pažljivo slušanje, omogućavanje svima da govore i održavanje pozitivnog i podržavajućeg okruženja.
- Primjer: "Podstičemo otvorenu i poštovanu komunikaciju. Molimo vas da pažljivo slušate kada drugi govore i slobodno dijelite svoje misli i ideje."

**Facilitator uključuje učesnike u vježbu za probijanje leda:**

- Koristite jednostavnu aktivnost za probijanje leda kako bi se učesnici međusobno upoznali. To može biti igra imena, zabavno pitanje ili kratko dijeljenje.
- Primjer: "Idemo oko sobe i podijelite svoje ime i jednu riječ koja opisuje kako se danas osjećate."

<b>Ključni termini</b>	Facilitator: Osoba koja vodi i usmjerava radionicu. Učesnici: Osobe koje učestvuju u radionici. Ciljevi radionice: Ciljevi i svrhe radionice. Osnovna pravila: Smjernice postavljene kako bi se osiguralo poštovanje i produktivno okruženje. Probijanje leda: Aktivnost dizajnirana da pomogne učesnicima da se upoznaju i osjećaju ugodno jedni s drugima.
------------------------	--

**Opis vježbe**

<b>Naziv vježbe</b>	Crtanje simbola
<b>Broj vježbe</b>	1
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Poticati individualnu kreativnost i samoizražavanje;</li> <li>● Upoznati učesnike s konceptom simbolizma;</li> <li>● Povezati lične simbole s temom mira u društvu.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Niska
<b>Energija vježbe</b>	Niska do srednji
<b>Potreban materijal</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Listovi A4 papira</li> <li>● Olovke, markeri ili bojice</li> </ul>
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. facilitator daje uvod u radionicu – vidi dolje.</li> <li>2. facilitator utvrđuje zdravlje i sigurnost.</li> </ol>	

3. facilitator uvodi prvu vježbu.
4. Učesnici dobijaju A4 papir i materijale za crtanje.
5. facilitator objašnjava zadatak: Svaki učesnik treba da nacrti simbol koji zamišlja da je pronađen na arheološkom nalazištu i da mu doda značenje vezano za mir u društvu.
6. Učesnicima se daje 20 minuta da završe svoje crteže.

#### Uvod u radionicu:

(a) Ova radionica uključuje kreiranje i diskusiju simboličke umjetnosti kako bi se promovisali mir i jedinstvo. Učesnici će individualno crtati simbole, a zatim zajedno kreirati kolektivni mozaik.

(b) Ključna tema je korištenje umjetnosti i simbolizma za podsticanje mira i razumijevanja unutar zajednice.

(c) Dodatne informacije: Učesnici su ohrabreni da duboko razmisle o simbolima koje kreiraju i kako ti simboli mogu predstavljati mir u širem društvenom kontekstu.

<b>Ključni termini</b>	Simbol: Znak ili lik koji se koristi kao konvencionalni predstavnik objekta, funkcije ili procesa. Mir: Stanje mira i tišine; sloboda od uznemirenja ili sukoba.
------------------------	---

#### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Individualna prezentacija simbola
<b>Broj vježbe</b>	2
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Omogućiti učesnicima da dijele i objašnjavaju svoje lične simbole.</li> <li>• Podstaći komunikaciju i razumijevanje među učesnicima.</li> <li>• Ojačati vezu između ličnih simbola i šire teme mira.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Niska
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Simboli nacrtani u Vježbi 1
<b>Uputstva</b>	
<ul style="list-style-type: none"> <li>· facilitator traži od učesnika da se okupe u krug.</li> <li>· Svaki učesnik redom predstavlja sebe i svoj simbol grupi.</li> <li>· Učesnici objašnjavaju značenje svog simbola i kako se odnosi na mir u društvu.</li> <li>· facilitator moderira diskusiju, potičući učesnike da postavljaju pitanja i komentarišu simbole drugih.</li> </ul> <p>Facilitator osigurava da svako od učesnika ima makar 2 minuta da prezentuje svoj simbol.</p>	
<b>Ključni termini</b>	Prezentacija: Prikaz ili objašnjenje ideje, simbola ili koncepta grupi.

	Diskusija: Razmjena ideja i mišljenja između učesnika, moderirana od strane facilitatora.
--	---

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Kreiranje kolektivnog mozaika
<b>Broj vježbe</b>	3
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Promovisati saradnju i zajedničko kreativno izražavanje.</li> <li>• Vizualno predstaviti kombinaciju ličnih simbola kao jedinstveno umjetničko djelo.</li> <li>• Jačati osjećaj zajedništva među učesnicima.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Niska
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Veliko platno ili tabla za mozaik</li> <li>• Ljepilo ili traka</li> <li>• Simboli nacrtani u Vježbi 1</li> </ul>
<b>Uputstva</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. facilitator objašnjava zadatak: Svaki učesnik će doprineti svom simbolu u stvaranju zajedničkog mozaika.</li> <li>2. Učesnici redom postavljaju svoje simbole na platno ili tablu, stvarajući jedinstveni mozaik.</li> <li>3. facilitator moderira proces postavljanja simbola, osiguravajući da svi učesnici učestvuju.</li> <li>4. Nakon završetka mozaika, facilitator vodi kratku diskusiju o zajedničkom djelu i njegovom značenju.</li> </ol>
<b>Ključni termini</b>	<p>Mozaik: Umjetničko djelo sastavljeno od mnoštva sitnih, pojedinačnih dijelova.</p> <p>Zajedništvo: Stanje zajedničkog rada ili dijeljenja s drugima za postizanje zajedničkog cilja.</p>

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Opuštanje i odmor: Grupno istezanje i disanje
<b>Broj vježbe</b>	4
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Pomoći učesnicima da se opuste i smire.</li> <li>• Preći iz stanja visoke energije saradničkog rada u smireno stanje.</li> <li>• Podstaći osjećaj ispunjenosti i jedinstva.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Niska
<b>Energija vježbe</b>	Medium



<b>Potreban materijal</b>	Nema
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. facilitator vodi učesnike kroz seriju laganih istezanja.</li> <li>2. facilitator vodi kratku vježbu disanja, podstičući duboke, spore udise i izdise.</li> <li>3. Učesnici su pozvani da tiho razmisle o današnjim aktivnostima.</li> </ol>	
<b>Ključni termini</b>	<p>Istezanje: Vježbe dizajnirane za poboljšanje elastičnosti mišića i opsega pokreta u zglobovima.</p> <p>Vježba disanja: Praksa koja uključuje specifične obrasce disanja radi promovisanja opuštanja i mentalne jasnoće.</p>

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Sesija refleksije i povratnih informacija
<b>Broj vježbe</b>	5
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Omogućiti učesnicima da podijele svoje misli i osjećanja.</li> <li>• Prikupiti povratne informacije za poboljšanje budućih radionica.</li> <li>• Ojačati učenje i emocionalna iskustva sa radionice.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Niska
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Obrazac za povratne informacije učesnika (Dodatak D)
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. facilitator poziva učesnike da sjednu u krug.</li> <li>2. Učesnici su zamoljeni da podijele svoje misli i osjećanja o radionici.</li> <li>3. facilitator postavlja specifična pitanja za vođenje refleksije (npr., „Šta vam se najviše dopalo?“ „Šta ste naučili?“).</li> <li>4. Učesnici popunjavaju Obrazac za povratne informacije koji im je dat.</li> <li>5. facilitator zahvaljuje svima na učešću i zatvara sesiju.</li> </ol>	
<b>Ključni termini</b>	<p>Refleksija: Ozbiljno razmišljanje ili razmatranje.</p> <p>Povratne informacije: Informacije date učesniku o njihovom učinku koje se mogu koristiti za poboljšanje.</p>

### Brošura za pratnju radionice

<b>Naziv radionice</b>	Simbol mira: Stvaranje mozaika jedinstva
<b>Naslov brošure</b>	Simboli jedinstva i mira
<b>Ciljevi</b>	· Podstaknuti kreativnost i samoizražavanje kroz simboličnu

	<p>umjetnost.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>· Promovisati mir i jedinstvo unutar zajednice.</li> <li>· Podići saradnju i kolektivnu kreativnost.</li> </ul>
<b>Glavne tačke</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· <b>Ključna tačka jedan:</b> Simboli mogu biti moćni predstavnici ideja i vrijednosti. <ul style="list-style-type: none"> <li>• Učesnici uče kako da kreiraju simbole koji predstavljaju mir i jedinstvo.</li> </ul> </li> <li>· <b>Ključna tačka dva:</b> Umjetnost može olakšati lično izražavanje i zbližavanje zajednice. <ul style="list-style-type: none"> <li>• Stvaranje i dijeljenje ličnih simbola pomaže učesnicima da razumiju i cijene različite perspektive.</li> </ul> </li> <li>· <b>Ključna tačka tri:</b> Saradnja poboljšava kreativnost i jača veze unutar zajednice. <ul style="list-style-type: none"> <li>• Rad zajedno na stvaranju zajedničkog mozaika podstiče osjećaj jedinstva i zajedničkog cilja.</li> </ul> </li> </ul>
<b>Ključni pojmovi</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· <b>Simbol:</b> Znak ili oznaka koji predstavlja ideju, objekat ili odnos.</li> <li>· <b>Samoizražavanje:</b> Izražavanje vlastitih osjećanja, misli ili ideja.</li> <li>· <b>Mozaik:</b> Slika ili uzorak stvoren slaganjem zajedno malih obojenih komada tvrdog materijala, poput kamena, pločica ili stakla.</li> <li>· <b>Jedinstvo:</b> Stanje jedinstva ili povezanosti kao cjelina.</li> <li>· <b>Saradnja:</b> Rad sa nekim na proizvodnji ili stvaranju nečega.</li> </ul>
<b>Resursi</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Lokalni muzeji umjetnosti: Često imaju izložbe o simboličnoj umjetnosti i mozaicima.</li> <li>· Grupe mirovnih aktivista: Mogu pružiti dodatne resurse i aktivnosti fokusirane na promovisanje mira i jedinstva.</li> <li>· Zajednički umjetnički centri: Nude radionice i materijale za saradničke umjetničke projekte.</li> </ul>
<b>Reference</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Brown, Lisa. "Simboli i njihova značenja u umjetnosti." <i>Art History Journal</i>, Vol. 12, 2019.</li> <li>· Anderson, Mark. "Zajednički umjetnički projekti: Izgradnja jedinstva kroz kreativnost." <i>Unity Press</i>, 2017.</li> <li>· Carter, Emily. "Moć simbola u društvu." <i>Cultural Studies Quarterly</i>, Vol. 8, 2021.</li> </ul>

## Plan radionic 2 – Prvi dio

<b>Naziv radionice</b>	Stvaranje novčića mira
<b>Ciljevi radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Razvijati unutrašnji mir i samosvijest kroz meditaciju.</li> <li>• Podsticati kreativno izražavanje i simboličko razmišljanje.</li> <li>• Promovisati razumijevanje kulturnih vrijednosti i njihovog prikazivanja u umjetnosti.</li> </ul>
<b>Ishodi učenja radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Meditirati i identificirati elemente koji doprinose njihovom unutrašnjem miru.</li> <li>• Izražavati svoje lične vrijednosti i ideje kroz umjetnost.</li> <li>• Razumjeti kulturni značaj novčića kao istorijskih artefakata.</li> </ul>
<b>Trajanje</b>	120 minuta
<b>Autor</b>	Vuk Vučeraković, Prona, Crna Gora
<b>Umjetničke forme</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Meditacija</li> <li>· Simbolička umjetnost</li> <li>· Skulptura</li> </ul>
<b>Učesnici</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Maksimalan broj učesnika po grupi: 20</li> <li>· Dodatne potrebe: Pristupačan prostor za učesnike s problemima mobilnosti, i umjetnički materijali prikladni za različite nivoe vještina.</li> </ul>
<b>Broj facilitatora potrebnih po grupi</b>	2 facilitatora
<b>Metode i tehnike učenja</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Vođena meditacija</li> <li>· Individualna kreativna aktivnost</li> <li>· Grupna diskusija i prezentacija</li> <li>· Sesija refleksije i povratnih informacija</li> </ul>
<b>Potrebni resursi i materijali</b>	<p>(a) Facilitator:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Muzički uređaj i smirujuća muzika za meditaciju</li> <li>• Flipchart i markeri</li> <li>• Tajmer</li> <li>• Kamera za dokumentovanje završnih radova</li> </ul> <p>(b) Učesnici:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Udobna sjedišta ili prostirke za meditaciju</li> <li>• Glina</li> <li>• Alati za oblikovanje</li> <li>• Boje i četkice za ukrašavanje novčića</li> </ul>
<b>STRUKTURA RADIONICE</b>	
<b>Uvod</b>	<p>Trajanje: 5 minuta</p> <p>Facilitator će započeti predstavljanjem sebe i ciljeva i zadataka radionice. Objasniće pravila i smjernice za komunikaciju i učešće, osiguravajući da svi razumiju važnost poštovanja i saradnje. Facilitator će potom dati kratak pregled planiranih aktivnosti.</p>
<b>Glavna lekcija sa vježbama i glavna tema</b>	<p>Trajanje: 100 minuta</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Vježba 1: Vođena meditacija</li> <li>• Vježba 2: Dijeljenje riječi mira</li> <li>• Vježba 3: Stvaranje novčića mira</li> <li>• Vježba 4: Prezentovanje novčića i njihovih značenja</li> </ul>
<b>Opuštanje i odmor</b>	<p>Trajanje: 5 minuta</p> <p>Vježba opuštanja i odmora: Grupno istezanje i disanje</p>
<b>Refleksija i povratna informacija</b>	<p>Trajanje: 10 minuta</p> <p>Refleksija i povratna informacija</p>
<b>Prilozi</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Prilog A: Primjeri simbola i njihovih značenja</li> <li>• Prilog B: Detaljna uputstva za vježbe</li> <li>• Prilog C: Raspored i vremenski okvir radionice</li> <li>• Prilog D: Obrazac za povratne informacije učesnika</li> </ul>
<b>Izvori i obavezna literatura</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Smith, John. "Umjetnost i izgradnja mira." Peace Journal, Vol. 5, 2020.</li> <li>• Davis, Maria. "Kolektivni umjetnički projekti: Vodič za facilitators." Community Arts Press, 2018.</li> <li>• Jones, Emily. "Simboli i njihova značenja." Cultural Studies Review, Vol. 3, 2019.</li> </ul>
<b>Procjena /Ocjena radionice (po potrebi)</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Obrasci za povratne informacije učesnika prikupljeni na kraju radionice.</li> <li>• Zapažanja i bilješke koje su facilitatori zabilježili tokom sesije.</li> <li>• Ocjena završnih novčića i individualnih prezentacija, procjenjujući kreativnost i razumijevanje ključne teme mira i jedinstva.</li> </ul>

### Plan radionice 2 – Drugi dio

<b>Naziv vježbe</b>	Uvod
<b>Broj vježbe</b>	N/A
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Predstaviti facilitatora i učesnike jedni drugima.</li> <li>● Utvrditi ciljeve, pravila i strukturu radionice.</li> <li>● Stvoriti ugodno i otvoreno okruženje za učešće.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Niska
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Nema
<b>Uputstva</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Facilitator se predstavlja i pozdravlja učesnike: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ Započnite toplim pozdravom i kratkim uvodom o sebi. Podijelite malo o svojoj skulpturadini i interesovanju za temu radionice.</li> </ul> </li> <li>● Facilitator daje uvod u radionicu: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ Pružite kratak pregled onoga što će radionica uključivati. Spomenite ključne teme i aktivnosti u kojima će učesnici učestvovati.</li> <li>○ Primjer: "Danas ćemo istraživati koncept mira i jedinstva kroz kreativne vježbe koje uključuju simboličnu umjetnost, izradu i pokret. Naš cilj je podsticanje samorefleksije, empatije i zajedničke kreativnosti."</li> </ul> </li> <li>● Facilitator utvrđuje zdravlje i sigurnost: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ Izdvojite važne smjernice za zdravlje i sigurnost. Osigurajte da su učesnici svjesni svih potrebnih mjera opreza, posebno ako radionica uključuje fizičke aktivnosti ili rukovanje materijalima.</li> </ul> </li> <li>● Facilitator uvodi prvu vježbu: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ Objasnite strukturu radionice i redosljed aktivnosti. Naglasite važnost aktivnog učešća i poštovanja u komunikaciji.</li> <li>○ Primjer: "Počecemo s individualnim vježbama gdje ćete kreirati simbole ili skulpture koje predstavljaju vaša lična iskustva. Kasnije ćemo zajedno raditi na stvaranju zajedničkih umjetničkih djela koja simbolizuju naše zajedničko razumijevanje mira."</li> </ul> </li> <li>● Pojašnjavanje pravila radionice i smjernica za komunikaciju: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ Navedi osnovna pravila za radionicu, kao što su pažljivo slušanje,</li> </ul> </li> </ul>

<p>omogućavanje svima da govore i održavanje pozitivnog i podržavajućeg okruženja.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>○ Primjer: "Podstičemo otvorenu i poštovanu komunikaciju. Molimo vas da pažljivo slušate kada drugi govore i slobodno dijelite svoje misli i ideje."</li> </ul> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Facilitator uključuje učesnike u vježbu za probijanje leda: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ Koristite jednostavnu aktivnost za probijanje leda kako bi se učesnici međusobno upoznali. To može biti igra imena, zabavno pitanje ili kratko dijeljenje.</li> <li>○ Primjer: "Idemo oko sobe i podijelite svoje ime i jednu riječ koja opisuje kako se danas osjećate."</li> </ul> </li> </ul>	
<b>Ključni termini</b>	<p>Facilitator: Osoba koja vodi i usmjerava radionicu.</p> <p>Učesnici: Osobe koje učestvuju u radionici.</p> <p>Ciljevi radionice: Ciljevi i svrhe radionice.</p> <p>Osnovna pravila: Smjernice postavljene kako bi se osiguralo poštovanje i produktivno okruženje.</p> <p>Pobijanje leda: Aktivnost dizajnirana da pomogne učesnicima da se upoznaju i osjećaju ugodno jedni s drugima.</p>

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Vođena meditacija
<b>Broj vježbe</b>	1
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pomoći učesnicima da postignu stanje unutrašnjeg mira.</li> <li>● Podsticati introspekciju i samosvijest.</li> <li>● Postaviti temelje za kreativne vježbe koje slijede.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Niska
<b>Energija vježbe</b>	Niska - srednja
<b>Potreban materijal</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Muzički uređaj</li> <li>· Smirujuća muzika</li> </ul>
<b>Uputstva</b>	

1. facilitator se predstavlja i pozdravlja sve prisutne.
2. facilitator uvodi radionicu - pogledajte beNiska.
3. facilitator postavlja zdravstvene i sigurnosne smjernice.
4. facilitator uvodi prvu vježbu.
5. Učesnici pronalaze udoban položaj i zatvaraju oči.
6. facilitator pušta umirujuću muziku i vodi učesnike kroz meditaciju, tražeći od njih da se fokusiraju na svoj unutarnji mir i ono što ih čini smirenim u svakodnevnom životu.
7. Nakon 10 minuta, učesnici su zamoljeni da razmišljaju o tri riječi koje opisuju njihov unutarnji mir.

Uvod u radionicu:

- (a) Ova radionica uključuje korištenje meditacije i umjetničkog stvaranja kako bi se istraživali i izrazili osobni vrijednosti povezane s mirom. Učesnici će meditirati, stvarati simbolične novčiće i diskutovati o njihovom značenju.
- (b) Ključna tema je korištenje introspekcije i umjetnosti kako bi se unaprijedili mir i razumijevanje unutar zajednice.
- (c) Dodatne informacije: Učesnici su ohrabreni da se opuste i puste svoju kreativnost da prirodno teče.

<b>Ključni termini</b>	Meditacija: praksa u kojoj pojedinac koristi tehniku za fokusiranje uma na određeni predmet, misao ili aktivnost kako bi postigao mentalno jasno i emocionalno mirno stanje. Unutrašnji mir: Stanje mentalne i duhovne smirenosti, sa dovoljno znanja i razumevanja da se održi jakim u suočavanju sa stresom.
------------------------	--

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Dijeljenje riječi mira
<b>Broj vježbe</b>	2
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Omogućiti učesnicima da artikuliraju svoje unutarnje misli i osjećaje.</li> <li>● Podstaknuti komunikaciju i razumijevanje među učesnicima.</li> <li>● Pripremiti teren za kreativnu vježbu koja slijedi.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Niska
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Nema
<b>Uputstva</b>	· facilitator moli učesnike da se okupe u krugu.

<ul style="list-style-type: none"> <li>· Svaki učesnik, redom, predstavlja sebe i dijeli tri riječi koje su smislili tokom meditacije.</li> <li>· Grupa se ohrabruje da pažljivo sluša i razmišlja o dijeljenim riječima.</li> </ul>	
<b>Ključni termini</b>	Samoizražavanje: Izražavanje nečijih osećanja, misli ili ideja. Komunikacija: Prenošenje ili razmjena informacija ili vijesti.

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Kreiranje novčića mira
<b>Broj vježbe</b>	3
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Podstaći učesnike da prenesu svoje misli i vrijednosti u tangibilni oblik.</li> <li>● Istaknuti kulturni i istorijski značaj novčića kao simbola.</li> <li>● Promovisati kreativnost i vještinu izrade.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Niska
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Glina</li> <li>· Alati za oblikovanje</li> <li>· Boje i četkice</li> </ul>
<b>Uputstva</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· facilitator objašnjava zadatak: Učesnici će napraviti novčić od gline koji će predstavljati vrijednosti koje su identifikovali u prethodnim vježbama.</li> <li>· Učesnicima se daje glina i alati za oblikovanje.</li> <li>· facilitator podsjeća učesnike da njihovi novčići trebaju simbolizovati mir i da trebaju razmišljati o tome kako novčići kao istorijski artefakti odražavaju vrijednosti društva.</li> <li>· Učesnicima je dato 30 minuta za oblikovanje i ukrašavanje svojih novčića.</li> <li>· facilitator pomaže i vodi učesnike po potrebi.</li> </ul>
<b>Ključni termini</b>	Simbolizam: Upotreba simbola za predstavljanje ideja ili kvaliteta. Artefakt: Predmet koji je napravilo ljudsko biće, tipično od kulturnog ili istorijskog interesa.

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Predstavljanje novčića i njihovo značenje
<b>Broj vježbe</b>	4
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pružiti priliku učesnicima da podijele svoja stvaranja i ideje iza njih.</li> <li>● Podstaći osjećaj postignuća i zajedništva.</li> <li>● Ojačati važnost zajedničkih vrijednosti i mira.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Niska
<b>Energija vježbe</b>	Niska



<b>Potreban materijal</b>	· Novčići napravljeni u Vježbi 3
<b>Uputstva</b>	
<ul style="list-style-type: none"> <li>· facilitator moli učesnike da se okupe u krugu.</li> <li>· Svaki učesnik predstavlja svoj novčić grupi, objašnjavajući vrijednosti koje predstavlja i šta bi kupili s ovom "valutom mira".</li> <li>· Grupa se ohrabruje da postavlja pitanja i pruži pozitivne povratne informacije.</li> <li>· facilitator osigurava da svaki učesnik ima otprilike 2 minute za prezentaciju.</li> </ul>	
<b>Ključni termini</b>	Prezentacija: Čin prikazivanja i objašnjavanja sadržaja teme publici. Valuta: Sistem novca u opštoj upotrebi u određenoj zemlji.

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Opuštanje i odmor: Grupno istezanje i disanje
<b>Broj vježbe</b>	5
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pomoći učesnicima da se opuste i smire.</li> <li>● Preći iz stanja visoke energije saradničkog rada u smireno stanje.</li> <li>● Podstaći osjećaj ispunjenosti i jedinstva.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Niska
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potreban materijal</b>	Nema
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>4. facilitator vodi učesnike kroz seriju laganih istezanja.</li> <li>5. facilitator vodi kratku vježbu disanja, podstičući duboke, spore udise i izdise.</li> <li>6. Učesnici su pozvani da tiho razmisle o današnjim aktivnostima.</li> </ol>	
<b>Ključni termini</b>	Istezanje: Vježbe dizajnirane za poboljšanje elastičnosti mišića i opsega pokreta u zglobovima. Vježba disanja: Praksa koja uključuje specifične obrasce disanja radi promovisanja opuštanja i mentalne jasnoće.

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Sesija refleksije i povratnih informacija
<b>Broj vježbe</b>	6
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Omogućiti učesnicima da podijele svoje misli i osjećanja.</li> <li>● Prikupiti povratne informacije za poboljšanje budućih radionica.</li> </ul>

	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Ojačati učenje i emocionalna iskustva sa radionice.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Niska
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Obrazac za povratne informacije učesnika (Dodatak D)
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>6. facilitator poziva učesnike da sjednu u krug.</li> <li>7. Učesnici su zamoljeni da podijele svoje misli i osjećanja o radionici.</li> <li>8. facilitator postavlja specifična pitanja za vođenje refleksije (npr., „Šta vam se najviše dopalo?“ „Šta ste naučili?“).</li> <li>9. Učesnici popunjavaju Obrazac za povratne informacije koji im je dat.</li> <li>10. facilitator zahvaljuje svima na učešću i zatvara sesiju.</li> </ol>	
<b>Ključni termini</b>	<p>Refleksija: Ozbiljno razmišljanje ili razmatranje.</p> <p>Povratne informacije: Informacije date učesniku o njihovom učinku koje se mogu koristiti za poboljšanje.</p>

#### Brošura za pratnju radionice

<b>Naziv radionice</b>	Kreiranje novčića mira
<b>Naziv brošure</b>	Simboli unutrašnjeg mira
<b>Ciljevi</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Podsticanje unutrašnjeg mira i samosvijesti putem meditacije.</li> <li>• Podsticanje kreativnog izražavanja i simboličkog razmišljanja.</li> <li>• Promovisanje razumijevanja kulturnih vrijednosti i njihovog prikazivanja u umjetnosti.</li> </ul>
<b>Glavne tačke</b>	<p>Ključna tačka jedan: Unutrašnji mir može se razvijati putem meditacije i introspekcije.</p> <p>Meditacija pomaže pojedincima da se fokusiraju na ono što ih smiruje i usmjerava, što doprinosi osjećaju unutrašnjeg mira.</p> <p>Ključna tačka dva: Umjetnost može biti moćan medij za izražavanje ličnih i društvenih vrijednosti.</p> <p>Stvaranje simboličke umjetnosti omogućava pojedincima da predstave svoje unutrašnje misli i osjećaje na tangibilan</p>

	<p>način.</p> <p>Ključna tačka tri: Novčići imaju historijski značaj i mogu odražavati vrijednosti društva.</p> <p>Razumijevanje kulturnog i historijskog značaja novčića pomaže nam da cijenimo njihovu ulogu u predstavljanju društvenih vrijednosti.</p>
<b>Ključni pojmovi</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Meditacija: Praksa gdje pojedinac koristi tehniku kako bi usmjerio um na određeni objekat, misao ili aktivnost kako bi postigao mentalno jasno i emocionalno mirno stanje.</li> <li>• Unutrašnji mir: Stanje mentalnog i duhovnog smirenja, sa dovoljno znanja i razumijevanja da se pojedinac održi jakim u susretu sa stresom.</li> <li>• Samoizražavanje: Izražavanje svojih osjećanja, misli ili ideja.</li> <li>• Simbolika: Upotreba simbola za predstavljanje ideja ili kvaliteta.</li> <li>• Artefakt: Objekat napravljen od strane čovjeka, obično od kulturnog ili historijskog interesa.</li> <li>• Valuta: Sistem novca u opštoj upotrebi u određenoj zemlji.</li> </ul>
<b>Resursi</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Lokalni Muzeji: Često imaju izložbe historijskih artefakata, uključujući novčiće.</li> <li>· Lokalne Grupacije za Mir: Mogu pružiti dodatne resurse i aktivnosti usmjerene na promovisanje mira.</li> <li>· Centri za Društvenu Umjetnost: Nude radionice i materijale za kreativni izraz.</li> </ul>
<b>Reference</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Smith, John. "Umjetnost i Izgradnja Mira." Mirni Žurnal, Vol. 5, 2020.</li> <li>· Davis, Maria. "Kolaborativni Projekti Umetnosti: Vodič za Facilitatore." Izdanje Zajednice Umetnosti, 2018.</li> <li>· Jones, Emily. "Simboli i Njihova Značenja." Pregled Kulturnih Studija, Vol. 3, 2019.</li> </ul>

### Plan radionice 3 – Prvi dio

<b>Naziv radionice</b>	Statue vremena: Prošlost, sadašnjost, budućnost mira
<b>Ciljevi radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Podsticanje samorefleksije i ličnog izražavanja kroz pokret.</li> </ul>

	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Podsticanje razumijevanja individualnih i kolektivnih iskustava.</li> <li>● Promovisanje kreativnosti u saradnji i komunikaciji.</li> </ul>
<b>Ishodi učenja radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Kreiranje i izvođenje simboličkih skulptura koje predstavljaju njihovu prošlost, sadašnjost i budućnost.</li> <li>● Artikulacija ličnih iskustava i aspiracija kroz pokret i govor.</li> <li>● Saradnja sa drugima kako bi se kreirala kolektivna skulptura koja ima jedinstveno značenje.</li> </ul>
<b>Trajanje</b>	120 minuta
<b>Autor</b>	Vuk Vučeraković, Prona, Crna Gora
<b>Umjetničke forme</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Pokret i scenska umjetnost - Pozorište</li> <li>· Skulptura (Tijelo kao skulptura)</li> <li>· Kolektivna umjetnost</li> </ul>
<b>Učesnici</b>	<p>Maksimalan broj učesnika po grupi: 20</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>· Dodatne potrebe: Udobna odjeća za pokret, veliki otvoren prostor.</li> </ul>
<b>Broj facilitatora potrebnih po grupi</b>	1 - 2 facilitatora po grupi
<b>Metode i tehnike učenja</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Vođene vježbe</li> <li>· Individualne i grupne aktivnosti</li> <li>· Diskusije i prezentacije</li> <li>· Refleksivna praksa</li> </ul>
<b>Potrebni resursi i materijali</b>	<p>(a) Facilitator: ☐</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Tajmer ili sat ☐</li> <li>● Notes i olovka za beleške ☐</li> <li>● Uputstva za vježbe</li> </ul> <p>(c) Učesnici: ☐</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Udobna odjeća za pokret</li> <li>● Otvoren prostor za slobodno kretanje</li> </ul>
<b>STRUKTURA RADIONICE</b>	
<b>Uvod</b>	<p>Trajanje: 5 minuta</p> <p>Facilitator će započeti uvodom predstavljanjem sebe i objašnjavanjem ciljeva i svrhe radionice. Objasniće pravila i</p>

	smjernice za komunikaciju i učešće, osiguravajući da svi razumiju važnost poštovanja i saradnje. Facilitator će zatim dati kratak pregled planiranih aktivnosti za sesiju.
<b>Osnovni čas sa vježbama i ključnom temom</b>	Trajanje: 90 minuta · Vježba 1: Kreiranje skulptura za prošlost, sadašnjost i budućnost · Vježba 2: Presentacija individualnih skulptura · Vježba 3: Kreiranje kolektivne skulpture za sadašnjost
<b>Opuštanje i odmor</b>	Trajanje: 5 minuta Opuštanje i odmor: Grupno istezanje i disanje
<b>Refleksija i povratna informacija</b>	Trajanje: 20 minuta Refleksija i povratna informacija
<b>Prilozi</b>	Dodatak A: Detaljna uputstva za vježbe Dodatak B: Raspored i vremenski plan radionice Dodatak D: Formular za povratne informacije učesnika
<b>Reference i obavezna literatura</b>	· Johnson, David. "Umjetnost pokreta: Istraživanje ličnih i kolektivnih priča." Časopis za performanse, Vol. 11, 2020. · Smith, Laura. "Kolaborativni projekti umjetnosti za izgradnju zajednice." Izdanje zajednice umjetnosti, 2019. · Brown, Michael. "Moć performansne umjetnosti." Pregled umjetničkog izraza, Vol. 7, 2021.
<b>Procjena /Ocjena radionice (po potrebi)</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Formulari za povratne informacije učesnika sakupljeni na kraju radionice.</li> <li>• Opservacije i beleške zabeležene od strane facilitatora tokom sesije.</li> <li>• Procjena konačne kolektivne skulpture i individualnih prezentacija, procjenjujući kreativnost i razumijevanje ključne teme.</li> </ul>

### Plan radionice 3 – Drugi dio

<b>Naziv vježbe</b>	Uvod
<b>Broj vježbe</b>	Nije primjenjivo
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Predstaviti facilitatora i učesnike jedni drugima.</li> <li>• Utvrditi ciljeve, pravila i strukturu radionice.</li> <li>• Stvoriti ugodno i otvoreno okruženje za učešće.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Niska
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Nema
<b>Uputstva</b>	

- Facilitator se predstavlja i pozdravlja učesnike:
  - Započnite toplim pozdravom i kratkim uvodom o sebi. Podijelite malo o svojoj skulpturadini i interesovanju za temu radionice.
- Facilitator daje uvod u radionicu:
  - Pružite kratak pregled onoga što će radionica uključivati. Spomenite ključne teme i aktivnosti u kojima će učesnici učestvovati.
  - Primjer: "Danas ćemo istraživati koncept mira i jedinstva kroz kreativne vježbe koje uključuju simboličnu umjetnost, izradu i pokret. Naš cilj je podsticanje samorefleksije, empatije i zajedničke kreativnosti."
- Facilitator utvrđuje zdravlje i sigurnost:
  - Izdvojite važne smjernice za zdravlje i sigurnost. Osigurajte da su učesnici svjesni svih potrebnih mjera opreza, posebno ako radionica uključuje fizičke aktivnosti ili rukovanje materijalima.
- Facilitator uvodi prvu vježbu:
  - Objasnite strukturu radionice i redosljed aktivnosti. Naglasite važnost aktivnog učešća i poštovanja u komunikaciji.
  - Primjer: "Počecemo s individualnim vježbama gdje ćete kreirati simbole ili skulpture koje predstavljaju vaša lična iskustva. Kasnije ćemo zajedno raditi na stvaranju zajedničkih umjetničkih djela koja simbolizuju naše zajedničko razumijevanje mira."
- Pojašnjavanje pravila radionice i smjernica za komunikaciju:
  - Navedi osnovna pravila za radionicu, kao što su pažljivo slušanje, omogućavanje svima da govore i održavanje pozitivnog i podržavajućeg okruženja.
  - Primjer: "Podstičemo otvorenu i poštovanu komunikaciju. Molimo vas da pažljivo slušate kada drugi govore i slobodno dijelite svoje misli i ideje."
- Facilitator uključuje učesnike u vježbu za probijanje leda:
  - Koristite jednostavnu aktivnost za probijanje leda kako bi se učesnici međusobno upoznali. To može biti igra imena, zabavno pitanje ili kratko dijeljenje.
  - Primjer: "Idemo oko sobe i podijelite svoje ime i jednu riječ koja opisuje

kako se danas osjećate."	
<b>Ključni termini</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Facilitator: Osoba koja vodi i usmjerava radionicu.</li> <li>· Učesnici: Osobe koje učestvuju u radionici.</li> <li>· Ciljevi radionice: Ciljevi i svrhe radionice.</li> <li>· Osnovna pravila: Smjernice postavljene kako bi se osiguralo poštovanje i produktivno okruženje.</li> <li>· Probijanje leda: Aktivnost dizajnirana da pomogne učesnicima da se upoznaju i osjećaju ugodno jedni s drugima.</li> </ul>

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Kreiranje Skulptura Prošlosti, Sadašnjosti i Budućnosti
<b>Broj vježbe</b>	1
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Podsticanje učesnika da razmišljaju o svojoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.</li> <li>· Omogućavanje izražavanja sebe kroz pokrete tijela.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Visok
<b>Energija vježbe</b>	Niska - srednja
<b>Potreban materijal</b>	Nema
<b>Uputstva</b>	
<p>1.Facilitator se predstavlja i pozdravlja sve prisutne.</p> <p>2.Facilitator uvodi radionicu - vidi ispod.</p> <p>3.Facilitator uspostavlja zdravstvenu i sigurnosnu situaciju.</p> <p>4.Facilitator uvodi prvu vježbu.</p> <p>5.Učesnici su pozvani da razmišljaju o svojoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.</p> <p>6.Svaki učesnik kreira pozu koja predstavlja njihovu prošlost, drugu za njihovu sadašnjost, i treću za njihovu budućnost.</p> <p>7.Učesnici praktikuju tranziciju između ovih skulptura.</p> <p>Uvod u radionicu:</p> <p>(a) Ova radionica uključuje korištenje pokreta kako bi se izrazile lične istorije i aspiracije. Učesnici će kreirati skulpture koje simbolizuju njihovu prošlost, sadašnjost i budućnost, te zatim raditi zajedno na stvaranju kolektivne reprezentacije.</p> <p>(b) Ključna tema je korištenje pokreta tijela i simboličkih skulptura kako bi se istražila i podijelila lična i kolektivna iskustva.</p> <p>(c) Dodatne informacije: Učesnici trebaju da se fokusiraju na izražavanje svojih istinskih osjećanja i misli kroz svoje skulpture.</p>	
<b>Ključni termini</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· skulptura: Određen način stajanja ili sjedenja, obično prihvaćen iz umjetničkih ili simboličkih razloga.</li> <li>· Simbolički Pokret: Pokret koji predstavlja ili označava nešto drugo, često apstraktnu ideju ili koncept.</li> </ul>

## Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Prezentacija Individualnih Skulptura
<b>Broj vježbe</b>	2
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Pružiti priliku učesnicima da podijele svoje lične priče i skulpture.</li> <li>• Podsticanje razumijevanja i empatije među učesnicima.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Visoka
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Nema
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Facilitator poziva učesnike da se okupe na jednoj strani prostorije.</li> <li>2. Svaki učesnik hoda do centra prostorije s neutralnim stavom.</li> <li>3. Kada stignu do centra, učesnik zauzima svoju pozu za prošlost, izgovara nešto o njoj, zatim prelazi na svoju sadašnju pozu i govori, i na kraju zauzima svoju buduću pozu i govori.</li> <li>4. Grupa sluša i reflektuje na svaku prezentaciju.</li> </ol>	
<b>Ključni termini</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Prezentacija: Akt prikazivanja i objašnjavanja sadržaja teme publici.</li> <li>· Empatija: Sposobnost razumijevanja i dijeljenja osjećanja drugih.</li> </ul>

## Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Kreiranje Kolektivne Skulpture Sadašnjosti
<b>Broj vježbe</b>	3
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Podsticanje saradnje i kolektivne kreativnosti.</li> <li>• Isticanje važnosti timskog rada i dijeljenog značenja.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Srednja
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Nema
<b>Uputstva</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Facilitator objašnjava zadatak: Učesnici će zajedno raditi na kreiranju kolektivne skulpture sadašnjosti.</li> <li>2. Učesnici diskutuju i dogovaraju se o individualnim skulpturama koje će doprinijeti kolektivnoj pozi.</li> <li>3. Svaki učesnik zauzima svoju dogovorenu poziciju u sredini prostorije.</li> <li>4. Grupa prilagođava i usklađuje svoje pozicije kako bi kolektivna skulptura imala jedinstveno značenje.</li> </ol>	



5. Facilitator vodi i podržava grupu po potrebi.

<b>Ključni termini</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Saradnja: Akcija rada s nekim kako bi se nešto proizvelo ili stvorilo.</li> <li>· Kolektivna Kreativnost: Proces stvaranja nečega kao grupe, gdje doprinos svakog pojedinca obogaćuje konačni rezultat.</li> </ul>
------------------------	---

#### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Opuštanje i odmor: Grupno istezanje i disanje
<b>Broj vježbe</b>	4
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pomoći učesnicima da se opuste i smire.</li> <li>● Preći iz stanja visoke energije saradničkog rada u smireno stanje.</li> <li>● Podstaći osjećaj ispunjenosti i jedinstva.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Niska
<b>Energija vježbe</b>	Medium
<b>Potreban materijal</b>	Nema

#### Uputstva

7. facilitator vodi učesnike kroz seriju laganih istezanja.
8. facilitator vodi kratku vježbu disanja, podstičući duboke, spore udise i izdise.
9. Učesnici su pozvani da tiho razmisle o današnjim aktivnostima.

<b>Ključni termini</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· <b>Istezanje:</b> Vježbe dizajnirane za poboljšanje elastičnosti mišića i opsega pokreta u zglobovima.</li> <li>· <b>Vježba disanja:</b> Praksa koja uključuje specifične obrasce disanja radi promovisanja opuštanja i mentalne jasnoće.</li> </ul>
------------------------	---

#### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Sesija refleksije i povratnih informacija
<b>Broj vježbe</b>	5
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Omogućiti učesnicima da podijele svoje misli i osjećanja.</li> <li>● Prikupiti povratne informacije za poboljšanje budućih radionica.</li> <li>● Ojačati učenje i emocionalna iskustva sa radionice.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Niska
<b>Energija vježbe</b>	Niska
<b>Potreban materijal</b>	Obrazac za povratne informacije učesnika (Dodatak D)

<b>Uputstva</b>	
<p>11. facilitator poziva učesnike da sjednu u krug.</p> <p>12. Učesnici su zamoljeni da podijele svoje misli i osjećanja o radionici.</p> <p>13. facilitator postavlja specifična pitanja za vođenje refleksije (npr., „Šta vam se najviše dopalo?“ „Šta ste naučili?“).</p> <p>14. Učesnici popunjavaju Obrazac za povratne informacije koji im je dat.</p> <p>15. facilitator zahvaljuje svima na učešću i zatvara sesiju.</p>	
<b>Ključni termini</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· <b>Refleksija:</b> Ozbiljno razmišljanje ili razmatranje.</li> <li>· <b>Povratne informacije:</b> Informacije date učesniku o njihovom učinku koje se mogu koristiti za poboljšanje.</li> </ul>

### Brošura za pratnju radionice

<b>Naziv radionice</b>	Statue vremena: Prošlost, sadašnjost, budućnost mira
<b>Naziv brošure</b>	Simboličke skulpture životnih faza
<b>Ciljevi</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Podsticanje samorefleksije i ličnog izraza kroz simbolički pokret.</li> <li>● Podsticanje razumijevanja i empatije među učesnicima.</li> <li>● Promovisanje kolektivne kreativnosti i efikasne komunikacije.</li> </ul>
<b>Glavne tačke</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Ključna tačka jedan: Lična istorija i aspiracije mogu se izraziti kroz pokrete tijela.</li> </ul> <p>Učesnici uče da simbolizuju svoju prošlost, sadašnjost i budućnost kroz fizičke skulpture.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Ključna tačka dva: Dijeljenje ličnih priča pomaže u izgradnji empatije i razumijevanja.</li> </ul> <p>Prezentacija individualnih skulptura omogućava učesnicima da se povežu na dubljem nivou.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Ključna tačka tri: Kolektivna umjetnost poboljšava kreativnost i podstiče jedinstvo.</li> </ul> <p>Stvaranje kolektivne skulpture uči važnosti timskog rada i dijeljenog značenja.</p>

<b>Ključni pojmovi</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· skulptura: Poseban način stajanja ili sjedenja, obično prihvaćen iz umjetničkih ili simboličkih razloga.</li> <li>· Simbolički pokret: Pokret koji predstavlja ili označava nešto drugo, često apstraktnu ideju ili koncept.</li> <li>· Samoizražavanje: Izražavanje svojih osjećanja, misli ili ideja.</li> <li>· Empatija: Sposobnost razumijevanja i dijeljenja osjećanja drugih.</li> <li>· Saradnja: Akcija rada s nekim kako bi se nešto proizvelo ili stvorilo.</li> <li>· Kolektivna kreativnost: Proces stvaranja nečega kao grupe, gdje doprinos svakog pojedinca obogaćuje konačni rezultat.</li> <li>· Refleksija: Ozbiljno razmišljanje ili sagledavanje.</li> </ul>
<b>Resursi</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Lokalni muzeji umjetnosti: Često imaju izložbe simboličke umjetnosti i performansa.</li> <li>· Kulturni centri: Nude radionice i prostore za zajedničke umjetničke projekte.</li> <li>· Grupa aktivista za mir: Pružaju resurse i aktivnosti usmjerene na promovisanje empatije i razumijevanja.</li> </ul>
<b>Izvori</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Johnson, David. "Umjetnost Pokreta: Istraživanje Ličnih i Kolektivnih Priča." Časopis za Studije Performansa, Vol. 11, 2020.</li> <li>· Smith, Laura. "Kolektivni Projekti Umetnosti za Izgradnju Zajednice." Press Zajednice Umjetnosti, 2019.</li> <li>· Brown, Michael. "Moć Umjetnosti Performansa." Pregled Umjetničkog Izraza, Vol. 7, 2021.</li> </ul>

## Appendix A: Primjeri simbola i njihova značenja

### Uvod

Simboli igraju ključnu ulogu u prenošenju kompleksnih ideja i emocija na jednostavan i univerzalno razumljiv način. Oni mogu predstavljati apstraktne koncepte, kulturna uvjerenja i lične vrijednosti. Ovaj dodatak pruža primjere uobičajenih simbola i njihovih značenja kako bi inspirisao učesnike da stvaraju vlastite simbole tokom radionica. Primjeri Simbola:

#### Golub

Značenje: Mir, nada i spokojstvo.

skulpturadina: U mnogim kulturama, golub je univerzalni simbol mira. Često je prikazan s grančicom masline u kljunu, poteklom iz biblijske priče o Nojevoj arci, gdje je golub donio maslinov list, označavajući kraj poplave i povratak mira.

#### Srce

Značenje: Ljubav, saosjećanje i emocionalna povezanost.

skulpturadina: Srce je široko prepoznat simbol ljubavi i nježnosti. Simbolizuje srž ljudskih emocija i često se koristi kako bi označio duboke lične odnose i brigu.

#### Maslina

Značenje: Mir i pomirenje.

skulpturadina: Maslina je simbol mira i pobjede još od drevne Grčke. Često se koristi kako bi označila kraj sukoba i početak mirnih vremena.

Lotos cvijet

Značenje: Čistota, prosvjetljenje i ponovno rođenje.

skulpturadina: U mnogim istočnim religijama, lotos cvijet je moćan simbol duhovnog prosvjetljenja i čistote. Raste u blatu, ali se uzdiže iznad površine da bi procvjetao s izuzetnom ljepotom, predstavljajući putovanje ka duhovnom buđenju i čistoti uma.

Duga

Značenje: Nada, raznolikost i obećanje.

skulpturadina: Duga je često povezana s nadom i obećanjem boljih vremena. Takođe simbolizuje raznolikost i inkluziju, kao što se vidi na zastavi LGBTQ+ pokreta koja koristi dugu kako bi simbolizovala raznolikost zajednice.

Simbol Beskonačnosti ( $\infty$ )

Značenje: Vječnost, beskrajne mogućnosti i beskonačna priroda svemira.

skulpturadina: Simbol beskonačnosti se koristi u matematici da predstavi neograničenu količinu. U širem smislu, simbolizuje vječni život, beskrajne mogućnosti i međusobnu povezanost svega.

Drvo

Značenje: Rast, snaga i povezanost s prirodom.

skulpturadina: Drveće simbolizuje život i rast, duboko ukorijenjeno u zemlji dok se istovremeno proteže prema nebu. Predstavlja snagu, stabilnost i duboku povezanost s prirodnim svijetom.

Sunce

Značenje: Život, energija i pozitivnost.

skulpturadina: Sunce je univerzalni simbol života i energije. Simbolizuje toplotu, svjetlost i izvor života na Zemlji. Mnoge kulture su obožavale sunce kao božanstvo, prepoznajući njegovu vitalnu ulogu u održavanju života.

Jin-Yang

Značenje: Balans, harmonija i dvojnost.

skulpturadina: Simbol Jin-Yang iz kineske filozofije predstavlja koncept dvojnosti, gdje su suprotne sile međusobno povezane i zavisne u prirodnom svijetu. Naglašava potrebu za balansom i harmonijom u životu.

Sidro

Značenje: Stabilnost, sigurnost i nada.

skulpturadina: Sidro pruža stabilnost brodovima, sprječavajući ih da se odvuču. Kao simbol, predstavlja sigurnost, ukorijenjenost i nadu da će ostati postojan u izazovima.

Zaključak Ovi primjeri ilustruju kako simboli mogu sažeti duboka značenja i vrijednosti. Učesnici su ohrabreni da crpe inspiraciju iz ovih simbola i stvaraju vlastite, odražavajući svoja lična iskustva i vizije mira. Simboli služe kao moćno sredstvo komunikacije i mogu pomoći u prenošenju kompleksnih poruka na vizualno privlačan način.

#### **Appendix D: Obrazac za Povratne Informacije Učesnika**

Naziv radionice: \_\_\_\_\_

Datum: \_\_\_\_\_

Facilitator(i): \_\_\_\_\_

Cijenimo vaše povratne informacije i zahvaljujemo vam što ste izdvojili vrijeme da popunite ovaj obrazac. Vaše odgovore će nam pomoći da poboljšamo buduće radionice i osiguramo da ispunjavamo vaše potrebe i očekivanja.

### Sekcija 1: Sadržaj radionice

Kako biste ocijenili ukupan sadržaj radionice?

1.  Odlično 2.  Dobro 3.  U redu 4.  Loše

Da li su ciljevi radionice jasno definisani i ostvareni?

1.  Potpuno se slažem 2.  Slažem se 3.  Neutralno 4.  Ne slažem se 5.  Potpuno se ne slažem

Koliko su angažujuće bile aktivnosti i vježbe?

1.  Veoma angažujuće 2.  Angažujuće 3.  Donekle angažujuće 4.  Nisu angažujuće

Da li je tempo radionice bio prikladan?

1.  Prebrz 2.  Upravo pravi 3.  Pre spor

### Sekcija 2: Efikasnost facilitatora

Kako biste ocijenili poznavanje teme kod facilitatora?

1.  Odlično 2.  Dobro 3.  U redu 4.  Loše

Koliko je facilitator bio efikasan u podsticanju učestvovanja?

1.  Veoma efikasan 2.  Efikasan 3.  Donekle efikasan 4.  Nije efikasan

Kako biste ocijenili komunikacijske vještine facilitatora?

1.  Odlično 2.  Dobro 3.  U redu 4.  Loše

Da li je facilitator stvorio udobno i inkluzivno okruženje?

1.  Potpuno se slažem 2.  Slažem se 3.  Neutralno 4.  Ne slažem se 5.  Potpuno se ne slažem

### Sekcija 3: Lično Iskustvo

Šta ste najviše vrijedno pronašli u ovoj radionici? (Molimo objasnite)

Šta ste najmanje vrijedno pronašli u ovoj radionici? (Molimo objasnite)

Kako je ova radionica uticala na vaše razumijevanje mira?

Imate li sugestija za poboljšanje ove radionice?

**Ostali komentari:**

Da li postoji nešto drugo što želite podijeliti o vašem iskustvu?

**Buduće radionice**

Da li biste bili zainteresovani za učešće na budućim radionicama na slične teme?

1.  Da
2.  Ne

Koje teme biste voljeli da budu obuhvaćene u budućim radionicama?

Hvala vam na vašem feedbacku! Molimo vas da vratite ovaj formular facilitatoru prije nego što odete.

## Izgradnja mira kroz pozorište, učenje istorije i obrazovanje

Artpolis, Kosovo

Naslov modula	Izgradnja mira kroz pozorište, učenje istorije i obrazovanje
<p><b>Apstrakt – Opis modula</b></p>	<p>Pozorište je važan dio života mnogih ljudi, koji donosi darove zabave i umjetnost pripovijedanja ljudima širom svijeta. Korišćenje vršnjačke edukacije za mlade u pozorištu je globalno prepoznato kao efikasna metoda za promovisanje promjene ponašanja među mladima. Ovaj pristup koristi moć umjetnosti kao sredstva komunikacije i izražavanja, koristeći je za podsticanje razumijevanja, saradnje i jednakog tretmana među svim zajednicama na Kosovu. Jedan od najuticajnijih oblika pozorišta u ovom kontekstu je forum teatar, metod koji ne samo da zabavlja, već i obrazuje i osnažuje učesnike i publiku. Proces stvaranja ovih predstava je osmišljen tako da postigne ove ciljeve i unaprijedi saradnju među mladima iz različitih sredina.</p> <p>Ovaj proces saradnje obezbjeđuje da predstave ne samo da budu relevantne, već i da imaju dubok odjek i kod učesnika i kod publike. Prikazujući realne životne scenarije i sukobe, forum teatar otvara prostor za dijalog i empatiju, omogućavajući mladim ljudima da vide svijet drugačijim očima.</p> <p>Jedna od primarnih prednosti vršnjačke edukacije zasnovane na pozorištu je unaprijeđenje vještina kritičkog mišljenja. Razgovori nakon nastupa, koje često vodeiskusni moderator, pružaju priliku mladima da razmisle o postavljenim pitanjima, razgovaraju o potencijalnim rješenjima i razmotre posljedice različitih akcija. Ove diskusije pomažu mladim ljudima da razviju dublje razumijevanje složenosti društvenih pitanja, podstičući ih da kritički razmišljaju o sopstvenim uvjerenjima i ponašanju.</p> <p>Pored toga, proces učešća u pozorišnim aktivnostima pomaže u povećanju samosvijesti među mladima. Ulazeći u različite uloge i istražujući različite scenarije, mladi ljudi stiču uvid u sopstvene emocije i reakcije. Ova povećana samosvijest može dovesti do poboljšanja samopoštovanja, pošto učesnici stiču povjerenje u svoju sposobnost da se</p>

	<p>izraze i doprinesu diskusijama o važnim temama.</p> <p>Interaktivna priroda pozorišnog obrazovanja osnažuje mlade ljude da budu aktivni učesnici u procesu stvaranja promjena, a ne pasivni primaoci informacija. Ovo aktivno angažovanje podstiče osjećaj vlasništva i odgovornosti, motivišući mlade da preduzmu akciju u svojim zajednicama. Kada mladi ljudi vide da je njihov glas važan i da oni mogu napraviti razliku, veća je vjerovatnoća da će postati zagovornici pozitivnih promjena.</p> <p>Štaviše, vještine koje se razvijaju kroz obrazovanje zasnovano na pozorišt, kao što su javni govor, timski rad i rješavanje problema, mogu se prenijeti na druge oblasti života. Ove vještine mogu poboljšati obrazovne i profesionalne izgled mladih ljudi, dodatno ih osnažujući da daju značajan doprinos društvu.</p> <p>Ključna komponenta pozorišnog obrazovanja je njegov naglasak na inkluzivnosti. Na Kosovu se ulažu naponi da se uključe mladi ljudi iz različitih sredina, uključujući albanske ali i manjinske grupe kao što su Srbi, Romi, Aškalije, Egipćani itd. da se okupe i sarađuju.</p> <p>Posebno je značajno učešće manjinskih grupa u procesu stvaranja pozorišta. Omogućava ovim mladim ljudima da podijele svoje jedinstvene perspektive i iskustva, podižući svijest i razumijevanje među svojim vršnjacima. Osiguravajući da predstave forum teataru budu reprezentativne za sve zajednice na Kosovu, inicijativa njeguje osjećaj jedinstva i zajedničke svrhe. Učesnici iz manjinskih grupa ne samo da imaju koristi od povećane vidljivosti, već takođe dobijaju priliku da utiču na narative o kojima se razgovara, obezbjeđujući da se njihov glas čuje i poštuje.</p> <p>Vršnjačka edukacija zasnovana na pozorištu pruža jedinstven i privlačan način za mlade da istraže i obrade složena i osjetljiva pitanja. Bezbjedno i kontrolisano okruženje forum teatra omogućava učesnicima da igraju različite scenarije i eksperimentišu sa različitim rješenjima bez straha od posljedica u stvarnom svijetu. Ovaj eksperimentalni proces učenja može dovesti do povećane</p>
--	---



	<p>empatije i dubljeg razumijevanja problema koji se obrađuju.</p> <p>Na primjer, kada mladi ljudi igraju scene koje se bave diskriminacijom, rodnom nejednakošću ili rješavanjem sukoba, oni ne samo da uče o ovim temama, već ih i doživljavaju iz više perspektiva. Ovaj imerzivni pristup može biti posebno efikasan u promovisanju promjene ponašanja, jer podstiče učesnike da internalizuju naučene lekcije i primjenjuju ih u svom svakodnevnom životu.</p> <p>Uticaj vršnjačke edukacije zasnovane na pozorištu se proteže izvan pojedinačnih učesnika na širu zajednicu. Kako mladi ljudi postaju informisaniji, empatičniji i osnaženi, oni su bolje opremljeni da utiču na svoje vršnjake i doprinose društvenim promjenama. "Efekat talasanja" ovih aktivnosti može dovesti do širih društvenih koristi, kao što su smanjena diskriminacija, poboljšana socijalna kohezija i povećani građanski angažman.</p> <p>Štaviše, održivost ovih inicijativa je poboljšana razvojem lokalnih kapaciteta. Osposobljavanjem mladih ljudi da kreiraju i vode pozorišne predstave, program gradi kadar vještih praktičara koji mogu samostalno nastaviti rad. Ovaj pristup izgradnje kapaciteta osigurava da se prednosti obrazovanja zasnovanog na pozorištu mogu održati na duži period.</p> <p>Vršnjačka edukacija zasnovana na pozorištu je moćno i efikasno sredstvo za promovisanje promjene ponašanja i društvene promjene među mladima. Na Kosovu, ovaj pristup se pokazao posebno efektnim, podstičući saradnju, empatiju i razumijevanje među mladim ljudima iz različitih sredina. Kroz stvaranje i izvođenje forum teatra, mladi se ne samo obrazuju o važnim društvenim temama, već se i osnažuju da preduzmu akciju i ostvare pozitivan uticaj u svojim zajednicama.</p> <p>Inkluzivna priroda obrazovanja zasnovanog na pozorištu pomaže da se razbiju barijere među različitim grupama, promovirajući osjećaj jedinstva i zajedničke svrhe. Pružajući platformu mladim ljudima da istražuju i procesuiraju složena pitanja u bezbjednom i angažovanom okruženju, vršnjačka edukacija zasnovana na pozorištu poboljšava</p>
--	---

	<p>kritičko razmišljanje, samosvijest i empatiju. Ove prednosti, u kombinaciji sa razvojem prenosivih vještina, osnažuju mlade ljude da postanu aktivni nosioci promjena u svojim zajednicama.</p> <p>Sve u svemu, vršnjačka edukacija zasnovana na pozorištu predstavlja obećavajući pristup razvoju mladih, nudeći jedinstveno i efikasno sredstvo za promovisanje promjene ponašanja i društvene kohezije. Kako sve više zajednica prepoznaje vrijednost ove metode, ona ima potencijal da izvrši značajan i trajan uticaj na živote mladih ljudi i društava u kojima žive.</p>
<b>Ciljevi učenja modula</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pomaganje mladima da unaprijede svoje umjetničke vještine i da se kreativnije izraze kroz pozorište i različite umjetničke forme;</li> <li>● Osnaživanje mladih kroz umjetnost i pozorište, nudeći mogućnosti koje izgrađuju liderstvo, podstiču timski rad i jačaju povjerenje u različitim zajednicama;</li> <li>● Podsticanje socijalne inkluzije i kulturne razmjene među mladim učesnicima, promovisanje empatije i razumijevanja kroz zajedničko iskustvo umjetnosti.</li> <li>● Unaprijeđivanje znanja i produbljivanje razumijevanja istorije i koncepta mira kroz pozorište.</li> </ul>
<b>Ishodi učenja modula</b>	<p>Po završetku ovog modula, učesnik/ca će biti u stanju da:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Učesnici će steći samopouzdanje i vještinu u korišćenju pozorišnih tehnika za efikasno izražavanje misli, osjećanja i ideja u vezi mira i sukoba;</li> <li>● Učesnici će razviti sposobnost da kritički analiziraju istorijska i savremena pitanja koja se odnose na mir i sukobe, istražujući više gledišta i formirajući informisana mišljenja;</li> <li>● Učesnici će unaprijediti svoje vještine komunikacije, empatije i saradnje kroz saradničke pozorišne vježbe i učešće u grupnim diskusijama o temama koje se odnose na mir;</li> </ul>

	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Učesnici će steći dublje uvažavanje raznolikog kulturnog nasljeđa balkanskog regiona, prepoznajući njegov potencijal da inspiriše poruke mira i jedinstva među različitim zajednicama;</li> <li>• Učesnici će njegovati leaderske sposobnosti aktivnim učešćem u planiranju i sprovođenju proaktivnih akcija koje imaju za cilj promovisanje mirne koegzistencije i pozitivne promjene u njihovim zajednicama.</li> </ul>
<b>Teorijska osnova/pristup</b>	<p>Modul i lekcija razvijena za vršnjačku edukaciju zasnovanu na pozorištu su podržani sa nekoliko međusobno povezanih teorijskih okvira koji naglašavaju transformativnu moć pozorišta u promovisanju promjene ponašanja i društvene kohezije među mladima. U srcu ovog pristupa leži teorija socijalnog učenja, koju je konceptualizovao Albert Bandura, koja naglašava učenje kroz posmatranje, imitaciju i modeliranje. Ova teorija je posebno relevantna u kontekstu obrazovanja zasnovanog na pozorištu, gdje se mladi angažuju sa dramatizovanim scenarijima koji odražavaju društvena pitanja iz stvarnog života. Posmatrajući i učestvujući u ovim predstavama, oni internalizuju ponašanja i rješenja, podstičući na taj način razumijevanje društvene dinamike i reperkusije različitih akcija.</p> <p>Kolbova teorija iskustvenog učenja dodatno informiše dizajn ovog modula. Prema Kolbu, učenje je cikličan proces koji uključuje konkretna iskustva, refleksivno posmatranje, apstraktnu konceptualizaciju i aktivno eksperimentisanje. Vršnjačka edukacija zasnovana na pozorištu neprimjetno je usklađena sa ovim modelom. Kroz igranje uloga i performanse, mladi stiču konkretna iskustva o kojima potom razmišljaju i diskutuju nakon nastupa. Ova razmišljanja dovode do apstraktne konceptualizacije problematičnih pitanja i inspirišu nove pristupe rješavanju ovih izazova, sa kojima mogu da eksperimentišu u situacijama iz stvarnog života.</p> <p>Konstruktivistička teorija, posebno radovi Žana Pijažea i Lava Vigotskog, takođe podržavaju ovaj modul. Ova teorija postavlja da učenici konstruišu znanje kroz svoja iskustva i interakcije sa svijetom. Obrazovanje zasnovano na pozorištu</p>

uključuje mlade kao aktivne učesnike na njihovom putu učenja. Oni nisu pasivni primaoci informacija, već kokreatori znanja, jer sarađuju kako bi razvili performanse koje odražavaju njihovu stvarnost. Ovaj proces kolaborativnog stvaranja osigurava da je sadržaj relevantan i duboko rezonantan sa njihovim proživljenim iskustvima, povećavajući autentičnost i uticaj iskustva učenja.

Kritička pedagogija, inspirisana Paulom Freireom, zalaže se za obrazovni pristup koji promoviše kritičko mišljenje i izaziva tradicionalne strukture moći. U vršnjačkom obrazovanju zasnovanom na pozorištu, kritička pedagogija se manifestuje kroz stvaranje demokratskog prostora gdje mladi iz različitih sredina mogu da izraze svoje perspektive i izazovu društvene norme. Ovaj pristup ne samo da obrazuje, već i osnažuje učesnike da postanu agenti promjene, podstičući osjećaj odgovornosti prema svojim zajednicama.

Na Kosovu je primjena ovih teorijskih okvira kroz vršnjačku edukaciju zasnovanu na pozorištu imala poseban uticaj. Uključujući mlade iz različitih etničkih i manjinskih grupa, modul promoviše inkluzivnost i interkulturalni dijalog. Ovaj inkluzivni pristup pomaže u razbijanju barijera i izgradnji osjećaja jedinstva i zajedničke svrhe među učesnicima, koji sarađuju na rješavanju zajedničkih društvenih pitanja. Iskustvena i participativna priroda obrazovanja zasnovanog na pozorištu poboljšava kritičko mišljenje, samosvijest i empatiju, opremajući mlade vještinama koje im pomažu da postanu proaktivni članovi svojih zajednica.

U zaključku, teorijska pozadina ovog modula integriše teoriju socijalnog učenja, forum teatar, teoriju iskustvenog učenja, konstruktivističku teoriju i kritičku pedagogiju kako bi se stvorio okvir za promovisanje promjene ponašanja i društvene kohezije. Kroz interaktivne i reflektivne pozorišne prakse, mladi su osnaženi da istražuju složena društvena pitanja, razviju empatiju i preduzmu značajne akcije u svojim zajednicama, podstičući tako dugoročni pozitivan društveni uticaj.

<p><b>Metode učenja i podučavanja</b></p>	<p>Neke od metoda učenja i podučavanja koje se koriste u ovim vježbama uključuju interaktivne i participativne pristupe, kao što su vođene fizičke aktivnosti koje podstiču fizičko i ritualno učenje. Društveno učenje se promovira kroz interaktivnu grupnu dinamiku i fizičke aktivnosti integrisane uz muziku. Reflektivno i iskustveno učenje se podstiče tihim opservacijskim vježbama, dok se kinestetičko i empatičko učenje postiže kroz parne interakcije. Interaktivno i spontano učenje je olakšano igrama pitanja i odgovora, dok se improvizaciono i reflektivno učenje razvija kroz igre improvizacije. Empatičko i reflektivno učenje se dodatno podstiče tihim vježbama istraživanja identiteta. Vođena vizualizacija podržava reflektivno i iskustveno učenje, a učenje izgradnje povjerenja postiže se grupnim vježbama fizičkog povezivanja. Ekspresivno učenje se promovira uparenim fizičkim izražavanjem, dok se reflektivno i ritualno učenje pojačava kroz grupnu refleksiju i ritualne aktivnosti.</p>
<p><b>Detaljan opis modula</b></p>	<p>Pozorište ima dubok značaj u globalnim kulturama, služeći kao kanal za zabavu i narativni izraz. Na Kosovu se vršnjačka edukacija zasnovana na pozorištu pojavljuje kao moćno sredstvo za katalizaciju transformacije ponašanja među mladim ljudima. Ovaj inovativni pristup koristi komunikativnu moć umjetnosti da njeguje empatiju, saradnju i pravičan tretman u različitim zajednicama. U njegovom srcu leži forum teatar, dinamična metoda koja ne samo da zabavlja, već i obrazuje i osnažuje i učesnike i publiku.</p> <p>Modul naglašava kolaborativni proces stvaranja koji je pedantno osmišljen kako bi se postigao odjek i relevantnost među mladima iz različitih sredina. Oslikavajući scenarije i sukobe iz stvarnog svijeta, forum teatar njeguje prostore za dijalog i empatiju, omogućavajući učesnicima da sagledaju društvena pitanja kroz različite perspektive.</p> <p>Vještine kritičkog mišljenja su kamen temeljac ovog obrazovnog okvira. Diskusije nakon nastupa, koje vodeiskusni moderatori, podstiču mlade da razmišljaju o predstavljenim temama, istražuju rješenja i razmišljaju o posledicama svojih postupaka. Ova razmatranja produbljuju</p>

njihovo razumijevanje društvenih složenosti, podstičući kritičku introspekciju i podstičući promišljenu procjenu ličnih uvjerenja i ponašanja.

Učešće u pozorišnim aktivnostima podstiče povećanu samosvijest kod mladih, omogućavajući im da istražuju različite uloge i scenarije. Ovaj proces njeguje emocionalnu inteligenciju i poboljšava samopoštovanje, osnažujući učesnike da artikulišu svoje perspektive i da se konstruktivno uključe u diskusije o relevantnim pitanjima.

Interaktivna priroda obrazovanja zasnovanog na pozorištu osnažuje mlade da proaktivno doprinose društvenim promjenama, pretvarajući pasivno učenje u aktivno angažovanje. Ovaj osjećaj usađuje duh odgovornosti, motivišući mlade ljude da pokrenu pozitivne akcije u svojim zajednicama. Prepoznajući svoju sposobnost da utiču na promjene, učesnici razvijaju razne prenosive vještine kao što su javni govor, timski rad i rješavanje problema, što je od suštinskog značaja za buduće obrazovne i profesionalne poduhvate.

Vršnjačka edukacija zasnovana na pozorištu odvija se u bezbjednom i kontrolisanom okruženju forum teatra, omogućavajući učesnicima da igraju uloge i eksperimentišu sa rješenjima bez posledica u stvarnom svijetu. Ovo iskustveno učenje podstiče empatiju i produbljuje razumijevanje razmatranih pitanja, olakšavajući značajne promjene u ponašanju.

Osim individualnog uticaja, vršnjačka edukacija zasnovana na pozorištu stvara takozvane talasne efekte unutar zajednica. Osnaženi znanjem i empatijom, mladi se pojavljuju kao informisani zagovornici društvenih promjena, podstičući smanjenu diskriminaciju, povećanu društvenu koheziju i povećano učešće građana.

U zaključku, vršnjačko obrazovanje zasnovano na pozorištu na Kosovu otjelotvoruje transformativnu mješavinu teorije socijalnog učenja, Forum teatra, teorije iskustvenog učenja, konstruktivističke teorije i kritičke pedagogije. Kroz interaktivne pozorišne prakse, mladi su osnaženi da istražuju složena društvena pitanja, njeguju empatiju i

	<p>sprovedu pozitivne promjene u svojim zajednicama, obećavajući trajni društveni uticaj.</p>
<b>Procjena modula</b>	<p>Procjena modula će uključivati komponentu posmatranja pri kojoj učesnici sjede u krugu i jednom riječju opisuju uticaj radionice. Pored toga, učesnici će anonimno odgovarati na niz pitanja, omogućavajući im da slobodno izraze svoje misli i daju iskrenu procjenu radionice.</p>
<b>Ocjena modula</b>	<p>Ocjenjivanje modula će biti sveobuhvatno, odražavajući angažovanje učesnika, razvoj vještina i razumijevanje u skladu sa ciljevima modula. Evaluacija će obuhvatiti sljedeće komponente:</p> <p><b>Aktivno učešće i angažovanje</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>· Od učesnika se očekuje da se aktivno uključe u sve aktivnosti, uključujući radionice, diskusije i nastupe.</li> <li>· Evaluacija će se fokusirati na prisustvo, entuzijizam i spremnost na saradnju, kao i doprinos grupnim aktivnostima.</li> </ul> <p><b>Razvoj umjetničkih vještina</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>· Procjena poboljšanja umjetničkih vještina i kreativnosti što se pokazuje kroz pozorište i različite umjetničke forme.</li> <li>· Učesnici će biti ocjenjeni na osnovu njihovog napretka i sposobnosti da primjene tehnike naučene tokom modula.</li> </ul> <p><b>Liderstvo i timski rad</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>· Evaluacija liderskih kvaliteta, timskog rada i saradnje u grupnim projektima i aktivnostima.</li> <li>· Učesnici će biti procijenjeni na osnovu njihove sposobnosti da vode, podržavaju vršnjake i efikasno rade u timu.</li> </ul> <p><b>Samoevaluacije</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>· Biće uključene samoevaluacije da bi se procijenili njihovi doprinosi i ishodi učenja.</li> </ul> <p><b>Vršnjačke evaluacije i povratne informacije</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>· Vršnjačke evaluacije će biti sprovedene kako bi se prikupile povratne informacije o pojedinačnim doprinosima i grupnoj</li> </ul>

	<p>dinamici.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>· Ova komponenta ima za cilj da promoviše socijalnu inkluziju i kulturnu razmjenu među učesnicima.</li> </ul> <p>Ocjene će se dodijeljivati na osnovu kombinacije ovih elemenata, obezbjeđujući uravnotežen naglasak na individualnom trudu, umjetničkom rastu i zajedničkim dostignućima. Ovaj holistički pristup obezbjeđuje sveobuhvatnu procjenu puta učenja svakog učesnika i njihovog doprinosa modulu.</p>
<b>Izvori i obavezna literatura</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Theatre-Based Techniques for Youth Peer Education: A Training Manual</li> <li>· Games for Actors and Non-Actors / Boal A. Routledge, 1992.</li> <li>· Improv! A Handbook for the Actor / Atkins G. Heinemann, 1994.</li> <li>· Improvisation for the Theatre / Spolin V. Northwestern University Press, 1963.</li> <li>· Improvising Real Life: Personal Story in Playback Theatre / Salas J. Kendall/Hunt, 1993.</li> <li>· Learning through Theatre: New Perspectives on Theatre in Education / Jackson A (ed.). Routledge, 1993.</li> <li>· Theatre of the Oppressed / Boal A. Theatre Communications Group, 1985.</li> </ul>
<b>Dodatna literatura</b>	Games for Actors and Non-Actors / Boal A. Routledge, 1992.
<b>Izvori na internetu, časopisi, ostalo</b>	<p>Theatre-Based Techniques for Youth Peer Education: A Training Manual</p> <p>Games for Actors and Non-Actors / Boal A. Routledge, 1992.</p> <p>Improv! A Handbook for the Actor / Atkins G. Heinemann, 1994.</p> <p>Improvisation for the Theatre / Spolin V. Northwestern University Press, 1963.</p> <p>Improvising Real Life: Personal Story in Playback Theatre / Salas J. Kendall/Hunt, 1993.</p> <p>Learning through Theatre: New Perspectives on Theatre in Education / Jackson A (ed.). Routledge, 1993.</p> <p>Theatre of the Oppressed / Boal A. Theatre Communications Group, 1985.</p>

### Plan radionice 1 – Prvi dio



Naziv radionice	Osnaživanje kroz pozorište
<b>Ciljevi radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Njegovati podsticajnu i opuštenu atmosferu pogodnu za učenje i samoizražavanje;</li> <li>● Promovisanje grupne kohezije i povjerenja kroz interaktivne i angažovane aktivnosti;</li> <li>● Istražiti i razviti interpersonalne vještine, empatiju i kulturnu svijest kroz vježbe zasnovane na pozorištu.</li> </ul> <p><b>Ključne teme</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Kreativno izražavanje i fizička komunikacija;</li> <li>● Izgradnja povjerenja i saradnje unutar grupe;</li> <li>● Kulturna svijest i uvažavanje različitosti.</li> </ul>
<b>Ishodi učenja radionice</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Poboljšati sposobnost učesnika da efikasno komuniciraju neverbalnim sredstvima, kao što su gestovi i pokreti;</li> <li>● Razvijati samopouzdanje učesnika u kreativnom izražavanju u grupnom okruženju;</li> <li>● Njegovati empatiju i razumijevanje prema tuđim perspektivama i iskustvima;</li> <li>● Povećati svijest o kulturnoj raznolikosti i promovisati poštovanje različitog porijekla i identiteta;</li> <li>● Ojačati timski rad i vještine saradnje učesnika kroz interaktivne vježbe;</li> <li>● Osnažiti učesnike alatima za izgradnju povjerenja i njegovanje pozitivnih odnosa unutar njihovih zajednica.</li> </ul>
<b>Trajanje</b>	Radionica će trajati ukupno trista (300) minuta, uključujući dvije (2) pauze za kafu i jednu (1) pauzu za ručak između sesija.
<b>Ime autora/ke</b>	Valëza Sijarina, Artpolis, Kosovo Elira Lluka, Artpolis, Kosovo

<b>Umjetničke forme</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>· Pozorište</li> <li>· Pripovijedanje</li> </ul>
<b>Učesnici</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Dostupnost pisanog materijala</li> <li>● Pristupačan raspored sjedjenja</li> <li>● Pristup invalidskim kolicima</li> <li>● Pristup vodi i osvježenju</li> <li>● Dostupnost toaleta u blizini</li> <li>● Usluge prevođenja ili tumači za govornike kojima radni jezik nije maternji jezik</li> <li>● Uvažavanje dijetetskih preferenci (npr. vegetarijanske, opcije, opcije bez glutena)</li> <li>● Resursi za emocionalnu podršku ili savjetovanje</li> </ul>
<b>Broj facilitatora potrebnih po grupi</b>	Dva (2) facilitatora su potrebna po grupi u radionici.
<b>Metode učenja i podučavanja</b>	<p>Neke od metoda učenja i podučavanja koje se koriste u ovim vježbama uključuju interaktivne i participativne pristupe, kao što su vođene fizičke aktivnosti koje podstiču fizičko i ritualno učenje. Društveno učenje se promoviše kroz interaktivnu grupnu dinamiku i fizičke aktivnosti integrisane u muziku. Reflektivno i iskustveno učenje se podstiče tihim opservacijskim vježbama, dok se kinestetičko i empatičko učenje postiže kroz parne interakcije. Interaktivno i spontano učenje je olakšano igrama pitanja i odgovora, dok se improvizaciono i reflektivno učenje razvija kroz igre improvizacije. Empatičko i reflektivno učenje se dodatno podstiče tihim vježbama istraživanja identiteta. Vođena vizualizacija podržava reflektivno i iskustveno učenje, a učenje izgradnje povjerenja postiže se grupnim vježbama fizičkog povezivanja. Ekspresivno učenje se promoviše uparenim fizičkim izražavanjem, dok se reflektivno i ritualno učenje pojačava kroz grupnu refleksiju i ritualne aktivnosti.</p>
<b>Potrebni resursi i materijali</b>	<p>Facilitatori</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Tabla</li> <li>● Bijeli papiri</li> <li>● Papiri u boji</li> </ul>

	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Ljepljivi papirići</li> <li>● Markeri</li> <li>● Hemijske olovke, olovke, olovke u boji</li> <li>● Sveske</li> <li>● Ozvučenje – JBL</li> <li>● Projektor</li> <li>● Šareni konopci i ljepljivi papirići sa porukama</li> <li>● Plastična lopta</li> </ul> <p>Učesnici</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Udobna odjeća</li> <li>● Udobna obuća</li> </ul>
<b>STRUKTURA RADIONICE</b>	
<b>Uvod</b>	<p>Trajanje: 300 minuta</p> <p>Ova radionica pod nazivom „Osnaživanje kroz pozorište“ ima za cilj da upozna učesnike sa konceptom mira kroz angažovanje pozorišnih vježbi i istraživanje različitih aktivnosti koje promovišu opuštanje, grupnu koheziju i samoizražavanje. Kombinovanjem fizičkog izražavanja sa međuljudskim odnosima, učesnici će naučiti kultivisu okruženje podrške u kojem mogu da istražuju i razvijaju i lične i kolektivne vještine u dinamičnom i inkluzivnom okruženju, preplićući umjetnost, mir i istoriju.</p>
<b>Tjelesne i glasovne aktivnosti zagrijavanja i igre</b>	<p>Trajanje: 80 minuta</p> <p>Vježbe</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Krug za brzo zagrijavanje</li> <li>2. Krug za trljanje leđa</li> <li>3. Energetski krug sa imenima i igra imena sa ritmovima</li> <li>4. Energetski krug sa muzikom</li> <li>5. “Pass the Beat”</li> <li>6. Šetnja po mreži – Uklanjanje maske</li> <li>7. Vježba ogledala</li> <li>8. Bacanje lopte</li> </ol>
<b>Glavna lekcija sa vježbama i glavna tema</b>	<p>Trajanje: 60 minuta</p> <p>Vježbe</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Zamrzni okvir jedan</li> </ol>

	<ol style="list-style-type: none"> <li>2. Prelazak linije</li> <li>3. "The Huddle"</li> <li>4. Statue</li> </ol>
<b>Opuštanje i predah</b>	<p>Trajanje: 85 minuta</p> <p>Nazivi vježbi</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Vođena meditacija – Povratak u 13. godinu</li> <li>2. Zauzmite stav</li> <li>3. Buđenje</li> </ol>
<b>Refleksija i povratna informacija</b>	<p>Trajanje: 5 minuta</p> <p>Naziv vježbe</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Završni krug</li> </ol>
<b>Izvori i obavezna literatura</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Theatre-Based Techniques for Youth Peer Education: A Training Manual</li> <li>2. Games for Actors and Non-Actors / Boal A. Routledge, 1992.</li> <li>3. Improv! A Handbook for the Actor / Atkins G. Heinemann, 1994.</li> <li>4. Improvisation for the Theatre / Spolin V. Northwestern University Press, 1963.</li> <li>5. Improvising Real Life: Personal Story in Playback Theatre / Salas J. Kendall/Hunt, 1993.</li> <li>6. Learning through Theatre: New Perspectives on Theatre in Education / Jackson A (ed.). Routledge, 1993.</li> <li>7. Theatre of the Oppressed / Boal A. Theatre Communications Group, 1985.</li> </ol>
<b>Procjena radionice (po potrebi)</b>	<p>Evaluacija radionice će uključivati komponentu posmatranja u kojoj učesnici sjede u krugu i jednom riječju opisuju uticaj radionice. Pored toga, učesnici će anonimno odgovarati na niz pitanja, omogućavajući im da slobodno izraze svoje misli i daju iskrenu procjenu radionice.</p>

### Plan radionice 1 – Drugi dio

<b>Naziv vježbe</b>	Brzo zagrijavanje u krugu
---------------------	---------------------------

<b>Broj vježbe</b>	1
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pružiti ritual koji se može koristiti na početku radionice ili probe;</li> <li>● Pomoći učesnicima da se opuste, napune energijom, istegnu i dišu ;</li> <li>● Uvesti zdravlje i sigurnost.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak
<b>Energija vježbe</b>	Visoka
<b>Potreban materijal</b>	Nema
<p>Uputstva</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Facilitator se predstavlja i pozdravlja sve prisutne.</li> <li>2. Facilitator daje uvod u radionicu.</li> <li>3. Facilitator uspostavlja pravila zdravlja i sigurnosti.</li> <li>4. Facilitator predstavlja prvu vježbu.</li> </ol>	
<p><b>Proces</b></p> <p>Ove vježbe treba da istegnu sve glavne mišiće, pomognu grupi da se fokusira i podignu nivo energije kod učesnika. Takođe služe kao grupni ritual koji se izvodi prije početka probe ili treninga.</p> <p>Recite učesnicima da formiraju krug. Zatim ih zamolite da nađu partnera preko puta kruga s kojim će održavati kontakt očima tokom vježbe. Nakon toga, voditelj treba da vodi grupu kroz seriju vježbi koristeći duboko disanje, istezanje, skakanje i druge pokrete.</p> <p><b>Zaključak</b></p> <p>Dajte pozitivne povratne informacije i ohrabrite aplauz na kraju vježbe.</p> <p>Zamolite učesnike da ostanu u krugu za sljedeću vježbu, koja će im pomoći da se međusobno upoznaju.</p>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Uvod, zagrijavanje, disanje, istezanje

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Krug masaže leđa
---------------------	------------------

<b>Broj vježbe</b>	2
<b>Ciljevi vježbe</b>	Razbiti led i pomoći učesnicima da se opuste
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potreban materijal</b>	Nema
<p><b>Uputstva</b></p> <p>1. Facilitator zamoli učesnike da formiraju krug.</p> <p><b>Proces</b></p> <p>Predstavite sebe i ostale facilitatore učesnicima. Neka učesnici formiraju krug i okrenu se udesno. Zamolite ih da stave ruke na ramena osobe ispred sebe i masiraju ramena, vrat i leđa te osobe. Nakon nekoliko minuta, zamolite učesnike da se okrenu i masiraju osobu s njihove lijeve strane. Recite učesnicima da daju povratne informacije osobi koja im masira ramena. Trebalo bi da zatraže ono što im je potrebno i opišu što im prija ili ne prija. Pobrinite se da učesnici nauče imena osoba koje masiraju, a zatim im zahvale na masiranju koje su primili.</p> <p><b>Zaključak</b></p> <p>Ukratko dajte učesnicima pozitivne povratne informacije o aktivnosti, a zatim ih zamolite da prošire krug.</p>	
<b>Ključni pojmovi</b>	“ledolomac”, masaža

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Energetski krug sa imenima i igra imena sa ritmovima
<b>Broj vježbe</b>	3
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Poticati učesnike da se fizički izraze</li> <li>● Nastaviti opuštanje grupe i stvoriti osjećaj razigranosti</li> <li>● Pomoći grupi da nauče imena jedni drugih</li> </ul>

<b>Fokus vježbe</b>	Nizak
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potreban materijal</b>	Nema
<b>Uputstva</b>	
<p>1. Facilitator zamoli učesnika da formiraju krug.</p> <p><b>Proces</b></p> <p>Facilitatori mogu izabrati jednu od sljedećih igara sa imenima.</p> <p><b>Energetski krug sa imenima</b></p> <p>Dok je grupa još u krugu, zamolite bilo koja dva učesnika koji stoje jedan pored drugog da se jave kao volonteri za početak igre. Neka se okrenu jedan prema drugom, i zamolite jednu osobu da kaže svoje ime drugoj osobi dok izvodi neku vrstu geste (mahne rukom, podigne nogu ili nagne glavu, na primjer). Zamolite drugu osobu da ponovi ime i gestu prve osobe (prema prvoj osobi) ali da ime izgovori glasnije i gestu učini izražajnije. Zatim, zamolite drugu osobu da se okrene prema učesniku sa svoje druge strane i kaže svoje ime dok izvodi novu gestu, koju ta osoba zatim treba ponoviti njoj, i tako dalje u krug.</p> <p><b>Igra imena sa ritmovima</b></p> <p>Dok su učesnici još u krugu, pokažite ritam pljeskanja i zamolite učesnike da plješću s vama.</p> <p>1-2, 1-2-3. Kad svi uhvate ritam, objasnite da će umjesto pljeskanja, svaki učesnik (jedan po jedan) zakoračiti u sredinu kruga i izgovoriti svoje ime dok izvodi gestu cijelim tijelom. Gesta i ime se izvode na '1' broj, a zatim grupa ponavlja oba na '2' broj. Zatim svi brzo ponavljaju ime i gestu te osobe tri puta na '1-2-3' broj. Sada, prva osoba se vraća u krug, sljedeći učesnik izlazi, i tako dalje dok svi ne dođu na red.</p> <p><b>Zaključak</b></p> <p>Dajte pozitivne povratne informacije i ohrabrite aplauz. Recite grupi da je vježba koju su upravo završili bila uvod u improvizaciju. Grupa treba ostati u krugu dok ukratko pričate o pozorištu vršnjačke edukacije i objasnite zadatke za taj dan.</p>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Gesta, ritam, timski rad

**Opis vježbe**

<b>Naziv vježbe</b>	Energetski krug uz muziku
<b>Broj vježbe</b>	4
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Poticati učesnike da se fizički izraze</li> <li>• Nastaviti opuštanje grupe i stvoriti osjećaj razigranosti</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak
<b>Energija vježbe</b>	Visoka
<b>Potreban materijal</b>	Zvučnik
<b>Uputstva</b>	<p>1. Facilitator zamoli učesnika da formiraju krug.</p> <p><b>Proces</b></p> <p>Dok je grupa još u krugu, voditelji će pustiti muziku preko zvučnika i početi izvoditi različite pokrete i jednostavne vježbe u ritmu muzike.</p> <p><b>Zaključak</b></p> <p>Dajte pozitivne povratne informacije i ohrabrite aplauz. Recite grupi da je vježba koju su upravo završili bila opuštajuća aktivnost koja je angažovala <i>mišiće njihovog tijela</i>.</p>
<b>Ključni pojmovi</b>	Muzika, ritam, opuštanje

#### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Prenesi ritam
<b>Broj vježbe</b>	5
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Izgraditi grupnu koheziju, jedinstvo i fokus</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak



<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potreban materijal</b>	Nema
<b>Uputstva</b>	
<p>1. Facilitator zamoli učesnika da formiraju krug.</p> <p><b>Proces</b></p> <p>Zamolite učesnike da stanu u krug. Okrenite se osobi pored sebe (s jedne strane), uspostavite kontakt očima i pljesnite rukama. Ta osoba treba pokušati pljeskati u isto vrijeme tako da plješćete zajedno. Zatim, ta osoba treba da se okrene osobi s druge strane, plješće ujednačeno, i tako dalje oko kruga. To daje dojam da se ritam prenosi.</p> <p>Ohrabrite učesnike da uspostave i održe ritam. Nakon što ritam bude prenesen nekoliko puta oko kruga, zaustavite pljeskanje i diskutujte o vježbi. Pitajte učesnike šta čini da pljeskanje ujednačeno funkcionira. (Neki mogući odgovori uključuju uspostavljanje kontakta očima, disanje, jasne namjere, ne anticipiranje, ostajanje u sadašnjem trenutku.)</p> <p><b>Zaključak</b></p> <p>Naglasite koliko je važno biti 'u skladu' sa kolegama glumcima/edukatorima tokom proba i izvedbi. Zatim, recite učesnicima da počnu hodati po prostoriji kao pripremu za sljedeću aktivnost.</p>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Ritam, jedinstvo

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Hodanje po Mreži - Skidanje Maske
<b>Broj vježbe</b>	6
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Podići svijest učesnika o energetskej dinamici tijela i grupnoj energiji;</li> <li>● Pomoći učesnicima da se osećaju udobno praveći kontakt očima sa drugima;</li> <li>● Pomoći učesnicima da nauče kako koristiti cjelokupan prostor za trening.</li> </ul>

<b>Fokus vježbe</b>	Nizak
<b>Energija vježbe</b>	Visoka
<b>Potreban materijal</b>	Nema
<b>Uputstva</b>	
<p><b>Proces</b></p> <p>Zamolite učesnike da ostanu potpuno tihi tokom cijele vježbe. Recite učesnicima da počnu hodati u smjeru kojim žele. Nakon jednog minuta, recite učesnicima da 'provjere' (tiho) kako se osjećaju. Kakvo je njihovo emocionalno stanje? Osjećaju li napetost u tijelu? Kako se osjećaju fizički? Podsjetite učesnike da duboko dišu dok nastavljaju hodati. Zatim, zamolite učesnike da počnu posmatrati prostoriju dok hodaju. Recite im da primijete boje, predmete, uzorke svjetla, teksture - detalje koje obično možda propuste. Nastavite s tim jedan minut.</p> <p>Zatim recite učesnicima da počnu uspostavljati kontakt očima dok se mimoilaze sa drugim učesnicima. Recite im da gledaju jedni druge kao da se prvi put vide. Recite učesnicima da se ova vježba zove 'skidanje maske'. To znači da učesnici ne trebaju pokušavati biti srećni ako se ne osjećaju tako, i ne trebaju pokušavati 'nasmijati se' ako se ne osjećaju tako. U ovoj vježbi, nema potrebe za socijalnom prihvatljivošću. Dok hodaju po prostoriji, trebaju dopustiti da njihova tijela i lica zaista odraze kako se osjećaju.</p> <p>Na kraju, zamolite učesnike da promijene tempo i stil svog hodanja. Na primjer, zamolite ih da hodaju brže ili sporije, na prstima ili nisko prema podu, ili bilo kojom drugom varijacijom koja im padne na pamet. U isto vrijeme, učesnici trebaju nastaviti održavati kontakt očima i biti svjesni svojih tijela i osjećaja.</p> <p><b>Zaključak</b></p> <p>Ponudite pozitivne povratne informacije učesnicima, zatim završite vježbu. Recite učesnicima da se razdvoje tako da ima dovoljno prostora između njih i drugih učesnika.</p>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Tišina, provjera, pozitivne povratne informacije

#### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Vježba ogledala
<b>Broj vježbe</b>	7

<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pomoći učesnicima da se povežu međusobno;</li> <li>● Istražiti kinestetičku energiju, kretanje kao 'jedan', i izgradnju povjerenja.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potreban materijal</b>	Nema
<b>Uputstva</b>	
<p><b>Proces</b></p> <p>Zamolite parove da odluče ko će biti osoba 'A' i osoba 'B'. Objasnite da osoba A treba početi praviti jednostavne i spore pokrete, koje osoba B treba imitirati (kao gledanje u ogledalo). Recite učesnicima da ostanu tihi i da se fokusiraju na svoje partnere.</p> <p>Nakon nekoliko minuta, zamolite učesnike da zamijene uloge tako da sada osoba B vodi (bez prekida u pokretu tokom promjene uloge). Nakon još nekoliko pokreta, zamolite učesnike da još jednom ili dva puta zamijene vođu, smanjujući vrijeme između promjena.</p> <p>Kada učesnici budu komforni sa vježbom, recite im da nastave da se ogledaju jedno u drugo, ali sada bez vođe ili sljedbenika. Trebaju pokušati da ovo uspije 'usklađivanjem' s onim što njihovi partneri rade. Nakon nekoliko minuta, recite učesnicima da postepeno prestanu s kretanjem, zajedno.</p> <p><b>Zaključak</b></p> <p>Vodite kratku grupnu diskusiju. Postavite ova pitanja : Ko je više uživao u praćenju? Ko je više uživao u vođenju? Šta je pomoglo usklađivanju pokreta? Šta je otežalo? Objasnite da je intenzivna veza koju su osjetili sa svojim partnerima tokom ove vježbe slična onome što žele postići sa svojim partnerima na sceni.</p>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Imitacija, vođenje, praćenje

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Bacanje lopte
---------------------	---------------

<b>Broj vježbe</b>	8
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Pomoći učesnicima da istraže svoje emocije, misli, ideje i stavove o izabranoj temi</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak
<b>Energija vježbe</b>	Visoka
<b>Potreban materijal</b>	Jedna plastična lopta
<b>Uputstva</b>	<p>1. Facilitator zamoli učesnika da formiraju krug.</p> <p><b>Proces</b></p> <p>Dok je grupa u krugu, bacite loptu nekome u krugu. Dok bacate loptu, recite učesnicima da lopta ima neka pitanja napisana na njoj. Osoba koja uhvati loptu treba odgovoriti na pitanje koje se nalazi ispred nje/njega, a zatim baciti loptu nekome drugom. Nastavite s vježbom dok svi učesnici ne dobiju priliku da kažu nešto ili dok grupa ne potroši nove ideje.</p> <p><b>Zaključak</b></p> <p>Objasnite kako je ova vježba pomogla učesnicima da brzo procjene i izraze kako se osjećaju o sebi odgovaranjem na pitanja. Govoreći naglas svoje misli dok su bacali loptu, vjerovatno su izrekli prvu stvar koja im je pala na pamet, ne brinući se šta će drugi misliti ili da li će njihova mišljenja biti podijeljena. Pružite pozitivnu podršku.</p>
<b>Ključni pojmovi</b>	Koordinacija

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Zaleđeni kadar – jedna tema
<b>Broj vježbe</b>	9
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Vježbati improvizaciju na temu</li> </ul>

<b>Fokus vježbe</b>	Nizak
<b>Energija vježbe</b>	Visoka
<b>Potreban materijal</b>	Nema
<b>Uputstva</b>	
<p><b>Proces</b></p> <p>Zamolite dva volontera da stanu ispred grupe. Recite učesnicima da će ovi volonteri započeti jednostavnu improvizaciju o izabranoj temi iz prethodnih vježbi. Mogu stvoriti bilo kakvu scenu, likove ili situacije, sve dok se drže teme. Glumci moraju započeti scenu bez ikakve pripreme. Objasnite da u bilo kojem trenutku osoba iz grupe može povikati 'zaleđeno'. Kada se to desi, dvoje glumaca moraju se "zamrznuti" u mjestu dok osoba koja je povikala 'zaleđeno' zauzme mjesto jednog od njih, preuzimajući poziciju zamijenjenog lica. Tada će par započeti novu scenu na istu temu, ali s novim likovima i situacijama.</p> <p>Započnite igru tako što ćete zamoliti dva volontera da započnu scenu. Ako prođe više od minute prije nego što neko povikne 'zaleđeno', podsjetite učesnike da je vrijeme da novi volonter preuzme ulogu. Kada većina učesnika bude učestvovala ili kada se više ne generišu nove ideje, zaustavite igru. Zamolite učesnike da se okupe.</p> <p><b>Zaključak</b></p> <p>Ponudite aplauz i pozitivnu podršku.</p>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Intervencija, scena

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Zauzmite stav
<b>Broj vježbe</b>	10
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Istražiti i podijeliti lične vrijednosti</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak
<b>Energija vježbe</b>	Visoka

<b>Potreban materijal</b>	Listovi flip charta označeni sa 'Slažem se' i 'Ne slažem se'
<b>Uputstva</b>	
<p><b>Proces</b></p> <p>Zalijepite znak 'Slažem se' na jedan zid prostorije i znak 'Ne slažem se' na suprotni zid. Osigurajte da imate listu izjava pod nazivom 'Zauzmite stav'. Pomjerite stolice na ivice prostorije, ostavljajući otvoren prostor u sredini. Zamolite učesnike da dođu u centar prostorije i recite im da ćete pročitati niz izjava. Nakon što se pročita svaka izjava, oni trebaju odlučiti da li se slažu, ne slažu ili su nesigurni. Učesnici mogu biti nesigurni samo u vezi jedne izjave, pa trebaju vrlo pažljivo odabrati stranu za svaku izjavu. Ako se slažu, trebaju se pomjeriti prema znaku 'Slažem se'. Ako se ne slažu, trebaju se pomjeriti prema znaku 'Ne slažem se'. Ako su nesigurni, mogu stajati u sredini prostorije - zoni nesigurnosti. Pročitajte naglas neke od navedenih izjava. Ne morate pročitati sve, i trebali biste ih prilagoditi glumcima/edukatorima s kojima radite. Zamolite učesnike da zauzmu stav, ali da to urade bez razgovora.</p> <p><b>Izjave za zauzimanje stava</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Bolje je čekati do punoljetnosti (18 godina ili starije) za seksualni odnos.</li> <li>● Masturbacija je normalna i zdrava za muškarce.</li> <li>● Masturbacija je normalna i zdrava za žene.</li> <li>● Ako momak izvede djevojku na sastanak i potroši 50 dolara, ona mu duguje seks.</li> <li>● Sigurno je voziti nakon samo dva pića na zabavi.</li> <li>● Ako muškarac i žena imaju seks i žena ostane trudna, par bi trebao zadržati dijete i vjenčati se.</li> <li>● Ako djevojka pokaže da je spremna za seks, skine odjeću i legne u krevet s dečkom, trebala bi imati seks s njim čak i ako promijeni mišljenje.</li> <li>● Očevi i majke bi trebali podjednako dijeliti odgovornost za brigu o djeci.</li> <li>● Ako osoba s HIV-om ne obavijesti svog seksualnog partnera o svom stanju, HIV pozitivna osoba bi trebala biti zatvorena.</li> <li>● Imati seks s osobom istog pola ne znači nužno da ste gej ili lezbijka.</li> <li>● Trebalo bi biti obavezno testiranje na HIV za sve seksualno aktivne osobe.</li> <li>● Postati roditelj kao adolescent je prihvatljiv izbor.</li> <li>● U redu je upoznavati se i imati seks s više osoba istovremeno.</li> <li>● Ako je udata žena koja radi ostala trudna, trebala bi dati otkaz i ostati kod kuće da</li> </ul>	

podiže dijete.

- Gejevi i lezbijke ne bi smjeli imati ili usvajati djecu.
- Ako osoba s HIV-om/AIDS-om uvijek prakticira siguran seks (tj. koristi kondom ili dentalnu branu), nema potrebe obavijestiti seksualne partnere da su zaraženi.

### Zaključak

Zahvalite učesnicima na učešću. Zatim zamolite grupu da sjedne u krug za sljedeću vježbu, tokom koje će raspravljati o naučenim lekcijama.

### Ključni pojmovi

Zauzeti stav

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Pređi preko linije
<b>Broj vježbe</b>	11
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Pokazati učesnicima kako je imati tajnu - potencijalni izvor srama ili ponosa - i donositi odluke o tome da li je podijeliti s drugima;</li> <li>• Pomoći učesnicima da osjete kako je biti marginalizovan i izolovan.</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak
<b>Energija vježbe</b>	Visoka
<b>Potreban materijal</b>	Opisi za prelaženje linije
<b>Uputstva</b>	
<b>Proces</b>	<p>Provjerite da su svi učesnici stojeći u ravnoj liniji sa jedne strane prostorije. Recite učesnicima da se ova igra igra u tišini. Zamolite ih da zamisle da postoji linija koja ide niz sredinu prostorije. Recite im da ćete pročitati niz ličnih opisa. Nakon svakog opisa, ako se neki učesnik prepozna u opisu i osjeća se udobno da se identifikuje s njim, može preći liniju, okrenuti se prema ostatku grupe.</p>

Recite učesnicima da neki od ovih opisa mogu biti vrlo lični. Iz tog razloga, imaju i opciju da ne pređu liniju (i ostanu na mjestu), čak i ako se opis odnosi na njih. Učesnici koji pređu liniju trebaju se vratiti na glavnu liniju za sljedeću izjavu. Počnite čitati sljedeće opise.

### Opisi za pređi preko linije

- žene
- muškarci
- djevojčice
- dječaci
- žene sa smeđim očima
- muškarci sa plavim očima
- niski ljudi
- visoki ljudi
- osobe koje su starija djeca
- osobe koje su mlađa djeca
- osobe mlađe od 18 godina
- osobe starije od 18 godina
- osobe starije od 30 godina
- osobe koje su hrišćani
- osobe koje su hindusi
- osobe koje su muslimani
- osobe koje su ikada nazivane debelim
- osobe koje su ikada nazivane mršavima
- osobe rođene izvan (vaše zemlje)
- osobe koje puše cigarete
- osobe koje konzumiraju alkohol
- osobe koje su proveli vrijeme u zatvoru
- osobe koje su bile u braku
- osobe čiji roditelji nisu završili srednju školu
- osobe koje nose naočare ili kontaktna sočiva
- osobe koje su nosile slušni aparat



- osobe koje su odrasle uz jednog roditelja
- osobe koje su odrasle uz razvedene ili nikad vjenčane roditelje
- osobe koje su odrasle uz bake i djedove
- osobe koje su usvojene
- osobe koje su išle na fakultet
- osobe koje su ikada koristile ilegalne droge
- osobe koje su ikada bile u vezi s osobom drugačije rase/etničke pripadnosti
- osobe koje imaju blizanca
- osobe koje su ikada doživjele smrt brata ili sestre
- osobe koje su ikada ukrade nešto vrijedno 100 američkih dolara ili više
- žene koje su ikada nazvane dečko-ribaljkom
- muškarci koji su ikada nazvani pičkom
- osobe koje poznaju nekoga ko je HIV pozitivan ili ima AIDS
- osobe koje imaju prijatelje koji su gej, lezbijke, biseksualne ili transrodne
- osobe koje su ikada imale seks s osobom istog spola

### Zaključak

Zahvalite grupi što su učestvovali u ovoj igri. Zamolite učesnike da postave stolice u sredinu prostorije i sjednu u krug u pripremi za sljedeću vježbu.

Ključni pojmovi	Dijeljenje, grupa
-----------------	-------------------

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Vođena meditacija – Povratak u doba od 13 godina
<b>Broj vježbe</b>	12
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● Pomoći učesnicima da se prisjete faze rane adolescencije</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak
<b>Energija vježbe</b>	Visoka

<b>Potreban materijal</b>	Pitanja za vođenu meditaciju
<b>Uputstva</b>	
<p><b>Proces</b></p> <p>Osigurajte da su svi u grupi udobno smješteni na podu i da imaju dovoljno prostora, ukoliko žele da leže tokom vježbe. Objasnite da će grupa raditi ono što se naziva vođena meditacija. Sve što trebaju uraditi je opustiti se, slušati i posmatrati svoje misli i osjećaje. Zamolite sve da zatvore oči i pokušaju se opustiti. Naučite ih da ostanu mirni i tihi tokom cijele meditacije. Prigušite ili ugasite svjetla i zatvorite vrata kako bi u prostoriji bila tišina. Govorite tiho, umirujućim tonom, i pravite pauze između uputstava i pitanja kako bi učesnici imali vremena mentalno se vratiti u prošlost.</p> <p>Započnite tako što ćete zamoliti sve da se prisjete vremena kada su imali između 10 i 13 godina. Kako biste im pomogli da se fokusiraju, predložite da se prisjete određenog dana, kao što su prvi ili posljednji dan škole, rođendan ili praznik. Postavite im sljedeća pitanja kako biste ih podstakli da se prisjete stvari o njihovim tijelima, osjećajima, mislima i životu u toj dobi. (Prilagodite pitanja kulturi vaših učesnika.)</p>	
<p><b>Vođena meditacija</b></p> <p>Rano je jutro i tek se budite</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Kako izgleda vaša soba? Da li je dijelite s nekim?</li> <li>● Kada ustanete iz kreveta, šta ćete obući?</li> <li>● Kada se pogledate u ogledalo bez odjeće, kako izgleda vaše tijelo? Pogledajte svoje lice, kosu, vrat, ramena, grudi, struk, bokove, genitalije, noge i ruke.</li> <li>● Kako se osjećate u vezi svog tijela?</li> <li>● Koliko ste visoki? Koliko težite?</li> <li>● Šta ćete raditi danas?</li> <li>● S kim ćete provesti vrijeme?</li> <li>● Idete li u školu? Igrati se?</li> <li>● Ko su vam prijatelji?</li> <li>● Hoćete li doručkovati? Ako da, ko je s vama?</li> <li>● Šta ćete jesti?</li> <li>● Koje su vam stvari važne?</li> </ul>	

- Koje su vam omiljene aktivnosti? Knjige? TV emisije? Filmovi?
- Od koga i čega se sastoji vaš 'svijet'?

Na kraju meditacije, zamolite grupu da obrati pažnju na svoje disanje i da se vrate svijesti o sadašnjem vremenu.

### Zaključak

Zahvalite im na spremnosti da učestvuju u meditaciji. Pitajte kako se osjećaju. Objasnite da će sada diskutovati o onome što su doživjeli. Zamolite učesnike da približe stoice i formiraju krug.

### Ključni pojmovi

Meditacija, fokus

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Okupljanje
<b>Broj vježbe</b>	13
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Izgraditi povjerenje</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak
<b>Energija vježbe</b>	Srednja
<b>Potreban materijal</b>	Nema
<b>Uputstva</b>	

### Proces

Neka učesnici stoje blizu jedni drugima, s rukama oko ramena drugih (tzv. huddle). Zamolite ih da zatvore oči i budu tihi dok sljedeću minutu provedu duboko dišući. Kada su svi opušteni, zamolite učesnike da se izmaknu iz kruga, i dalje zatvarajući oči i ostajući fizički povezani, ako mogu. Zamolite ih da osjete prostoriju. Gdje su ostali učesnici? Gdje su oni u odnosu na ostale? Recite im da istraže tišinu i energiju grupe. Nakon nekoliko minuta, nekoliko učesnika može otvoriti oči i promatrati što se događa. Za kraj, recite svim učesnicima da otvore oči i razgovaraju o vježbi.

<b>Zaključak</b>	
Pitajte kako se osjećaju. Objasnite da će sada raspravljati o onome što su doživjeli.	
<b>Ključni pojmovi</b>	Povezanost, tišina, energija

**Opis vježbe**

<b>Naziv vježbe</b>	Statue
<b>Broj vježbe</b>	14
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Izgraditi povjerenje i istražiti sebe</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak
<b>Energija vježbe</b>	Visoka
<b>Potreban materijal</b>	Ništa
<b>Uputstva</b>	

**Proces**

Učesnici rade u parovima, postavljeni jedan nasuprot drugome. Facilitator izgovara riječ, osjećaj, problem, itd. (npr. ljubav, mržnja, radost). Zatim broji do tri. Na tri, partneri se okreću i odmah stvaraju statuu koja izražava tu riječ i zamrzavaju se u tom položaju.

**Zaključak**

Pitajte kako se osjećaju. Objasnite da će sada raspravljati o onome što su doživjeli.

<b>Ključni pojmovi</b>	Statue, emocije
------------------------	-----------------

**Opis vježbe**

<b>Naziv vježbe</b>	Buđenje
<b>Broj vježbe</b>	15

<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Izgraditi povjerenje i istražiti sebe</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak
<b>Energija vježbe</b>	Visoka
<b>Potreban materijal</b>	Nijedan
<b>Uputstva</b>	
<p><b>Proces</b></p> <p>Zčesnici leže na podu sa zatvorenim očima. Učesnici se pozivaju da otvore oči i vide svijet novim očima, istražujući vlastito tijelo i okolinu kao da to rade prvi put. Postupno, igrači sjedaju, stoje, itd.</p> <p><b>Zaključak</b></p> <p>Pitajte kako se osjećaju. Objasnite da će sada raspravljati o onome što su doživjeli.</p>	
<b>Ključni pojmovi</b>	Povjerenje, percepcija

### Opis vježbe

<b>Naziv vježbe</b>	Završni krug
<b>Broj vježbe</b>	16
<b>Ciljevi vježbe</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Zatvoriti radionicu strukturiranom ritualom</li> </ul>
<b>Fokus vježbe</b>	Nizak
<b>Energija vježbe</b>	Visoka
<b>Potreban materijal</b>	Nijedan
<b>Uputstva</b>	

**Proces**

Zatražite od učesnika da podijele jednu riječ koja opisuje kako se osjećaju na kraju radionice ili nešto što su naučili.

Vodite grupu kroz seriju jednostavnih pokreta (npr. tapšanja, kloparanja, itd.), sličnih vašim prethodnim aktivnostima završnog kruga.

1. Šta vam se najviše dopalo na radionici?

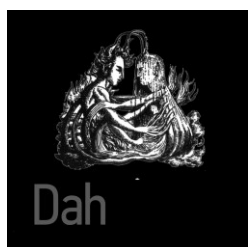
2. Šta ste naučili na radionici?

**Zaključak**

Zahvalite učesnicima na njihovom trudu. Recite im da vi i ostali facilitatori ostajete na raspolaganju za komentare i pitanja nakon završetka radionice. Podsjetite učesnike da tek počinju praktikovati uzbudljivu novu formu obrazovanja. Čestitajte im na završetku serije radionica.

**Ključni pojmovi**

Refleksija, pouke



**Funded by  
the European Union**

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.